

د وزیر فتح خان اود هغه دکورنی تاریخی رول په سدوزي دولت کې

وزیر فتح خان (۱۷۸۰ - ۱۸۱۸ ز)

مؤلف: کانديد اکادميسين اعظم سيستاني

ژباړونکی: پوهنمل حاجی محمد نوزادی اورحمت آریا

سويډن - ۲۰۱۲

Ketabton.com

بسم الله الرحمن الرحيم

دهلمند سترې انا،
د وزیر فتح خان او د هلمند د ټولو
نومياليو مور « لوبې ادې » ته ډالۍ !

د کتاب خانگړتياوې

د کتاب نوم : دوزير فتح خان او دده د کورنۍ تاريخي رول په سدوزی دولت کی
د لېکوال نوم : کاندید اکاډيمسين محمد اعظم سيستاني
د کتاب ديزاين او تنظيم- د مؤلف لخوا
د چاپ ځای- کندهار، د علامه رشاد بابا خپرندويه موسسه
تیراژ- ۱۵۰۰ ټوک
د کتاب د چاپ مصرف دداکتر يعقوب وزيری لخوا ورکول سوی دی.
د مؤلف برېښنا لېک پته : sistani.1@hotmail.com

د سرلیکونو نوملړ (فهرست)

۷..... ددی کتاب د پښتو ژباړی په اړه.....

۱۱ د پوهاند خالق رشید تقریظ

۲۱ د پوهنمل حاجی محمد نوزادی تقریظ

۲۹ دمولف سریزه (د ملي- تاریخي څیړود پیژندنې اهمیت)

۳۵..... د سدوزی دولت نه دمخه، سیاسي، اقتصادي او ټولنپزه اوضاع

۵۹ د احمد شاه درانی (سدوزی) د دولت ځانگړتیاوې

۶۴..... داحمدشاه درانی د دولت لومړیتوبونه

۶۸..... داحمدشاه بابا سیاسی پوهه، لیاقت او شخصیت

لومړی فصل

دسدوزیانو په دولت کی د سردار پاینده خان د کورنی رول

۷۵..... د درانی احمدشاه په دولت کی د حاجی جمال خان رول

۸۴..... دتیمورشاه په دولت کی دفتح خان د پلار پاینده خان رول

۸۸..... دشاه زمان په واکمن کیدوکی دسردار پاینده خان رول

۹۱..... دشاه زمان دپاره د سردارپاینده خان نظامي خدمتونه

۹۳ دشاه زمان دپاره د سردارپاینده خان د میرمنې لویه ادی سرښندنه

۹۴ دسردارپاینده خان په وړاندی د شاه زمان بی پروایی

۹۶ سردار پاینده خان او د مخفی انجمن جوړیدل

۹۸ دشاه زمان په فرمان د پاینده خان او نورو قومی مشرانو وژل کیدل

۱۰۱ دزمانشاه تیروتنی

۱۰۶ دزمانشاه او سردارپاینده خان د نسب شجره

د وزیر فتح خان او دهغه کورنی رول په... ۴

د سردار پاینده خان اولادونه ۱۰۶

دویم فصل

د شاه محمود په حکومت کې د وزیر فتح خان تاریخي رول

- وزیر فتح خان د ابومسلم خراساني د تبر یو مېرني ۱۱۱
- د زمانشاه په وړاندې د فتح خان پاڅون ۱۱۶
- د کندهار په نبونګ کې د فتح خان ونډه ۱۲۰
- د کابل پرانیستنه ۱۲۲
- له شاه زمانه غچ اخیستنه ۱۲۴
- شاه شجاع ته د ماتې ورکړه ۱۲۶
- د غلجیو اله گوله ۱۲۸
- له کابله د وزیر فتح خان لیرې کېدل او د شاه محمود پرځېدنه ۱۳۰
- د شاه محمود پر وړاندې د کابل د پرگنو سرکېښي ۱۳۲
- د شاه شجاع او فتح خان د پیوستون او بیلټون لاملونه ۱۳۷
- د فتح خان د له منځه وړلو لپاره د قیصر او زمانشاه دسیسې ۱۳۹
- د زمانشاه د توطیې پر بنسټ د فتح خان زنداني کېدل ۱۴۲
- د فتح خان د ژغورنې لپاره د دوست محمد خان زړورتیا ۱۴۴
- فتح خان د شاه محمود د بیا واکمنولو په لټه کې ۱۴۸
- د فتح خان او شاه شجاع بیا پیوستون او بیلټون ۱۴۹
- د کابل له بالاحصاره د شاه محمود ژغورنه ۱۵۲
- د کابل د سلطنت پر گدی د شاه محمود بیا ناسته ۱۵۴
- د پېښور او کشمیر د نېولو لپاره لښکري یونونه ۱۵۸
- د اټک د کلا د بیا نېولو لپاره د فتح خان لښکري یونونه ۱۶۷
- د هرات پر لور د فتح خان لښکري یون او د ایرانیانو په وړاندې جگړه ... ۱۷۳
- د اشرف الوزراء فتح خان د ړندولو د څرنگوالي ۱۷۹

د وزیر فتح خان او دهغه کورنی رول په...	۵
د اشرف الوزراء فتح خان د وژلود څرنگوالي	۱۸۵
د وزیر فتح خان د شخصیت پرتم	۱۹۰
د وزیر فتح خان اولاده	۱۹۵

دریم فصل

دفتح خان د غچ اخیستني په موخه د بارکزي وړونو پاڅون
او د سدوزیانو د دولت پای

دبارکزی وړونو پاڅون	۱۹۶
ددوست محمد خان نظامي مهارت	۱۹۹
ددوست محمدخان په وړاندی د شاه محمود ماته خوړل	۲۰۳
د وزیر فتح خان ځای ناستی سردار محمد عظیم خان	۲۰۶
په یوه ښار کي دوه پاچهان او دوه وزیران په یوه وخت	۲۰۹
د سردار محمد عظیم خان جهاد دپيښور د ازادولو پخاطر	۲۱۴
د سید احمد بریلوی جهاد دپيښور د لاس ته راوړلو پخاطر	۲۱۶
دبارکزی وړونو تر منځ د هیواد د ولایتونو ویش	۲۱۹

څلورم فصل

کندهاري سرداران او دهغوی د حاکمیت سیمي

درشل	۲۲۶
د کندهاري سردارانو د نفوذ سیمه	۲۲۷
دکابل په چاروکي دکندهاري سردارانو لاسوهنه	۲۳۱
پرکندهار باندی د شاه شجاع یرغل اودکندهاری وړونودفاع	۲۳۵
پر هرات باندی د ایرانیانو د برید تکل (۱۸۳۷م)	۲۳۸
دکندهاري سردارانو تلواري اقدامات	۲۴۱
کندهار او کابل ته دقاجاري دولت د سفیر رارسیدل	۲۴۳
کندهارته دروسي قیصر د استازي ویتکوویچ رارسیدل	۲۴۷

د وزیر فتح خان او دهغه کورنی رول په... ٦

- دکندهاری مشر سردار کهندل خان دپاره د قاجاری محمدشاه فرمان..... ٢٤٨
- وکهندل خان ته د جنرال بروسکي لیک ٢٤٩
- قاجاری شاه سره د کندهاري سردارانو د دوستي په هکله د روسیې د سفیر
سیمونیچ تضمین لیک ٢٥٠
- پر افغانستان باندې د انگریزانو تیری او ایران ته د سردارانو تېښتیدل ٢٥٢
- وطن ته د سردارانو بیا راگرځیدل او د واک بیا ترلاسه کول ٢٥٣
- دکندهاري سردارانو بی اتفاقي او د حاکمیت زوال یی ٢٥٤
- دکندهاري سردارانو څخه پاته شوی کسان ٢٦٢
- دکندهاري سردارانو فرهنگي اړخ ته یوه کتنه ٢٦٦
- سردار هارون خان ٢٦٧
- سردار مهردلخان مشرقي ٢٦٨
- سردار خوشدل خان کندهاری ٢٧٢
- سردار غلام محمد خان طرزي ٢٧٣
- علامه محمود طرزي ٢٨٠
- دسراج الاخبار ځانگړتیاوی ٢٨١
- وطن او وطنپالنه د محمود طرزی له نظره ٢٨١
- د محمود طرزی لیکلی اثار ٢٨٩
- د محمود طرزی اولادونه ٢٩١

پنځم فصل

د سدوزي او بارکزي دراني قومونو تر منځ

د دوستي او دښمني ټوليزي (کلی) پایلی

- د تیرو فصلونو لنډیز او پایله ٢٩٢
- د لیکوال لنډ پیژندلیک ٣٠٧
- د کتاب د عمومي ماخذونو فهریت ٣٢١

ددی کتاب د پښتو ژباړی په اړه

پوهنمل حاجی محمد نوزادی

دخپل علمی - فرهنگی فعالیت په جریان کی ما ډیر کتابونه ، څیرنیزی علمی او سیاسی لیکنی ژباړلی چی پرخپل وخت خپری او تر اړوندو لوستونکو پوری رسیدلی دی . مگر ددغه کتاب چی همدا اوس ستا گران لوستونکی مخ ته پروت او لوستلو ته دی لیځی را نغښتی دی ، و ژباړلو ته یی زه د نورو یادو شوو ژباړنو په پرتله لږ غوندی په غیرنورمال ډول اړوتلی یم .

کله چی دمحترم کانديد اکاډميسن سيستاتی صاحب د همدی اثر اصلی بڼه په دری ژبه د تقریظی ارزونی په موخه راته وسپارل شوه ، ما یی دلوستلو نه خورا خوند واخیست او په اړه می (پردی کتاب باندی زما دزړه یو څو خبری) تر سرلیک لاندی په لنډو کی دخپل زړه پراس ورباندی و ایست چی لوستونکی به یی دکتاب په پیل کی ولولی . د کتاب د دری متن د لوستلو پر مهال پدی خبره یو څه خواشینی غوندی شوم چی کتاب یوازی په دری ژبه دی او پښتو ژبی خوان نسل به یی د لوستلو څخه دومره خوند وانخلي لکه ما چی تری نه اخیست . دنیکه مرغه ددی ډول پښتو ژبی خوانانو شمیر چی دکتاب لوستلو او په خانگری توگه دخپل هیواد دتاریخ لوستلو سره مینه لری ، دا مهال مخ پرزیاتیدو دی .

کله چی می دکتاب په هکله لیکل شوی تقریظ په یو زیات شمیر افغانی انترنیتی سایتونو کی خپور شو . لوستونکو هم پخپلو بریښنالیکونو او تلفونی خبرو کی په دی هکله خفگان وښود چی ولی ددی کتاب پښتو بڼه نشته .

یوه ورځ کورکی وم چی دتلیفون زنگ راغی ، مقابل لوری تر سلام او ستړی مشی وروسته خان داسی راته وپیژاندی : شریف الله دوست سروانی یم او د لښکرگاه څخه درسره ږغیږم . ماچی په انترنیتی سایتونو کی د پښتو ژبی

او دهلمند دلرغونی تاریخ په اړوند د ده څیرنیزی لیکنی لوستی وی او ډیر می غوښته دنژدی نه یی وپیژنم ، د ږغ په اړویدو یی خدای سته ډیر خوښ شوم . هغه راته د نورو تشریفاتو خبرو وروسته وویل چی دوی یوه فرهنگي ټولنه لری او هوډ یی کړیدی دسیستاتی صاحب دغه کتاب چی تازه په بریښنایی توگه پرلیکه شوی وو ، وچاپی ښی ته واړوی . ده زما نه هیله وکړه چی پښتو ژباړه یی زه پرغږه واخلم . ما دخپلو نورو بوختیاوو او ستونزو ترڅنگ دمعذرت غوښتلو په موخه خپله اصلی ستونزه دا وښودل چی دتایپ کولو په کار کی می پښه گوډه ده ځکه چی یوازی په یوه گوته تایپ کوم او ددی دومره پنډ کتاب د ژباړلو او بیا تایپ کولوتوان راسره له بده مرغه په خان کی نه وینم . ظاهرا ده زما معذرت قبول کړ او خدای په امانی مو سره وکړه .

څه موده وروسته یی بیا زنگ راته ووايه او دا ځل یی پدی اړوند ټینگار تر تیر ځل زیات وو . ما هم د خپلی همدغی یادی شوی ستونزی لامله داخل هم معذرت وړاندی کړ . څو ورځی وروسته پخپله سیستاتی صاحب او بله ورځ بیا شریف الله جان په تلیفون کی خان و دی خبری ته را ورساوه .

نور نو ماته بده و ایسیده چی ددغه هلمندی ځوان او هڅاند څیرونکی دهیلو اوغوښتنو څخه مخ واړوم . په پای کی می خپل دخوانی د وخت د یوه نژدی دوست ، دیپلوم انجینر محمد حق نیکزاد سره چی په لښکرگاه کی یی د بیا رغاونی په یوه موسسه کی کار کاوه ، خپله ستونزه شریکه کړه . ده په ډیره میرانه او ډاډ سره راته خیگر وټکاوه چی د تایپولو کارونه یی ماته پریږده او ته سر د همدی کړی نه دنوموړی کتاب وژباړلو ته پښی را لوڅی کړه . ددی سره سم ما کار پیل کړ ، نور می هرڅه پریښودل او یوازی می دی کار ته پښی بندی کړی . مابه پر کاغذ باندی ژباړل ، په کمپیوتر کی به می سکان کول او نیکزاد صاحب ته به می په بریښنالیک کی استول . د بده مرغه ده لا شل مخه تایب کړی نه وه چی موسسی یی کار پریښود ، دی بیکاره ، کمپیوتر او انترنیت ته یی لاسرسی د لاسه ورکړ . یوه برخه یی دده په غوښتنه د نصرت الله پنامه یوه هلمندی خواړی تایپ کړی په ایمیل کی راته راواستول چی باید له کبله یی مننه ورڅخه کړم . نیکزاد صاحب یو بل ځای خو داخل په غرشک کی په یوی

موسسۍ کی کار وموند . هلته ده انټرنیټ نه درلود مگر په کمپیوټر کی یی د ټایپولو امکانات لرل . ده به یوه برخه ټایپ کړه او کله چی به د اونی په پای کی لښکرگاه ته راغی ، هغه به یی راته د بریښنالیک په مټ را استول . که څه هم دکار چټکتیا سسته شوه ، خو ده خپل وس نه سپماوه .

سره لدی چی د ټایپ کولو څخه د بسکۍ واده جوړ سو ، خو که دنیگزاد صاحب خیگر ټکول او نه ستړی کیدونکی مرسته نه وای ، ما یی و ژباړلو ته زړه ښه کولای نشو . لنډه داچی دده زغم او زیار ددی کتاب د ژباړلو او چاپ ته د اماده کولو په چارو کی په رښتیني توگه محرکه قوه وه . دده عمر دی ډیر او پرمټانو دی برکت وی ! دبناغلی دوست سروانی ونډه هم پدی کار کی دیدوونی وړ ده چی زه یی وهڅولم او ژباړلو ته یی اړ ایستلم . پدی هکله دده هڅی د ستایلو وړ بولم .

د ژباړنی په اړه دا خبره هم د یادوونی وړ ده چی دکتاب « ډیپل خبری » (پیشگفتار) اود دویم فصل منځپانگه لا ډیر پخوا دسیستانی صاحب د یوی بلی لیکنی په ترڅ کی د محترم رحمت آریا صاحب لخوا چی یو زبردست ژباړونکی او لیکوال دی ، ژباړل شوی او نشر شوی وو . دغه برخی پدی کتاب کی هم د لږ بدلون او زیاتونی سره راغلی دی . له همدی کبله غوره وگڼل شوه چی د کار دچټکتیا او دکتاب دښکلا پخاطر ، هم هغه د آریا صاحب ژباړه دلته رانقل شی . د اریا صاحب نه غوښتنه وشوه چی د نوموړو بدلونو په پام کی نیولو سره خپله هغه ژباړه بشپړه کړی او داخل یی په لیکدود کی کندهاری گړدود ته لږ غوندی پام هم وایوی ، داځکه چی زما ژباړه د کندهاری گړدود تر اغیز لاندی ترسره شوی ده . اریا صاحب په ډیره خوښی سره دا غوښتنه ومنل ، د ژباړی په لیکدود کی یی تر یوی ټاکلی کچی د کندهاری گړدود ښی نښانی هم تر سترگو کیری . پدی توگه نو د کتاب دژباړی دغه برخه دده دزیار محصول او له کبله یی منندوی یم چی زما د اوږو بار یی تر لویه بریده راته سپک کړ .

همدارنگه زه د خپل کشر ورور ډاکتر محمد نوزادی او دهغه د هڅاند زوی ، میوند نوزادی (په کندهار کی طب د پوهنځی محصل) ، څخه منندوی یم چی په کندهار کی یی زما دسفر پرمهال ماته د انټرنیټ اسانتیاوی برابرولی څو

پر کتاب باندی می کار بریالی مخته ولاړ سی . همدارنگه د ټولو هغو کسانو څخه چی پدی هکله یی د لا هڅونی په موخه خواخوږی راسره بنډولی ده ، مننه کوم . کندهار ، نوی ښارد ۲۰۱۲ کال داکتوبر میاشت

د دی اثراغیزه پرخوانانوباندی!

د لوی کندهارڅخه ښاغلی عبدالاحد سرتیپ وروسته له هغه نه چی د وزیر فتح خان سوانح لولی پخپل ایمیل کی مولف ته داسی لیکي:
قهرمنه مشره سلام !زه هم خوشحاله یم چی ستاسی غوندی یو عالم اودانشمند دوست سره چی په سینه کی یی دوطن پالنی اورونه بل دی اړیکی پیداکوم هیله لرم چی عمر مو اوږد وی ترڅو دافغانستان ولس ستاسی له علمی پانگی نه برخمن سی .

زړه ته راتیره! کله چی ماستا د پاچا جوړونکی فتح خان لیکنه په بینوا کی وکته زه غزنی ته ولاړم دفتح خان قبرته یوساعت مکمل کښنستم اوهرلحظه دوی خبری را یادیدی لومړی دا چی کله داسی یو فولادی بشر اندامونه پری کیږی دده احساس به دغه وخت څه و کاشکی یی چاته ویلی وای دوهم ستا دقلم څوکه را یادیده چی ستا دقلم څوکی به داوښکو به عوض وینی توی کړی وی . اوستا احساس به دهری جملی دلیکوسره څه و . دغزی نه چی راوگرځیدم تاسی ته می یوایمیل هم درولپړی . خوستاسی جواب رانغلی، بیا ولاړم گرشک دلوی ادی باغ ته اوهلته می داسی فکرکاوه چی لوی ادی ژوندی ده دلته ناسته ده او وفتح خان ته تی ورکوی چی راوتم دخان سره می فکر داو چی دا خو د سیستانی د قلم زورو چی هم یی لوی ادی اوهم یی فتح خان په تا ولیدل ...» (۲۵ / ۸ / ۲۰۱۳)

داسی معلومیږی چی داستاد سیستانی دقلم قوت ددی سبب سوچی په ښاغلی سرتیپ باندی د وزیرفتح خان مقبره او بیا په گرشک کی دلوی ادی باغ ووینی،اوس له دی خاطری څخه دکتاب دمرکزی شخصیت یعنی وزیرفتح خان په عظمت باندی پوهیدلای شو.

دداکتر خالق رشید تقریظ:

د نوميالی افغان مؤرخ کانديد اکاډيميسين سيستاني پر کتاب باندې يوڅو کرښې

د هندوستان تاريخ ليکونکي دخپل تاريخ په اړه تل دا وایي چې : دهند
تول تاريخ ددغه هیواد دهنري ویاړونو ، انځورونو ، شعرونو او مجسمو پرمخ
انځوردي . خو زه دخپل تاريخ په اړه دومره ویلای شم چې : زموږ تاريخ
زموږ دملت دقربانیو او مقاومتونودبرخلیک پر جغرافیه باندې انځور تاريخ دی
چې یوه ډیره حساسه مرحله یې زموږ دشخړیز ژوند ترټولو توده او دپاملرنې
وړ برخلیک جوړونکي پیری (نولسمه پیری) ده چې له ډیرو خواوو پوهان او
تاريخ ليکونکي کولای شي دهغې په اړه ډیرڅه ولیکي او ډیر داسې څه چې
تراوسه هم چا نه دي ویلي اونه یې انځورکړي ووايي . ماته د افغانستان
دمعاصرتاريخ د یوه زده کونکي په توگه په یاده شوې توده او ترڅه پیری کې
چې افغانستان له دریوخواو (شمال ، جنوب او لويديز) زموږ دحريصو
دښمنانو (انگریزانو ، روسانو او فارسیانو) دپټواوښکاره معاملو ډگر شو،
دوې څیرې ، دوه شهزاده گان اوبالاخره دوه وزیران په ځانگړې توگه د یادونې
او ستاینې وړ دي چې هغه لومړی اشرف الوزرا وزیر فتح خان اودویم
فخرالوزرا غازي محمد اکبرخان دي . چې لومړي ته یې له نیکه مرغه دادی
زموږ نوميالي مورخ کانديد اکاډيميسن درانه سيستاني صاحب دخپل ویاړلي
اکاډیمیک ژوند یوه برخه وقف کړه او ددغه ملی اتل اورښتیني وزیر کارنامې ،
خدمتونه او هیواد ژغورنکې مبارزه یې دخپل قلم په ژبه ددغه درانه او بې
جوړې اثرچې له نیکه مرغه اوس زموږ په لاس کې دی موږ ته راپه گوته کړه .
د استاد سيستاني دغه کار په رښتیا هم دهر انسان ، دهر هیواد پال او په آزادی

مین افغان لپاره په تیره بیا په اوسنیو سختو او درنو شیبو کې چې زموږ هیواد یوځل بیا د پردیو دنیاکو هیلو او غرضونو او بې سرو پایه پټو او بڼکاره معاملو ډگر غرزیدلی یو تاریخي درس ، یوه تاریخي یادونه او یو تاریخي مسوولیت دی .

د کتاب ملي اتل وزیر فتح خان :

لکه چې مخکې هم وویل شول ، زموږ دهیواد په معاصرتاریخ کې دوه وزیران دکلیمي په رښتیني مانا دداسې ځانگړنو خاوندان دي چې که سړی لږ ورته خیر شي ، دوی دخپلو تاریخي کارنامو له امله زموږ دتاریخ پرمخ ترډیرو پاچهانو او واکمنانو ددرانه مقام اوملي پرتم خاوندان دي ، نومونه او کارنامي یې

زموږ دخلکو لپاره دهیواد دسرنوشت په ننگه او دفاع کې ځانگړی دروندوالی او ځانگړی پرتم له ځان سره لري . خلکو په درانه نامه یادکړي او د ژوند تلپاتې حماسي سندري یې د دوی تر ملي سربښندو څارکړي دي . په ۱۹۹۷ کال کې ما او زما میرمني (پوهنملي رحيمي) د لويديز بنگال په شانتيښکتن (هغه ځای چې دهند وتلي شاعر او هنرمند رابیندرانات ټاگور ویشوا بهارتي پوهنتون جوړ کړی) کې په یوه نړیوال کنفرانس کې گډون وکړ ، له دغه ښارڅخه په لږ واټن کې د (محمد پور) نومي سیمه پرته ده ، په دغه سیمه کې مې (۱۱۵) کلن پښتون تېري نیازي سپین ږيري سره کتنه وشوه ، ډیر سپین ږیری و ، په سختی سره یې خبرې اوریدې ، ده وویل چې دي درې ځله له کلکتې تر کندهاره پلي تللی اوراغلی و ، یوسروکی یې دخپلو خبرو په طرح کې چی سم یې نه شوای اداکولای وایه ، خو دی نه پرې پوهیده چې مانا یې څه ده خو ویل یې چې دا سروکی یې پر هغه مهال چې دکندهار په سفر راغلی و له پښتونڅخه په افغانستان او پښتونخوا کې اوریدلی و چې دده په وینا چې ان د دوی ښځینه ووبه بیا په خپلو کورنیو کې وایه ، سروکی یې داسې راته زمزمه کړ :

«دخدای رضا دا ، چارا نشتا

«امیر دوسه مد مه خبروای چي وزیر مردای»

«امیر دوسه مد مه خبروای چي وزیر مردای»

سمه بڼه :

«دخدای رضاده چاره نشته

«امیر دوست محمد مه خبروای چي وزیر مردی...»

«امیر دوست محمد مه خبروای چي وزیر مردی...»

زه داڅوکاله دغه سروکي له خان سره وایم ، فکرمي پری کړی ، زیات په دي اند وم چي دغه سروکی به د غازي محمد اکبرخان پر مړینه خلکو ویلی وي ، خو اوس اوس له یولړڅیرونو چي په هغو کي د درانه محقق سیستانی صاحب دغه څیړنه هم راځي دا په گوته کیږي چی کیدای شي دغه وزیر د امیر دوست محمد خان نومیالی ورور وزیر فتح خان وي ، سیستانی صاحب هم دغه ټکی ته اشاره کړي چی امیر دوست محمد خان دخپل دغه نومیالي ورور د ژغورنی په خاطر دهغه د دردناک اوناخوانه زندانی کولو او بیا وروسته دخواستینونکي وژني پرمحال له خورا مهمو کارواییو څخه کارواخیست خو تقدیر چي څه غوښتي ول ، هغه یی بدل نه کړل اوافغانانو د خپل تاریخ په خورا حساسه تاریخي شبیه کی دهیواد یوخورا نومیالی بجی او یو رښتنی وزیر ، اشرف الوزا سردار فتح خان د درنی او تراژیکي وژني په ترڅ کي له لاسه ورکړ . هغه څوک ، هغه وزیر چي په خپل وخت کي یی د دراني امپراتوری د ختیزې پولې په ساتنه کي خپله لویه اوملي برخه اخیستنه په خورا میراني او پرتم سره ترسره او له هغې څخه یی دهغې د زوال په شپو ورځو کي تر کشمیر اوپنجاب پورې دفاع وکړه اوددغې امپراتوری لیوني دښمنان (انگریزان اودهغو لاسپوڅي سیکان) یی تریوه وخته پورې پرخپل ځای کینول ، دهغوی مخه یی ونیوله چي له بده مرغه دده له مړیني وروسته نورو بی کفایته سردارانو او والیانودده په شان دمقاومت لری پیاوړي نه کړه ، دهغو په وړاندي سلامی شول

اوله ختیزه پلوه یې دهیواد یوه خورا مهمه اوحساره برخه دخپلې بې کفایتۍ او بې اتفاقی له امله دیادوشویوپر دیوپه واک کې ورکړه

The murder of Wazir Fateh Khan of Kabul in A.D.

۱۸۱۸ provided Maharaja the desired opportunity to attempt the conquest of Peshawar as consequent to his murder the two major factions of the Afghans-The Sadazui's and Barqzai's-came to be seen at dagger's drawn with each other.(<http://www.searchsikhism.com>)

(ژباړه : په ۱۸۱۸ کال کې دکابل د وزیر فتح خان وژنې دمهاراجا لپاره دپیښور دنیولو تلوسه راوپاروله ، دده مرګ ددې لامل شو چې افغانۍ دوي لویې دلي بارکزی او سدوزی دی دیوه بل په مقابل کې تورې ته لاس واچوي) . وزیر فتح خان له شکه پرته په محمد زیو ورونوکي داسی څوک و چې ده تردیروي دافغانستان دملي خپلواکۍ او افغاني هویت لپاره دپړدیوپه وړاندې خپله مبارزه اومجادله دخپل سر په بیه دخپل ژوند تروروستی سلګۍ پوري توده وساتله ، ده دافغانستان په شرق کې دانگریزانو او سکانو دپرمختګ په وړاندې لکه چې اشاره ورته وشوه پراخه ملي جبهه جوړه کړه اوترهغه مهاله چې دی په خپل منځي توطیوکې نه و را ټنګیل شوی سیکانواو دهغو مشر رنجیت سینگ دا جرات ونه کړ چې د پیښور په لور دی پرمختګ را وکړي ، همداسې یې دهیواد په لویدیځي د فارسي یرغلګرو په وړاندې چې دانگریزانو په لمسه یې پر سلګونو توطیو باندې لاس پوري کړ دمقاومت لاره پرانیسته ، همداده چې : « فتح خان در هرات عاقلانه وعاملانه حکومت میگرد ، ومردم را ازخود راضی نگهمیداشت وایرانیها هم که ضرب شصت اورا دیده بودند؛ بزودی اقدامی نکردند. اما شهزاده کامران بن شاه محمود که از سابق برکامیابی ها وشهرت فتح خان رشک میبرد؛ وقتی که از تسخیر هرات از دست حاجی فیروزالدین وشکست قوای ایران به دست فتح خان شنید ، ببقرار شد وآرزوی

حکومت هرات طوری دامنگیر گر دید که برای رسیدن به این مقصد بنای شکایت را گذاشت وافواه بی حرمتی رانسبت به همشیره خود دلیل آورده شاه محمود را مجبور ساخت تا از اقتدار فتح خان جلوگیری کند وپشنهاد کرد که باید به زودی حکومت هرات را از کف او خارج سازد ... » (افغانستان در قرن نژده ص ۴۰)

اشرف الوزرا فتح خان په تمامه مانا د ایراني اغراضو په وړاندې ودرید، هغه چې دوی د کامران او دهغه دپلار محمود په واسطه په افغانستان کې ترسره کول ، ان ددغه کار لپاره یې پر خپلو وروڼو باندې فشار واچاوه چې دایرانیانو دداخلی دغه لویه توطیه چې غواړی نه یوازې افغانستان له بی ثباتی سره مخامخ کړي ، بلکه دهند پر لوري هم د دراني امپراتوری لمنه ورتوله کړي د عملي کیدو مخه ونیسي ، وزیر ددغه ملی حرکت په سر کې دیوه مخکښ لارښود په توګه خان ودر اوه اودیوه ملي مشر په شان یې خپله دنده ترسره کړه ، پر هغه مهال چې کامران وغوښتل د وزیر د وروڼو په منځ کې د بی اتفاقی اور ته لمنه ووهي وزیر په دغه برخه کې د دښمن دغې توطیې ته خپل وروڼه متوجه کړل » : کامران پس از اینکه از جمع آوری فتح خان آگاه شد به فکر افتاد تا از ائتلاف برادران بارکزیایی جلوگیری کند. برای این مقصد اولترپردل خان راکه نزد او اسیر بود در نظر گرفت با او ملاقات کرد و وعده داد که اگر برادران خویش را از مخالفت مانع شود ، لقب میربارکزیایی ها به او داده خواهد شد. اما فتح خان از محبس برای پردل خان پیغام فرستاد که این خواهش را نپذیرد و هر طور است از محبس فرار کند و در نادعلی با دیگر برادران خویش به پیوند و متحداً برای انتقام وخارج ساختن حکومت از کف شاه محمود و کامران اقدام کنند...» (اثر یادشده ص ۴۳)

یوه خبره چې هغه دسیسټانی صاحب ددغه تحقیق په اړه باید له یاده ونه باسو داده چې د وزیر فتح خان اودشاه محمود پیوستون هم هغه مهال مخ په وړاندو شو کله چې پاچا (شاه محمود) خان دیوه بیواکه واکمن په څیره او دریځ کې دخلکو په وړاندې وښود، ده تر هرڅه دمخه د فارسینانو له غرضه پک نفوذ ته په افغانستان کې اهمیت ورکړ ، هرڅه یې دهغو په قوماند ترسره کول

همداوه چي وزیرفتح خان دغه حالت ونه شو زغملای اوخپله لاره يي له ده او دده له اولادې څخه دخپل ژوند دقرباني په بيه بيله کړه.

دکتاب اهمیت او جوړښت

۱ - اهمیت :

دسیستاني صاحب ددغه درانه اثرنوم (نقش تاریخی وزیرفتح خان و خاندان او در دولت سدوزایی) دی چي دهیواد دننگیالي سردار وزیرفتح خان نومیالی مور (لویی ادی) ته په لاندې ډول اهدا شوی دی : « به پیشگاه مادر بزرگ هیرمند»لویه ادی»،مادر وزیرفتح خان ومادرهمه بزرگمردان هیلمندی». . کتاب یوه مقدمه او یومخکنی خبره لري چي په مقدمه کی دملی کرکتر اوملي لارښود په ځانگړنو،رول او رسالت باندې رڼا اچول شوې ده ، په دغه ترڅ کی د وزیرفتح خان پر شخصیت ، کارنامو او دهیواد په ملي دفاع کی دهغه په ونډه او سرښندنه باندې بشپړې خبرې راغلي دي . اوهغه يي د افغاني ځوانانو لپاره د مبارزې او تلاش ترټولو ښه او ملي څیره اوبشپړملي ایدیال بللی دی . په عین حال کی په همدغه برخه کی دهیلمند په تاریخی اوجغرافیایی لرغونتیا او همداسې ددغې سیمې دنامتو شخصیتونو په معرفي باندې رڼا اچول شوې ده اوپه ډاگه شوې چي هیلمند دافغانستان د نولسمې پیړی په سیاسي اډانه او ملي مقاومت کی دپاملرنې وړ او جوړونکي ځای درلود ، دلته په دغه میرانپاله تاریخي او افسانوي سیمه کی په لسگونو ملي ځیرو لکه وزیرفتح خان ددغې سیمې په نومیالیو کی داسې نومیالی شول چي د پردیو، دهغودناوړه نفوذ او غرضونو په وړاندې دملی مبارزې او ملي مقاومت په برخه کی بیلگه ییزملي کرکترونه شول. یوه خبره چي کانديد اکادیمیسن سیستاني يي په دغه ترڅ کی دیوه مهم پیغام په ترڅ کی د اوسني افغان په تیره بیا هیلمندي ځوان په وړاندې ږدي هغه دحق او حقیقت او هیواد د آزادۍ په لاره کی ددوی اوسني او یوپیړی مخکني مبارزه ده چي باید دخپلي ودې له ملي اوانساني پیاوړتیا څخه نه ولویږي او نه باید په آسانی سره له یاده وایستل شي ځکه چي دغه مبارزه هم

هغه مهال او هم په اوسمهال کې دیوې تلپاتې او پراخې ملي قربانۍ په توګه نه هیروونکې ده. لکه چې په دغه اړه دسیستاني صاحب خپله خبره هم لولو:

« هیرمند، هماغونه که مهد تمدن های پرشکوه سیستان در ازمنه باستان بوده است، رودخانه ایست که همیشه فرزندان شجاع ودلیر ومیهن دوست مثل امواج سرکش خود، به جامعه تقدیم کرده است. در تاریخ معاصر کشور ما شاهد ظهور دلیرمردان و فاتحان و کشورگشایان بزرگی از سواحل این رودخانه فیاض و زرخیز هستیم.»

په مخکنۍ خبره کې سیستاني صاحب احمدشاه بابا، دهغه واکمنۍ، دهغه پوهې او درایت اهلیت او حاکمیت ته کتنه کړې، او دهغه پراهمیت باندې په پراخه توګه غږیدلې او په منظمه توګه یې دغه په علمي توګه تشریح او تحلیل کړې ده.

۲- جوړښت:

د درانه مؤرخ سیستاني صاحب دغه علمي او تاریخي څیړنه په پنځو فصلو کې بشپړه شوې چې هر فصل یې د معتبرو ماخذونو او منابعو په پام کې نیولوسره تحقیق او څیړل شوی دی، په لومړي څپرکي یې د (نقش سردارپاینده خان و خاندانش در دولت سدوزانی) پر موضوع باندې بشپړه عالمانه رڼا اچولې ده چې په هغه کې سردارپاینده خان او دهغه کاروایی، د شاه زمان او دهغه د پلار تیمورشاه په ګټه دده او دهغه دنومیالی میرمنې (لویی ادې) دراک دریځ او ونډه او په پای کې دهغه له منځه تګ، په خورا سیستماتیکه او منظمه توګه ارزول شوی داسې چې دغه موضوع په دغه تحلیل او بشپړې شرحې سره زموږ ډیرو لږو مورخینو څیړلې او تحلیل کړې ده.

په دویم څپرکي زموږ نومیالي اکاډیمیسټ د پاینده خان د نومیالي زوی اشرف الوزرا سردار فتح خان په هلو ځلو، شخصیت، دهیواد په لویډیز، مرکز او شرقی پولو کې د (نقش تاریخی وزیر فتح خان و خاندان او در دولت سدوزانی) ترسرلیک لاندې خپله علمي او تحلیلي لیکنه د تاریخي تسلسل او معتبرو منابعو

په پام کې نیولو سره ارزولی او څیړلی ده چې له شکه پرته دافغانستان د تاریخ ددغه څپرکي په ترڅ ډیرې نوې خبرې او نوې گرویرنې د خپل لوستونکي په واک کې ورکوي .

دریم څپرکي کې پریوه بله مهمه موضوع چې دغه تاریخي اثر او څیړنی ته ځانگړې علمي او تاریخي اهمیت ورکوي هغه د (قیام برادران بارکزانی و فروپاشی دولت سدوزانی) سرلیک دی ، په دغه برخه کې د امیر دوست محمدخان په بی ساري سیاسي استعداد ، ملی او پوځي مهارت او کاروایی ، دنورو بارکزیو ورونو په ځانگړو دریخونو ، دهیواد پرختیزه پوله باندې د افغاني مقاومت په بیلا بیلو اړخونو او دنومیالیو سردارانو چی زیاتره یی لاهم زموږ په تاریخ کې ناپیژندل شوي پاتی دي لکه سردار محمدعظیم خان ، دسیکاتو پرمختگ اودهغه سیاسي دلایل او عوامل په خورا بی پلوي تحلیل اومیتود سره څیړل شوي دي .

دسیکاتو په وړاندې دملی جهاد خبره په خپل ذات کې یوه ملی داعیه وه چی سیستماني صاحب په ټولو ملی او تاریخي جزئیاتو سره دخپل دغه تاریخي اثر په پاڼوکی تشریح کړې او څیړلی ده .

څلورم څپرکي (سرداران قندهاری وقلمرو حاکمیت شان) را سپړي ، په دی فصل کې د قندهاري سردارانو رول ، چی د نولسمې پیړی په ټولو حوادثو کې په سیاسي ، پوځي ، او په راوړسته کې په فرهنگی لحاظ دځانگړې یادونې وړ دی په مفصله توگه څیړل شوی او تحلیل شوی دی ، دغه څپرکي موږ ته دافغانستان په سیاست او اداره کې دکندهاري سردارانو ونډه او رول داسې په گوته شوی چې په خپل ذات کې زموږ او دسیمې دتاریخ پوهانو لپاره دپاملرنې ورجالب مواد اودپاملرنې وړ خبرې له خان سره لري . سیستماني صاحب دافغانستان په سیاست، فرهنگ او اداره کې دکندهاري سردارانو رول او ونډه ټاکونکي ، مثبته او مهمه بللی ده .

اوپه ورستي څپرکي کې لیکوال خپل بحث اوخپله څیړنه دیوه درانه علمي تیسیس په توگه د (استنتاج کلی از رفاقت ورقابت دوقبیله بارکزانی وسدوزانی) پرپایله اونتیجه باندې پای ته رسولی دی .

د کتاب پای د لیکوال په بیوگرافي باندې ښکلول شوی چې دهغه له مخې موږ د خپل دغه نوميالی د ژوند آثارو او ادکادیمیکو خدمتو پرویارلي لری باندې هم په ښه توگه پوهیدای شو .

پایله :

په هرډول ، ما دغه دروند ، علمي او دتاریخ دنوی میتودلوژی پراساساتو برابرلیکل شوي تحقیق په پوره پاملرنې سره ولوست ، دغه اثر برسیره پردې چې زموږ دتاریخ دیوه حساس پړاو ، دیوه حساس شخصیت د ژوند اوکارنامو پرجزیاتو باندې راڅرخي ، زموږ داوسني نسل په وړاندې دیوه شعوري درس رمز او راز هم له خان سره لري ، هغه شعوري رمز چې دهغه پربنسټ زموږ درانه لیکوال کانديد اکادیمسین سیستماتي صاحب دغه تحقیق دیوه تاریخی اوملی ضرورت په توگه زموږ په واک کې راځي ، هغه شعوري ضرورت لکه چې دغه کتاب پرهغه باندې په لاندې ډول پای ته رسیدلی دي : « به هرحال افغانها تا زمانی که اتحاد و یک پارچگی خود را حفظ کرده اند، هیچ قدرتی نتوانسته است به قلمرو ایشان به چشم کج بنگرد و دست تجاوز بسوی حاکمیت ملی آنها دراز نماید، ولی همینکه بنابر دسیسه های اجانب و اغراض افراد کوتاه نظر و خود خواه روابط برادرانه آنها برهم خورده است و منجر به جنگ برادرکشی شده است، دشمنان در کمین نشسته فوراً دست تخطی و تجاوز دراز نموده و با استفاده از اختلافات درونی آنان، قسمت هایی از پیکر کشور را زیرنفوذ و سلطه خویش در آورده اند. مثال های زنده و غیر قابل انکار این ادعا، اختلافات و خانه جنگی های چندین ساله دوخاندان بزرگ درانی (سدوزائی و بارکزائی) طی سالهای ۱۸۱۸ و ۱۸۳۲ میلادی است که منجر به جدا شدن کشمیر وپشاور وملتان ازافغانستان گردید وقص الهذا ...

گرانو لوستونکو !

راځی چې د هیواد دنوميالی مؤرخ او ملي شخصیت درانه لیکوال

کاندیدا کادیمیسین سیستانی صاحب دغه بی ساری علمي تحقیق په غور او
هرارخیزه توګه ولولو او ده ته په دغه ملی او تاریخي کار سره د درناوي سرتیپ
ګرو او ورته ووايو چی : سیستانی صاحب عمر د ډیر، نوم دې تلپاتي ، ستاد
نورو ملي او افغاني ویاړونو دلو ستلو په هیله!

پروفیسور عبدالخالق رشید د کابل پوهنتون استاد

نوی ډیلی - هند ، د ۲۰۱۲ کال دمی ۱۷

دیوهنمل حاجی محمد نوزادی تقریظ :

پردی کتاب باندی زما د زړه یو څو خبری

کله ناکله سړی د خپل یولرغوبنتو او یو شمیر بیوسیو ترمنځ داسی راگیر شی چی هیڅ نه پوهیږی څه وکړی . تیره ورځ چی می کله خپل بریښنالیک پرانیست ، د یوه راغلی لیک په لوستلو سره زه د همداسی یوه حالت سره مخامخ شوم . دالیک زما دیوه ډیر محترم دوست ، وتلی افغان لیکوال ، تاریخپوه او ټولنپوه نوماند اکاډمیسن محمد اعظم سیستانی لخوا رالیږل شوی وو.سیستانی صاحب دخپل بریښنالیک سره یوه کتاب هم رالیږلی وو او زماڅخه هیله کړی وه چی ورباندی یو تقریظ په پښتو ژبه ولیکم.

سیستانی صاحب خو ما تل نازوی ، تل می لیکنی لولی ، په ایمیل یا تلفون کی دهغوی ستاینه کوی او خوندوری یی بولی . ده هروخت زه پخپلو دی ډول ستاینو سره هڅولی یم چی له کبله یی دزړه له کومی ور څخه مندوی یم . را به شو دده دغه نننی لیک ته . زه د کابل په پولی تخنیک انستیتوت کی چی اوس پولی تخنیک پوهنتون دی ، د استادۍ له وخت راهیسی بیا تر اوسه پوری چی په اروپا کی اوسېږم ، ډیر ځلی رانه غوښتنی شوی اودی ته اړوتلی یم څو دکوم فرهنګی دوست پر لیکنی یا کتاب باندی د ارزونی په موخه څه نا څه یو څو کرښی ولیکم . ما هیڅکله هم خان پدی خاطر دومره ناتوانه نه وو حس کړی لکه داخل چی دسیستانی صاحب دکتاب په وړاندی ور سره مخامخ شوم .

داکتاب یی د هیواد دیوی ډیری تاریخی سیمی هلمند دېجیانو دکارنامو او وطن ته دهغوی دخدمتونو د درناوی په اړه لیکلی او د (نقش تاریخی وزیر فتح خان و خاندان اودر دولت سدوزایی) نوم یی ورباندی ایښی دی .

دیوی خوا زه پدی باندی ډیر خوښ یم چی سیستانی صاحب ددی کار ور ګڼلی او دا ویار یی راته سپارلی دی . زړه می ډیر غوښته چی په رښتیا هم ددی باور وړتیا ولرم ، قلم به می راواخیست څو خپلی ګوتی پری وازمایم . دبلې

خوانه چی می کله بیا د وتلی لیکوال سیستانی صاحب دقلم د زورورو متانو په وړاندی دخپل قلم څوکه ډیره پڅه او میان کمزوری ولیدل ، نو د یو ډول پریشانه کونکی بیوسی او زړه خوښونکی غوښتنی ترمنځ په یوه نه لیدونکی جال کی بند پاته شوم . هیڅ نپوهیدم چی څه وکړم . قلم می بیا راواخیست خو ترکاغذه پوری نارسیدلی بی اختیاره رانه له لاسه ولوید . پدی هیښتیا کی می یوځل بیا سترگی دسیستانی صاحب پر بریښنایی لیک ولگیدی . هلته می یوه ټکی ته پام واوښت چی ورسره سم می دارامتیا ساه وکیښ . د گران سیستانی صاحب دی کور ودان وی . ده پخپل لیک کی زما څخه د «تقریظ» لیکلو غوښتنه کړی وه نه د «نقد» . ښکاره خبره ده چی زما دپاره د تقریظ لیکل د کره کتنی (نقد) په پرتله په ځانگړی توگه دسیستانی صاحب دلیکنو په تراو ، ډیر اسانه کار دی . پدی توگه باور لرم چی قلم به می د زړه دغوښتنو هرکلی وکړی ، ځکه می نو ولیکلو ته زړورتیا پیدا شوه ، قلم می پلاس او کاغذ می مخ ته کښیښود . البته ددی خبری دقیق ویل به داسی وی چی کمپیوترمی چالانه او د ورد پروگرام می پرانیست :

دسیستانی صاحب د دهغو کتابونو په ډله کی چی د افغان – جرمن پورتال لخوا نشر شویدی ، دا کتاب دشمیر له مخی ۲۶ کتاب دی چی ډیر ژر به یی د چاپ ستوری هم وځلیدی . دیادولو وړ ده ددغه شمیر کتابونو څخه چی نوموړی پورتال نشر کړی ، یو شمیر یی تر نشر وروسته تر چاپه هم رسیدلی دی . البته دده دکتابونو دالری یی دهغو کتابونو څخه بیله ده چی په چاپی توگه راوتلی ده . په پوره باور ویلای شم چی ددی کتاب چاپ به دډیرو لوستونکو تنده ورماته کړی .

دسیستانی صاحب پیاوړی قلم دخپل دایمی عادت سره سم ، کتاب په داسی خوږه دری ژبه لیکلی چی تر وسه وسه یی دپردی فرهنګی یرغل څخه خوندی ساتلی ده . ددی کتاب لوستل داغزن سیم پشان دی چی یو ځل څوک ورسره دلوستلو په تماس کی راشی ، بیا به نو څو پوری چی پای ته یی نه وی رسولی ، دا به ورته ډیره گرانه وی چی په اسانی سره خان تری خلاص کړی . زه کولای شم دخپلی دی خبری د پخولو په موخه یوه بیلگه وړاندی کړم : یو

دوست می چی دلوستلو هیڅ حوصله نلری ، په انترنیتی پاتو کی می ددی کتاب د کتلو او پرله اړولو سپارښت ورته وکړ . بله ورځ یی زنگ راته وواځه او شکایت یی وکړ چی سړیه په جنجال دی وارولم . خبره داسی وه چی ده څو میاشتی مخکی دیوه اختصاصی ډاکتر نه دکتنی (معایناتو) دپاره وخت اخیستی وو . دتصادف له مخی دا وخت دکتاب لوستلو د ورځی سره برابر شو او دی د لوستنی په اغزن سیم کی دومره گیر راغلی وو چی د ډاکتر سره یی ټاکل شوی وخت بیخی له یاده وتلی وو . اوس به هغه بیچاره اړ وی چی بیا بل وخت ونیسی او څو میاشتی نور انتظار ورته وباسی . دده دستونزی په اړویدو می په ټوکو سره ورته وویل چی چرت مه خرابوه ، د همدی کتاب لوستل به دی اکسیر شی او طبیب ته به نوره اړتیا پیدا نکړی .

د سیستانی صاحب لیکنیزه ژبه په ټولیز ډول ډیره خوږه ده . ده ډیر کتابونه او بی شمیره مقالی لیکلی دی . هغه څه چی می دده دقلم نه ترسترگو شوی ، خامخا می لوستی او په پټو سترگو ورنه تیر شوی نه یم . نپوهیږم چی ولی خو ددغه کتاب ژبه یی ماته تر نورو زیاته خوږه ښکاره شوه . ښایی دا به ددی لامله وی چی هر پاراگراف یی ماته د څارپوڅو کلی رایدوی او یوځل می بیا د وړوکتوب په غیږه کی للو کوی . دلته د وطن نه لیری دمهجرت او پردیسی په ژوند کی د وطن دهری تږی یاد د زړه تسل دی ، خو کله چی دا یادونه دهغی خاوری سره تړاو نیسی چی دچا دماشومتوب دلومړنی نازکو قدمونو پلونه پری لویدلی وی ، دا په رښتیا سره هم نه هیږیدونکی خوند او مزه لری .

د سیستانی صاحب دا نوی کتاب د سړیزی (مقدمی) او لومړنیو خبرو (پیشگفتار) پرته په پنځو څپرکو (فصلونو) او ټولټال ۲۶۳ مخونو کی د افغان - جرمن انلاین لخوا نشر شوی دی . د کتاب د منځ ټکی بیله شکه وزیر فتح خان دی لکه څنگه چی د پیل په پاتو کی سیستانی صاحب هم پخپل دی بیت سره زما دخبری پخلی کوی :

قرن ها صبر ببايد که تا مام وطن چون فتح خان وزیربازید پسری

ژباړه :

و پیریو ته اړتیا ده خوچی مور ددی وطن مو
 فتح خان غوندی باتوره یو بچی و زیږوی
 که څه هم سیستانی صاحب خان شاعر نه بولی مگر دابیت یی دشعر د
 لور پوځوالی ښکارندوی دی او سړی ته خوند ورکوی چی بیا بیا یی دخانه سره
 زمزمه کړی . ددی خبری نه که تیر شو ، دکتا منځپانگه برسیره پر دی د
 سدوزیانو په دولت کی د وزیر فتح خان د کورنی دسیاسی ونډی او دلسیزو په
 اوږدو کی ددی کورنی هلی ځلی لکه څنگه چی یی حق وو ، برجسته کوی .
 سیستانی صاحب لدی نه پرته د شاه زمان د ستړی تیروتنی یانی د سردار پاینده
 محمد خان د وژلو وروسته په افغانستان کی حالات ، د تیمورشاه د زامنو او
 دپاینده محمدخان د زامنو ترمنځ کرکیچمنه ترینگلنیا ، دبارکزیو ورونو پاڅون
 او د سدوزی شهزاده گانو نسکوریدل ، دکندهاری سردارانو خپلمنځی ستونزی
 او دهغوی د واکمنی سیمی او په پای کی د سدوزی او محمدزی کورنیو تر منځ
 د ملگرتیاوو او دښمنیو لاملونو ته پام اړوی ، دحالاتو په نظرکی نیولو سره
 منطقی پایلی تر لاسه کوی . تر دی ټولو وروسته کتاب د لیکوال د پیژندلیک په
 وړاندی کولو سره پای ته رسیږی.

مخکی لدی نه چی اصلی خبرو ته راشم ، دلته دا یو ټکی چی ماته ډیر
 زړه پوری دی ، هم دیدولولو وړ بولم . دسیستانی صاحب دنامه سره خو دلسیزو
 را پدی خوا اشنایی لرم ، مگر دمخامخ شناخت راهیسی مو هم ډیر کلونه کیږی .
 نن د لومړی ځل دپاره دده دښیر پیژندلیک په لوستلو سره خبر شوم چی
 دسیستانی صاحب ریښو دهلمند په اوبو وده کړی ده او نیکه گان یی اصلا
 دگرشک دزنبولی له کلی نه راوتلی ، تر فراه او نیمروز پوری رسیدلی او هلته
 یی د روڼ اندو ډیرنسلونه ټولنی ته وړاندی کړیدی . دده دعلمی او فرهنکی
 ویارونو ترڅنگ ، دده د کورنی خدمتونه هم دستاینی وړ او دی حق لری چی
 پری و ویاری . پکار ده زه هم پدی وویارم چی زما او دده نیکه گانو دیوی
 ویالی (هلمند رود) نه اوبه څکلی دی .

لکه څنگه چی می وویل ، دکتا مرکزی شخصیت وزیر فتح خان دی ،
 خوداچی په یوازی توگه دده دکارنامو یادوونه د ټولو حالاتو څرنگندونی نشی

کولای ځکه نو دلته تر ده دمخه او وروسته اړوندی پېښی یو دېل سره په منطقی تړاو راسپړل شوی دی . داهغه څه دی چی ځوان نسل ته دهیواد دمعاصر تاریخ یو داسی کښیکښلی لنډیز پلاس ورکوی چی ټولی اړینی پېښی یی یو په بل پسې رانغښتی دی . له همدی کبله زما په اند نوموړی اثر نه یوازی اماتورو (شوقی) لوستونکو ته بلکه دلورو زده کړو په بنسټونو (پوهنتونونو) کی دزده کوونکو د پاره یو دپام وړ مرستندوی (ممد درسی) کتاب گڼل کیدلای شی .

فکر کوم که هر څوک وغواړی پر دغه کتاب باندی سریزی ، تقریظ ، نقد یا نوری یادوونی ولیکی ، نو که مرکزی شخصیت یانی وزیر فتح خان له یاده وباسی ، لیکنه به یی بیله شکه نیمگری وی . شخصیتونه د ټولنیز بهیر په هر اړخ کی خپل رول لری . د روسی دمعاصر تاریخ دیوه پیژندل شوی سیاست پوه په لیکنو کی می لوستی چی تاریخ د اولسونو مال او په اولسونوپوری اړه لری ، دی همدارنگه زیاتوی چی انقلابونه دتاریخ لوکوموتیف (خوځندونکی ماشین) دی . پدی کی هیڅ شک نشته چی په تاریخ کی د اولس رول ټاکونکی دی خو دغه رول د غوره شخصیتونو په مټ تمثیل کیږی او ټولنیز -سیاسی اوښتونونه (انقلابونه) بیا هغه پېښی دی چی دشخصیت رول پکښی ډیر خلیلای شی . پدی توگه ویلای شو دشخصیت مثبت او منفی رول هریو خپله خپله پایله لری او خپلی ارزونی ته اړتیا .

وزیر فتح خان یو له هغو شخصیتونو څخه دی چی دافغانستان دمعاصر تاریخ نژدی ټولو لیکونکو یی په درنښت یادوونه کړیده . ما هم ددغه شخصیت په هکله د ښوونځی دوخت راهیسی تر دا اوسه پوری ډیر څه لوستی دی . د ابومسلم خراسانی سره دده پرتله کول چی سیستانی صاحب یی په تفصیل یادوونه کړیده ، ډیر پر ځای ښکاری . پدی اړه دیدوونی وړ ده چی ټول تاریخپوهان د شاه زمان پلاس دسردار پاینده محمد خان وژنه یوه ستره تیروتنه بولی چی د خپل کم عقله صدراعظم (رحمت الله خان پوپلزی ملقب په وفادار خان) په هڅونه ترسره شوه او فتح خان یی و دی ته اړ ایست څو دخپل پلار د وژنی لامله غچ اخیستی ته ملا وتړی ، دا په ځانگړی توگه د افغانستان غوندی په یوه وروسته پاته فیوډالی ټولنه کی یوه طبعی کړنه ده . له بده مرغه حق

ناشناس شاه محمود ته د بیساری اوږدو خدمتونو وروسته ، دفتح خان په وړاندې هم د شاه محمود لخوا ورته ناوړه ظالمانه عمل په ډیر فجیع او وحشانه ډول تر سره شو . دابومسلم خراسانی د ژوند تراژیدی هم دی ته ورته زړه بوگونونکی داستان لری .

دافغانستان وتلی او په لوړه کچه پیژندل شوی تاریخپوه احمدعلی کهزاد بیا د « رجال و رویداد های تاریخی افغانستان » ترنامه لاندې په خپله یوه لیکنه کی د وزیرفتح خان په هکله داسی یادوونی کوی :

« در میان ۲۴ فرزند تیمورشاه و ۲۱ پسر سردار پاینده خان که به حیث دو دسته شهزاده گان و سر داران سدوزانی و بارکزانی معاصر هم، زیست داشتند، فتح خان ملقب به شاه دوست و اشرف الوزراء تنها کسی بود که باهمه دار و دسته و شور غوغای خانواده گی در آغاز قرن ۱۹ توانست با همکاری های خود سلطنت شاه محمود را با ضعف شخص شاه و تحریک رقبا داخل و دسایس خارج نیرومند و قوی نگه دارد و کار هایی به نفع مملکت بکند. ولی شاه سست عنصر و عیاش و فرزند حسود و کم فکر او کسی را بدست خویش نا پدید کرد که بخشنده تاج و محافظت تخت آنها بود و با یک خبط جبران ناپذیر غوغای بزرگی را در مملکت براه انداخت که خساره آنرا تخمین نمیتوان کرد. درمیان پسران سردار پاینده خان مرحوم که تعداد شان به ۲۱ نفر می رسد و مؤرخین غربی بیشتر آنها را به صفت برادران بارکزانی شهرت داده اند، فتح خان از روی سن و سال و کیاست و کارروایی، تدبیر و پختگی ، فتوت و مردم نوازی، گوی سبقت ربوده ؛ دارای روحی بود فعال، متشبث، هنگامه جو و انقلابی . تمرکز این همه مزایا با حس انتقام جوئی و تجسس منافع کشور و عقب زدن دست خارجی در او صفتی تولید کرد که انگلیس ها آنرا (کینگ میکر) گویند. (پادشاه ساز). و این نیرو در وجود این سردار ملی افغانی به تمام معنا تبارز داشت .. »

دا یوازی احمدعلی کهزاد ندی چی د وزیرفتح خان په اړوند داپول یادوونی لری ، نورو ډیرو تاریخوالو لکه ظفرکاکاخیل « پښتانه د تاریخ په رڼا کی » دفتح خان دکارنامو تر څنګ دده د ړندولو او بیا وژلو ناخوالی په ډیر

تراژیک شکل لیکلی دی ، دده هوښیاری او زړورتیا یی ستایلې ، پر وژنه یی افسوس کړی او یوه نه جبران کیدونکی ضایعه یی بللی ده ، سیدقاسم رشتیا » افغانستان در قرن نژده « د فتح خان د تدبیرونو او زړورتیاوو کیسی کړی دی او دی یی یو مدبر وزیر یاد کړی دی ، همداسی نورو ډیرو

وزیر فتح خان ډیر غوښته د افغانستان احمدشاهی برم او دولتی عظمت یواریا واخلیری ، خو له بده مرغه ده دا امیدونه دیوه عیاش او بی کفایته ټولواک شاه محمود په مشرتابه سره په سرکی درلودل . دا هغه شاه وو چی نه یی و ملی عظمت ته پام وو ، نه یی دهیواد د پرمختیا دپاره کومه خانگیری طرح درلوده ، ځکه یی نوهغه ستن چی دده د دولت یی په مټ ټینگیدلای شو ، له منځه یوړ . شاه محمود پخپل هرڅه کی خان دایرانی چارواکو منتبار گانه او هغوی هیڅکله هم دافغانستان خالنده راتلونکی لیدلای نشوه نو یی دبیلابیلو لارو شاه محمود دفتح خان په وړاندی وهڅاوه ، اول یی روند او بیا یی دده په امریه وحشانه ډول وواژه . پدی توگه بد بختیو را مخ کړ ، په هیواد کی د دولت د ټیکاو ریښی غوڅی او خپل منځی جنگونه پیل شوه .

دسید قاسم رشتیا دکتاب په قول شاه زمان ته خبر ورسیدی چی یو شمیر د قومونو مشران د هندی سوداگر میان غلام محمد په کور کی سره ټول شوی څو د شاه دنسکورولو ، پرځای یی دشهزاده شجاع دټاکلو ، دمیراثی شاهي دلغو کولو او پرځای یی دانتخابی شاهي سیستم درامنځته کولو په هکله یریکړی وکړی . شاه امر وکړ چی ټوله یی ونیسی او اعدام یی کړی . پدی ډله کی سردار پاینده محمدخان چی د شاه زمان تاج دده په مرسته ترلاسه شوی وو ، هم اعدام شو .

زما په اند دا د شاه زمان یوه نه بڅبونکی تیروتنه وه . ده ته پکار وه چی ددغه پوښتشیال څخه خپل د پلانونو په گټه کار واخلی او بیا که دا کار اړین وای ، نو په تدریجی ډول یی یو یو په نوبت سره کمزوری او ځان تری خلاص کړی وای . پدی توگه د پاینده محمد خان تر وژنی وروسته دده زامن دفتح خان په مشری دغچ اخیستلو په موخه مجبورا دیوه بی کفایته عیاش شهزاده محمود دملاتړ په خاطر راټول او لاس پکار شول ، هغه یی د کابل ترترخته ورسوی او

ورسره سم د شاه زمان د احمدشاهی برم د را ژوندی کولو خیالونه دخاوارو سره خاوری شول .

که چیری شاه زمان پدی توانیدلای وای چی دسردار پاینده محمدخان او وروسته دفتح خان ملاتړ دخان سره ولری ، احمدشاهی دبدبه او عظمت به تر اوږدو کلونو پوری د افغانانو په برخه پاته شوی وای چی له بده مرغه داسی و نشوه، د سدوزو واکمنی رانگه ، ورسره سم بارکزو وړونو هم یو بل له گریوانه و نیول ، په ټول هیواد کی د ملک الطوایفی د زور اخیستلو په پایله کی مرکزی دولت په بی ساری شان کمزوری او خارجی (انگریزی) یرغلونو ته لاره هواره شوه . لکه نیکه مرغه د اوږدو ناخوالو په پای کی ددی کورنی یو مدبر مشر امیرعبدالرحمن خان را پیدا او پدی وتوانیدی څو یو موتی مرکزی دولت جوړ کری خو پدی وخت کی شرایطو دومره بدلون موندلی وو چی نه یوازی احمدشاهی برم ژوندی کیدلای نشو ، بلکه دانگریزانو د زر ، زور او مکاریو په مټ د احمدشاهی امپراتوری دټولو فتح شوو سیمو برسیره دهیواد یوه لویه برخه هم دلایسه ووتل او د ډیورنډ پنامه د منحوسی کرښی زخم لاتر اوسه هم ناسور پاته دی . داتولی داسی اوږدی ترخی تجربی دی چی پر بنسټ یی افغانان باید پدی پوه شی چی یوازی او یوازی په یوموتی کیدو سره توانیدلای شی دغه نننی مخ په ډوبیدو کښتی وژغوری او تر ساحله یی سلامتته ورسوی . دا کار باید همدا نن وشي ، سبا به ډیر ناوخته وی. دخوشال بابا په قول:

تر مغولو افغانان په توره ښه دی که په پوهه افغانان وای څه هوښیار
اولسونه که تکیه یو پر بل وکا پادشاهان ورته سجود کاندی اختیار
زه د سیستانی صاحب ددغه کتاب لوستل نه یوازی دهیواد دخوان نسل
بلکه د اوسنی سیاستوالو او چارواکو دپاره هم اړین بولم څو په خیر او غور یی
ولولی او ورڅخه دعبرت درسونه واخلي . دسیستانی صاحب پر گوتو دی برکت
وی ، ده ته د انرژۍ نه ډک اوږد ژوند او قلم ته یی تیز نوک غواړم.

پوهنمل حاجی محمد نوزادی ۲۰۱۲ / ۴ / ۲۶

دمؤلف سریزه

(د پوهنمل نوزادی ژباړه)

د ملي- تاریخي څیړود پیژندنې اهمیت

انسان هغه موجود دی چې په ټولنه کې رازیږي، لونیږي، بشپړ کیږي، شخصیت یې وده کوي، خان د چاپیریال سره جوړوي او همدارنګه لکه پخپله چې پر چاپیریال باندې اغیز بندې، انسان دخپل ژوندنې فعالیت په جریان کې د ټولنې څخه د اغیز منلو او اغیز اچولو له مخې ټولنیز ارزښتونه زیږوي.

د تاریخ نه ګرځیدونکي خوځښت ددې حقیقت ښکارندوی دی چې د تاریخي، سیاسي څیرو اغیز او د ملي او مذهبي غورځنګونو د مشرانو رول د تاریخ پدې اړین خوځښت کې په ځانګړې توګه د ودې د بیلا بیلو پړاوونو څخه د تیریدو په څرنگوالي کې ډیر د پام وړ دي. دا ځکه چې دوی د خپل استعداد د کچې او د سازمان ورکولو د توان سره سم د تاریخي پېښو پر جریان باندې مثبت او منفي اغیز کولای او هغه په سمه لاره باندې پر مخ شړلای سي. پدې توګه نو د ټولنې په ژغورلو یا نابود کولو کې د پام وړ رول لوبوي.

له نیکه مرغه موږ د خپل هیواد په تاریخ کې سترې تاریخي، ټولنیزې، فرهنګي، سیاسي او مذهبي څیړې په پراخه کچه لرو چې هر یوه یې په یوه ټاکلې براو کې خپل رول په ښه توګه تر سره کړی دی او په ویاړ سره تللي دي. ددوي د کارنامو یادول نه یوازې زموږ د پاره روزونکي او ګټور بلکه د ویاړه پک کار هم دی.

د همدې کبله د ځلیدونکو تاریخي څیرو بیا پیژندنه، د ملي مشرانو او شخصیتونو په ویاړمن او زړه وړ ژوند لیک باندې خبریدل د وطن د بچیانو د وطنپالنې احساس را ویښوي چې دا بیا د ملي حاکمیت په ساتنه او د پردیو د لاسوهنو په مخنیوي کې یو اړین توکی دی. په اوسني پړاو کې چې په وطن کې

د وزیر فتح خان او دهغه کورنی رول په... ۳۰

امن او سوله ، ځمکنی بشپړتیا او ملي حاکمیت و ډیر زړه سوي ته اړتیا لري، د ملي او تاریخي څیرو پیژندل لا ډیر د اهمیت وړ گڼل کیږي.

د هیواد ځوان نسل ته پکار ده چې خپل تاریخ ته یواز بیا پام و اړوي او په خیر سره یی ولولي. پدی کار سره دوی په دی خبریدلای چې د وطن په ویاړنه غیره کي یی څومره اتلان روزل سويدي . دا هغه کسان دی چې کړنو باندی یی وطن او د وطن تاریخ نازیږي.

اوسني او راتلونکي نسلونو ته پکار ده خپل تاریخي اتلان و پیژني او پخپل ژوند کي د هغوی وتلي کارنامی ځانته د الهام سرچینه وگرځوي ، خپل ددغو نیکه گانو زړه ورتیا او تدبیر د نمونی په توگه خپل مخ ته کښیږدی او د خپل شخصیت په وده کي ور څخه کار واخلي .

که چیري په سیستان کي د منځنی پیریو، د بست ، صفار او بولان د ځوانمردو عیارانو او پر ارادي مینو عدالت غوښتونکو د نوم اخیستلو څخه تیر سو، د افغانستان د معاصر تاریخ په ۱۸ او ۱۹ پیړیو کي کولای شو په لسگونو ملي، تاریخي ، سیاسي او ټولنیزې څیری یادي کړو چې د دغو څیرو څخه یوهم حاجي جمالخان هلمندی د سردار پاینده خان پلار او دوزیر فتح خان نیکه وو. دی د بارکزو قوم مشر او پخپل ټول توان سره د احمدشاه ټولواکي ومنل ، دهغه ملاتړ یی وکړ او د عمر تر پایه یی نژدی اړیکي ورسره وساتلي. احمد شاه بابا هم په خپل ټول توان سره د هغه قدر او عزت په ډیره ښه توگه وکړ. ددی کورنی دویم ملی- سیاسی شخصیت سردار پاینده خان وو چی د تیمورشاه درانی دسلطنت داستحکام دپاره توری ووهلی او دهغه په دربار کی د ډیرو عزت او قدرت خاوند وو، مگر د ده دزوی زمانشاه لخوا ، ورسره نامردانه چلند وسو اوپه پای کی په قتل ورسید. دریم سیاسی- نظامی شخصیت، وزیر فتح خان (۱۷۸۱- ۱۸۱۸م) د سردار پاینده خان زوی دی.

وزیر فتح خان د خپل پلار پشان په ۱۹ کلني کي و سیاسي ډگرته را ننوت .او د خپل لیاقت ، زړه ورتیا او سیاسي زیرکي پر بنسټ یی په ۲۱ کلني کي شاهزاده محمود سدوزي د پاچهي پر تخت کښیناوه او پخپله یی دده په سلطنت کي د اشرف الوزرا (۱۸۰۱- ۱۸۰۳ ، ۱۸۰۹- ۱۸۱۸م) لوړه مقام تر

لاسه کړه . ده دومره توان او قدرت تر لاسه کړ چې د شاه محمود لخوا یی قتل د سدوزیانو د ابدالي امپراتوري دسره پاشلو او په تاریخ کې د نوي پاني د پرانیستلو لامل وگرځیدی.

وزیر فتح خان د خپلي خواني له وخته د ملي حاکمیت او ځمکنی بشپړتیا په ساتلو او پر وطن باندي د پردیو د حملو په مخنیوي کې هم د خپل پلار پر څنگ او هم د هغه تر وژني وروسته ډیرې سربښدنې کړيدي . دی د وطن د دښمنانو او د مرکزي دولت په وړاندي د متمدنو یاغیانو په مقابل تل په میړانه دریدلی دی .

له بده مرغه د وطن دغه باتوره بچي د پردیو په لمسون او د جاهل شاهزادگی (کامران میرزا) د حسادت له مخې د شاه محمود په امر چی دده د عمه زوی هم کیدی او دده په توره یی دوه ځلي د سلطنت تاج پر سر ایښی وو، په ډیرو حشیانه او ناخوانمردانه ډول په قتل ورسید.

په دغه کتاب کې به موږ ددغه وتلي شخصیت د کار او مبارزی ، زړور تیا او تدبیر، جنگونو ، بریو او هغو ماتو څخه یادوني وکړو چې هیڅکله یی هم دده هڅانده روح و خپلو موخوته د رسیدو په هکله ماته او مغلوبه کړي نده. پدی توگه به موږ دده شخصیت وپیژنو او لکه څنگه چې حق یی دی ، خپلو وطنوالوته به یی ور وپیژنو.

هغه کسان چې د سدوزي دولت له پیل (۱۷۴۷م) نه بیا د (۱۹۷۸) کال د اپریل تر کودتا پوري د افغانستان د معاصر تاریخ په هکله مالومات لری، دوی به خامخا د لیکوال سره پدی اړه همېرغي وي چی د وزیر فتح خان او دده د کورني ونډه هم د سدوزي دولت په تاسیس، لورتیا او هم د احمدشاهي امپراتوري په سره پاشلو کې د پام وړ ده .

دا کتاب لکه څنگه چې په ۱۹ پیړي کی د هلمندي اتلانو د کارنامو یادونه کړی، همدارنگه د درانیانو د دوو لویو کورنیو (سدوزیانو او بارکزیانو) د رقابتونو او سیالیو ښکارندوی هم دي. د کتاب د لوستلو په ترڅ کې به ولیدل شي چې څنگه د شاهانو او شاهزاده گانو د ځان غوشتني ، مقام پالني او بیخايه غرور له کبله وطن په سترو بدبختیو مبتلا شوي ، ډیر وفادار او پر وطن مین

بچیان یی ددی ډول هوسونو قرباني شويدي. په سنگر کی ناستو د دوی دېمنانو به تل ددغو خپل منځي شخړو، کورنیو جگړو او ورور وژني څخه په ګټه اخیستلو سره د هیواد یوه یوه برخه خاوره تری نه په زور او چل بیلوله. پدغسې ناوړو حالاتو کې به داسې څوک پیدا کیدلای نسو چې د غیرت توره را واخلي او خپل حق د زمري له خولی نه وباسي. که به چیري داسې څوک پیدا هم سو، هغه به د خارجی دسیسو له مخي د خپلو وړونو پلاس دري وری کیدی او ستره بدبختي به یی را منځ ته کوله.

دیادوني ورده چې پدغه کتاب کې راغلي مطلبونه د شلمي پیری د ۹۰- یمو کلنو په پیل کې راټول شوي او په هم هغه وخت کې د نوموړی لسیزي په پای کې زما دیوه بل کتاب سره چې (دوناېغه سیاسي - نظامي افغانستان) نومیدی، یو ځای لومړی په سویډن او وروسته په ایران او پاکستان کې چاپ شول.

اوس دادی د یوه هڅاند هلمندي ځوان ښاغلي شریف الله « دوست سرواني» په غوښتنه چې د هلمند د ملي، تاریخي او سیاسي ویاړونو په را ژوندي کولو کې هلي ځلي کوي، د کتاب دغه برخه چې د څپاند هلمند د حاصل خیزو ځنډو سره نه شلیدونکي اړیکي لري، دیبا کتنې او یولړ ګټورو زیاتونو سره په جلا ډول نشر ته سپارل کېږي، هیله ده چی هلمندي ځوانان او فرهنگیان به هم د نورو وطنوالو سره ددی کتاب په لوستلو د هلمند د اغیزمنو څیرو او تاریخي پدیدو په هکله اړین مالومات تر لاسه کړي او د خپلو تاریخي ویاړلو څیرو په میرانه وویاري او د خپل شخصیت په وده کې ورڅخه پیروي وکړي.

دهلمند رودچي په اوستا کې د «هیتومنت» او نن د هیرمند او هلمند په نامه یادېږي، د پهلوي او زرتشتي مذهبي کتابونوکی، ډیره مقدسه او باشکوه یاده سوی او په اوستا کتاب کی داسی صفت سوی ده:

"هیرمند، رودی است که خیزاب های سپید برانگیزد و سرکشی کند، بسوی دریاچه کیانسی (دریاچه هامون) روان گردد و بدان فروریزد.

هیرمند، رودی است که نیروی اسپي از آن اوست.

که نیروی اشتری از آن اوست.

که نیروی مرد دلیری از آن اوست.

که "فرکیانی" از آن اوست.

چندان "فرکیانی" در هیرمند است که میتواند سرزمین های
انیران (دشمن) را برکند و در آب فرو برد. میتواند دشمنان را سرگشته
و پریشان کند، و دچار گرسنگی و تشنگی و سرما و گرما نماید.^۱

هلمند لکه څنگه چی د سیستان په لمنو کي دوتلو تمدنونو زانگوپاته سوی
دي ، داسی یوه رودخانه ده چي تل یی د تاریخ په اوږدو کی د خپلو یاغي
موجونو پشان، زړه ور اوننگیالی بچیان ټولني ته سپارلي دي. موږ د هیواد په
معاصر تاریخ کي ددی رودخانې د لمنو څخه د پیرو زړه ورو فاتحانو او هیواد
پراخونکو میرنو د را پورته کیدو شاهدان یو .

په معاصر تاریخ کي د هلمندي بچیانو په ډله کي کولای شو لږ تر لږه د
دری صدراعظمانو(سردار پاینده محمد خان چي سرفراز خان یی باله د
تیمورشاه دراني وزیر ، وزیر فتح خان د شاه محمود سدوزی صدراعظم او
سردار محمد عظیم خان د سدوزیان د وروستي شاه ، ایوبشاه صدراعظم)او اوو
تنو شاه هانو (امیر دوست محمد خان ، امیر شیر علیخان ، امیر محمد افضل
خان ، امیر محمد عظم خان ، امیر عبدالرحمن خان ، امیر حبیب الله خان او امیر
امان الله خان)، او دانگیزانو د تجاوزپرضد د دوو قهرمانانو نومونه واخلو کوم
چی زموږ په تاریخ کی د وزیر اکبرخان او سردار ایوب خان په نومونه یادیری.
پرسیره پردی د وزیر فتح خان پنځو تنو ورونو ۳۳کاله په مستقل ډول په
کندهار او اړوندو سیمو کي د ۱۸۱۸ څخه د ۱۸۵۵م پوري واکمني چلولی ده .
د هلمند د وتلو څیرو څخه یو هم نور محمد خان علیزی دی . ده نه
یوازی د افغانی قواوو په مشري د ایرانی نادر افشار تر څنگ د ترکانو څخه د
اذربایجان اوهمدان په نیولو کی توره وهلی ده ، بلکه د هندوستان په نیولو کي
یی هم د هغه سره ونډه اخیستي وه .دی د دراني احمدشاه دپاچاهی پرضد په یوه
توطئه لاس پوری کړ، مگر ددی ناسنجول شوی عمل په پایله کي خپل سر د

^۱ -وگ: اوستا، جلیل دوستخواه، فقرات ۶۶ - ۶۹ زامیادیش

لاسه ورکړي.

دهلمند یوه بله غښتلی څیره ، اختر محمد خان علیزی وو چي ۱۸۴۰ کي یی د انگریزانو پر ضد د هلمند په سواحلو (ځنډو) کی د پاڅون بیرق پورته کړ. هلمندیان یی ورسره ملگری ، په ګرځک کي یی انگریزان د سختو حملو لاندی ونيول. ده وکولای شوه انگریزي جنرالان لکه «نات» او «راولینسن» د اوږده وخت د پاره د زمينداوري جنگيالو سره په جنگ کی بوخت کړي. انگریزانو د دوی د خپلو په موخه د کندهارنه د یوی توپخاني سره دوه کنډکه عسکر را وغوښتل مګر د قیام په خپلو بریالی نه شول. ځکه په همدی وخت کی اکرم خان چي یو قومی مشروو ، دی هم د خپلو زرو تنو جنگيالو سره د قیام کونکو سره یو ځای شو. انگریزانو د سردار صفدر جنگ په مشری نوري تازه قواوي د خپلو قواوو د ملاتړ پخاطر ورسره یو ځای کړي . انگریزانو پدی کار او د خپلي قوی توپخاني په مرسته پاڅون کونکي اړایستل چی د ګرځک نه پرشا ولاړ سي. محمد اکرم خان د خپلو قواوو د بیا پوره کولو او ملاتړ پخاطر د هلمند لوړو برخو دهر او ده ولاړ، مګر انگریز پیسې په کار واچولی او هغه یی د خپلو جاسوسانو لخوا تعقیب کړ، خو په پای کي یی په نیولو وتوانیدل. هغه یی و کندهار ته راویست او په توپ یی والوزاوه . دده با غیړته میرمني د خپل میره تر شهادت وروسته پخپله د جهاد ناره پورته کړه ، پر اس سپره شو ه او د انگریزانو به وړاندی یی خلګ و پاڅون او جهاد ته راوبلل . جنرال (نات) دا توریالی بنځه ونيول او د یو شمیر نورو بنځو سره یی چي ددی په ملاتړ را پاڅیدلی وی و کابل ته راولیږلی، مګر د غزني خلګو لاره ورته ونيوله ، انگریزی عسکر یی تارومار کړل ، دوطن باتوری او سربښدونکي میرمني یی د هغوی له کرغیړنو لاسو وایستلی^۱.

لیکوال په دی هیله دی چی په کتاب کی به راټول شوی مالوماتونه زموږ وطنوال ولولي او پدی سره به یی د وطن دملی ویاړونو په بیا پیژندنه کی یوګام پر مخ اخیستی وي . پای

^۱ - غبار ، درمسیر تاریخ ص ص ۵۴۶-۵۴۴

د سدوزي^۱ دولت د تاسیس نه مخکې د سیاسي،

اقتصادي او ټولنیز اوضاع ته یوه کتنه

(پښتو ژباړه، د رحمت آریا)

دا په زښته گرانه وي چې څوک دې د افغانستان له سیاسي ظهور مخکې د تېرو شپږو پېړیو له سیاسي، اقتصادي او ټولنیز وضعیتو یو روڼ او هر اړخېزه انځور په څو پاڼو مقالې کې وړاندې کړي، په همدغو تېرو شپږو پېړیو کې ول چې د غوریانو له واکمنۍ وروسته پر هېواد باندې د پردیو د نېواک تورې ورځې خپرې شوې، د نېواک دا لړۍ له ظلم، خپلسریو، زورواکيو، وړانیو، عاموژنو، غاړو پرېکونو او مرېتوبونو سره بدرگه وه؛ مغول یرغلگرو د ۱۳ او ۱۴ پېړۍ په اوږدو کې په نېول شویو سېمو کې بې شمېره ککړې وربېلې، نارینه او ماشومان بې مرییان او بڼځې بې مینځې

۱ - افغان تاریخپوهانو له اسلام وروسته د افغانستان د تاریخي پړاوونو په تصنیف او طبقه بندیدو کې د شاهي کورنۍ لړۍ د توپیر او څېړنې بنسټ ټاکلی دی، لکه: د طاهریانو پړاو، د صفاریانو پړاو، د سامانیانو پړاو، د غزنویانو او غوریانو پړاونه او نور. له همدې کبله هغه پړاو چې په احمدشاه دراني او د هغه په اولادو پورې اړوند پړاونه دي او په افغانستان کې یې واکمني کړې، د "سدوزیانو" د پړاو په نامه یاد شوی دی.

احمد شاه دراني د سډو (اسدالله خان ابدالي) کړوسی دی؛ سډو خان د ۱۰۰۰ هجري قمري کال په شا و خوا کې د کندهار په سویل کې د ابدالي قوم مشرتوب په غاړه درلود او سدوزیان د همدغه سډو خان له نسب څخه دي. موږ هم له همدغه منل شوي دود سره سم هغه دولت چې بنسټ یې احمد شاه دراني په ۱۷۴۷ ز کال کې اېښی دلته د سدوزي دولت په نامه یاد کړی دی.

کړلې، ورپسې د پېنځلسمې پېړۍ په ترڅ کې د ګود تیمور او د هغه د خای نېوونکو غوږل او ناتار پېل سو، په هر ښار کې یې د انسانانو له ککړو څخه کوپړۍ منارونه جوړ کړل، بیا د ۱۶ او ۱۷ پېړۍ په لړ کې د اورپکو صفویانو د واکمنۍ او ناتار وار راغی، صفویانو په نېول شویو سېمو کې خلک د خپل مذهبي فاشیزم د اور په تې باندې وځپل او وېې کړول.

کېدای شي یو شمېر کسان د بې پروايۍ او یا د ورپېښې ناخبرې له مخې ګومان وکړي چې زموږ ګران هېواد افغانستان، ددې ټاټوبي د بچيو له سرښندنو، تورو او مېړانو پرته په خپل سر جوړ او د اوسنېو شته وو جغرافیوي پولو په اډانې بې شکل اخیستې دی؛ خو د هېواد او د ګاونډيو هېوادونو تاریخ ته ژوره کتنه په زیاد رسوي چې په دې جغرافیوي چاپیریال کې استوګنو پرګنو د بېلابېلو لاملونو له کبله خپل مېړني سرونه په لاس کې نېولي او د پردېو د ټپل شویو رېږو او زورواکیو پر وړاندې په پښو درېدلې دي، قربانۍ بې ورکړي او قربانۍ بې اخیستې او په پای کې د خپل برخلېک د ټاکنې او د واک واګې بې په خپل لاس کې نېولي او خپل خائنه بې خپل هېواد جوړ کړي دي، او دا بې په زیاد رسولې چې بل هېڅ پردې به نور د هغوی د کړولو جرئت ونه کړي، د هغوی د لاس بېره «حاصل» او جیبونه به د «حوالې» او «بروات» او په نورو ملا ماتوونکو مالیاتي پلمو لوب او تش نه کړي؛ خاورې، ناموس او هستی ته به بې څوک په سپکو او سپېرو سترګو ونه ګوري.

د دې سکالو د لا روښانولو لپاره به د سېمې تاریخ ته د ځغلندې کتنې په ترڅ کې د هېواد خونړۍ پېښې له ۱۳ تر ۱۸ ز پېړۍ پورې په ډېر لنډیز راوسپړو.

۶۱۰ هـ ق = ۱۲۱۴ ز کال وو چې خوارزمشاهیانو په افغانستان کې غوري سلطنت را وپرځاوه؛ له دې نېټې وروسته افغانستان خپل اداري او سیاسي مرکزیت له لاسه ورکړ؛ خوارزمشاهي سلطنت هم شپږ یا اووه کاله وروسته د مغولي چنګیزخان د ورانکاره توپان په لړ کې خپل هر څه له لاسه ورکړل او پوپنا شو.

د چنگیز خان نړۍ وړانګې یرغل او په منځنۍ آسیا، افغانستان، فارس – ژ / ایران، بین النهرین او وړوکی آسیا (روم)، په شمالي او سویلي آذربایجان، گرجستان، د طرابزون او ارمنستان په یوناني پادشاهي کې، د سوریې او د قبرس د ټاپو د صلیبیونو په متصرفاتو او د وړوکی آسیا (تورکيې) د سلجوقيانو په سلطنت کې د مغولو د بې رحمانه وژنو لړۍ د یادو سپمو پر ګڼو ته بې شمېره رېږونه او کړاوونه ورپه برخې کړل^۱. جويني د چنگیزیانو یرغل په څلورو ویکو کې لند کړی دی: " راغلل، وې شکول، وې سوځول او یو پې وړل^۲". چنگیزی سردارانو د ښارونو د ټولو وګړو غاړې د خپلو چپو له خولو له استننأ پرته تېرولې.

شوروي څېړونکي پطروشفسکي په مفتوحه سپمو کې د مغولو په لاس د ډلوژنو په تړاو داسې لېکي: « مغولو به مخکې له مخکې بې وسلې شوي، بېرېدلي او ترهېدلي وګړي چې دښتو ته پې شړلي ول، په خپلو منځو کې ووېشل. هر مغل سپاهي به د خپل ونډې کسان په زنگنو کېښلول، بیا به پې په تورې یا توکيا « ساطور » د هغوی سرونه له تنه بېل کړل، ورپسې به پې پر غمل منښیان اړ اېستل چې پرېک شوي سرونه دي وشمیري. جويني وایي په ۶۱۸ ق = ۱۲۲۱ ز کال کې په مرو کې له ډلوژنې وروسته د پر غمل شوېو منښیانو د شمېرنې لړۍ ۱۳ ورځې ونېولې^۳.

د سيفي د روايت پر بنسټ مغولو په ۶۱۷ ق = ۱۲۲۰ ز کال کې د نیشاپور د نېولو پر مهال د (۷۴۷ ر ۰۰۰) نارینه وو سرونه پرېک کړل^۴. د

۱ - پطروشفسکي، کشاورزي و مناسبات ارضي در ايران عهد مغول، ۱ توک، ۸۶- ۵۷ مخ

۲ - جهانگشای جويني، ۷۲ پاڼه،

۳ - پطروشفسکي، هماغه، ۱ توک، ۵۸ پاڼه جويني وایي: د وژل شویو کسانو د شمېرلو لړۍ ۱۳ ورځې ونېولې، که په هره ورځ پېنځوس زره مړي شمېرل شوي وي نو د وژل شویو کسانو شمېر باید ۶۵۰ ر ۰۰۰ کسانو ته ورسېږي.

۴ - سيفي هروي (سيف بن محمد يعقوب الهروي)، تاريخنامه هرات، د پوهاند محمد زبير صديقي چاپ، ۱۹۶۲ قمري، کلکته، ۶۳ پاڼه. سيفي زیاتوي چې د خلکو د عاموژنې تر څنګ پې له هراته سل زره نجوني یرغل یووي.

ابن الاثير په وينا په ۶۱۷ ق = ۱۲۲۱ ز کال کې نېږدې اووه سوه زره وگړي د مروې له نېول کېدلو وروسته ووژل سول^۱. خو مستوفي حمدالله د ددغه ښار د نېولو کېدلو پر مهال د چنگيز خان د لمسي هلاکو خان په لاس د وژل شوېو وگړو شمېره اته سوه زره اټکلوې^۲. د ۱۳ ز پېړۍ د يو بل روايت پر بنسټ د بلخ په ښار کې دوه سوه زرو تنو ژوند کاوه. دغه وگړي ټول په ۱۲۲۰ ز کال کې د چنگيزخان په امر له يوې مخې د چرو له خولو تېر سول. د وصاف تاريخ وایي چې چنگيز خان په باميانو کې د خپل يوه زوی (موتوچين) د وژل کېدلو په تور امر ورکړ چې په دې سېمي کې دې هېڅ ژوندی موجود ژوندی پاتې نه سي؛ چنگيزيانو ان د ميندو په گېډو کې ژوندي ماشومان او څاروي له يوې مخې له منځه يووړل^۳. ورپسې د غزني وار راغی.

پر افغانستان، فارس ژ / ايران، ماوراء النهر او نورو ځايونو باندې د مغولي لښکرو د بريد پايله د نفوسو او زيارگالو پرگنو په کمېدلو اووېستله، گڼ استوگنې سېمي ځکه له وگړو تشې سوې وې چې استوگنې پرگنې يې په ډله بيزې توگې وژل شوي وې اويا يرغمل نېول شوي وې او يا له خپل کور کهوله تېستېدلې وې، په نېول شوېو هېوادونو کې ودان او په وگړو پک ښارونه ټول تش شوي ول، په ځانگړې توگې د افغانستان په شمالي او شمال لوېديزو برخو (بلخ، مرو او هرات) کې د بشري کار د ځواک کمښت منځته راغلی وو، له بريد مخکې ددغو سېمو په ښېرازو درو او ورڅېرمو سېمو کې د ځمکې داسې يوه ټوټه نه موندل کېدله چې هغه دې په کرهڼې او استوگنو وگړو ودانه نه وي، خو دلته هم بشري کاري ځواک له لاسه تللی وو.

سيفي هروي له يو شمېر بوداگانو سره لېدلي چې د همدغو پېښو حال يې په سترگو لېدلی دی، نوموړی په خپل کتاب (تاريخنامه هرات) کې د بورنونکو وړانېو په اړوند د هغوي ژوندي يادونه را اخېستي چې د (۶۱۷

۱ - ابن الاثير ، الكامل ، ۱۲ ټوک ، ۲۵۷ پ

۲ - د حمدالله مستوفي تاريخ گزیده ، ۵۸۰ پ،

۳ - تحرير تاريخ وصاف ، ۳۱۹

۶۱۹ ق = ۱۲۲۰ - ۱۲۲۲ زو کلونو په لړ کې) په ټول خراسان کې د مغولو له ېرغل وروسته رامنځته شوي ول. نوموړو بوداگانو د کتاب لېکوال ته د خپلو سترگو د لېدلي حال په هکله ويلي چې په هرات کې نه خلک پاتې ول، نه غنم، نه خوراک او نه پوښاک^۱. لېکوال د کتاب په همدې برخې کې زیاتوي: «له ارواښاد مولانا خواجه ناصرالملته والدين چشتي څخه مې واورېدل چې وېل پي: خلکو له بلخه نېولي تر دامغان پورې پوره يو کال د انسانانو، سپيانو او پيشيو غوښي خکه خوړلي چې چنگيزخانيانو ټولي زېرمې سوځولي وې.»^۲

سيفي په بل ځای کې وايي: د ۶۱۹ هـ = ۱۲۲۲ ز کال له عاموژني وروسته يوازې څو تنه چې خاتونه پي په نابېرې ژغورلي ول، ژوندي پاتې ول؛ دوی څلوېښت تنه نارينه ول چې د ټولني په بېلا بېلو پارکو «طبقاتو» پورې پي اړه درلودله او د يوه وران جومات په کنډوالي کې سره ډېره شوي ول^۳. د هرات په ورځپېرمو کليو کې د ژونديو پاتې شويو کسانو شمېر له سلو تنو ډېر نه وو^۴. خو په يوې بلې لويې څلور دېوالی «حايط» کې يوه مغولي آمر نېرېدې زر تنه ېرغمل راټول کړي ول، نوموړي په دې شرط دا زر تنه بڅېښلي ول چې دده رعيت واوسي.^۵

د هريرود د درې او د هرات د جلگې يو مخېز وړانې چې يو وخت د افغانستان پيروره «حاصلخيزه» او په وگړو ډکه سېمه وه يوازينی استثناً نه وه، د مروې او طوس رغياتي او زرغون ايبلندونه هم د مغولانو له ناتار سره مخامخ شول. جويني وايي: د طوس په ښار کې ان پېنځوس کورونه جوړ نه ول پاتې، ددغو کورنېو غړي سمڅو او سوريو ته پناه وړې وه.

د ۶۱۷ ق = ۱۲۲۰ ز کال له ټولوژنو وروسته د بلخ وران وېجاړ ښار

^۱ - سيفي هروي، تاريخنامه هرات، د صديقي چاپ، ۸۳ مخ: (د اړين ولايت نه مردم است و نه گندم، نه خورش و نه پوشش). ۱۵۲ مخ

^۲ - سيفي، ۸۷ مخ

^۳ - سيفي، ۸۳ مخ

^۴ - سيفي، ۱۸۳ پ

^۵ - سيفي ۱۸۳، ۲۱۵ مخونه،

هم تر ډېرو مودو پورې همداسې وران پاتې وو. دا ښار د اتمې هجري پېړۍ تر لومړۍ نېمېځې چې د څوارلسمې زېږدیزې پېړۍ د لومړۍ له نېمېځې سره سمون خوري، وران وېجاړ پاتې وو.

څو لسيزې وروسته ول چې ابن بطوطه (په ۷۲۷ ق = ۱۳۲۵ ز کې) د ترمز له لارې په آس سپور له بلخه تېر سو، خو دده په لارې کې پروت بلخ هماغسې وران وېجاړ پروت وو. ابن بطوطه په بلخ کې د مغولو د وړانډو له کتلو وروسته د هرات پر لور درومي. نوموړی وايي: «په جبال» «غرجستان» کې له اوه ورځو مزل وهلو وروسته د هرات ښار ته ورسېدل. د لارې په اوږدو کې بهاندې اوبه او ښېرازه کلي ول. «د هرات ښار د خراسان د ودانو ښارونو په منځ کې لوی ترېنه ښار دی. هرات زېنت لوی ښار دی او ډېر وگړي په کې دېره دي. ددغه ټاټوبي متقي، متدینه او پاک لمنې خلک په مذهب حنفي دي، په هرات کې هېڅ ډول فسق او فساد نه شته.^۱»

چنگيزي گوداگانو له مطيعو رعاياوو څخه د مالياتو او باج اخېستنه په دې ډول کوله چې ماهيتاً يې ددښمن هېواد له لوت او د ولجو له راټولو کوم څرگند توپېر نه درلود.^۲

يادو شويو ټکيو ته په کتنې وېلاى شو چې د وروسته پاتې قومونو او قبائيلو څو پړاوېزو يرغلونو زموږ د ټولنې د پرمختگ پر بهير باندې دومره مرگونی اغېز درلودلى چې د ډېرو اوږدو وختونو لپاره يې ښاري ژوند او د کرهڼې د ودې لارې له شاتگ او کيتون سره مخامخ کړې ده. علي مير فطروس وايي: «د تينگ سياسي ثبات نشتوالى، د حکومتونو لاس په لاس کېدنگ او د برغلگرو په لاس د اوبو رسولو او توليدي ځالگېو وړانې ټول ددې لامل شول چې کلېوال او کاروباري وگړي نهېلې او بې پروا سي او د توليدي ځالگيو د بيا رغاونې مخه ډب سي. دغه برغلونه، وړانې او د سياسي – ټولنيز تېکاو

^۱ - ابن بطوطه، سفرنامه، ژباړه: ډاکټر محمد علي موحد چاپ ۱۳۴۸ ل کال، خپرندويه ټولنه: بنگاه ترجمه و نشر کتاب، تهران، ۱ ټوک، ۳۱ ۴ پ

^۲ - پطروشفسکي، کشاورزی و مناسبات ارضي در ايران عهد مغول، ۲ ټوک، له ۶۶۰ پاڼې وروسته

نشتوالی ددی لامل شول چې « پانگواله سوداگري » دې هېڅکله « صنعتي پانگوالی » ته وده ونه کړي. موږ پرته له دې چې له خپل تېر تاریخه کومه خبرتیا ولرو او یا راتلونکي ته د هېلو سترگي وغړوو... د پرله پسي او بېلا بېلو فرهنګي – ټولنپزو پرغلونو له کبله اړ شولو چې څوڅو ځله ېې له « صفره » بیا بیا راپېل کړو. ^١

شک نه سته چې که زموږ پر هېواد او سېمي باندې دغسې وړانکاره پرغلونه نه وای شوي، هرات، بلخ، غزني، کابل، کندهار، سيستان او نور ښارونه به د صنعت او سوداگرۍ له پرمختګ او پرمته برخمن وای او تلپاتو تاریخي آثارو به ېې نن د لېدونکو سترګي هک پک کړي وای.

د مالیاتي ځیون ښی

د مغولو د برلاسي زورواکۍ په لومړېو کې د مالیاتو د اخیستنګ په اړوند هېڅ ډول قاعدې او قانون شتون نه درلود. هر څومره ېې چې غوښتل او هر څه ېې چې غوښتل هغه به ېې اخیستل. د رشیدي په جامع التواریخ، د نخجواني په دستور الکتاب او د وصال په تاریخ کې وېل شوي چې وګړو به هر کال د مغولو سرانو او مأمورینو ته بېلابېلې مالیې ورکولې، ددغو کلنیو مالیو شمېر پېنځوس ډولو ته رسېده. په دې شمېرنې، کلېوال هره اونۍ اړ ول چې په اونۍ کې یو ډول مالیه ورکړي، هغو کسانو چې مالیه نه ورکوله نو د مالیاتي پور د ادایني لپاره به ېې د کورنۍ غړي په مرییتوب پلورل کېدل. ^٢

جوینې وایې: « شرف الدین بیتکچي (د مالي چارو مأمور) ، هغه سړی وو چې لومړی ېې هر څه چې له لاسه وسول، د تبریز له پرګنو څخه ېې د

^١ - علي میرفطروس، دیدگاه ها ، ٧٣ پ

^٢ - پتروشیفسکي ، کشاورزي ومناسبات ارضي در عهد مغول، ژباړه: کریم کشاورز، ٢ ټوک ، له ٦٥٠ پاڼي وروسته ، عنایت الله شاهپوریان، ٢٥ سده مالیات، ٨٤ پ

ماليي په نامه واخېستل^١، ورپسې د ٦٤٢ قمري کال د روژې په مېاشت کې قزوین ته راغی او پر کشر او مشر پې د شکنجو او ظلم کچه تر هغه برېده لوړه کړه چې د «هر چا چېغه آسمانو ختله»^٢.

سیفي هروي هم په غور کې د شرف الدین بیتکچې د غوږل په اړوند داسې لېکي: «د زور زیاتي لاس پې له لستونې را واپست او په تَجَبُّر او دیواني تَحَكُّم پې د غور د غرونو مشران له خپلو کورنو او میمنو په قلاتاتو (بیگار او شافه کارونو)، قسماتو^٣ او عوارضاتو (گمرکاتو)، جلا کړل...»^٤

نه یوازې مقاطعه کارو^٥ حکامو او بیتکچیانو^٦ به وگړي تر بېلا بېلو نومونو لاندې زبېښل او شاربل بلکه ایلچیانو^٧ «بکارانو / قاصدانو» به هم په بېلا بېلو پلمو د کلبو او ښارونو خلک لوتل. رشیدالدین فضل الله وایي: «اکثر رعیت پې په ناوړو تدابیراتو او اتلافاتو جلا وطن کړ؛ په بېوزلو ولایتونو کې پې ځانته کورونه او نغري جوړ کړل. ښارونه او کلي له وگړو تش سول، هر کله به چې ایلچي د غانیبانو د راتولو لپاره ورغی نو خلک به پې ډېر سخت

^١ - جويني، ٢، توک، ٢٧٥-٢٧٦ پاڼې

^٢ - هماغه، ص ٢٧٦

^٣ - قسمات: دا یوه فقهي اصطلاح ده چې د شایع او گډ حق د تعینولو څرگندونه کوي او په حق کې گټې او منقوله شتمني ورگډیږي، دلته گټه د مهابة په نامه یادېږي. په دې کې د قسمت شرط دا دی چې یوه گټه د بلې گټې د له منځه تللو لامل وگرځي، د څاه او حمام تقسیمول جایز نه ده. قسمت هغه مهال منځته راځي چې شریکان یا د شریکانو په ډلې کې یو شمیر پې وغواړي له خپلې گډې شوي شتمنۍ څخه گټه تر لاسه کړي او حکم د قسمت دا دی چې د هر یوه شریک گټه څرگنده شي. فقهي پوهان وایي چې قسمت هغه شی دی چې ټوله شتمني په اجزاء وو وویشل شي او یا ټولې اجزايې په گډه راتولي او یو کُل ورڅخه جوړ سي. - ژ

^٤ - سیفي، تاریخنامه هرات، ١٧٤ پ

^٥ - مقاطعه کار: هغه څوک دی چې د یوه تړون او یا د مناقصې په غونډې کې په تړون کې د وېل شویو شرایطو پر بنسټ د هر ډول راکړې ورکړې او یا د اجناسو د پلورلو واک ورسره وي او ددغه کار په بدل کې ورته په ټاکل شوي مهال کې باره یا مزد ورکړل شي.

^٦ - بیتکچي: مغولي وییکی یا لغت دی چې د مغولي ایلخانانو د ماليې مأمور وو. - ژ

^٧ - ایلچي: تورکي وییکی دی چې د لېږل شوي، بکاري یا قاصد او د سفیر په ماناوو کارول شوی دی. - ژ

و کړول، له خلکو به یې په زور د ژمنو په اخیستلو د قېچور^۱ اضعاف^۲ اخیستل، وگړو به نور هېڅکله خپلو ولایاتو ته د بېرته تگ زړه نه ښه کاوه، له خپلو مینو یې کرکه کوله؛ که څه هم په بېلا بېلو وختونو کې به ایلچیان د غاښیانو د راټولونک لپاره شا و خوا لارل خو هېڅکله یې ونه شو کولای رعیت له خان سره خپلو اداري مقامونو ته بوزي؛ هغوی چې په ښارونو کې پاتې ول د خپلو دروازو مخو ته به یې ډېرې اېښې وې یا به یې په انگر کې دېاندې تگ ته کومه تنگه سوړه کېندلې وه او د بامونو له لارو به یې تگ راتگ کاوه، وگړي د محصلانو «مالیې راټولونکو» له وېرې تېنېدلې ول؛ کله به چې محصلان کلېو ته لارل که یې نارینه گوتو ته نه ورتلل نو د هغوی ښځې به یې ونېولې او د پسونو د رمې په شان به یې خپلو مخو ته اچولې وې او له یوې محلې څخه و بلې محلې ته به یې د محصلانو مخې ته ودرولې، هغوی به یې له پینو وځړولې او چېغې به یې تر آسمانو ورسېدلې؛ ډېری وختونه به داسې پېښېدل چې یو محصل به د بام پر سر کوم رعیت ولېد او تر هغو به یې ورپسې منډې وهلې چې دی به یې ونېو، بې وزلۍ رعیت به د ډېر عجز او بیچارګۍ له لاسه دېخوا اېخوا منډې وهلې چې ځان له بامه وغورځوي، محصل به ورته ورورسېد او هغه به یې له لمنې تېنگ ونېو چې ونه غورځېږي، په هغه به یې د خپل ترحم غږ وکړ او سوگند یې ورکاوه چې ځان له بامه ونه غورځوي چې مړ کېږي، ترهېدلي سړي به خپل واک او اختیار له لاسه ورکړی وو، له بامه به وغورځېد او پېښه به یې ماته سوله.^۳»

مغول سوېمنو د «قېچور» په نامه یو ډول مالیات وضع کړل چې په لومړیو کې یې په دښتو کې له ډېره وگړو په دې ښې اخیستل چې د هرو سلو

^۱ - قېچور: قېچور هم لېکل شوی دی. یو مغولي وییکی دی چې د باج یا خراج په مانا کېږي. کېدای سي د څارویو د مالیې په مانا یې ومنو. - ژ

^۲ - اضعاف: په مانا کې د دوه ځله / دوه چنده ده؛ دوه برابره، ان تر دوه و برابر و لا ډېره. په ریاضي کې اضعاف د بېلګې په توګې ۳، ۶ او ۱۲ دي او داسې نور.

^۳ - جامع التواریخ رشیدی، ۲ ټوک، ۱۰۲۹ پ

څارویو پر سر به یې یو څاروی ورڅخه اخیست وروسته دغه مالیه له بناریانو او کلېوالو څخه هم د نغدي او سرانی مالیه په بڼې راټولېدله.^۱

خراساني شاعر پوربهاء د هلاکو د وزیر او مؤرخ علاء الدین جويني په ستاینې کې پوه قصیده وېلې ده، نوموړی د درندو مالیاتو او د مالي چارو د مأمورینو د ناوړو گټو د پاپلې له کبله د خراسان د وگړو فقر او لوړې ته په نغوټې وایي:

همه جهان متفرق شدند و آواره

ز بی شمار قِلان و زبی شمار قُبُجُور

ژباړه: ټوله نړۍ د بې شمېرو قیلانو او قُبُجُورو (مالیاتونو) له لاسه سربداله او لالهانده سوه.

د هغه مهال اسلامي ټولنو به له استوگنو مسیحیانو، زرتشتیانو او یهودانو څخه په اسلامي ټولنو کې د استوگنې لپاره سرانه مالیه راټولوله خو مغولو نه یوازې له مسیحیانو، زرتشتیانو او یهودانو څخه سرانه مالیه اخیستله بلکه له مسلمانانو یې هم سرانه مالیه اخیستله چې دا کار نه یوازې د اسلامي شریعت خلاف وو بلکه مسلمانانو ته لوی سپکاوی هم وو. د یادو شوېو مالیاتو تر څنګ به له کلېوالو څخه نور فوق العاده مالیات جنساً او نقداً اخیستل کېدل چې په ټولېز ډول د «اخراجاتو» په نامه یادېدل او دغه اخراجات به د امیرانو، لښکریانو، لوړپوړو مأمورینو او ایلخانانو د ساتنې او پالنې د لگښتونو لپاره لگول کېدل. کلېوال اړ ول چې د لښکریانو لپاره خوراک او ډوډۍ او آسونو ته یې واښه او وربشې برابر کاني چې د «علفه» او «علوفه» په نامه یادېدل او غله او شراب «تغار» به یې وړاندې کول.^۲

هغو کسانو چې د ۶۴۸ - ۶۵۹ هـ = ۱۲۴۹ - ۱۲۶۰ ز کلونو تر منځ

خپل مالیات نه ول ورکړي د کورنی غړی یې په مرییتوب وپلورل شول چې

۱- سیستانی، مالکیت ارضي و جنبش های دهقانی در خراسان قرون وسطی، د افغانستان د علومو اکاډیمي چاپ، زما، ۱۶ څپرکي، د جزیي و قبچور تر سر لېک لاندې.

۲- هماغه اثر، د علفه و علوفه تر سر لېک لاندې

مالیاتي پورونه یې طلبکارانو ته ورکړل شي^۱.

د «بیگار» او فوق العاده مالیاتو «عوارضو» دروند والی چې په دودېز ډول د دولت په گټې وو له مالیاتو او «برواتو»^۲ او یا هغو ته ورته مالیاتي پېښو څخه لږ نه وو. د بېلگې په توگې د ډاگ یا پُستې په سرباري مالیاتو کې د «خره برابرول» راتلل، په کلېو کې استوگنو وگړو دنده درلوده چې د ډاگ د تمخایونو لپاره یا مېلمستیاوې په غاړه واخلي، یا د هغوی د څارېو لپاره کورنه جوړ کړي یا دې د ایلیچیانو او د لښکر د مشرانو لپاره خره او آسونه واخلي. «بیگار» په ځانگړې مانا یو اجباري کار وو چې د اوبو د کاریزونو د بیا رغولو او پاکولو، د کلا گانو او ماڼیو د ودانولو او د سړکونو د جوړولو لپاره د یوه درانده پېښې په توگې د کلېوالو پر اوږو بارېده. د همدغو اجباري کارونو په لړ کې به په زرگونو کلېوالو خپل ژوند له لاسه ورکاوه، د ایلیچیانو او د وریا پُستې خدماتو په ترڅ کې به ډېر څاروي هم وژل کېدل.^۳

لنډه دا چې د رشیدي د جامع التواریخ، د نخجواني د دستورالکاتب او د تأریخ وصال پر بنسټ به خلکو د مغولو سرانو او مأمورینو ته په کال کېنې څه د باندې پېنځوس ډوله مالیه ورکوله. د مالیاتو یوه بڼه شرعي مالیه وه لکه: زکوٰة، عشر، خمس، جزیه او خراج، بله بڼه یې غیر شرعي او سېمه پېزې سر باري یا فوق العاده مالیات ول لکه: تغار^۴، تمغا^۵، تابغور^۶، ترغو^۷، نماري^۸

^۱ - تاریخ ایران، د شوروي د یو شمېر لېکوالانو د ډلې له پلوه، ژباړه: کشاورز، ۳۶۰ پ
^۲ - بروات: په عربي کې «براء» لیکل کېږي چې فارسی ته د بروات په بڼې اړول شوی ده. د بروات یا برات پر بنسټ یو څوک بل چا ته امر کوي د دریمگري سري په حساب دې دومره پېسې ورکړي. هغه څوک چې د براء یا برات یا بروات امر ورکوي مُحْصِل او هغه څوک چې باید براء و سپاري مُحَال علیه او د براء درلودونکی مُحَال لَهْ بلل کېږي. -

ژ

^۳ - مالکیت ارضی و جنبش های دهقانی ... ص ۳۸۲

^۴ - مخکې یې مانا ورکړل شوې ده - ژ

^۵ - تمغا: تورکي وییکی دی چې د مهر او نښې په مانا دی. تمغا د آس او یا نورو څارویو پر ورانه وهل کېدله. په سوداگرۍ کې د باج او خراج په مانا ده چې له یوه ښاره یا بندره یا کلي

، بلارغو^٤ ، آلام^٥ ، قېچور^٦ ، قلان^٧ ، شورپا^٨ ، شلتاق^٩ ، شناقص^{١٠} ، شوسون^{١١} ، شیلان بها^{١٢} ، ساوري^{١٣} ، کرکیارق، آش، بهره^{١٤} ، نزول^{١٥} ، علفه و علفه،

څخه تېرېدونکی سودا گر ېې د راوړل شویو توکو لپاره د تېرېدلو یا حق العبور په توگه ورکوي. - ژ

^١ - تمغا : تورکي وییکی دی چې د مهر او نښې په مانا دی. تمغا د آس او یا نورو څارویو پر ورانه وهل کېدله. په سوداگری کې د باج او خراج په مانا ده چې له یوه ښاره یا بندره یا کلي څخه تېرېدونکی سودا گر ېې د راوړل شویو توکو لپاره د تېرېدلو یا حق العبور په توگه ورکوي. - ژ

^٢ ترغو : په ناظم الاطبا کې ېې آذوقه او زېرمه مانا کړی دی. د د هخدا فرهنگ وایي مغولي وییکی دی چې د اطعمې او شرابو په مانا ده. - ژ

^٣ - د تورو او سپینو کرښو لرونکي شي په مانا ده. بله مانا ېې هغه ځای چې هلته پسونه د لیوانو له بریده خوندې ساتل کېږي.

نمار : د فوق العاده مالیاتو په مانا. فرهنگ دهخدا او د معین فرهنگ - ژ

^٤ - د دهخدا په فرهنگ کې د طبایرات تر شرحې لاندې بلارغو د تلف شویو او ورکو شویو مالونو په مانا وېل شوی دی - ژ

^٥ - آلام : دا باید « آلام » وي. دا یو ډول باج وو چې پخوا به په ځینو کلبو کېنې رعیت و مالیکنو ته ورکاوه. - ژ

^٦ قېچور : قېچور : په دهخدا فرهنگ کې ېې مغولي وییکی بللی او « خراج مقرر دیواني» ېې مانا کړی دی او همدلته د رشیدی د جامع التواریخ له مخې وایي : زن و فرزند و متعلقان و لشکر های خود را بتمامت از این دره ها فرود آر تا شماره کنم و مال و قېچور خود را مقرر گردانم - ژ

^٧ قلان : مغولي وییکی دی او د سرانه مالیې په مانا ده - ژ

^٨ - شلتاق : د دهخدا فرهنگ شلتاق داسې مانا کړی دی : ترکی: منازعه با کسی در باب دلایل دروغ. غیاب اللغات : جنگ و خرخشه. تهمت و نزاع شرعي. اجحاف، زور و حقه بازی، سر کسی کلاه گذاشتن و در معامله چیزی را به او قالب کردن . - همدا وییکی په پښتو او دري کې د چالاک او دوه مخي سړي لپاره په شفاهي ژبو کې د چتاق په ډول ویل کېږي - ژ

^٩ شوسون : مغول: د « تغار» مانا ته ورته چې وایښه او د آس خوراکی ته ېې ویل- ژ

^{١٠} - شیلان : تورکي: د مغولو د سرانو او مشرانو ډله پیزه مېلمستیا - ژ

^{١١} ساوري : ناظم الاطباء ېې له ساو څخه په اخځ بولي چې د باج او خراج په مانا کېږي، دهخدا ېې (تورکي - مغولي) بولي او وایي : تحفة پیشکش و آن مرکب است « آند راج» انعامی که در ازای خدمت میدهند. ناظم الاطباء : و ساوری و علفه و ترغو ترتیب نه کرده بودند. - ژ

^{١٢} - بهره : ناظم الاطباء د سود او ریحي په مانا ویلی دی - ژ

جریمه، خانه شمار، باغ شمار، سر شمار، باج، پیشکش، سلامانه^۲، توقعات، تفاوت و توفیر، زواید، اخراجات، تکلیفات، تخصیصات، توزیعات، قسمت، مرسوم، مال، مال و جهات، متوجهات، دیوانی او سلطانی، حق الانشاء، حق التعديل، حق التقرير، حق التحصيل، حق البیمانه، حق التولیه^۳، رسم الحرز، رسم الوزراء، رسم الصداده، رسم خزانه، د « شحنگی^۴ » او « داروغگی^۵ » دودیز مالیات، تسعیر یا ارزونه، تقدمة، بیگار، چریک او نور مالیات ول چې له رعیت څخه د شکنجو او زور زیاتي له مخې اخیستل کېدل^۶.

^۱ نزول : دهخدا په خپلو یادښتونو کې قېچور د نزول په مانا هم بللی ده زما په اند دا باید یو ډول سرانه مالیه وي چې خلکو به له یو خایه و بل خای ته د تگ لپاره مغولو ته ورکوله. - وگورئ قېچور - ژ

^۲ - سلامانه : دهخدا د نورو ماناوو تر څنگ د سلاماني په اړوند وایي : مالیاتي که به مناسبت بار عام پادشاهان یا به سبب دریافت خبر او بپردازند. حقوق و عوارضي که برای مباشر یا مستاجر به مناسبت نخستین بازدیدی که از ده می کنند از دهقان گرفته میشود. نام نوعی از خراجی است که در سابق از قراء می گرفتند. - ژ

^۳ - حق التولیه : هغه مال چې وقفی متولي یا د کوم زیارت د جومات امام او یا د امام زوی ته ورکول کېږي - ژ

^۴ شحنة : هغه څوک چې سلطان په یوه ښار کې د چارو د پرمختګ او د سیاست د پرمخ بیولو لپاره گومارلی وي چې پخوا به یې کوتوال او حاکم باله. په پښتو کې کوتوال دی. په پېښور کې پښتو کې ورته صوبه دار وایي نورې ماناوې یې : نواب، نائب، عربي بې عسس دی؛ د ښار رئیس، ښاروال،

^۵ - داروغه : تورکي - مغولي وییکی : په مغولي ژبې کې داروغه د رئیس په مانا ده. له احسن التواریخ څخه ښکاري چې داروغه د حاکم په مانا ده. - ژ

^۶ - د نخجوانی دستورالکاتب ، د رشیدی جامع التواریخ ، او د رشیدی مکاتبات او هم تاریخ و صاف او د « مالیکیت ارضی و شیوه های بهره برداری از زمین در خراسان در قرون وسطی » کتاب زما لېکوال د سویډن چاپ ۲۰۰۲ ز کال دیارلسم څپرکی

د (١٤ ز پېړۍ په لومړۍ څلور پېړۍ کې) ول چې غازان خان^١ د مغولو په مالیاتي سیستم کې یو شمېر اصلاحات رامنځته کړل چې له کبله یې د حکامو او مالیاتي مأمورینو لاسونه د کروندگرو او رعیت له غاړې د بډۍ لاندې مودې لپاره سست سول، خو د څوارلسمې پېړۍ له لومړۍ څلور پېړۍ وروسته یې بېرته پخوانۍ بڼه غوره کړه او د تیمور په دورې کې یې هم هماغسې د پخوا په شان دوام وکړ. ځکه تیمور خپل خان د چنگیز خان ځای ناستی گانېه او د چنگیز او د «چنگیزی یاسا»^٢ په پل نیونې یې «تزوک تیموري» یې را واپستله او پر بنسټ به یې چارې پر مخ بېولې.

تیمور به هم د هر ښار له نېولو وروسته پر ښاریانو باندې مالیه اېښودله خو پر ښاریانو باندې د تیمور د مالیې اندازه د تیموري ېرغل پر وړاندې د هر ښار د مقاومت په اندازې پورې تړلې وه، ځکه هر هغه چا چې کلک مقاومت کاوه نو تیمور ته په دې مانا وو چې د پیاوړي اقتصاد ښاریان پیاوړی مقاومت کوي؛ ددې لپاره چې خلک یې خارخپلي او خائنه ایل کړي وي نو پر هغوی به یې ملا ماتوونکي باجونه کېښودل، هر چا که د باج له ورکړې غاړه غږوله نو د هغوی د وژلو امر به یې ورکړ. څرگنده ده چې تیمور د هرات په سبزوار او د ررنج په مرکز سیستان او حصار طاق کې د پرگنو له همداسې تېښګ مقاومت سره مخامخ شو، همدغو مقاومتونو به د تیمور غضب نور هم راوپاراوه، د بېلګې په توګې په سیستان کې یې امر وکړ چې د اوبو بندونه دې ونړول شي، په دې ډلې کې د هلمند پر سیند سپور د رستم نامتو بند یې چې د سیستان د ښېرازۍ، آبادۍ او سوکالۍ سرچېنه وه ونړاوه. ورپسې

^١ - غازان خان : له ١٢٩٥ تر ١٣٠٤ ز کال پورې د مغولو د ایلخانانو د کورنۍ په لړۍ کې د فارس سلطان وو چې په ١٣٠٤ ز کال کې قزوین ته نېږدې کومې سیمې کې مړ شوی او قبر یې په تبریز کې دی. - ژ

^٢ - یاسا : له مغولي جرړې : دود، قاعده، قانون؛ د مغولي چنگیز خان د احکامو، قوانینو او چلند ټولګه. یاسه، یسون، یاساق او یساق هم وېل شوې ده. د وصاف قاموس یې نظم او نسق، امر، حکم او فرمان بولي. دهخدا وایي: یاسه = یاساق = یساق د مغولو د قاعدې او قانون په مانا ده. چنگیزی یاسا د قوانینو او مقرراتو هغه ټولګه ده چې چنگیز خان جوړ کړې ول او مغولي واکمنو به هماغه د چنگیز په نامه پلي کول. - ژ

بې امر وکړ چې د زرنج ټول وگړي دې په عام ډول ووژل سي. تیموري لښکریانو د درو وو شپو و ورځو په لړ کې د ټول ښار وگړي ووژل. تیمور په زرنج کې د انسانانو له کوپړېو څخه کوپړۍ منارونه جوړ کړل او په پوه دېوال کې یې دوه زره تنه ژوندي انسانان ښخ کړل.^۱

په تیموري پیر کې هم له وگړو څخه کټ مټ د مغولو د پیر مالیات اخېستل کېدل. ان پر هغه برسېره یو شمېر نور مالیات هم اخېستل کېدل لکه: د ښکار مالیات، د چرگانو مالیات، د زیري / د ښه خبر مالیات او د « صد یک»، « صد دو»، « صد چهار» او نور مالیات. یو شمېر نور په پراخ ډول پلي کېدونکي مالیاتي دودونه هم ول لکه « سیورغال»، « تیول» او د « تره خانی» دود، (دا مجرم ته د بڅنلو هغه امتیازي حق وو چې تر ۹ ځله جرم پورې به یې ورته د معافیت حق ورکاوه). په تیموري پیر کې د « سیورغال» لرونکي لاس دومره پراخ او خپلواک وو چې پرته له دې چې د دولت خزانی ته څه وروڅڅوي په خپل زړه به یې د خپلې خوښې مالیه وضع کوله. په بلې وینا په پېنځلسمې زیږدېزې پېړۍ کې ول چې د « سیورغال»، « تیول»، « اقطاع^۲»، «موقوفاتو^۳»، خالصه^۴ « شاهي» او په نورو نومونو مالیاتي، اداري او قضایي معافیتونه د مرکزي حکومت د تضعیف لامل شول او په خپله دولت یې د باج او مالیاتو له اخېستلو څخه بې برخې او په قضایي محاکمو او لښکري چارو کې امیرانو، ځمکوالو او سپهه بیزو خانانو ته برلاسی او بروالی ور په برخې شو.

ددغه پیر د پاتې شویو لاسندونو له مخې کولای شوی تر ټولو کچې پر ځمکو او د ځمکو په څښتنانو پورې اړوند د مالیاتو په څومره والي، ډول او دېرښت باندې پوه شو؛ مینورسکي وایي: د قاسم بن جهانگیر « سیورغال»

^۱ - مرتضی راوندي، تأریخ اجتماعی ایران، ۲ ټوک، ۱۹۵ پ

^۲ - اقطاع: د ونو د څانگو پرېکون، د چا د ځمکې پر لور د اوبو د لارې کښنگ، یو زورور چې د چا ځمکه په زور د هغه له څښتنه د باج په ډول واخلې او بل ته یې ورکړي. - ژ

^۳ - موقوفه: هر هغه څه چې د خدای او رسول په لارې کې وقف و قید شوي وي. - ژ

^۴ خالصه: هغه سلطنتي ځمکې چې د چا په جاگیر کې نه وي. - ژ

وايي چې نوموړی له څه دباندې څلوېښتو قلمو مالياتو او عوارضو څخه معاف شوی وو. د همدغه لاسوند له مخې نوموړی له لاندېنېو مالياتو او عوارضو څخه بخښل شوی دی :

« مال و جهات ^۱ » (مستمره ماليات)، « اخراجات و خارجات » (زاید ماليات): هغه فوق العاده ماليات چې د حکم او یا د حکم د پوي برخې په توگه وضع کېږي (حکمي او غیر حکمي عوارضات)، واینه « علوفه » (د حکومت د مأمورانو د څارویو لپاره د واینو حق)، « قُنْغلا » (د سفیرانو او نورو د ښه راغلاست لپاره ځانگړي ماليات)، « بیگار » (اجباري کار)، « ښکار » (د ښکار ماليات)، « الاغ » | د چاپارخانو د پیکانو ^۲ یا د چاپارخانو ^۳ د څارویو لپاره ځانگړي ماليات|، « آلام ^۴ » | هغه بلد خلک چې د باري یا مزد له اخیستلو پرته به اړ ول چې د دولت د مأمورینو په چوپړ کې اوسي او هغوی ته لاره

^۱ مال او جهات (مال و جهات) : دهخدا د « نقد، نقش، اسباب او اشیاء» په مانا ويلي ده. فرهنگ معین وایی : اموال، اثاث، ضیاع و عقار. د خمکي اجاره چې مال او جهات هم وېل شوي ده. يعني عایدات او محصولات. مال : د نغدو املاکو عاید؛ جهات : د ځمکو عاید. - ژ

^۲ - پیک : په اوستا کې پدیکا ده او مانا یې په پښتو کې لا تر اوسه د پکاري په بڼه کارول کېږي چې قاصد یې بله بڼه ده په ځېنو پښتو قاموسونو کې د پکاري په ډول چې پ یې په ب اړولې لېکل شوې چې ښايي ټاپيې تیروتنه وي. پتنگ یا کاغذ باد ته هم پیک وېل شوي دي. دلته د لېکوال موخه هماغه پکاري یا قاصد ده. - ژ

^۳ - چاپار خانه : کېدای سي په پښتو کې یې « څپره یا څپری یا څپری کوټه یا کوټی» وېولو. په ډېرو لرغونو وختونو کې په ځانگړي توگې د کوشانيانو پر مهال د ډاگ او یا پُستي خدماتو ځانگړي ښه پرمختگ کړی وو چې د مرکزي دولت امرونه او لېکونه به په ډېر لنډ وخت کې د هېواد هرې برخې ته رسول کېدل؛ په دې توگې چې هر لوري ته به د آس د ځغاستي په واټن هر لور ته څپري او د څارویو لپاره کوټي جوړې شوې وې او ډاگيانو به لېکونه او دولتي فرمانونه یو بل ته لاس په لاس ورکول او تر اړوند ځایه پورې به یې رسول. له دې کبله د چاپارخانې نوم له مانايي اړخه د پښتو له څپري سره هممانېزه ده - ژ

^۴ - آلام : هماغسې چې مخکې مې په بوه لمنلېک کې وویل دا باید له مد پرته د « الام » په ډول ولېکل سي. له مانايي اړخه هغه پیغام او لېکنې ته ویل کېږي چې په خولي او لاس ورسول شي. په مغولي کې د موضع، سېمي او ځای په مانا ده او په تورکي کې هماغسې چې مخکې مې وویل هغه ډول باج ته وېل کېده چې رعیت به ملاک ته ورکاوه. - ژ

وښيي چې له یو کلي څخه ټی و بل کلي ته ورسوي، « ساوري »^۱ (ډالی یا هدايا)، « ساچق »^۲ [د ښه راغلاست یا پذیرايي لپاره خانگري ماليات]، « پیشکش » (ډالی/ هدايا/ تحایف)، « زرچریک » او « پیاده / پلی » (د چریک^۳ مالیات چې اوسمهال ټی د پلی او سپاره جنگیالي په مانا کاروي)، « مُشتَلِق »^۴ (هغه فوق العاده مالیات چې د یوه زیري یا ښه خبر په بدل کې به له وگړو څخه اخیستل کېدل)، « احداث » (د نوښتونو او اختراعاتو په مانا)، « کدو شمار » (د هر سر او هر کور پر سر مالیه)، « خانه شمار»، « دست انداز »^۵ (دخل^۶ او انعام)، « عیدی و نوروزي » (د نوي کال لپاره خانگري مالیات)، « حق السعی »^۷ (د مالیې د مأمورینو یا د مالیه راټولونکو د لگښت او تنخواه مالیه)، « عشر » (یو پر لسم)، « رسم الصدرا » (د سروزیر یا صدراعظم حق الزحمه)، « رسم الوزاره » (د وزیرانو حق الزحمه)، « غله طرح » (له رعیت څخه به ټی په وچ زور غله دانه په ارزانه بیه وپېرودله او بېرته به ټی په لوړې بیې ورباندې پلورله)، « ابتیاعي » (د

^۱ - ساوري : تورکي - مغولي وییکی دی مخکې ټی په یوه لمن لېک کې یادونه وسوه - ژ
^۲ ساچق : تورکي وییکی دی : هغه ډول دود وو چې د ښادی یا واده له مراسمو یوه ورځ مخکې به کوربانه د واده جامی، نقل، پټای، خجوري او نور ډول ډول خواړه د ناوې کهایله ته لېږل. د مالیاتو په اړوند گومان کولای شو چې د کلي ملک به ددغه دود د ترسره کولو لپاره یا له زوم او یا د ناوې له کورنی څخه یو څه د مالیې په نامه اخیستل. - ژ
^۳ - چریک : تورکي وییکی دی او د مانا له اړخه هغو جنگیالیو ته ویل کېدل چې د لښکر د مرستې لپاره به له نورو ولایتونو څخه راوړل کېدل. - ژ
^۴ مُشتَلِق : په تورکي فرهنگ کې د زیري او ښه خبر او د شکرانې په مانا ده. له ژب جوړښتیز اړخه ویل کېږي چې دا یو مفعول یا مرکب وییکی دی چې له زیري یا (مزدي) او لقی څخه د زیري د بیې یا بها په مانا جوړ شوی دی چې په لومړیو کې « مژده لقی » یا « مژده لېک » وو.

^۵ - دست انداز : صاحب آندراج وایي : د یوه کار د ترسره کولو لپاره لاس او پښو ته خوځښت ورکول، بله مانا ټی لاسي تېری دی. - ژ

^۶ - دخل : گټه، تنخواه - ژ

^۷ - حق السعی : حق الزحمه ، حق العمل - ژ

پېرودلو مالیه؟)، « خُرز^۱ » (د مالیاتو د تخمین حق)، « مساحت^۲ » (په خپلې دودیزې مانا)، « رسم الحرز او مساحت» (حق التقویم کول او مساحت کول)، « اضافه، تفاوت او تسعیر^۳ » (هغه مالیات چې د نرخ د تعدیل په اړوند بهی تسعیر اخېست)، « تقبل» (هر کله چې یوه مالیه ورکونکي « مدعي یا مودی» د « تقبل» [منلو] غوښتنه کوله چې د مالیه ټولونکي یا محصل له پلوه ټاکل شوې مالیه به په ټاکل شوې مودې کې سپاري نو له هغه څخه به بهی یو ډول ځانگړې مالیه هم اخېستله)، یو ډول نور نامتو مالیات هم ول لکه « صد یک»، « صد دو» او « صد چهار» « حقوق داروغه» (د ښاري امن پولیس)، « کلانتر»، « ممیز»، « صاحب جمع»، « شیلان^۴ بها» (هغه مالیات چې د اخترنو د غونډو لپاره به بهی اخېستل)، « سفره بها» (دا مالیات د هغو کسانو لپاره اخېستل کېدل چې د مېلمستیا وسایل به بهی برابرول)، « اخراجات قلاع، طوایل» او « جوقه گاه» (دا هغه ډول مالیات ول چې د سلطاني کلاگانو او د هغه د غوځلونو او د سلطنتي ښکارځایونو د ساتنې لپاره اخېستل کېدل)، « مرغ» (دا هغه مالیات ول چې خلک د خپلو کورنیو چرگانو او نورو الوتکونکو ورکړې ته اړ اېستل کېدل)، « پسه / گوسفند» (خلک د خپلو پسونو ورکړې ته اړ اېستل کېدل)، « قلان» (بیگاري)، « قبچور» (د څارویو مالیات)، « ترغو» (هغه مالیات چې د جرایمو د پلټنې لپاره اخېستل کېدل)، « سرغو» (ښايي « ترغو» وي)، لنډه دا چې خلک به بهی د دیواني او سلطاني مالیاتو او غوښتنو او د مالیې تر نامه لاندې په هرې پلمې او نامه چې ورته شوني وه زبېښل^۵.

۱ - خُرز : اندازه کول، تخمینول، بر آورد - ژ

۲ - مساحت : مساحه، د ځمکې وېش په مقياس او د هغې د بېې او ارزښت اټکل - ژ

۳ - تسعیر: د بېې او نرخ ټاکل، نرخ اېښودل - ژ

۴ - شیلان : تورکي وییکی دی چې د علمي مېلمستیا په مانا ده - ژ

۵ - میرمن لمتون، مالک وزارت درایران، ۲۰۷-۲۲۸ پ، د دغه پیر د شته وو لاسوندونو پر بنسټ بهی، سیورغال د « عطای مخلص» په ډول لوستلی دی.

همدا مالياتي چلند په صفوي پير كې له څو نورو زياتونو سره پلي سو. د لومړي شاه طهماسب صفوي په پير كې د فارس - ژ / ايران ډېری برخې په غير مستقيم ډول د خلكوالو «مقطعانو يا تيول لرونكو» له خوا اداره كېدلې او له حكامو څخه به يې ډالۍ او باجونه اخېستل. حكامو به هم د خپل قلمرو په پولو كې له استوگنو وگړو څخه په بېلا بېلو نومونو ډول ډول ماليات او فوق العاده ماليات اخېستل. خو كله كله كه كومه آسماني تكه ، طبيعي او يا بل ډول ناورين رامنځته كېده نو وگړي به يې د مالياتو له وركړې څخه معاف گڼل. خو د وېلو وړ ده چې په دغه پير كې د خلكو ماليات دومره درانده نه ول مگر د ظالمو ماليه ټولولونكو مأمورينو د زبېښاك له كبله به د خلكي د ماليې كچه د هغې تر لومړۍ كچې پېنځه ځله ډېرېدله ^۱.

د تيمور له مړينې وروسته افغانستان او د فارس - ژ / ايران بنسټيزې برخې د تيمور د زوی شاهرخ د واکمنۍ د قلمرو برخې شولې؛ شاهرخ د رامنځته شويو وړانيو بيا راغونۍ ته رېښتوني او تېنگه ملا وتړله او د پر له پسې هڅو په ترڅ كې په دې بريالۍ سو چې د پلار په لاس ډېری رامنځته سوي وړانۍ بېرته سمې كړي. سره له دې چې په افغانستان كې د رستم بند وړان او د هيلمند سېمه شاړه شوې وه خو له دې سره سره بياهم افغانستان د پېنځلسمې زېږدېزې پېړۍ په اوږدو كې د منځنۍ آسيا د فرهنگ او اقتصاد په بنسټيز مركز واوښت، او له سيستان پرته د هېواد په نورو برخو كې كرهني، اوبو لگولو او ورهنگري «پيشه وړو» خپله د پرمختگ لوړه كچه درلودله.

د هرات ښار د شاهرخ د نېمې پېړۍ د واکمنۍ او ورپسې د سلطان حسين بايقرا د ۳۷ كلن سلطنت په ترڅ كې د فرهنگ او تمدن د پرمختگ او غوړېدلو لوړې كچې ته رسېدلې وو، او «د سوداگرۍ ، ورهنگري او فرهنگ په داسې يوه مركز بدل شوي وو چې د منځنۍ آسيا مرغله او د علماوو او هنريالانو د مرجعې د ټكي په توگې ورته كتل كېدل.» ^۲

^۱ - بيست و پنج سده ماليات ، ۸۶ پ

^۲ - تاريخ ايران ، د شوروي لېكوالانو د بوي ډلې لېكنه ، ژباړه كريم كشاورز ، ۴۳۳ - ۴۳۵ پ

د شپاړلسمې زېږدیزې پېړۍ له پېله وروسته په افغانستان او له افغانستانه دباندې یو شمېر پېښې رامنځته شوې چې پاېلې یې زموږ د هېواد په تړان خو په ګاونډیو کې د نوېو راپورته شوېو سېمه پېزو ځواکونو په ګټې واوښتلي. په بلې وېنا په ۱۵۰۰ ز کال کې په ماورالنهر کې د شیباني دولت او په ۱۵۰۲ ز کال کې په فارس – ژ / ایران کې صفوي دولت جوړ شوی وو او په ۱۵۲۵ ز کال کې په هندوستان کې بابري (کورګاني)^۱ دولت رامنځته شو. نوېو رامنځته شوېو دولتونو خپل برېدګر لاسونه له شمال، لوېدیځ او ختیځه افغانستان ته وغځول او په پای کې یې هېواد په شمالي، لوېدیځو او ختیځو برخو ووېشه، او هر دولت د هېواد په ځانګړې برخې خپلې منګولې ښځې کړې. په دې توګې له ۱۵۱۰ تر ۱۷۴۷ ز کال پورې پر هېواد باندې د ګاونډیو هېوادونو د واکمنۍ سېوري خپور وو او لږی یې تر نېږدې دوه نیمو پېړیو پورې وغځېدله.

که پر هېواد باندې د مغولو او تیموریانو د برلاسی پيرونه یوې خواته کښېږدو او د دوه نیمو پېړیو په اوږدو کې د هېواد تجزې ته پاملرنه وکړو نو وېلای شو چې افغان پرګني د ترک نژادو ګاونډیو د تجزې په ټول پیر کې دومره وزبېښل او وځپل شوي لکه چې د غمنو یوه دانه دې د ژرنډې په دوه وو ډبرو کې بنده پاتې شوې وي. کډوالو کېږدی مېشتو زور واکانو د هغوی پر خان، مال، پټ، درنښت او آبرو په پرله پسې ډول تېري کړي دي.

د صفوي واکمنۍ پر مهال ددولت رسمي مذهب د «تشیع» مذهب وو چې له سیاسي او مذهبي زور واکې، خپلښو او ټولنو سره بدرګه وه. غیر شيعه قومي او مذهبي ډلې د صفويانو له خوا په کلکه سپکېدلې، کړېدلې او ان

^۱ کورګان: تورکي – مغولي ویکي دی او هغه چا ته وېل کېږي چې نه یوازې پلار یې پاچا وي بلکه مور یې هم د پاچا لور اوسي، په تورکي کې هغه چا ته وېل کېږي چې هم یې نسب په سلاطینو پورې تړلی وي او هم د زومتوب تراو ولري او په مغولي کې هغه چا ته وېل کېږي چې د چین د خاقان لور یې په نکاح کې وي. له بلې خوا کورګان هغه چا ته ویل کېږي چې د چرچو، عیش او سوکالۍ لیاقت او وړتیا ولري. د ګوډ تیمور لقب کورګان وو او هر جلیل القدر پاچا ته کورګان وېل کېده. - ژ

له ډلوژنو سره مخامېدلي، او د وژنو، شکنجو او خورلو له لارې تر هغو اړ کېدلي چې د خپلې شتمنۍ د مصادري له وېرې خپل مذهب بدل او شيعه مذهب ومني.

ډاکټر شفا په خپل کتاب «تولد ديگر» کې لېکي: «د صفويانو ټول پير له پېله تر پايه په وېنه بهوني، بېرحمۍ، ورور وژنې، فساد، مکر، تګۍ برګۍ او مطلقي خپلسري تېر سو چې عملاً هر ډول اخلاقي او انساني اصول يې تر پښو لاندې کړي ول... د شاه اسماعيل صفوي پر مهال داسې کسان موندل کېدل چې انسانان به يې ژوندي خوړل، دا کسان د «قورچي» په نامه يادېدل، همدغو قورچيانو سني مذهب وزيک شيبک خان په غاښونو ټوټې ټوټې کړ، د قورچيانو آمرينو د همدغه شيبک خان د سر کوپړۍ په سرو زرو وپوښله چې د شاه اسماعيل د شراب څښلو پياله سي. د همدغه شاه لمسي، دويم شاه اسماعيل خپل شپږ واړه وروڼه چې پوه يې لا د خپلې مور شپږې رودلې ووژل او د پېنځلس تنو سپېڅلو صوفيانو سرونه يې په پوې ورځې کې پرېک کړل. لومړي شاه عباس خپل پلار د هغه د مرګ تر وروستۍ سلګۍ پورې په زندان کې وساته، د خپل مشر زوی سر يې پرېک او د خپلو نورو دوه وو زامنو سترګې يې ړندې کړې. د هغه ځای نېوونکی شاه صفي د صفوي کورنۍ په منځ کې تر ټولو ډېر وېني څښونکی شاه تېر سوی، نوموړي خپله مور، ښځه او شپږې رودونکې زوی او روند اکا ووژل او د خپلې کورنۍ لسګونه تنه غړې يې ړانده کړل. د صفوي شاهانو په منځ کې له وروستي شاه پرته نورو ټولو په شراب څښلو کې زېږت ډېر افراط وکړ، څلورو تنو شاهانو خپل ژوند د ډېرو شراب څښلو له کبله له لاسه ورکړ. ^۱»

د سلطان حسين صفوي د پاچاهۍ پر مهال د شيعه روحانيت مذهبي تعصبات دې کچې ته لوړ شول چې د ۱۸ پېړۍ له پېل وروسته د فارس - ژ / ايران په اکثریتو تابعه ولاياتو کې مذهبي لږکېو پاڅون ته لاس واچاوه او بنوريښونه پېل شول. په ۱۶۹۹ ز کال کې بلوڅانو پر کرمان برېد وکړ، په

۱- ډاکټر شفا، تولدی دیگر، ۱۹۹۹ چاپ، ۴۳۲ پ

۱۷۰۱، ۱۷۰۳ او ۱۷۰۹ زو کلونو کې د کندهار پر ګڼو پاڅون وکړ. او په ۱۷۱۲ ز کال کې د داغستان لږګیانو او د قفقاز ارمنیانو پاڅون وکړ. په ۱۷۱۵ ز کال کې سني کزدانو ستر پاڅون پېل کړ. په ۱۷۱۶ ز کال کې د هرات ابداليانو او په همدغه کال کې د ختېخ گرجستان خلکو هم پاڅون وکړ. په ۱۷۲۱ ز کال کې لرانو، او په ۱۷۲۲ ز کال کې د مسقط عربو د بغاوت سر و نه پورته کړل. په همدغه کال کې په شیروان کې د سنيانو مذهبي غیرت په خوټېدو راغی او د حاجي داود مدرس تر مشرۍ لاندې د شیروان د شماخي کرسې پر ښار بې برېد وکړ، په دې پېښې کې د څلورو تر پېنځو زور شيعه ګانو غاړې له چرو تېرې شوې او پاڅونوالو د عثماني تورکيې په ملاتړ شعارونه ورکړل. په همدغه کال کې په کرمان کې د ميرزا داود لمسي سيد احمد خان د غورځنگ مشري کوله او په بلوڅستان او بنادرو کې سلطان محمد چې په خر سوار مشهور وو، د غورځنگ د ډگر بې ساری مشر وو^۱.

د همدغو دوه نېمو پېړيو په اوږدو کې که د صفوي دولت تر واکمنۍ لاندې د هېواد لوېدېځې برخې د مذهبي تعصب په اور کې سوځېدلې، د هېواد په ختېځو برخو کې هم د هند د بابريانو د نېواک او واکمنۍ په ټول پړاو کې د جګړې او تېريو د اور لمبې بلې وې. د بابر د کورنۍ بنسټ اېښودونکي، بابر، خپله هره برېا په سر پرېکولو او د مغلوبه قومونو په لوت او د هغوی له ککړو څخه د کوپړۍ منارونو په جوړولو لمانځله او د خپل کتاب په يادښت لېکونو کې به يې ريکارډول تر څو خپلو ځايناستو او لمسيانو ته داسې يادونه په ميراث پرېږدي چې ورباندې ووياري؛ بابر د خپل چلند همدا لړۍ د خپلو لښکري يونونو په لړ کې له کابل ټر ننگرهاره او له هغه ځايه تر سوات او باجوړه، تر غزني، کلات او مقر پورې له استثناء پرته د پښتنو پر وړاندې پلې کړه او خپلو وارثينو ته يې همدا دود په ميراث پرېښود. (وګورئ: توژګ بابري)

له ۱۵۵۷ ز تر ۱۶۳۷ ز کال او ورپسې له ۱۶۶۶ ز نېولې تر ۱۶۷۲

^۱ - لکهات، انقراض سلسله صفويه، تهران ۱۳۶۴، ۱۴۶ پ، جی، پی، تیت، سیستان، ۱

ز کال پورې قبائيلي وگړو د بابر د خايناستو پرمهال له کابل څخه تر پېښور د ۹۰ کالو يا د درو نسلونو په اوږدو کې د بابريانو د نيواک او واک پر وړاندې په پرله پسې ډول تورې ووهلي؛ په دغو جگړو کې نېږدې سلو زرو انسانانو خپل ژوند له لاسه ورکړ، خو د بابري واکمني په بل اړخ په بلې وينا له کابل څخه نېولې تر بدخشان او کندهار کې بابري شهزادگيو د خپل نېواک په ټول پړاو کې د يو بل پر وړاندې د ناخبرېدو په کولو يو بل ته توطنې جوړولې او د يو بل پر وړاندې به يې لښکرونه راوايستل؛ په دغو لښکري يونونو کې به لښکروالو د يو بل له پېژندنې پرته د هغه يا دده شهزادگي په گټې جگړې کولې او د خپلو سرونو په بایلودلو به د شهزادگانو د سترواکۍ د هوس د لومو بلهاريان کېدل.

د همدغو دوه نېمو پېړيو په اوږدو کې افغان پرگنې که په لوېديځ، ختيځ، که په شمال او يا سويل کې وې ټولو په ځلونو ځلونو د پردېو د برلاسی او واکمنۍ پر وړاندې پاڅون کړی او سره له دې چې دولتي ځپونکي ځواکونه په څوڅو ځلو د غېږ پوځي وگړو په پرتلي ځواکمن او په پياوړو وسلو سمبال ول بيا هم له هغوی سره لاس او گرېوان سوي دي. له دې چې دغه پاڅونونه په خپل سر ول او هېڅ ځانگړې تگلاره او لارښوده تنوري يې نه درلودله نو وگړي د مذهب او بېلابېلو مذهبي ډلو ټپلو تر سيوري لاندې راټولېدل. په دغو ډلو کې کولای سو د افغانستان په ختيځ کې د پير روښان تر مشرۍ لاندې له پرگنېز غورځنگ څخه يادونه وکړو چې د درو نسلو په اوږدو کې يې خپل غورځنگ او تگلارې ته دوام ورکړ، ورپسې له ۱۶۶۷ ز کال څخه تر ۱۶۷۲ ز کال پورې د مغولي دولت پر وړاندې د خوشحال خان خټک، ايمل خان مومند او دريا خان اپريدي غورځنگونه يادولای شو، دا غورځنگونه دومره پياوړی ول چې اورنگزيب دې ته اړ سو چې په خپله د خوشحال خان پر وړاندې جگړې کې گډون وکړي او د خپل شخصيت د دروندوالي پر بنسټ د دولتي ځواکونو جنګي مورال د غورځنگوالو پر وړاندې پياوړی کړي؛ د هند مغولي دولت اړ سو چې د اوضاع د کنترول لپاره د پېښور، ننگرهار او کابل په ښارونو کې خپل ځواکونه د غورځنگوالو د بېړنۍ څپنې لپاره د تيارسۍ په حال کې وساتي.

د همدغو دوه نېمو پېرېو په پیر کې او د صفوي کورنی د وروستي پاچا، سلطان حسین صفوي د واکمنۍ پر مهال ول چې د کندهار خلکو د میرویس خان هوتکي تر مشرۍ لاندې پاڅون وکړ او د صفوي لښکر د ۳۰ زرو سر تېرو غاړې یې تر وروستي سړي پورې د چرو له خولو تېرې او د فارس- ژ / ایران د صفوي دولت له منگولو یې خپله آزادي اعلان کړه.

د همدغو دوه نېمو پېرېو په پیر کې او د همدغه پاچا سلطان حسین صفوري د واکمنۍ پر مهال ول چې د هرات خلکو د ابدالیانو تر مشرۍ لاندې پاڅون وکړ او د فارس- ژ / ایران له صفوي دولت څخه یې خپل سېمه پیز استقلال واخېست : (۱۷۱۶-۱۷۳۱) ز کال.

د همدغو دوه نېمو پېرېو په پیر کې او د همدغه پاچا سلطان حسین صفوري د واکمنۍ پر مهال ول چې د خراسان په تون کې ملک محمود سیستانی د فارس - ژ / ایران د صفوي دولت پر وړاندې پاڅون وکړ او نه پوازي په ټولو جگړو کې یې ځپونکي دولتي ځواکونه مات کړل بلکه مشهد یې ونېو او د خپلې واکمنۍ پلازمېنه یې وټاکه او د کیانیانو د ۲۵ پېرۍ لرغوني دود په شان یې تاج پر سر کښېښود او خان یې د خراسان پاچا ونوماوه : (۱۷۲۲-۱۷۲۷) ز کال .

د همدغو دوه نېمو پېرېو په پیر کې او د همدغه پاچا سلطان حسین صفوري د واکمنۍ پر مهال ول چې د کندهار وگړي د شاه محمود هوتکي تر مشرۍ لاندې د اصفهان تر زړه پورې پر مخ لاړل او تر هغو پورې په پښو کښې نه ناستل چې دولت یې ورته رنګ نه کړ: (۱۷۲۲ - ۱۷۲۹) ز کال

د همدغو دوه نېمو پېرېو په پیر او د نادرشاه افشار د واکمنۍ پر مهال ول چې د بلخ، اندخوی، میمنې، غور، بادغیس، سیستان او د کابل د سیند په اوږدو کې پرتو پښتني قبایلو د نادر افشار د ځپونکي واکمنۍ پر وړاندې پاڅون وکړ او له ځپونکو دولتي لښکرو څخه یې قرباني واخېستې او خپله یې هم قرباني ورکړې : (۱۷۴۰-۱۷۴۶)

په پای کې د همدغو دوه نېمو پېرېو په لړ کې ول چې بیا هم د کندهار د پرگنو له منځه د احمد خان دراني په نامه ځوان، هوښیار او ځیرک مشر سر

راپورته کړ او د خراسان د کنډوالو پر سر چي په تېرو شپږو پېړيو کي يې خپل نوم او حدود و تغور له لاسه ورکړي ول، د افغانستان په نامه د نوي هېواد بنسټ کېښېښود او زموږ خلک د خپل برخليک د ټاکنې څښتن او واکمن شول، له بې هویتي وژغورل سول او خپل له لاسه تللی نوم، نښان او برم يې بېرته راژوندی کړ. دا دی اوس له هغې ورځې ۲۶۰ کال تېر شوي چي افغانستان د نړۍ د خپلواکو هېوادونو په کتار کي په لوړه غاړه ولاړ او د نړۍ په نقشې کي يې ځای د يوه اوسپنيز موتي په شان څرگند او روښانه دی.

د احمد شاه دراني (سدوزی) دولت خانگړتياوی

د اتلسمې زېږدېزې پېړۍ څلورمه او پېنځمه لسيزه د نادر شاه افشار د سلطنت له پړاو سره سمون خوري. دغه پړاو د ځمکوالۍ له وحشي زېښتاک، د پرگنو له نېغ لوت او تالان، د مالياتي سيستم له خور او زور زياتي، د زور واکي له بوړنورې تاوترېخوالي او وحشتناکو وژنو، د کوپړۍ منارونو له جوړولو او نورو هر اړخېزو وړانېو سره بدرگه وو.

د ۱۷۴۰ ز کال له پېله نېولي د نادر تر مرگه (۱۷۴۷ ز کال پورې) د افغانستان د کابل د سيند د غاړو په اوږدو کي پرتو پښتنو، تاجيکو، هزاره وو، چارايماقو، وزبکو او تورکمنو قبائيلو او تيرونو، په بلخ، کندوز، اندخوی، سرپل، شبرغان، هرات، بادغيس او سيستان کي ډېره پرگنو د نادر پر وړاندې د پاڅون بيرغ پورته کړ؛ سره له دې چي د نادر ځپونکو ځواکونو دغه پاڅونونه په وېنو کي لیت پيت کړل، مگر نادر هېڅکله په دې بريالی نه سو چي زموږ د وگړو د خپلواکۍ غوښتنې پياوړې روح خاتنه را ايل کړي، که په يوه ځای کي يو پاڅون د شلگرو، تورو او توپونو په زور د لنډ مهال لپاره غلی کېده نو په بل

گوټ کې به بل پاڅون سر راپورته کړ او تر پوه مهاله به یې خپلسرو زورواکو واکمنو ته اوبه تر ورځه ورته پرې کړې.^۱

په دغسې په اردور ډکې، کرکېچنې او بې ثباتې اوضاع کې په میلیونونو پرگنو د ځمکوالي (فیوډالي) استبداد په واکمنۍ کې د زړه له کومې بدلون غوښت، په پای کې نادر شاه افشار د خپل دربار د سردارانو په لاس ووژل سو؛ د نادر افشار له وژل کېدو سره جوخت د هغه دولت هم و پرځېد او په سېمې کې د افغانستان وگړي لومړنۍ پرگنې وې چې د استقلال او خپلواکۍ بېرغ یې پورته او د احمد شاه ابدالي تر مشرۍ لاندې یې د خراسان پر کنډوالو چې له شپږو پېړیو راهیسې یې خپل حدود و ثغور له لاسه ورکړي ول د افغانستان په نامه د نوي هېواد بنسټ کېښود؛ له همدې نېټې وروسته زموږ ولس د خپل برخلیک څښتن شو، له بې هویتۍ وژغورل سو او بېرته د له لاسه تللي نوم ونښان او عزت څښتن سو. دا دې له هغې نېټې ۲۶۰ کاله تېرېږي چې افغانستان د نړۍ د خپلواکو هېوادونو په کتار کې په لوړه غاړه ولاړ دی او د نړۍ په نقشې کې یې ځای د یوه پولادي موتي په شان څرگند او روښانه دی.

احمد شاه ابدالي په ۱۱۳۵ هجري کال کې چې له ۱۷۲۲ زیږدیز کال سره سمون خوري، په هرات کې زیږېدلی دی، یو کلنی ته لا نه وو رسېدلی چې پلار یې محمد زمانخان له نړۍ سترگې پټې کړې؛ ۸ یا ۹ کلن وو چې له خپل ورور ذوالفقار خان سره له هراته، کندهار ته راغی، کندهار ته له رسېدا سره سم له خپل ورور سره یو ځای د شاه حسین هوتکي زندان ته ولوېد چې له ۱۷۳۱ ز کاله نېولې تر ۱۷۳۸ ز کال پورې په کندهار کې زنداني وو. کله چې په ۱۷۳۸ ز کال کې نادر افشار کندهار ونېو نوموړی له خپل ورور ذوالفقار خان سره یو ځای له زندانه خلاص او مازندران ته تبعید سو. پر دغه مهال هغه ۱۶ یا ۱۷ کلن وو، سوېمن نادر له هندوستانه بېرته راستون سو او په مشهد کې یې خپلې سوبې په جشنونو ولمانځلې، (۱۱۵۳ قمري = ۱۷۴۰ ز کال) وو

۱ - سیستانی، "قیام های مردم افغانستان بر ضد نادرافشار"، د ۱۳۶۸ ل

چې احمدشاه د نادر په لښکر کې گډون وکړ، او د ارمنستان، داغستان، ایروان او آذربایجان په ایالاتونو کې یې د نادر د سوبو په جگړو کې فعاله گډون وکړ، د همدغه فعاله گډون له کبله ول چې د نادر دومره پاملرنه یې خائنه راوړوله چې نادر د خپل ساتونکي گارډ د افسر او د افغان ځواکونو د مرستیال په توگې و گوماره.

ابدالي احمد شاه د نادر تر مړینې « ۱۷۴۷ ز کال پورې » د سترواکۍ رموزونه زده کړل او د هرې ورځې په تېرېدلو د افغان ځواکونو په منځ کې یې خپل گرانېت او منبیت تر لاسه کاوه. وروسته له دې چې نادر د خپل دربار د سردارانو له خوا (چې محمد خان قاجار او ملگرو یې هم په کې گډون درلود) په خوشان کې ووژل سو، دا احمد خان ابدالي او د افغان ځواکونو سران ول چې د نادر حرم یې د نورو لښکریانو له زور زیاتي او تېرې څخه وژغوره، د همدغه غیرتي خدمت په بدل کې ول چې د نادر د حرم مېرمنې د « کوه نور الماس » سره له یوه بل گران بیه فخرآج سره احمدخان ته ډالۍ کړ، له دې پېښې وروسته احمد خان د کندهار پر لور راوخوځېد.^۱

د حاجي جمالخان بارکزي، محبت خان پوپلزي، موسی خان اسحاقزي، نور محمد خان علیزي، نصرالله خان نورزي^۲ په گډون افغان مشرانو په کندهار کې د شیر سرخ په مزار کې له خپل منځه د پوه ملي مشر د ټاکلو په موخې پوه جرگه جوړه کړه؛ له دې چې د خاندانو په منځ کې هر خان د واک د راخپلو په لټې کې وو نو پو بل به یې رداوه، دې جرگې تر اتو ورځو پورې دوام وکړ، خو جرگه د اتو ورځ شتنو او وراشو په ترڅ کې کومې پایلې ونه رسېده، جرگې په خپلې نهمې ورځ پرېکړه وکړه چې د شیر سرخ د مزار مجاور صابر شاه چې پو روحاني سړی وو په خپلو منځو کې د حکم په توگې وټاکي، جرگې پتېلې وه که صابر شاه هر څوک ټاکي نو ټول به هغه ته بیعت کوي. دا صوفي مشربه درویش هم له خپله ځایه راپورته سو، په ورځیرمي سېمي کې یې د غمو یو

^۱ - ډاکټر محمود افشار یزدی، افغانستان، ۱ ټوک، ۱۸ پاڼه

^۲ - تاریخ سلطاني، ۱۲۲ پ

وړی را واخېست او بېرته د جرگې منځ ته راغی، په جرگې کې د ټولو ناستو کسانو سترگو دغه درویش ته رغېدلې او دې ته یې کتل چې چا ته به ورنېږدې کېږي. صابر شاه چې لېدلي ول په دې جرگې کې یوازېنی ناست سړی چې ډېرې خبرې نه کوي، احمد خان دی، نو درویش هغه ته ورنېږدې سو او د غنمو وړی یې د احمد خان پر دستار باندې کېښود او وېی ویل «دا ستا جیغه ده او ته دُرانی پاچا یې!» په جرگې کې ټولو ناستو کسانو د احمد شاه ټاکنه، په خپلو مبارکيو لا پرمینه کړله. (د ۱۱۶۰ هجري کال د رجب مېاشت، = چې د ۱۷۴۷ ز کال د اکتوبر له مېاشتې سره سمون خوري). هغه پر دغه مهال ۲۵ کلن وو^۱. د ابدالي سدو زو د قبیلې احمد شاه د زمانخان زوی په ۱۷۲۲ ز کال کې په هرات کې زیږېدلی دی، مور یې زرغونه نومېدله چې د عبدالغني خان الکوزي خور وه.

احمد شاه خپل کار د قومونو د مشرانو د پوې سلاکارۍ شورا په جوړولو پېل کړ. د احمد شاه د دولت د ادارو په مشرتابه کې یو شمېر سرانو او خانانو خاتنه القاب درلودل چې ډېر مهم القاب یې دا ول: اشرف الوزراء، مختارالدوله، وکیل الدوله، نظام الدوله، معتمدالدوله، مخلص الدوله، شاه دوست، شاه پسند، شاه ولي، عرض بیگي، ضبط بیگي، ایشیک افاقي، قوللراقاسي، د خانانو خان، خان علوم او قاضي القضا، امین المک او نور.^۲

احمد شاه دُرانی تر وښي وښي هڅه کوله چې خمکوال یا فیوډالان د هغوی په قبیلوي سېمي کې په حکومتي چارو کې ونه گوماري، پر ځای به یې

^۱ - فیض محمد کاتب، سراج التواریخ، ۱ ټوک، ۱۲ پاڼه، گنداسنگه، درانی احمد شاه، پښتو ژباړه، نصرالله سوبمن ۱۳۶۶ لمريز، ۲۵ پاڼه؛ پښتانه د تاریخ په روڼا کې: د کتاب لېکوال ظفر کاکا خیل، نوموړی د کتاب په ۸۵۷ پاڼې کې چې ۱۹۶۵ ز کې چاپ شوی وايي: «د احمد شاه د ټاکنې پرمهال پرېکړه وشوه چې پادشاهي دې د سدوزیو او وزارت «صدارت» دې د بارکزیو وي، ددې خبرې په منلو سره احمد شاه پاچا سو او ټولو مشرانو ورته مبارکي ووبله.» مگر د دراني احمد شاه د دولت پر مخ بېولو لړۍ پر دغسې پوې پرېکړه د تائید گوته نه ږدي، که داسې پوه پرېکړه ریښتیا وای نو احمد شاه نه شوای کولای د جرگې د پرېکړې برخلاف هم سلطنت او صدارت دواړه د خپلې قبیلې په منگولو کې متمرکز کړي.

^۲ - پوپلزايي، عزیزالدین وکيلي، تیمورشاه دراني، چاپ، ۱۳۴۶، له ۱۳۳، ۱۲۷ پاڼو وروسته

د دولت تنخواه خواره حاکمان چې له منځنۍ پارکۍ «طبقې» څخه ول په قبايلي سېمو کې په کار گومارل.^۱

کله چې نامتو انگرېز څېړونکي الفنسټن د افغانانو په اړوند خپل تر ټولو جامع کتاب لېکه، نو د سوېل لوېديځو افغانانو د وراشي په لړ کې احمد شاه بابا د معاصر افغانستان بنسټ اېښودونکي په نامه يادوي او وايي: «احمد شاه په خپلې لوړې پوهې د پوې سترواکۍ بنسټ کېښېښود. کله چې له دې نړۍ څخه بې سترگې پټولې د متصرفاتو لمنه يې د خراسان له لوېديځه نېولۍ تر سرهند او له آمو نېولۍ تر هند پورې پراخه وه، هغه دا ټول متصرفات يا د تړونونو او يا پې عملاً (د تورې په زور) تصرف کړي ول.»^۲

جنرال «فريه» وايي: «افغانانو د احمد شاه د سلطنت تر دورې پورې هېڅکله د استقلال خوند نه وو لېدلی، له دې کبله گومان کېږي چې قومي لېوالتياوې او کېښونه دې په همدې دورې کې غوړېدلې وي. د بيان او عمل هغه آزادي چې افغانان يې په دغه مهال لاسته راوړي قوياً ددوی د خپلواکۍ د روحيې د ودې او د کلبوالي غرور لامل گرځي چې لا تر اوسه د هغوی د خانگرتيا يوه برخه ده - يو قوم چې د نسلونو نسلونو په اوږدو کې محکوم وو، يو ناڅاپه په يوه حاکم قوم بدلېږي. دا سمه ده چې دغه يو ناڅاپه اوښتون او بدلون د ميرمحمود پر مهال رامنځته کېږي، مگر د سدوزي احمد شاه پر مهال پراختيا مومي؛ دغه اوضاع ددې لامل گرځي چې پر خپل خان د ډاډ او اعتماد روحيه رامنځته او داسې يو ډول تفوق غوښتنې او لوړتياپالنې ته لاره پرانېزي چې پخوا تردې بې شتون نه درلود؛ که په لنډيز بې ووايو، دقومي تفکر شکل او بڼه رامنځته کېږي.»^۳

د احمد شاه درانی د دولت لومړيتوبونه:

^۱ - غبار، افغانستان در مسیر تاریخ، ۳۵۸-۳۵۴ پاڼې

^۲ - الفنسټن، افغانان، ژباړه: آصف فکرت، چاپ مشهد ايران، ۹۶ پ

^۳ - فريه، تاريخ افغانها، ۷ څپرکۍ، ژباړه: سهی

د افغانستان د پاچا له ټاکل کېدو وروسته احمد شاه ابدالي د خپل دولت د تېنګښت لپاره دوه مهمې مسألې تر مخ درلودلې: لومړۍ د قبائیلو سمبالول او د هغوی خوښ ساتل او دویم د ملي یووالي او د افغان واکمنۍ د لمنې د پراختیا لپاره د پوه ځواکمن او سمبال اردو رامنځته کول.

دا سمه ده چې دراني احمد شاه د نادر شاه افشار د دولت په څېر د ختېځ ډوله زورواک «مستبد» دولت مډل عملاً لېدلی وو خو هغو شرایطو چې د نادر د تاج په سر کولو پر مهال په فارس - ژ/ ایران کې شتون درلودلته په افغانستان او د افغانستان د هغه مهال په پلازمېنې کندهار کې یې شتون نه درلود.

په بلې وینا په فارس - ژ / ایران کې خلک له پېرېو پېرېو را په دېخوا په دې روږدې شوي ول چې پوه زور واکه ځمکوال نظام ته غاړه کېنېږدي او نادر افشار هم د پوه تینګ او منظم دولت پر ګډۍ پرته له کومې ستونزې او مخالفت ډډه ولگوله او همدغو شرایطو د نادر پر مخ د راتلونکو بریاوو لپاره اړین امکانات پرانېستل. خو دراني احمد شاه دې ته اړ وو چې د خپل سلطنت بنسټ دداسې په آزادۍ مینو جنگیالیو پرګنو په منځ کې تېنګ کړي چې بېلابېلې قومي - قبیلوي ځانګړتیاوې او تقریباً دسپلین نه منونکي خصوصیتونه یې درلودل او که د نادر شاه دولت ته د فارس د وګړو اطاعت پرتله کړو نو دوی د لږې تجربې خاوندان ول.

احمد شاه دراني پوهېد چې مرکزي ځواک ته په جبري اطاعت، د همداسې پرګنو اړ اېستل ددې پر ځای چې ښې او د خوښۍ وړ پایلې ولري، کېدای شي دده د دولت پر وړاندې د قبائیلو او قومونو د سرانو کرکه، انزجار او کینه راوپاروي او دا هغه څه ول چې احمد شاه ورڅخه په کلکه بېزاره وو. ځکه هغه پوهېده چې د افغانانو په منځ کې د پوه هېوادوال کینه او برلاسي د بل هېوادوال پر وړاندې په ځلونو ځلونو له هغې کرکې او کینې څخه خطرناکه ده چې د پوه بل پردي زورواکي حاکم پر وړاندې یې په زړه کې نیسي. له دې کبله احمد شاه له هماغې لومړۍ شېبې اړ وو چې خپله لاره غوره او وټاکي.

له دې چې احمد شاه افغان وو، او د افغان ټولنې په قبيلوي ځانگړتياوو او قومي غوښتنو بڼه خبر وو نو په لنډې مودې کې د لومړۍ ستونزې په هوارۍ بريالۍ شو. په دې مانا چې احمد شاه پوهېده چې قبائیل له خپلو اړوندو ارزښتونو څخه په کلکه دفاع کوي نو ده هم د قومونو او قبائیلو د سرانو میراثي څښتونکي چې په ډله کې یې ددوی تیول او جاگیرونه هم راتلل مجاز وبلل، د هغوی مستمري معاشونه یې ورزیات کړ، اعزازي القاب، ملکي او پوځي منصبونه یې د هغوی په کورنېو کې ور ډېر کړل او په دې توگې یې د هغوی ملاتړ او مینه ترلاسه کړه. د هغوی د لا خوشحالولو او راضي کېدلو لپاره یې د قومونو د مشرانو له منځه یوه نهه کسپزه شوری جوړه کړه چې د هغوی له سلا او مشورې پرته به هېڅ سیاسي او مهم پوځي گام اوچت نه کړي.^۱

جنرال فريه وایي: احمد شاه له هغو تنو سردارانو څخه یوه شوری جوړه کړې وه چې له ده سره یې یو ځای د نادر په لښکر کې خدمت کاوه او ددولتي سکالو په اړوند یې تل ور سره سلا مشوره کوله. احمد شاه هېڅ مهمه سکالو د هغوی له تصویب پرته نه پلي کوله او هغوی ته هېڅ ورکړل شوی ژمنه یې تر پښو لاندې نه کوله. لنډه دا چې د هغه د حکومت بڼه له ډېرېو اړخونو د مطلقه سلطنت په پرتله فدرالي جمهورۍ ته ورته وه. له هرې سوبې او بریا وروسته به یې د تر لاسه شویو ولجو او غنایمو ډېرې او لویه برخه د خپلو سرتېرو په منځ کې وېشله؛ هغه هېڅکله له خپلو رئیسانو سره په متکبرانه ژبې او یا پر هغوی د لوړ او برلاسي لاس په ښولو چلند نه کاوه او نه یې غوښتل د هغو کسانو د احساس د ټپې کېدلو لامل شي چې یو وخت یې ورسره برابر دریځ درلود او دی یې د شاهي ځواک - دریځ ته لوړ کړی وو.^۲

د سلاکارۍ شوری له رامنځته کولو وروسته احمد شاه دراني د یوه منظم او پیاوړي اردو د جوړولو تکل وکړ، اردو یې په دوه وو برخو ووېشله، لومړۍ

۱ - گندا سينگه، درانی احمدشاه، ژباړه: نصرالله سوبمن، ۱۳۶۶، ۴۵-۴۶ پ

۲ - فريه، تاريخ افغانها، ۷ څپرکی، ژباړه: سهيل سبزواري، سايت آريائي

برخه پي دایمي او منظمه برخه وه چې له دولت څخه پي معاش اخیست او بله برخه پي غیر دایمي او غیر منظمه برخه په بلي وينا قومي ملیشاپي ځواکونه ول، د قومونو او قبایلو سرانو به دولت ته د خپلو اړوندو جاگیرونو او تیولونو په بدل کي په ټاکلي شمېرې جنگیالي د خدمت لپاره چمتو کول.

د دراني احمدشاه د اردو دایمي څانگه د « غلامخاني » په نامه یادېدله او له دولت څخه به پي وسله او تنخواه تر لاسه کوله ، دا څانگه به تل پوځي خدمت ته چمتو وه. احمد شاه د خپلي تگلارې دویم عنصر د نادر شاه افشار له چلند او د هغه په اردو کي د خپلي شخصي تجربې پر بنسټ تر لاس لاندې نیولی وو. افشاري پاچا په خپل ساتندوی گارد کي غیر فارسي – ژ/ ایراني قبایلي لکه افغانان، بلوڅان او وزبکان ځای پر ځای کړي ول. احمد شاه بابا هم د غلامخاني پلي له غیر پښتنو پلو څخه جوړې کړې ، د نادر افشار د مهال په پوځي ښوونې او روزنې سمبال او د جگړې د پگړ هغه متجرب قزلباش سپاهیان پي د غلامخاني په پلي کي ځای پر ځای کړل چې نادر افشار په کابل او پنجاب کي پرېښودلي ول^۱. له دغه گام څخه د احمد شاه موخه د خاتانو د اغېز له کړي دباندې د سرغارو قبیلوي رئیسانو پر وړاندې د دېاو دداسې بوي همیشني وسيلې درلودل ول چې په آسانی پي غاړه مرکزي دولت ته نه تېږوله.

تل په وسلو سمبال قبایلي، مرکز او شاه ته د تبعیت په منلو سره سره، بیا هم د مرکزي سیاسي ځواک د تجزیې بنسټېز لامل گڼل کېدل. له همدې کبله ول چې احمد شاه دراني د افغان قبایلو او تیرونو سران او مشران په دربار او پلازمېنې کي راټول کړل، هغوی ته پي د جاگیر، تیول، اعزازي القابو، مستمري معاشونو، د دسترخوان د لگښتونو او د نورو منصبونو د ورکړې او هم د هندوستان په گټورو جگړو کي د هغوی د سمبالولو له لارې له خپل قوم، طایفې او قبیلې څخه لېرې دومره په ځان پورې راټول او تاوده وساتل چې په لنډ وخت کي پي په لوېدیځ کي له نیشاپور او سیستانه نېولې په ختېځ کي تر پنجاب او کشمیر پورې او په شمال کي د آمو له سینده نېولې بیا په سویل کي د

^۱ - فرهنگ، میر محمدصديق، افغانستان در پنج قرن اخیر، ۱۳۶۷، د امریکا چاپ ، ۳۸ پ

عمان تر سمندرګي پورې سیمې د ېوې لوبې سترواکۍ په کړۍ کې د خپل قلمرو برخې وګرځولې.

خو کله چې د قبائیلو سران او مشران د دولتي مقاماتو په بنسټېزو درېخونو کې ځای پر ځای شول، د وخت په تېرېدلو کرار کرار هغه پخواني مشران نه ول چې نور دې د خپلې قومي او ټبرنې اغېزې تر سپورې لاندې واکمني وکړي؛ بلکه په ډېر لنډ وخت کې پر خمکنیو تیولونو د منګولو په بڼخولو او د قبائیلو د نا وېشل شوېو ځمکو په غصبولو او نورو لوټیماریو په خپله په لویو ځمکوالو او ملاکانو بدل شول، درباري امتیازات او اعزازي القاب یې په یوه بڼه نه په بله بڼه په خپلو کورنیو کې په ارثي ډول وساتل؛ په دې توګې د سلطنتي کورنۍ تر څنګ یو شمېر اشرافي کورنیو سر راپورته کړ چې د فتوحاتو له پړاو وروسته یې پر مرکزي دولت ودانګل، شاهان او شهزادګان یې د خپلو غوښتنو او هېلو د لاس او لوبې وسایل وګرځول او د دولت ځمکواله او قبیلوي خټه او تومنه یې په دې بڼې واړوله چې په پایله کې یې د سدوزیو د سترواکۍ ډېرې د پام وړ برخې له لاسه ورکړې. غبار وایي: احمد شاه بابا د قبائیلو سران او ځمکوال په دې ډول راضي وساتل چې هغوی ته یې په ملکي او پوځي چارو کې ګډون ورکړ، په غیر موقتو جرګو کې به یې د هغوی نظر ته ډېره پاملرنه کوله او په دې توګې یې د اغېزمنو کسانو، ځانانو او د قومونو د سرانو پېښه په مهمو پوځي – سیاسي ګامونو کې ښکېلوله او هغوی به یې په جنګي سفرونو کې بوخت ساتل. همدا لامل وو چې له ېوې یا دوه وو پېښو پرته د هغوی له سرغړۍ سره مخامخ نه سو. په ۱۷۴۹ ز کال کې یې د خپل ماما عبدالغني خان او څو تنو نورو اغېزمنو توطئه ګرو په اعدامولو د خپل دولت راتلونکي له لوبو ځمکوالو سره روښانه کړله.

د احمد شاه بابا سیاسي پوهه ، لیاقت او شخصیت :

پوهاند حبیبی د احمد شاه د شخصیت او سیاست په تړاو لېکي: « احمد شاه، متشرع، دیني احکامو ته پالیا، حنفي مذهبي او عالم شخصیت وو. هغه د

خپل مهال دوه وو تنو عرفاوو ته ارادت درلود : شاه فقیر الله حصارکي جلال آبادي چې په شکارپور کې خاورو ته سپارل شوی او میا محمد پېښوری (چې سترگې یې په ۱۱۹۰ قمري کال کې له نړۍ پټې کړي دي). احمد شاه تل په سیاست کې د اسلامي اخوت، نرموالي او دوستۍ پلوی وو. د خپل عسکري ځواک او اقتدار او د شهنشاهی له ځواکمن پرتم سره سره یې په ډهلي، بخارا، خراسان، بلوڅستان او سنده کې د حکامو مکرره سرغړۍ چلند او سرغړي کړه وړه بڅېښلي او تاجونه یې ورکړي دي، ان دا چې د بصیرت څښتنانو د احمد شاه دغه پراخ لېږد لوري او تاج بڅېښونکي چلند ته هک پک پاتې شوي دي. شاه ولي الله ډهلوي وایي : د ابدالي شاه دغه چلند « ددې مادي دنیا د چارو په حساب نه وو.» سره له دې چې احمد شاه جهانگیر وو خو د مسلمانانو د وېښو له توپولو څخه یې ډډه کوله. د سترواکۍ په چارو کې یې چلند د عدالت او انصاف په تلی ولاړ وو، وگړي یې د خپلو بچیانو په توگې گڼل، له همدې کبله ده چې افغانان ورته « بابا» وایي او دا هغه لقب دی چې له میرویس او رحمن پرته بل چا ته نه دی په نصیب شوی. البته چې احمد شاه یو جنگیالی او فاتح وو مگر د احمد شاه د ټولو فتوحاتو او عسکري چلند له مخې ښکاري چې وړانکاره، لوټمار، زورواکۍ « مستبد» او مظلوم وژونکۍ نه وو؛ هر هغه کار که د سولې او مصلحت پر بنسټ تر سره کېده نو له مسلمانانو سره یې جگړه نه کوله او نه یې د خپل ورور پر وړاندې توره له تېکه را اېستله. علامه اقبال د احمد شاه بابا د ځلانده شخصیت په اړوند وایي :

ازدل ودست گهر ریزی که داشت

سلطنت ها برد و بی پروا گذاشت

له همدې کبله یو شمېر لېکوالان پر هغه گوتنېونه کوي چې ولي یې د ډهلي د سلطنت واگې نالایقو واکمنو ته پرېښودلي؟ مگر که د (امام الهند) شاه ولي الله ډهلوي او د هند د نورو مسلمانو واکمنو او پیاوړ شخصیتونو د لېکونو لړۍ ته له نېرودې کتنه وشي، څرگندېږي چې احمد شاه هېڅ وخت او هېڅکله هندوستان ته د جهانگیری، ښواک، لوټ او تالا لپاره نه وو تللی، هند ته د

احمد شاه بابا د تگ پوازېنې موخه د هند د هغو مسلمانانو ژغورنه وه چې ورڅخه یې غوښتنه کړې وه، له بلې خوا هغه نه غوښتل د خپل ملي خواک مرکز یعنی افغانستان شا ته پرېږدي او د نورو افغان شاهي کورنیو (خلجیو، سوریانو، لودیانو او نورو) په شان په هند کې مستهلک او له منځه لاړ شي. او یا دغه خالص دیني خدمت او فی سبیل الله جهاد په دنیوي ناپاکپو او د ډهلي د شاهي په ضبط او د جهانگیری په سولندتوب ککړ کړي، هغه لا مخکې کټ مټ همدغه چلند د افغانستان د نورو گاونډیو له حکامو سره په تکرار په بخارا، سنده، او بلوڅستان کې تر سره کړی وو.

احمد شاه تل د افغانستان طبیعي حدود په پام کې درلودل، که په لوېدیځ کې یې پنجاب او کشمیر تر خپلې ادارې لاندې راوستي لامل یې د خپل هېواد د ساتنې لپاره وو. هغه پوهېده چې د هغه د سلطنت او خواک سرچېنه د افغانستان خاوره او ددغه ټاټوبي پرگنې دي. له همدې کبله ده چې که د «پاني پت» د سوبې او د ډهلي د نېولو لپاره یې د خپل قدرت مرکز او سلطنت شا ته غورځولای وای او د هند په پراخ هېواد کې یې خپل انساني، فکري او اداري خواک استهلاک کړای وای، بنایي د هغه خپل ټاټوبي، افغانستان، د سلطنت له مرکزیت څخه یې برخې شوی وای او خپلې کورنۍ ته به یې هماغه برخلېک ور په برخې کړی وای چې نورو هندي شویو افغان کورنیو ته مخکې ور په برخې شوی وو او په بشپړې توگې به له منځه تللي وای. نو ځکه د هغه سیاست دا وو چې گاونډي حکام تر خپل شهنشاهي بیرغ او د پلرنۍ وضعې تر سیوري لاندې وساتي او خپل خان په یوه غاصب مقام کې ښکېل نه کړي او نه د یوه سولند او قهار جهانگیر په څېرې کې راڅرگند شي.»^۱

باید ووايو چې احمد شاه بابا له خپل هېواد او پلرنې ټاټوبي سره دومره مېنه درلودله چې د هېواد وچ غرونه او شاري ځمکې یې د نورو هېوادونو له جنت سره نه برابرول. د همدې ادعا شاهد د دراني احمد شاه یو غزل دی چې وایي:

^۱ - حبیبی، تاریخ مختصر افغانستان، ۲۶۹-۲۷۱ پاڼې

د ډیلي تخت هېرومه چي را یاد کړم
 زما د ښکلي پښتونخوا د غرو سروونه
 که تمامه دنیا یوخوا، ته بل خوا ېې
 زما خوږین دي ستا خالي تش ډگرونه
 احمدشاه به دغه ستا قدر هېرنه کا
 که ونېسي د تمام جهان ملکونه

عبدالحمید محتاط لېکي چي « احمد شاه به افغانانو ته د معاصر افغانستان د بنسټ اېښودونکي او یوه افسانوي اتل په توگي پاتي شي، مگر احمد شاه د خپلو اهدافو په پرمخ بیولو کې له هر ډول ظلم او شکنجې څخه استفاده وکړه. د هغه د سلطنت دوران - د یرغلونو او وینو بهولو تاریخ دی. پر هر ټاټوبي ېې چي گام کېښېښود هلته ېې د بومي وگړو کوپړۍ منارونه / کله منارونه (کله او چپرې؟) جوړ کړل. ښارونه ېې وران کړي او د نورو هېوادونو تمدنونه ېې ړنگ کړي او ثروتونه ېې لوټلي دي^۱. محتاط زیاتوي: " له دې چي احمدشاه د افغاني قبیلوي ټولني محصول وو، څرگنده ده چي د معاصر افغانستان په تاریخ کې ېې ښکاره ونډه ولوبوله. له همدې کبله ده چي د بابا په نامه ېې یادوي. له غیر افغاني اوسېدونکو سره چار چلند ېې ډېر ېې رحمه وو او د غیر افغاني اوسېدونکو له نظره هغه ېې اندازې مستبد او ېې رحمه وو^۲. "

په خواشینۍ باید ووايم چي په لوېديځ او ختيځ کې ځمکوال يا فيودالي رژیمونه یو شان خصلتونه لري. د ستر پيتر او ناپېليون په شان لویو فاتحانو، په امریکا، افریقا او آسیا کې انګلیس ښکېلاکګرو ټولو د خپلو پراختیا غوښتنو او فتوحاتو په لړ کې او د خپل قلمرو د پراخولو لپاره وحشتناکو جناياتو ته لاس اچولی دی. له همدې کبله ده چي د نړۍ د اوسنۍ جغرافیه په شکل بندۍ کې زور، تاوترېخوالي او وژنو ټاکنوکي ونډه لوبولي ده. د نړۍ هېڅ لوی او وړ هېواد د عامه رانیو پر بنسټ نه دی رامنځته شوی چي موږ دې هم پر

^۱ - عبدالحمید محتاط، تاریخ تحلیلی افغانستان پ. ۲۵

^۲ - عبدالحمید محتاط، تاریخ تحلیلی افغانستان پ. ۲۶

احمدشاه بابا دا نېوکه وکړو چې ولې د خپلې واکمنۍ قلمرو ته یې په زور او لښکري یونونو شکل ورکړی دی.

ارواښاد غبار له نادر شاه افشار سره په پرتلي د احمد شاه بابا سیاسي لیاقت ستایي او وایي: « احمد شاه د سیاسي او پوځي لیاقت په ازمېښت کې د خراساني نادر افشار په شان له پوه ځانگړي تاریخي پړاو څخه بریالی ووت. خو د نادر افشار او احمد شاه تر منځ یو زغرد او روښانه توپیر دا وو چې د احمد شاه د دولت بنسټ د نادر ددولت له بنسټ څخه زښت ډېر پوځ او خلک ورڅخه ډېر خوښ ول. حال دا چې د نادر شاه افشار ددولت بنسټ د هغه له مړینې سره جوخت ونړېد او اتباع د هغه له ظلم او ناتاره ترهېدلي او خوابدي ول.»^۱

ډاکټر گندا سینګه د احمد شاه بابا په هکله وایي: « د احمد شاه تر ټولو ستر کار دا وو چې افغانان یې د پوه ملت تر کچې سره راټول او سمبال کړل او یو خپلواک هېواد یې ورته په میراث پرېښود.» نوموړی زیاتوي: « احمد شاه هغه پاچا وو چې د افغان قدرت لمنه یې پراخه کړه، له هغوی څخه یې یو موټی ملت جوړ کړ، افغاني دودونو او عنعناتو ته یې وده او پراختیا ورکړه او د همدغه احساس په لرلو یې پر آزادو او خپلواکو قبایلو له پرغل کولو څخه ډډه وکړه... احمد شاه په څېرې ښکلی، د عظمت او پرتم خاوند او جذاب شخصیت درلود، خوښ اروا او د ورین تندي خاوند وو، په ناسته ولاړه کې ساده مگر له درنښت او وقاره ډک وو، مذهب ته لېواله، په ټولنو، غونډو، زدوکړو او پوهنې مین او روحاني وو... هڅه یې کوله چې په خپلې ژمنې پالیالۍ « وفا » وکړي، او د پالیالۍ روحیه وساتي، ښکار کولو ته لېواله وو. خوراک یې هم ساده وو. هغه په زباد ورسوله چې پرگنې ورباندې ډاډ لري. هغه له اړتیا پرته خپله توره له تېکه نه را اېستله، اکثره شورشیان به یې بخښل... د نورو مذهبونو او دینونو پر وړاندې یې نرمښت درلود، هندوانو او سیکهانو خپلې ټولې مذهبي آزادۍ درلودلې، مسیحي ارمنیانو ته یې په خپل گارد کې ځای

^۱ - غبار، افغانستان درمسیرتاریخ، ۳۵۹ پ

ورکړ... سره له دې چې له مړینې یې څو سوه کاله تېرېږي مگر د ستر فاتح او لیدر یادونه لا تر اوسه د خپلواک او یو موټي افغانستان د ځوانو او زړو افغانانو او د شریفو او ویارلو پر گټو په زړونو کې هماغسې ژوندۍ پاتې ده.^۱

احمد شاه بابا د افغانستان د خلکو له سوکالۍ، سر لورۍ او استقلال پرته بله هېله نه درلودله، د ډېرو اوږدو ستونزمنو سفرونو او د ژوند او پټ د بېلا بېلو خطرونو په گاللو د یوه سربېندویه او زړور افغان مشر او بومیا «پیشوا» او د برخلېک ټاکونکو جگړو د ډگر د برمیال فاتح په توگې یې افغانانو ته ویاړونه وپنځول. هېڅکله یې خپل هېواد ته خیانت ونه کړ او هېڅکله یې خپل هېوادوال خوار او سپک ونه گڼل. هېڅکله یې خان له خپلو هېوادوالو لور او ډېر ونه شمېره. هېڅکله یې وخت په هوساینې او چرچو نه دی تېر کړی. هېڅکله یې له کوم باندیني ځواک څخه دستور نه دی تر لاسه نه کړی او هېڅکله یې پردی دستور د ملت پر تندي یې نه دی ټکوهلی. سره له دې چې احمد شاه له شاهانو تاج اخېست او تاج به یې ورکاوه خو هېڅکله یې په خپل سر تاج کېښېښود، برعکس د خپلو نورو هېوادوالو په شان به یې پگری ترله او له هغوی سره په گډه پر فرش شوې ځمکې کېښناسته او د هغوی د زړونو یزاس او خوږ ته به یې غوږ نېږه او د مظلومانو د کړېکو غږ ته به یې ځان رساوه. له خپلو هېوادوالو سره به یې د یوه زړه سواندي پلار په شان چلند کاوه او له همدې کبله ول چې خلکو د «بابا» په نامه یاداوه.

د همدغه درنښت له کبله دی چې الفنسټن لېکي: «په رښتیا هم که په آسیا کې هر هغه شاه چې د خپل ملت لپاره د درناوې وړتیا ولري نو له احمد شاه پرته به شاه نه وي.»^۲

هېڅ انصاف لرونکی لېکوال او تاریخپوه به نه وي چې افغانستان دې د احمد شاه بابا گرانښه میراث ونه شمېري او د هغه استقلال او ملي واکمنۍ ته دې درناوی ونه لري. له دې کبله ده چې احمد شاه بابا ته باید درنښت وشي او د

^۱ - گنداسنگه، هماغه اثر، ۲۴، ۴۶، ۳۴۶، ۴۴۴ پاڼې

^۲ - الفنسټون، هماغه اثر، ۳۸۱ پ

هغه له مهمو سیاسي خدمتونو څخه باید منندوی اوسو، دا زموږ دنده ده چې د هېواد هر بچي ته د خپلو ملي او سترو مېړنیو شخصیتونو په اړوند د منښت او درنښت درسونه وښیو.

د احمد شاه بابا مړینه :

د دراني احمد شاه پر پوزې باندې له ۱۷۶۴ ز کال وروسته د سرطان دانه څرگنده شوې وه، بابا، د د سرطان د داني د وخامت له کبله په ۱۷۷۳ ز

په کندهار کې د دراني احمد شاه مقبره

په کندهار کې د میرویس نیکه مقبره

کال کې د اخکزیو په سېمې کې د توبې غرونو ته چې دوی یې تر کندهاره سوړ دی، لاړ. ټپونه یې د هر ورځې په تېرېدلو بد ترېدل، او د ۱۷۷۳ ز کال د جون د مېاشتې په لومړیو کې یې د یو پېنځوس کالو په عمر له دې نړۍ څخه سترگې پټې کړې. جسد یې کندهار ته راوړل شو او د خانګړي درنښت او منښت او د ناوړین په ځیو کې خاورو ته وسپارل شو.

د کندهار د پرګنو د وګړو په منځ کې د دراني احمد شاه آرامځای له زښت ډېر درنښته برخمن دی. تر دې چې که څوک د دښمن د غچ د وېرې له کبله هلته پناه یوسي او کښېنې نو ان دولت هم دغسې مجرم ته لاس نه وروړي. که کوم بوډا او زوړ سړی له ورځنیو چارو راضي نه وي هغه ته پوه خانګړي دعا ده چې وایي : غواړم پاتې ژوند د احمد شاه په آرامځي کې په دعا او عبادت تېر کړم.

لومړی فصل

(دنوزادی ژباړه)

د سدوزیانو په سلطنت کی د سردار پاینده خان

د کورنی تاریخي رول

د حاجی جمال خان رول د درانی احمدشاه په دولت کی:

دیولسمی هجري پیری په پای کی (د ۱۸ میلادی پیری پیل) دهلند په زرغونه وادي د نادعلی په کلا کی یو اغیزمن شخصیت ژوند کاوه چي د حاجی جمال خان پنامه پیژندل شوی وو. ده د بارگزو دقوم مشري پرغاره درلوده او د وخت په تیریدو سره د (حاجي جمال نیکه) پنامه مشهور سو چی خورا زیات درناوی ورته کیدی. دقومی مشر په توگه دده شهرت دهغه مهال د هیواد د ملی قاید اومشر میرویس خان هوتکی د واکمنی دوخت سره سمون خوري . دحاجی جمال خان پلار حاجی یوسف خان (توپچی باشی) وو چی خان بی د (محمد نیکه) د اولادی څخه گاته . محمد نیکه د (محمدزیانو) دقوم لوی نیکه کیږي اوقبر بی د کندهار په ارغستان کی دی^۱.

مرحوم پوهاند حبیبی لیکي : محمدزیان د بارکزو قوم یویناخ دی چي د محمد نیکه څخه ریښه اخلي . دغه محمد نیکه د ابدالی قبیلې مشر ملک سدو

^۱ - معصوم هوتک، کندهاری وړونه ۳ مخ

سره په یوه وخت کې ژوند کاوه. ملک سدو د کندهار په ارغستان کې د زرم هجری کال (۱۵۹۱م) په شاوخوا کې اوسیدی. محمد د عمر زوی د دارو اوبارک په قبيله پورې اړه درلوده چې دڅېړن پېښتو د قبیلې څخه یوېښاخ دی. دمحمد نیکه اولادونو په کندهار کې د بارکزی قوم مشري پرغاړه درلوده. ددوی مرکز د هلمند پرڅنډو د گرشک جنوب خواته دبارکزو د ناوې په نوم یادېږي چې د (ادی کلا) پنامه خای د دی کورنی پخوانی ټاټوبی وو.^۱

دحاجی جمالخان بارگری داستوگنی خای او کلا دگرشک په نادعلی کی بلل سوی ده. د نادعلی کلی دبارگزو دناوې په سرکی واقع دی. دهیلمندپه ناوه کی د"لواډی کلا" دخپل وخت دسرنوشت ساز سیاسي تصمیمونو مرکزوو او دهیواد مقدرات په همدغه کلا کی تاکل کیدل.

"لویه ادی" دسردار پاینده خان میرمن او دمشهور وزیر فتح خان مور او «دبارگری کلان خان لوروه»^۲ په دغه کلا کی دلوې اختر دکیچری پخول تر ډیره وخته پوری د محمدزیوپه کورنیو کی یو دود وو. ارواښاد بینوا لیکي: "دمحمدزیو په کورو کبني چه هرحای وی، دلوې اختر په ورځ ضرور او هرو مرو کیچری خوری. د دی کیچری په فلسفه ځینی خبر نه دی او تقلیدی روان دی، او ځینی ئی داسی بیان کوی، وائی: دوزیرفتح خان تر مرگ وروسته«لویی ادی» خپل نور زامن دلوې اختر په ورځ راټول کړه او کچیری ئی پوخ کړی و، چی ترهمدی کیچری خورلو وروسته دوزیرفتح خان دانتقام اخیستلو په عزم ټول ملا ویتري او لویه ادی دپېښتوالی مراسم«ډېره ایښوول» پرځای کوی، خو له دی ځایه څخه دمحمدزو دکورنی دسلالی تشکیل جوړیږی...»^۳

حاجی جمالخان د نادرافشار (۱۷۴۷-۱۷۳۶م) او ابدالی احمدشاه (۱۷۷۲-۱۷۲۲م) دواکمنی پر مهال یو متنفذ اوپیژندل سوی شخصیت وو. ده

۱- حبیبی، دافغانستان معاصر تاریخ ۲۷۹مخ

۲- عبدالرؤف بینوا: پښتنی میرمنی، ۱۳۷ مخ

۳- محصوم هوتک، دناوې دانثشور، دکندهارمنور، دزنگوات مخور، دعلامه رشاد څېړندویه ټولنه، چاپ، ۱۳۹۱/۲۰۱۲ش، ص ۱۱

دسدوزی دولت په بنسټ ایښودلوکي د پام وړمرسته کړیده .

د نادر شاه افشار د لښکري یونونو په تاریخ کي راغلي کله چي نادر د کندهار د نېولو په تکل د سیستان له لاري گرشک ته ورسېد، د خپل لښکر یوه قطعه پي د زمينداور او بله پي د بښت او اړوندو سېمو د نېولو لپاره ولېږله او په خپله له هلمنده په تېرېدلو د کندهار پر لور پر مخ لاړ. د نادر سپاهیان د هلمند د سیند د غاړو له نېولو ، د ولجو او د ډېرو خوراکي توکو له راټولولو وروسته بېرته له نادر سره یو ځای سول. داسي ټنکاري چي حاجي جمالخان بارکزی هم د نورو قومي مشرانو په شان یرغلگرو لښکرو ته د اطاعت له کولو وروسته د نادر په رکاب کي د چوپړ لپاره چمتو شوی او د خپلي قبيلې له کسانو سره یو ځای د نادر د سوبو په ډلي کي یو ځای او د هغه د مړېني تر شېبې پوري ورسره ملگری وو.

دسراج التواریخ د لیکونکي دنظرسرسم حاجی جمال خان دهغو ځوارلسو تنوپیژندل سووکسانوله ډلي څخه دی چي دنادر افشار په واکمنی کي یی د سرداری رتبه درلوده او لمړی کس دی چي ابدالی احمدخان یی د باچا په توگه ومنی او هغه ته یی بیعت ورکړ. په جرگه نورو کسانو هم دده پر پله قدم کښېښود او احمدشاه د هیواد د ټولواک وگڼل شو. درانی احمدشاه هم دده دخدمتونوله کبله ده ته د سرداری لقب ورکړ. مگر داچي دبیت الله شریفی طواف یی کړی وو نو حاجی جمال یی باله او د سردار په نامه نه یادیده .فیض محمد کاتب په سراج التواریخ کي د حاجی جمال خان د نصب شجره داسي یادوي: جمال خان د یوسفخان زوی د یاروخان زوی د محمد زوی (د محمدزی قوم له ده ریښه اخلي) د عمر زوی دحضرخان زوی د اسماعیل خان زوی د داوود خان زوی د سفیل خان زوی د نورالدین زوی دبارک زوی . د همدغه کتاب له مخي بارک ،پوپل او الکو د زیرک زامن دی. او زیرک بیا د ترین زوی او د ابدال لمسی دی چي د ابدالیانو ریښه ورڅخه راغلی ده . دټولواک په توگه د ابدالی احمدشاه د ټاکلو پر وخت دکندهار شیر سرخ په لویه جرگه د حاجی جمال خان د رول او اغیزی یادونه نورو تاریخپوهانو او لیکوالانو هم کړیده او ویلی یی دی چي دده مرستي ټاکونکی اغیزه درلوده .دده په هوکي سره روحانی پیر صابر

شاه داحمدشاه په سره د غنمو وړی کښیښود چې د شاهي تاج نښه وگڼل شوه او په جرگه کې ټولو ناستوکساتو ورته مبارکی وویلله .

د ښاغلی پوپلزی په قول د شیر سرخ په جرگه کې دغو کسانو گډون درلود : سردار عبدالله خان وکیل الدوله ، بگي خان بامیزی (په شاولیخان مشهور وو) ، سردار جهان خان ، نورمحمد خان علیزی په (میر افغان مشهور وو) عبدالغنی خان الکوزی ، شاه پسند خان اسحاقزی ، سردار مرادخان پوپلزی ، قلندر خان پوپلزی ، محبت خان پوپلزی ، موسی خان اسحاقزی ، میرهزار خان الکوزی او نور^۱ .

هېښنده ده چې ولې ښاغلي پوپلزي ددغو سردارانو په ډلې کې د حاجي جمالخان بارکزي نوم نه دی یاد کړی حال دا چې ټولو تاریخي سرچینو د شیر سرخ په جرگې کې د حاجي جمالخان له حضور ، د هغه له ونډې او له احمد شاه دراني د هغه له ملاتړه یادونه کړې ده .

فرانسوي جنرال ، فريه ، چې په ۱۸۴۶ ز کال کې پې له کندهاره لېدنه کړې او تر پوې مودې پورې د سردار کهندلخان مېلمه وو لېکي : د هغو افغان سردارانو شمېر چې د نادر په لښکر کې پې چوپړ کړی وو لس تنه ول. د همدې ډلې په جوړښت کې احمد خان سدوزی او حاجي جمالخان بارکزی او د سدو يو تن ملگری وو او د ډلې مخور او اغېزمن کسان ول.

د نادر له مړینې او کندهار ته د افغان قطعي له راستنېدو وروسته هغوی څو ورځې د خپلو هغو کورنیو او ټولنیزو سکالو د وراشې پر سر تېروي چې د ډېر اوږد وخت لپاره ورڅخه لېرې پاتې ول ، او اغتشاشي روحیه پې کرارېږي ؛ خو په ډېر لنډ وخت کې د خپل رئیس پر وړاندې د ناخوښۍ له کبله ښورښ کوي او نور محمد خان [علیزی] بې واکه کوي^۲ . د نورمحمد خان له گوښه کولو وروسته د ابدالي او غلجیو قبائیلو لوی او بنسټیز مشران د سره شیخ « یا شیر سرخ » په مزار کې سره راټولېږي او ددې لپاره غونډه کوي چې

^۱ - تیمورشاه درانی ۱۳۳۳ ش کال ۱۱۲-۱۱۱مخونه

^۲ - مگر دغه ادعا زمونږ په نور و ملی تاریخونو کې نه لیدل کیږی ، معلومه نده چی فريه ، دامالومات د کومه کړی ده؟

له خپله منځه یو تن د داسې یوه رئیس په توگې غوره کړی چې ټول هغه ته مطیع وي او په ټولو پوځي عملیاتو او اداري چارو کې ور سره مرسته وکړي، ځکه ددغه کار له کولو پرته به د استقلال د ساتنې چانس ناشوی وي. دغه جوړجاری او همغږي له خنډ او خنډ او د ډېرو لویو ستونزو له گاللو پرته، په دومره آسانی نه دی تر لاسه شوی؛ د قبایلو د مشرانو تر منځ د جوړجاري او همغږي رامنځته کول ډېر ستونزمن کار دی. هرې قبېلې غوندې ته د تاج او تخت د نېولو ادعا وړاندې کوله. احمد خان سدوزي چې کورنی یې په هرات کې استوگنه درلودله، د غونډې په اتو لانجمنو ناستو کې گډون درلود او پرته له دې چې څه ووايي ټولو ادعاگانو ته یې په خیر غوږ نېولی وو. د سره شیخ (شیخ سرخ) په مزار کې یو درویش د زیارت متولي (ماجر) وو چې لېد لوري او نظر ته یې تل په درندې سترگې کتل کېدل، درویش د احمد خان دغه محتاطانه چلند تر سترگو لاندې نېولی وو، په پای کې له اته ورځېنېو لانجمنو او تکراري وراشو وروسته د درویش د صبر کاسه نسکورېږي او سردارانو ته د مخ په اړولو وایي: « ولی دومره ډېرې اوږدې خبرې؟ خدایتعالی احمد خان دومره ستر پیدا کړی چې له تاسو ټولو زېږت ډیر ستر دی؛ هغه د افغان کورنېو په منځ کې په نجیب تربنۍ کورنی پورې اړه لري. خپل خدای په پام کې ولری، که تاسو هغه له پامه وغورځوئ، نو د خدای په قهر به ککړ سئ.» درویش دغه خبرې په زېږت جدي لحن وویلې او وروسته یې د غنمو یو وږی د ورځېرمې سېمې له پټي څخه وشکاوه او د احمد خان پر سر یې کښېښود او وېي ویل: « دا ستاسو تاج دی! »

حاجي جمالخان چې په دې غونډې کې تر ټولو ځواکمن سردار وو او ظاهراً د غونډو د گډونوالو ډیرې رائيې د هغه پر لور وې، ناڅاپه د احمد خان په پلوی له خپلې ادعا څخه تېرېږي او په خپل قانع کوونکي فصاحت د احمد خان د غوره کېدنې ملاتړ کوي، دا هغه چلند وو چې حاجي جمالخان ته یې د عموم افغانانو په زړونو کې د مثبت او درنښت دریځ ورپه برخه کړ. نورو سردارانو هم د حاجي جمالخان پر پله باندې پل کښېښود، ځکه پوهېدل چې احمد خان د ټولو سردارانو په منځ کې تر ټولو په خوله چوپ سړی دی، ددې

ترڅنگ ، احمدخان هوښیار ترېنه سړی وو چې د خان لپاره ېې هېڅ ادعا نه درلودله او تر ټولو مهمه خبره دا چې دریمگری سړي د احمد خان لپاره وړاندېز کړی وو. همدا لامل دی چې احمدخان ته د نورو ټولو په پرتلی د معتدل ترېنه، ټی پری ترېنه او وړند ترېنه سړي په سترگې کتل کېدل. احمد خان په ۱۷۴۷ ز کال کې (چې د ۱۱۶۰ قمري کال د رجب د مېاشتې یا د ۱۷۴۷ ز کال د اکتوبر له مېاشتې سره سمون خوري) د کندهار په یوه جومات کې د شاه د نامه له تر لاسه کولو وروسته تاج پر سر ېږدي او د خوښېو لویه غونډه جوړېږي. د احمد خان د تاج اېښودلو غونډه زښته ډېره ساده وه: یو ډیر ستر ملا د نوي شاه پر سر د غنمو څو دانې د ډالۍ په توگې ېږدي او د غونډې گډونوالو ته وایي چې احمد شاه خدای او پرگنو غوره کړی دی. د شاهي ځواک لېږد دا ډول نښه ییز (نمادین) دود لا تر اوسه د افغان قبایلو په منځ کې هغه مهال پلي کېږي (کله چې یو څوک د خپل رئیس په توگې ټاکي)؛ ددغه دود مانا او مفهوم دا دی کله چې یو څوک د ځواک د امانتوال په توگې غوره کېږي نو د هغه له اقداماتو څخه سوکالي او برکتونه رامنځته کېږي.^۱

داحمدشاه تر واکمن کیدو وروسته حاجی جمال خان د هغه په دربار د ډیر مهم او صلاحیت لرونکی مشاور (سلاکار) دنده درلوده چې احمدشاه هم په ټولو چارو کې دده سره سلا مشورې کولې. ده هم تر ۱۷۶۵م پوري د احمدشاه په ټولو لښکرکښو کې دخپل قومي لښکروسره ونډه اخیستې اود پام وړ خدمتونه یې کړيدي. حاجی جمالخان په ۱۷۷۰م کال پخپل طبیعي مرگ په کندهار کې وفات شوی دی.

الغنستون یو وتلی انگریزی افغانستان پیژندونکی دی. دی(دکابل د سلطانت بیان) پنامه کتاب کې چې په ۱۸۱۵ م کې یې چاپ کړیدی په افغانستان کې دقومونو د توضیح شرح کې د حاجی جمال خان دقومی قوت په اړوند لیکي : « بارگزیان د دراني قومونو یو مهم قوم دی چې شمیر یې تر

^۱ - فریه، تاریخ افغانها، ژباړه : سهیل سبزواري، دویم څپرکی، د آریانی ویب سایت (آرشیف تاریخي)

پوپلزیانو خورا ډیر دی. دوی د کندهار په جنوب او جنوب ختیځ کی پاشل سویدی. ډیر یی په ارغسان او د هلمند په ناوه کی میشت دی. داچي ددغو سیمي ځمکی ډیر حاصل ورکوي نو په کرهڼه بوخت ، د رودونو او کاریزونو د اوبو په لگولو سره یی دښتونه او صحراګانې هم زرغونی کړیدی. بیا یی هم د دوی ډیره برخه یی کوچیان دی او مالداري لري. د پښتني قبیلو تر منځ ، دوی ډیر جنگیالی او زړور دی . دا ګړی وزیر فتح خان ددی قوم مشرتوب پرغاړه لري . لدی نه پرته په هیواد کي د دولتي مامورانو او لوی چارواکو ډیری ددغه قوم څخه دی . دوی خپلی بڼیګنی په وفاداری ، اتحاد او شجاعت کي ویني . د بارګزیانو شمیر تر دیرش زره کورنیو لږ ندي»^۱.

فیض محمد کاتب د(نژاد نامه افغان) پنامه پخپل یوبل کتاب کی لیکي : « دبارکزی قوم ۴۳۷۵ کورنی د کندهار په جنوبی سیمه ارغسان کی ، د هلمند پر ځنډو او خشک میدان(میوند) کی میشت دی . ډیری یی ددوی څخه په کرهڼه بوخت دی او یو شمیر هم په دښتونو کی په تکلیف او مشقت سره مالداري کوي او د خپل ژوند احتیاج (اړتیاوی) ورباندی پوره کوي . امیر دوست محمد خان له دغه قومه راوتلی او تر امان الله خان پوري دده د اولادو څخه ۷ نفره لکه : امیر شیرعلی خان ، امیر محمد افضل خان، امیر محمد اعظم خان ، امیر عبدالرحمان خان ، امیر حبیب الله خان او امیر امان الله خان د افغانستان ټولوا کان تیر سویدی . د سقاو د زوی حبیب الله (بچه سقاو) د انقلاب په پای کي د هیواد واکمني د محمد نادرخان په لاس ورغله. محمد نادر خان د امیر دوست محمد خان د ورور سردار سلطان محمد خان د اولادی څخه دی . » د ۱۹۳۳م کال څخه بیا د (۱۹۷۸ م) کال تراپریل پوری د محمدزیو کورنی چي د بارکزی قوم یو ښاخ دی د افغانستان واکمني یی پرغاړه درلوده .

دالښتون په عقیده د اڅکزیو قوم هم د بارګزیو یو ښاخ دی او احمدشاه درانی پدی خاطر چی د بارګزو قومی زوز کم کړی ، اڅکزی یی خائنه جدا قوم وګاڼه او په لښکرو کی یی خائنه جلا ونډه ورکړه . دا قوم چی دا اوس هم خائونه

^۱ - الفښتن، د کاکړ ترجمه، ج ۲، ص ۸۷، د فکرت ترجمه، افغانان، ۳۵۶-۳۵۸ مخونه

د بارگزیو تربوران بولي د کندهار په جنوب د خواجه عمران د غرونو په لمنو کي د سپين بولدک او کويټه په سيموکی ميشت دی . دخواجه عمران د غرونو د زخیر په جنوب د مرغی په مقابله خواکی د(توبه)پنامه پراخه سيمه پرته ده چي لودیزي یی په اڅکزيو پوری اړه لري . په ختیز کي یی تر (دوب) پوری غزیدلی سيمه دکاکرو ده . دمرغی په شمال کی ارغسان پروت دی.د ارغسان نوم هم په همدغه نامه د رود څخه اخیست سویدی .الفنستون زیاتوی : ارغسان یوه نسبتاً حاصل خیزه دره ده چي د گز د ونو ډکو غرونو ترمنځ پرته ده .خيني برخی یی کرهڼیزی دی چی هلته څو قعله وی د بارگزیو په خانانو پوری اړه لري . مگر اکثره اوسیدونکی دلته مالداران او چوپانان دی. دغه غرونه چی ډیر لوړ ندی په ختیځه برخه کی یی همدارنگه ابدالی درانیان ميشت دی . د ارغسان رود لوری برخي دغه سیمی خړوبوي. دلته د رمو دپاره بڼه خړخایونه لري. مگر کرهڼیزی مخکی یی لږ دي.^۱ فیض محمد کاتب د اڅکزو کورنیو شمیر ۷۵۰۰ کورنی ښودلی دی.^۲

جنرال فريه، چي د امير دوست محمد خان د سلطنت په دوهم ځل په ۱۸۴۵-۱۸۴۶ م په کندهار ،هلمند او هرات کي گرځیدلی دی وایی: دبارگزیانو یوشمیر د کندهاره تر هرات پوری پاشل شوی او د بارگزیانو ټول شمیر د ۴۵-۵۰ زرو کورنیو پوری رسیږي . یوازی محمد زیان ۵-۴ زروکورنی دی.^۳

مرحوم علامه حبيبي یادونه کوي چي د بارگزیانو ډیره برخه د پخوا زمانو راهیسی بیا تر اوسه پوري دکندهاریه ارغسان او معروف کی ، د هلمند په گرشک او دلبنکرگاه په جنوب لودیزي د بارگزیو په ناوه کي په ورو او یو بل ته نژدی پرتو کلیو کی اوسیږي. یوه د ډیرو وگړو لرونکی او شتمنه ولسوالی په هلمند کی د بارگزیو د ناوی په نامه یادېږي چي د لبنکرگا او بست قلعه څخه نیولی د هلمند رود د بنی غاره څخه پیل تر گرمسیر تر هزار جفت اودرویشانو پوري غځیږي . لدی نه پرته په فراه ، نیمروز ،سیستان ،بلوچستان ، پېښور،

^۱ - الفنستون، دکاکرژباره، ج۲، ص ۸۷، فکر، افغانان، ۳۵۶-۳۵۸ مخونه

^۲ - فیض محمدکاتب، نژاد نامه افغان، ۵۷مخ

^۳ -الایس پیریس، عروج بارگزیی، ۴مخ

جلال اباد ، ارزگان (ترينكوټ) هرات او نورو ولايتونو كې هم بارگزيان پاشل سويدي. بنيای چي ټوليز (مجموعی) شمير يی د ۲۰۰ زره کورنيو په شاوخوا كې وى.

لكه څنگه چي حاجي جمالخان د احمدشاهي دولت په ټينگښت او پراختيا كې د هيڅ ډول كوښښ څخه ځان ندی سيمولی ، همدارنگه احمدشاه بابا هم دده پوره درناوی كړی ، دسياسي پرمختياووڅخه به يی خبراوه او دده د امكاناتو څخه به يی گټه اخستله. ده نسبتا اوږد عمر كړی چي په سراج التواريخ كې د مړيني كال ۱۱۸۴ هجري (۱۷۷۰ م) ښودل سوی او وايی چي په ۸۶ كلنۍ وفات شو چي د كندهار ښار په جنوب د ډاكر په كلي كې ښخ دی . كه چيري دده د مړينې كال رښتيا هم ۱۱۴۸ وى او په ۸۶ كلنۍ وفات شويوی ، نو بايد په ۱۰۹۸ م كې زيږيدلى وى (۱۶۸۷ م) . مگر ښاغلی صديق رهپو طرزی پخپله يوه ليكنه كې دده د زيږيدنې كال (۱۷۱۹ م) او د مړنې كال يی (۱۷۷۰ م) ښودلى چي دده د يادونې له مخي حاجي جمالخان تر هغه څه چي فيض محمد كاتب ښودلى ، ۳۳ كاله لږ عمر كړيدى.

صديق رهپو طرزی وايی دحاجي جمالخان مور د غلجی قبيلې څخه وه او د احمدشاه بابا د واكمنۍ پر مهال ده د (توپچى باشى) دنده درلوده . خو ډيرى نوري سرچينې لكه ان (احمدشاهي تاريخ) دده دغه دنده ياده كړى نده. بنيای د صديق رهپو طرزی موخه د جمال خان پلار وي چي علامه حبيبي صاحب د (توپچى باشى) پنامه ياد كړيدى. حاجي جمال خان چي خان يی تر دی دندى لوړگاڼه ، فكر نه كيږي چي داسي دنده به يی ترسره كړى وى. ظفركاكاخيل په خپل كتاب (پښتانه د تاريخ په رڼا كې) راوړى دى : « داحمدخان د ټاكل كيدو پر مهال داسي پريکړه وشوه چي شاهى د سدوزيو په كورنى او صدارت به يی د بارگزو په كورنى پورې اړه لري ^۱ » مگر داحمدشاه د دولت په اداره كې د داسي پريکړى څرك نه تر سترگو كيږي . كه داسي پريکړه مو جوړه وای بيا پخپله احمدشاه بابا نشوه كولاى دواړي دندى پخپله مخته بوړى.

حاجي جمال خان ، دوى ميرمنې درلوده چي يوه يی غلجی او بله يی

^۱ ظفركاكاخيل، پښتانه د تاريخ په رڼا كې ، طبع ۱۹۶۵ ، ص ۸۵۷

بارگزی وه . د دواړو میرمنو څخه یی څلور زامن او یوه لور زیږیدلی ده . لور یی تیمورشاه ته واده شوه چې شاه محمود د هغی څخه زیږیدلی دی. زامن یی هارون خان ، رحیمداد خان ، پاینده خان او بهادرخان وو^۱.

فیض محمد کاتب بیا دده د دوولومړیو زامنو نومونه نه یادوی او پرځای یی دوه نور نومونه اخلی لکه عبدالحبيب خان او حاجی درویش خان. دی زیاتوی چی حاجی عبدالحبيب خان ډیر سخي سړی وو او دعرفان د طریقت مینه وال وو^۲. حاجی درویش خان دده سکنی ورور کیدی.

د سردار پاینده خان رول د سدوزی په دولت کی

سردار پاینده خان (۱۷۵۸ - ۱۷۹۹ م)

^۱ - د پاینده محمد خان د اقتدار پر مهال د ده ورور هارون خان د گرشک حاکم وو. دی د دری ژبی شاعر وو خو اوږد عمر یی ونکړ . دده څخه دوه زامن پاته شوی لکه شهنازخان او امیرالدین خان . بهادرخان بیا یو صوفی ډوله سړی وو . د دنیایی کارو سره یی مینه نه درلوده ،

تل یی د خپل رب عبادت کاوه. (پیرس، ص ۲۱، ح ۳)

^۲ - فیض محمدکاتب، سراج التواریخ، ج ۲، ص ۱۹۷

پایښه محمد د حاجی جمالخان کشر زوی او د هغه د وفات پر مهال اوه کلن هلک وو. د خپل مشر ورور رحیمدادخان تر وژر لاندی لوی شو. کله چی ۱۶ کلن شو، تیمورشاه دده د مشر ورور پر خای د قوم مشر په توگه وټاکي او په دربار کی یی د پام وړ خای ورکړ. رحیمداد خان د تیمورشاه په دربار کي د خپل قوم د سردار خای درلود، خو ددغه مقام وړتیا یی نه لرله. د نورو وړونو په خلاف دی یو ډیر متکبر او مغروره سړی وو. دی د سخاوت او میلمه پالنی سره هېڅ جوړ نه وو او غوړیدلی دسترخوان یی چا ونه لیدی. ښکاره ده چی افغانان دداسي ممسک سړی پرشاوخوا، نه راټولیدي. کرار کرار خلگو تری نفرت وکړ او د شکایت ږغونه یی پورته شول. برسیره پردی چي پخپله یی دسترخان نه وو غوړولی، د نورو قومی مشرانو میلمستیاف ته هم نه ورتلی، پدی خاطر یی قوم د اطاعت نه لاس واخیست او دده کسانو ته یی د مالیی ورکولو څخه ډډه کوله.^۱

داسی هم ویل کیده، پدی خاطر چی رحیمداد خان د تیمورشاه همزولی وو او دواړو یوځای دماشومتوب لوبی کړی وو، ځکه یی نو په دربار کي تشریفاتي دود او نظم په پام کی نه نیوی او تل یی د تیمورشاه او امر و ته په سپکه کتل. له دی کبله تیمورشاه د شاهي دفتر له چارو څخه لیری کړ (۱۷۷۴)، او د جلال اباد د بهسود سیمی ده ته د «تیول» (جاگیر) ه ډول ورکړ. پدی ډول یی د مرکز او دربار څخه دده لاس لنډ کړ.^۲ د رحیمداد خان تر گوښه کولو وروسته د ده ورور پایښه محمد خان دبارگزو په مشری وټاکل سو چي د خینو روایتو له مخي ۱۶کله زلمی وو. سردار پایښه محمد خان هوښیار او زکی سړی وو، د ټولو سره یی نیک سلوک کاوه او قوم پر راټول سو. د خپلو صادقانه خدمتونو له مخي تیمورشاه د«سرفرازخان» لقب ورکړ.

^۱ - موهن لال، زندگی امیر دوست محمد خان د داکتره هاشمیان ژباړه، ص ۶۰، پیرس، ۶ مخ

^۲ - عزیزالدین وکیلی پوپلزی، تیمورشاه درانی جلد ۲، ۶۴۶مخ، دموهنلال په قول: د رحیمداد خان ترمرگ ووسته اته زامن ورڅخه پاته شول: عبدالخان، عبدالحمید، عبدالکبیر، عبدالسلام، عبدالحکیم، عبدالله، عبدالواحد خان (موهن لال جلد ۱، ۶۰مخ)

لومړی کار چې د تیمورشاه پام یی د پاینده محمد خان په لور وړاوه ، هغه په کندهار کی د درانیانو د ښورښ ارامول وه چی د تیمورشاه په وړاندی یی کړی وو . دا ښورښ د احمدشاه درانی د کاکا عبدالخالق خان په مشری د کندهار څخه د کابل په لور ترسره شوی وو . پاینده محمد خان وکړای شو د ښورښ کونکو له ډلی نه مهرباب خان او دلاورخان اسحاقزی (ساکزی) راجلا او د تیمورشاه په پلوی یی ودروي . پدی ډول د عبدالخالق قواو ماته وخوړه او دی پخپله ونیول شو او وروسته د تیمورشاه په امر وړوند کړل شو^۱ . تیمورشاه ددی بری په وړاندی ، پاینده محمد خان ته د «سرفرازخان» او دلاورخان اسحاقزی د «مددخان» لقب ورکړ او قاضی فیض الله خان ته یی د وزارت رتبه منظوره کړه . لدی نه وروسته سرفراز خان او مدد خان د کشمیر د یاغی شوی والی د ټکولو د پاره ولیږل شول . پاینده محمد خان په دومره میراني وجنگیدی چی ډیر ژر یی یاغی والی آزاد خان مغلوب کړ . کله چی دوی ددی بریالی ماموریت څخه کابل ته راغلل ، مدد خان تیمورشاه ته د پاینده خان د میراني او زړورتوب کیسی وکړي ، ځکه نو تیمورشاه هغه په بلوچستان کی د شال او کویتی د مالیاتو و ټولولو ته توظیف کړ . ده هلته د خلکو سره دومره ښه سلوک وکړ چی هغو یی ټول د دولت څخه خوشحاله کړل ، ډیر ژر دده د لیاقت او استعداد کیسی د هیواد تر گوټ گوټه پوري ورسیدی او تیمورشاه باندی دومره گران شو چی د غلجی قبیلې مشری او اداره هم ده ته ور وسپارله او اجازه یی ورکړه تر څو د شاه تخت ته نژدی خائنه خای وټاکي.^۲

کله چی د تیمورشاه زوی شهزاده عباس د ارسلان خان مومند په لمسون پښورکي د خپل پلار په وړاندی بغاوت پیل کړ ، پاینده محمد خان د یوه لښکر سره د هغه و مقابلی ته ولیږول شو . د کابل مست رود دواړو خواو تر منځ باداسکی وهلی او پاینده محمد خان ، خان ورواچاوه او عسکرویی هم د هغه په پیروي ډاکار وکړ . له نیکه مرغه بیله تلفاتو تر رود پوري ووتل ،

^۱ - الفستون، دکابل سلطنت بیان ، ج ۲ ، ۲۷۱ - ۲۷۲ مخ

^۲ - موهن لال، زندگی امیر دوست محمد خان، ددکتور هاشمیان ژباړه، ج ۱ ، ۶۲ مخ، پیرس، عروج

همدستی یی خان و لالپورته ورساوه . هلته ارسلاخان د مقابلی توان په خان کی ونه لیدی او په تیښته بریالی شو . ارسلاخان ددی پېښی وروسته د پېښور په شاوخوا غرونو کی سرگردانه او پاینده محمد خان کابل ته راستون شو.

لدى نه لږ موده وروسته د ازبکاتو دښورښ له کبله د هیواد امنیت د خطر سره مخامخ شو. ددی دښورښ اوازه پوره جدی او ډارونکی وگڼل شوه چې تیمورشاه خپل جرنت دلاسه ورکړ او نیت یی وکړ کابل پریردی او هرات ته ولاړ شي ، مگر پاینده محمد خان دی لدی ډارن کارنه منع کړ. هغه په کابل کی پاته شو او پاینده محمد خان د یو لښکر په مشرۍ د بلخ په لور وخوځیدی . بلخ ته په رارسیدو سره بېله دی چې له توری کار واخلي د ازبکي مشرانو سره خبروته کښیناست او ټولي ناخوالی یی د سوله ایزی لاری حل کړي ، وروسته کابل ورغی او د شاه سره یوځای پېښورته ولاړي. پېښورته د تیمورشاه په رسیدوسره شهزاده عباس پرخان وډاریدی، د پلار په پښو کی ولویدی او بخښنه یی وغوښته. ارسلان خان مومند هم دشاه څخه د بخښنی غوښتلو په خاطر پېښورته راغی ، مگر په سبایی سر پریکړی بدن وځلگوته وروښودل سو او وروسته تیمورشاه د خپل زوی عباس سره کابل ته راوگرځیدی.^۱

څه موده وروسته یووار بیا تیمورشاه ته خبر راوړسیدی چې د بخارا پادشاه شاه مراد په تحریک ازبکاتو دښورښ پیل کړیدی. شاه مراد دڅه وخت راهیسی په شمال کی د درانیانو پر خاوره تیری کاوه . هغه وخت چې تیمورشاه وبهاولپورته په جنگ تللی وو، دشاه مراد تیری دومره حد ته ورسیدی چې تیمورشاه مجبورسو دخپلو شمالی سیمودساتنی په موخه پرېکنده تصمیم ونیسي، ځکه چې شاه مراد لدی نه مخکی پر مرو باندی برید کړی وو او د هغه ځای شعیه وگری یی په زوره مجبوره کړی وه چې شعیه مذهب پریردي او سني مذهب ته را واورې او که چیری ډاکار ونه کړي نو سرونه به یی غوڅ کړي. دا هغه ته ورته یو کار وو چی صفوی شاه اسماعیل دخپل واک پر مهال د

^۱ - موهن لال، همغه اثر، ج ۱ ص ۶۴، الفنسټون، همغه اثر، ج ۲، ص ۲۷۷، تیمورشاه درانی، ج ۲، ۶۳۷ مخ

۱۵۰۲م کال وروسته د ایران د سني مذهبه وگړو اودهغو په ډله کی د مروی د سني مسلمانانو په هکله کړی وو.

د ۱۷۸۹م کال په پسرلی کی تیمورشاه دیوه لښکر سره چي الفستون یی شمیر سل زره او غبار ۳۰ زرو په شا وخوا کی بنودلی ، دکابل څخه دبلخ په لور روان شو . شاه څه موده په کندز کی پاته شو او وروسته د آقچي پرخوا چي ازبکانو لاندی کړیوه وخوځیدی . شاه مراد هم داموتر رود راتیر سو او کلفت ته راغی. ده خپل ورور عمر قوش بیگي دیوه واره پوخ سره اقچی ته ولیږه . الله وردی ته یی دنده وسپارل چي پر تیمورشاه باندی د خوراکي موادو د رسولو لاره بنده کړي ، مگر د تیمورشاه پوخ چي سردار پاینده محمد خان یی محوری ټکی وو ، هر خای چي به د دینمن سره مخامخ شو هغه به یی ډیري وری کړ. شاه مراد ډار ونيوی او یو شمیر ملایان او روحانیون د قران شریف سره تیمورشاه ته د بڅبنی په خاطر ولیږل او پدی بهانه چي د مسلمانانو وینی توی نشي د سولی وړاندیزی وکړ، پدی خبرو کی د آمو رود د پخوا په شان د افغانستان او بخارا تر منځ سرحد پاته شو او تیمورشاه کابل ته راوگرځیدی.^۱

دموهن لال په قول پر تیمورشاه باندی پاینده محمد خان دخپل خان په ډول گران وو. داسي ورځ به نه وه چي په انعام به یی نه ستایه . تیمورشاه په ۱۸۳۹م کال د می په شلمه د نړی نه سترگي پټی او په کابل کی خاوروته وسپارل سو.^۲

رښتیا خبره داده چي دبارگزیانو اقتدار دتیمورشاه په وخت په کابل کی ریښی وخغلولی او د سلطنت ترلاسه کولو پوری وغځیدلی. پاینده محمد خان به هیڅکله هم دا فکر نه وه کړي چي دده تر ټولوکشر زوی دوست محمد به یو وخت د کابل پر تخت ناست وي او د برتانیی سفیر به یی دربارته ورځي . داحمد شاه دراني هغه تاج او تخت چي د حاجی جمالخان په مرسته یی ترلاسه کړی وو

^۱ پیرس ،عروج بارگزیایی ۹-۸مخ ، غبار- افغانستان در مسیر تاریخ ، ۳۷۶مخ ،الفستون - افغان ،ترجمه فکرت تر ۵۰ مخ پورته

^۲ - دکابل سلطنت بیان، دداکترکاکړزباره، ج ۲ ، ۲۷۷مخ، موهن لال ،زندگی امیردوست محمدخان، ج ۱، ۶۴مخ

، دده د اولادۍ په لاس په پای کی رانسکوره شو. دا د پاینده محمد خان د هلوځلو میوه وه چې وروسته بچیانو تر لاسه کړه .

لنډه داچي سردار پاینده محمد خان د تیمورشاهی دولت په ټینګښت او ټکاو کې نه ستړی کیدونکی هلی ځلی وکړی، دده پر ضدی هغه توطیه چې دارسلان مومند په تحریک د ده زوی شهزاده عباس په لاره اچولی وه ، د بیخه خنډ کړه. د تیمورشاه دولت مخالفان یی په پېښور، کابل، کشمیر، بلخ او نورو ولایتونو کی ودی ته اړایستل سوتر څو مرکزی دولت اطاعت ته غاړه کېښودلې. په پای کی پاینده محمد خان د تیمورشاه ځای ناستی زامنشاه په امر اعدام شو.

د پاینده محمد خان رول دشاه زمان په واکمن کیدوکی:

په ۱۷۹۳م کی کله چې تیمورشاه وفات شو ، دخان دپاره یی د ځای ناستی په هکله وصیت نه و کړی . دده لویه کورنی او ډیر میراث خوران پاته شول. دده د ۲۴ زامنو له ډلی نه شهزاده همایون په کندهار ، شهزاده محمود په هرات او شهزاده زمان چې پنځم زوی یی وو د پلار په ژوند کې د کابل صوبه دار ټاکل شوی وو. کله ناکله چې به تیمورشاه دکابل نه سفر وکړ، شهزاده زمان به یی د ولیعهد په توګه پریښود .دده اخلاق او کړه وړه درباریانو ته ډیر د منلو وړ وه . دده مور د تیمورشاه تر ټولو گرانه ماندینه وه.^۱

د تیمورشاه تر وفات وروسته دغي ښځې د موقع نه ګټه پورته کړه، وپاینده محمد خان ته چې د تیمورشاه وزیر وو ورغله د خپل زوی لاس یی دده په لاس کی کېښود او هیله یی تری نه وکړه چې د تخت په کېښناستلو کی مرسته ورسره وکړي .داچي پاینده محمد خان یو پښتون وو او د پښتونولۍ په دود ښه بلد وو ویی نه کړای شو ، دیوی ښځې هیلو ته چې هغه ملکه هم وي، منفی ځواب ووايي. پدی توګه یی ددی غوښتنه ومنل. دنورو دراني او قزلباشانو ځاناتو او قومی مشرانو څخه یی د شهزاده زمان د پاره یی بیعت واخیست او

^۱ - فريه دشهزاده زمان مور دیوسفزو له قومه بللی،مگر اصف هنگ بیا دا ښځه د چنډاول قزلباشانود قوم نه بللی ده او وایی چی ددی پر مهر باندی دابیت لکل شوی وو :
فلک رشک برد بر بزرگی جاهم --- کنیزفاطمه ومادر زمان شاهم

هغه پر تخت کښیناست.^۱

پاینده محمد خان د زما شاه مورته د وعدی له مخی دقاضی فیض الله خان دولتشاهی هروی^۲، ملا عبدالغفار چي د تیمورشاه وزیران او باوری کسان وه، ورسره یی وکتل. دوی په گډه داسی پریکړه وکړه چی د شاه دمړینی تر اعلانولو دمخه باید ټول خانان او د قوم مشران و سلطنتی دربار ته گویا د شاه په امر را وغوښتل شی، کله چي دوی ټول حاضر شول، ددربار د صالون دروازی وتړل شوی، وروسته یی دوی ته د تیمورشاه د وفات خبر اعلان کړ. پاینده محمد خان احساس کړه چی قاضی فیض الله خان په زړه کی د شهزاده عباس پلوی دی، کله چي پاینده محمد خان پدی پوه شو چي قاضی ښایی د شهزاده عباس پلوی وکړي، نو یی دخبرو لري پخپل لاس کی واخیستله او ویی ویل:

«دمیت د ښخولو دمخه پکار ده چي دشاه د زامنو څخه یو نفر د پاچا په توگه وټاکل شی. داباید داسی یوڅوک وی چي ددغه مقام لیاقت ولری او تاج و تخت ورباندی ښکلی ښکاره سي. په یوه لاس دوی توری نسي کارول کیدلای. موږ چي شخصی اغراض او موخي نلرو، یوازی او یوازی د هیواد ښیگڼي او پرمختگ غواړو او د سلطنتی کورنی خیر مو ارزوده، باید د شاهی دپاره د غسی د ښوصفتونو لرونکی څوک وټاکو. تاسی ټول چي پخپله هم د لوری

^۱ پیرس، همغه اثر

^۲ - د یادونی ورده چی قاضی فیض الله خان د تیمورشاه استاد او د لمانځه امام یی هم وو، ده په فقه او حدیثو کی لوی لاس درلود، ډیر خوش طبیعته او زړور سری وو. داحمد شاه بابا د مرگ نه وروسته کله چی شاولی خان خپل زوم شهزاده سلیمان پر تخت کښیناوه، فیض الله خان پدی کار راضی نه وو او د تیمورشاه هرکلی ته چي د هراته راوخویدلی وو، فراه ته ورغی. د احمدشاه بابا د وخت وزیر شاولیخان هم دده سره ملگری وو. په بکواکی یی هغه د نوموړی د یوه دښمن پلاس وواژه او پخپله د تیمورشاه خدمت ته حاضر شو. قاضی فیض الله پر تیمورشاه باندی ډیر گران وو. ده په کابل او شاوخوا کی ډیری ځمکی درلودی او اوس هم (گذرقاضی) او (قلعه قاضی) سیمی دده په نوم یادیږي. د اولادو څخه یی ځینی کسان په گذرقاضی اودکابل چاردهی کی میشت دی. دده قبر په عاشقان او عارفانو کی دی. دده ورور ملا ادریس هم یو عالم او فاضل سری وو. ده د احمدشاه په اردو کی د قاضی دنده درلوده. یوځل هم تر شاولیخان بامیزی وروسته د (دیوان اعلی وزارت) مقام د څه مودی د پاره وده ته سپارل شویدی اما یو کال وروسته په ۱۱۷۹ کال کی وفات شو. (تاریخ احمدشاهی، د محمودالحسینی تالیف، ص ۴۶۵، ۵۷۴)

کورنی شهزاده گان یاست باید په دغو غوښتونو کې زموږ سره همېرغی اوسی . شهزاده زمان میرزا چې د ټولو دغو شمیرل شوو صفتونو او شرطونو درلودونکی دی ، دخپل علمیت ، لیاقت او په سلطنتی چارو کې د فعالیت له کبله تر خپلو نورو وروڼو برلاسی دی ، باید د شاه په توگه وټاکل شي . دهمدی لامله زه پر تاسي باندی ږغ کوم چې وده ته بیعت ورکړي» .

دده تر وینا وروسته نورو وزیرانو هم هر یوه په نوبت سره د پاینده محمدخان د خبرو په تایید د زمان میرزا په پلوی نور دلایل هم چې دده دصفتونو ښکارندوی وه ، راوړل . دا ټولی خبری دناستو کسانو لخوا دتایید وروگرځیدی او شهزاده زمان د پاچا په توگه وټاکل شو ، وروسته فاتحه ولوستل شوه اود تیمورشاه دجنازی چاری پیل سوی .

پاینده محمد خان لکه څنگه چی مو ولیدل دشهزاده زمان سره پر تخت دده د کښیناستلو په چاروکی لویه مرسته وکړه ، مگر بیا هم پاینده محمد خان د شهزاده عباس لخوا بیغمه نه وو. دده دا تشویش پرځای راوخوت. د فاتحی مراسم لا پای ته نه وه رسیدلی چی شهزاده عباس ټول وروڼه د چهلستون (داماني تیمورشاه جوړه کړی) په قصرکی راټول کړل، د هغوی څخه یی بیعت واخیست او خان یی پاچا اعلان کړ. کله چې پاینده محمد خان او نور دزمانشاه پلوه خانان خبرشوه ، دمیر اعلان خان جوانشیر او جعفرخان جوانشیر په مشرۍ یی یوشمیر عسکر ولیدل څو د چهلستون ماني محاصره کړي. شهزاده عباس یی د ټولو وروڼو سره ونیوی او د شاه زمان حضورته راویستل ، زمانشاه د خپل سکني ورور شجاع الملک پرته (چې یوازی دری ورځی بندی وو) نور ټول وروڼه تر غضب اوشکنجو لاندی ونیول. په پای کی مجبور سول چې بخښنه وغواړي او ده ته بیعت ورکړي. ده هم هغوی ټول وبخښل او په بالا حصار کی یی ځای ورکړ.^۱

د پاینده محمد خان نظامی خدمتونه دشاه زمان دپاره:

^۱ پیرس ، هم هغه کتاب ، ۲۰مخ.

کله چی شهزاده همایون په کندهار او شهزاده محمود په هرات کی د زمانشاه د پاچا کیدو څخه خبر شول ، هریوه پښورپی ته ملا وتړله .همایون په کندهار کی دپاچهی اعلان اوسکه یی پخپل نوم باندی ووهل. وروسته یی د شاه زمان سره د جنگ د پاره تیاری ونیوی. شاه زمان هم د پاینده محمد خان په مشری قوتونه د کندهار په لور ولیرل . دواړی قواوی د کندهار په څلور میلی واتن کی په (باغ بېرو) نومی خای کی سره مخامخ شوی. دهمایون د لښکرو قوماندان مهرعلی خان د مددخان اسحاقزی د میرمنی ورور(دده اخبزی) وو، د جنگ تر پیلیدو وړاندی پاینده محمدخان دهغه سره اړیکی ونیولی او هغه یی د خپلو منطقی خبرو تر اغیز لاندی دومره راوست چی په ډیره خوښی سره د همایون د پلوی نه واوښت او د زمانشاه د عسکرو سره یوځای شو. پدی کارسره همایون ماته وخوړل او بلوچستان ته وتښتیدی او هلته د بلوڅ نصیرخان سره یوځای شو او پر کندهار باندی د راتلونکی برید په هیله کښیناست.

سردار پاینده محمد خان کندهارته ورغی ،خاتان اومشران یی اړایستل څو زمانشاه ته بیعت ورکړي. دده دغو صادقانه خدمتونو دشاه زمان په وړاندی دده قدر او درناوی نورهم زیات کړ اوده ته یی د کاله ۸۰ زره روپی معاش وټاکه . دبارگزو او غلجو برسیره یی د قزلباش د قواوو مشرتوب هم دده پر غاړه واچاوه.^۱

زمانشاه د کندهار د چارو د سمون وروسته خپل وړوکی زوی قیصر چی ۷ کلن ماشوم وو، د عبدالله خان نورزی تر سرپرستی لاندی د کندهار حاکم وټاکه اوپخپله یی د قواوسره د هرات په لور حرکت وکړ. شهزاده محمود هم تسلیم شو. په هرات کی د چارو د سمون وروسته کابل ته راغی اوپه هند کی دفتوحاتو په هیله پیښورته روان شو. همایون چی د فرصت منتظر وو ، د بلوچستان څخه یی پرکندهار برید وکړ اوکندهاری ونیوی. وړوکی قیصر یی زندان ته واچاوه ،مگر عبدالله خان دیحیی خان نسقچي باشي سره یوځای خان

^۱ -موهن لال، دامیر دوست محمدخان ژوند .لومړی ټوک ، ۶۵مخ ، پیژس - ۱۲مخ.

په پېښور کې شاه زمان ته ورساوه . همایون یو وار بیا خان پاچا اعلان اوسکه یی ووهل. په دغه وخت کې د عبدالله خان نورزی ورور احمد خان نورزی د خپلو قواوسره پر ښار حمله وکړه. مگر عبدالکریم خان (یا عبدالکبیر خان) دپاینده محمد خان د ورور رحیم د ادخان زوی چې د همایون قوماندان وو، و دفاع ته راووت او خونړی جګړه ونښته . په پای کې احمد خان زخمی اوماته یی و خوړل. دښمنی پر وخت یی ډیرې وینې ضایع کړی، ضعف ورباندې راغی اود اس نه ولوید. ملا حسن درویش چې یو فقیر سړی وو ورباندې پېښ سو، کورته یی بوت اودرملنه یی ورڅخه وکړه . همایون ورباندې خبر شو، نفر یی ورپسی ولیږل اوځانته یی وغوښت. نیت یی و چې له منځه یی یوسي، مگر د یوشمیر درانی خانانو دمنځګړیتوب له مخي یی د وژلوڅخه تیر شو اود خپلو قواوسر قوماندان یی و ټاکه.

دهمایون لخوا دکندهار د نیولو څخه چې زمان شاه ته خبر ورسیدی ، هغه مجبور سو څو پېښور پرېږدی ، کابل او وروسته بیا کندهار ته حرکت وکړي. د دواو خواوو لښکر یی یو وار بیا د کندهار په ۴۰ کړوهی کې سره مخامخ سوې (۱۷۹۴ پسرلی). د زمان شاه د لښکرو قوماندان داخل هم پاینده محمد خان وو، خو همایون بیا د شاه زمان پخوانی قوماندان احمد خان نورزی د خپلو قواوو قوماندان ټاکلی وو چې ورور یی عبدالله خان نورزی دلته د شاه زمان په پلوی جنګ ته راغلی وو. داخل پاینده محمد خان جنګ بېله وینو توپولو وګتی . د احمد خان سره یی اړیکې و نیولې هغه یی خپلې خواته رامت کړ ، همایون بیا ماته و خوړل او وتښتیدی. همایون دا پلا هرات مخ ونیوی څود شهزاده محمود سره یوځای شي. فتح خان بارکزی (د پاینده محمد خان زوی) تر ګرځک پوری دهغه پسی ولاړ، خو ګیر یی نګر او بیرته کندهار ته راستون شو.^۱

شاه زمان وکندهار ته د رارسیدو سره سم شهزاده محمود ته یولیک واستاوه چې همایون ونیسي او لاس ترلی یی وده ته راولي، مگر همایون د فراه څخه د ریګستان دلاری وبلوچستان ته تللی وو. دهغه ځایه دسند تر څنډو

^۱ پېرس، هغه کتاب، ۱۳-۱۲ مخونه

رسیدلی وو او دهغی ډلي سره مخامخ شو چی دده د نیولو د پاره ټاکل سوی وو. دلته یی ماته وخورل اودسند و ختیځو غاروته وتښتیدی، هلته یی ونیوی چی د شاه زمان په امر روند کړل شو او پاته عمر یی په زندان کی تیر کړ.

د پاینده خان د میرمنی لویه ادی سر بنندنه:

لویه ادی د وزیر فتح خان مور وه چی هوښیاری او دلاوری کی تر خپل خاوند پاینده محمد خان کمه نه وه. اصلا دا د گرشک اود نادعلی په یوی شتمنی کورنی پوری یی اړه درلوده. د نادعلی کلا د لښکرگاه لویدیز ته یوپیژندل سوی ځای دی. ددی ځای نریدلی کلا د «ادی قلعه» پنامه یادېږي. دگرشک د لویدیز په ۱۵ کیلومتری کی د «مالگیر» پنامه کلی کی د «ادی باغ» پنامه هم یوځای هلته سته چي نریدلی دیوالونه یی تر اوسه هم پاته دی. پدی کلی کی هم بارگری اوسېږي. هغه مهال چی خلکو لا د جنگ د پایلو په هکله خبر نه درلود، دغی غیرتمنی ښځي خپله بوغره (برقع) واغوستل او توره یی تر ملا وتړل، پراس سپړه شوه، د ښار پر زندان یی برید وکړ او ۸ کلن قیصر د شاه زمان زوی یی له زندانه ازاد کړ، بیرته یی د حکومت پر یوی چوکی کښیناوه، پدی توگه نوموړی پتمنی ښځي د شازمان سره خپل ملاتړ وښود، د قیصر ازادول یی د جارچی د لاری د خلکو تر غوږونو ورسول.

دی میرمنی همدارنګه د جنگ د پایلی تر مالومیدو پوری د ښار امنیت ته پاملرنه وکړل چي په غلا او چپاول لاس پوری نسی، یوځل دی ته خبر ورسیدی چی ددی زوم مرتضی خان غواری په ښار کی تجارتخانی او دکانونه چورکړي. لویی ادی هغه ددی کارنه منع کړ او اخطار یی ورکړ چي که دا کار وکړي نو سربه یی پری کړی. هغه ددی خبری ته غوږ ونه نیولی او په چور یی لاس پوری کړ. لویی ادی حمله پر وکړه او په توره یی داسي وواهه چي د مخکی راپورته کیدای نسو، وروسته یی زندان ته واچاوه. په پای کی یی دیوه روحانی سړی عبدالستار په شفاعت هغه وبخښی او له زندان نه یی راوايست. څو ورځو وروسته شاه زمان د خپلو لښکرو سر د کندهار ښار ته ننوت. کله چي یی خپل وړوکی د همایون په جنگ کی زخمی سوی زوی قیصر ژوندی ولیدی، ډیر

خوشحاله سو، د لویی ادی څخه یی مننه او درناوی وکړ. قیصر یی بیا هم په کندهار کی پریښود. دا زړه وره بڼخه تر اوسه هم د درناوی سره ملگری ده. دگرشک د نجونو لیسه ددی په ویاړ نومول سویده.

لویه ادی د سردار پاینده خان میرمن او دمشهور وزیر فتح خان مور او داروایند عبدالرؤف بینوا له لیکنی سره سم "دبارکزی کلان خان لور وه" په دغه کلا(نادعلی) کی دلوی اختر دکیچری پخول تر ډیره وخته پوری دمحمذیو په کورنیوکی یو دود وو. اروایند بینوا لیکی دی: "دمحمذیو په کورکښی چه هرځای وی، دلوی اختر په ورځ ضرور او هرومرو کیچری خوری. د دی کیچری په فلسفه ځینی خبرنه دی او تقلیدی روان دی، او ځینی نی داسی بیان کوی، وایی: دوزیرفتح خان تر مرگ وروسته "لویی ادی" خپل نور زامن دلوی اختر په ورځ راټول کړه او کیچری نی پوخ کړی و؛ چی ترهمدی کیچری خوړلو وروسته د وزیرفتح خان د انتقام اخیستلو په عزم ټول ملا وی تری او لویه ادی دپښتونوالی مراسم "دبره ایشول" پرځای کوی څو له دی خایه څخه دمحمذو دکورنی دسلالی تشکیل جوړیږی.^۱

دپاینده محمد خان په وړاندی د شاه زمان بی پروایی :

کله چی شاه زمان د کندهاره وکابل ته راستون شو اوسلنت یی ټیکاو وموند، دقومی مشرانو سره یی بی پروایی خپله کړه او کرار کرار یی د مطلق العنانی (زورواکی)لاره یی ونيول. شاه زمان ته چي خپل نظر ډیر پرځای ښکاریدی، نه یی غوښته چی نور خلک پرده باندی د خپلو خدمتونوپه خاطر منت واچوی او یا داچی د خپلی قومی ونډی له مخی د هیواد په اداره کی شریک او اغیز ولری. په همدی موخه یی د خپل سلطنت په دریم کال (۱۷۹۶م) کی سردار رحمت الله خا د سردار فتح خان پوبلزی زوی چی د ملتان د میشتو ابدالیانو څخه و، د افغانستان په لویو ښارونو لکه کابل، کندهار او نورو کی یی قومی اغیز نه درلود، د«وفادارخان» په لقب سره خپل صدراعظم وټاکي. له بده

^۱ -معصوم هوتک، دناوی دانشور، دکندهار منور، دزنگوات مخور، گاپ کندهار ۲۰۱۲، ص ۱۱

مرغه پدی وخت کی دده وزیر هم یو عصبی او بد خوږه قهرجن سړی وو چی د قومی مشرانوسره یی ښه سلوک نه کاوه او تل یی ددغو مشرانو په وړاندی شاه زمان بد ښه کاوه.^۱

ددغو سردارانو او قومی مشرانو په ډله کی یو هم پاینده محمد خان د بارگزو مشراو د دربار د نژدی کسانو څخه وو. سره لدی چي پاینده محمد خان د شاه محمود سکنی ماما وو، مگر په داخلی جنگونو کی یی د شاه زمان پلو ونيوی. ښکاره ده چي ده ددی ټولو خدمتونو په خاطر هیله درلوده څو د صدارت چوکی ورکړل شی. همدارنگه قزلباش مشرانو لکه میر اصلان خان جواشیر او جعفرخان جواشیرچی دده د سلطنت د ټینګښت په خاطر یی ډیری هلی خلی کړی وی ، دوی هم د زمان شاه څخه ډیری هلی درلودی.

کله چی وفادارخان پدی پوه سو چی زمانشاه یی د مکاری په جال کی گیر شویدی ، وده ته یی د درواغو راپورونه ورکول چي گویا پاینده محمد خان د شاه شجاع پخاطر فعالیت کوی څو پرتخت باندی یی کښنوي. پدی توګه یی شاه د ټولو قومی مشرانو په ځانګړی ډول د پاینده محمد خان په هکله بد بین کړ. دا خبره تر هغه ځایه ورسیده چی شاه به په څرګنده د نوموړی کسانو په وړاندی مخالفت کاوه . د همدی کبله سرداران او قومی مشران د شاه څخه ناراضه شول او غوښتل یی په مناسب وخت کی غبرګون وښیي.

دنظر خاوندان وایی چی شاه زمان یو په بل پسې دوی سیاسی تیروتنی وکړی: لومړی داچی دکم عقل وفادارخان په دسیسه او تحریک یی فرمان صادر کړ چی له مخی یی ټول بارگزیان ددولتی مقامونو او امتیازاتو څخه بی برخی کیدل، دوهم داچي هغه مقام چی د خپل خدمتونو په مقابل کی د پاینده محمد خان حق وو(وزارت اعظم) ،هغه یی ویی کفایته وفادارخان ته ورکړ.

پیرس لیکي، چی وفادارخان یو حریص او ځان غوښتونکی سړی وو، ده کوښښ کاوه چی ټول د شاه اقتدار پخپل لاس کی ونیسی. دی د خپلو کښتو کسانو (زیردستانو) په وړاندی ډیر مغرور اوتر ځان د لوړو کسانو (بالادستانو)

^۱ فرهنگ، افغانستان در پنج قرن اخیر ، چاپ ایران، ۱۹۵ مخ

په وړاندې ډیر نرم ، چاپلوس او ډارن وو. ده د هر چل او نیرنگ نه کار واخیست خو زمان شاه یې د خپل لاس آله وگرځاوه . لدی نه وروسته چی هر څه ده غوښته ، زمانشاه هم هغه کول.^۱

الفستون وایی، پدی خاطر چي شاه زمان د خپلو عزیزانو له ډلی نه یو ډیر بی کفایته سړی ته واک سپارلی وو ، دا کار هم دده د برباد کیدو لامل شو او هم یی ملت د سترو بد بختیو سره مخامخ کړ.

سردار پاینده محمد خان او د مخفی انجمن جوړیدل :

له هغه نه وروسته چی زمانشاه پاینده محمد خان او نور قومی مشران له دندو لیری کړل، پاینده محمد خان ګرځک او په نادعلی کی د ادی قلعه ته راغی چی د شاه او د بد غوښتونکو رقیبانو څخه لیری وی. داچی ده غوښته یانه غوښته ، په هلمند کی دبارګزو د ناوی مشران به یی مجلس ته راتلل. وفادار خان داخبره و زمانشاه ته ورسول او دده ذهنیت یی لا نور هم د نوموړی په هکله خړپړ کړ.

دقومی مشرانو په اړوند د شاه دی ډول نارضایتونو هغه ولسي متل ور یاداوه چی (خدمت کرده گناه لازم) یا (هندو ستړی ، خدای ناراضه . ژباړه .) . دا حالت د دوی د پاره د منلو وړ نه اوباید د حل یوه لاره یی لتولی وای. په (۱۷۹۹م) کال، کله چي شاه د خپلو لښکرو سره کندهار ته راغلی وو، قومی مشرانو پخپلو کی مشوری سره کړیوی او پریکړه یی وکړه چي زمانشاه له تخته راوېرزی او وزیر یی له منځه یوسي.

نوموړی قومی مشران د میا غلام محمد هندی په کورکی چی یو روحانی سړی وو(دځینو روایتونو له مخی دی یو هندی سوداګر وو . ژباړه .) سره راټولیدل. دغه هندی میا غلام محمد چی په کندهار کی اوسیدی ، پاینده محمد خان دده په اجازه خو پتي جلسي د نوموړی په کورکی وکړی او لازمی پریکړی هم ونیولی شوی. ددغه پټ (مخفی) انجمن غړی لاندی کسان وه :

^۱ - پیرس ، هم دغه کتاب

۱ - پاینده محمد خان بارکزی ،

۲ محمد رحیم خان علیزی،

۳ - اسلام خان پوپلزی،

۴ - حکمت خان سرکائی،

۵ -سلطان خان نورزی،

۶ - میراصلانخان جوائشیر،

۷ - محمد عظیم خان الکوزی،

۸ - جعفرخان جوائشیر،

۹ - زمانخان رکاب باشي،

۱۰ - خضرخان علیزی.

دتاریخ سلطانی لیکونکی د زمان خان رکاب باشي پر خای د یوسف علی خان خواجه سرا نوم اخلي او د زمانشاه خسر نورمحمد خان بابری چی د امین الملک لقب یی درلود هم د نوموړو کسانو په ډله کی راولی ^۱.

دهغو پریکړو په لست کی چی دمخفی سازمان غړو د پاینده محمد خان په مشري د هغه هندی روحانی په کورکی د جلسی په وخت کړی وی ، یوه پریکړه یی داوه چی د تاج وتخت د پاره به شاه پسله دی نه په انتخابی ډول غوره کیږی او میراثی دود به نور د منځه یوسی. بله پریکړه داوه چی دشاه انتخاب به یوازی د سردارانو حق وی او که چیری شاه بی کفایته ثابت شو، د هغه لیری کول به همدارنگه د سردارانو لخوا تر سره کیږی. دجلسي غړو د سردار پاینده محمد خان دا وړاندیز هم تایید کړ :

لومړی باید ترهرڅه دمخه ډیر ژر وفادارخان اعدام سی ،

دوهم – شاه زمانشاه به د سلطنت نه لیری کیږي ،

دریم – دزمانشاه ورور شاه شجاع به دسلطنت پر تخت کښینول کیږي.^۲

ددی پریکړو د عملی کولو د پاره سبا ورځ چي پنجشنبه وه وټاکل شوه

^۱ - فرهنگ، هغه کتاب تر ۱۹۶مخ پوری او تاریخ سلطانی ۱۶۸ مخ

^۲ - پیرس ، هغه اثر، ۲۱مخ

او محمد عظیم الکوزی ته د وفادار خان وژل ور د غاړی شوه . نوری چاری پاینده محمد خان پر غاړه واخیستی.^۱

د شاه زمان په فرمان د پاینده محمد خان او نورو قومی

مشرانو وژل کیدل :

د بشپړ احتیاط سره سره بیا هم د انجمن راز افشا سو. منشي باشي میرزا محمد شریف خان قزلباش چي پخپله یی هم په دغه توطیه او تړون کی لاس درلود ، ده و وزیر اعظم ته راپور ورکړ او هغه شاه ته . شاه زمان لومړی خپل ساتونکی گارد بدل کړ او پر خای یی نور کسان وگمارل . هر یوه ته یی یوه اندازه پیسې بخششي ورکړی چي دده بڼه ساتنه وکړي . په راتلونکی ورځ یی د انجمن غړی یو یو په جلا ډول په شاهي ماڼي کی خپل حضورته راوغوښتل . وروسته یی دوی پدی بهانه چي د وزیر د وژلو دپاره یی پلان جوړ کړی وو ، اعدام کړل او امر یی وکړ ددوی جسدونه د نورو د عبرت او ډار پخاطر د بنار په څلورلاری کی تماشاً ته کښیږدی. وروسته یی هندی میا غلام محمد هم ونیوی او اعدام یی کړ. د اعدام شوو مړي دری ورځي تماشاً ته پراته وه او هیچا جرئت نه کاوه څو هغوی ښځ کړي. په پای کی قاضی محمد سعید خان بازگزی دشاه په اجازه د پاینده محمد خان مړی واخیست ، د ډاکر کلی ته یی یوور او هلته یی دده د پلار حاجی جمالخان د قبر څنگ ته ښځ کړ.

تاریخ پوهان لیکي، محمد عظیم خان الکوزی ددی ډلی تر ټولو خطرناک گنل کیدی ، دده تر نیولو وروسته یی یو صاحب منصب د پاینده محمد خان د نیول د پاره دهغه کورته واستاوه . د تصادف له مخی صاحب منصب پر فتح خان پیین سو او صاحب منصب ته یی وویل چي پلار یی په کور کی نسته ، خو بیا به هم یوځل ولاړسي څو پوښتنه وکړي چي هغه چیری دی. کله چی فتح خان کورته ولاړ او پلار یی په موضوع پوه کړ، ده ته یی مشوره ورکړه چی وتښتی او خان پټ کړي. فتح خان داهم ورته وویل چی زه به صاحب منصب د ورسره

^۱ - تاریخ سلطانی ، ۱۶۸ مخ، پښتانه د تاریخ په رڼا کي ، ۹۰۴ مخ

راغلو ملگرو سره ووژنم.^۱

پاینده محمد خان د زوی خبره ونه منل او ویی ویل چې بڼه خبره داده چې شاه ما ووژني، نه داچې خلک ما ډارن وېولي، بچیانوته می پیغورونه ورکړی او هغوی تل زما په خاطر خجل وگرځي. پاینده محمد خان داچې روژه یی وه او ما بنام نژدی وو، د ما بنام لمونځ یی وکړ او د روژه مات په خاطر یی اوبه وغوښتی. دوست محمد خان چې ۷ کلن هلک وو، د اوبو ظرف نی راوړه. لاسونه یی ریږدیدل، پاینده محمد خان ظرف تری واخیسته، لږ اوبه یی وڅکلی او دوست محمد ته یی د خیر دعا وکړه. وروسته د صاحب منصب سره د زمانشاه دربار ته ولاړ، هلته جلادان ورته منتظر وه اود زمانشاه په اشاره سر یی ورڅخه پریکړ.^۲

د پاینده محمد خان او نورو مشرانو اعدام اودا موضوع چې جسدونه یی دری ورځي تماشا ته پراته وه، د هغوی کورنیو او پاته کسانو ته خورا ډیر تشویش پیدا کړ.

پیرس لیکي، شاه زما ن پدی کار سره یو ډیر احمقانه عمل وکړ چې د خپل یوه وزیر په خاطر یی نور قومی مشران اعدام کړل. دده دی کار دومره ناوړی پایلي درلودی چې نه یوازې یی دده له سره شاهي تاج وتخت واخیست بلکه په هیواد کی د لویې غمیزي لامل وگرځیدی.

د زمانشاه لویه تیر وتنه پدی کی وه چې د خان څخه یی د قومی مشرانو د نارضايت د لاملونو او ریښو په هکله فکر ونکړ او دخپل دی کار پایلي یی تر اعدامولو د مخه ونه سنجولی. وروسته یی پدی خاطر چې د انتقام څخه مخنیوی وکړی، امر یی ورکړ چې د بارکزو ټول سرداران او مشران ونیول سي. ددی نه یی اصلی موخه دفتح خان اود دهغه د ورونو نیول وه.^۳

په رښتیا هم زمانشاه د پاینده محمد خان او دده د ملگرو په وژولو سره یو ناوړه او نه سنجونکی کار تر سره کړ. ځکه چی هغه داسی سړی نه وو چی

^۱ - پیرس، هغه اثر، ۲۱ مخ، فرهنگ هم هغه کتاب.

^۲ - سراج التواریخ، ج ۱، ۵۹ مخ، پیرس، هم هغه کتاب، حیات افغانی - ۱۲۸ مخ

^۳ - پیرس، هم هغه کتاب

مرگ یی بی انتقامه پاته سي. شاه زمان او وزیر یی په بیغمه زړه سلطنت وکړي. دپاینده محمد خان قومی زور د زمانشاه تر قومی زور زیات وو. دده دغه کار د بارگزو ټول قوم ناراضه کړ او دده شل زامن یی چي تکړه جنگیالی وه خپل پر ضد راوپارول.

د سردار پاینده محمد خان د اعدام په خبریدوسره دده زامن ، دوستان او خپلوان د کندهاره ووتل او د ګرځک نادعلی ته یی خاڼونه ورسول څوپه هلمند کی د ناوی د بارگزیانو څخه د پاینده محمد خان په غچ اخیستلو کی مرسته وغوړی . دلته بارگزیانو ترهرڅه دمخه د پاینده محمد خان مشر زوی فتح خان دخپل قوم دمشر په توګه وټاکي او وروسته یی پریکړه وکړه چي دده د هر تصمیم په عملی کولو کی به مرسته ورسره کوي. فتح خان که څه هم لا شل کلن سوی نه وو، خو ددی کار د پاره مناسب سړی او پوره وړتیا یی درلوده . هغه پلان چي ده د غچ اخیستلو په موخه په پام کی درلود ، ډیر ژری نتیجه ورکړه . د غچ اخیستلو بشپړ جزئیات به په وروستیو برخو کی ولولو. خو اوس به ښه داوي څو پخپله د پاینده محمد خان د شخصیت په اړوند څو خبری وسي.

سردار پاینده خان د خپل قوم یو متنفذ او پیژندل شوی سړی وو چي په ۱۶ کلنی کی د قوم په مشرۍ وټاکل شو. دخپلی پوهی او لیاقت له مخي یی د تیمورشاه په دربار کي لوړ مقام تر لاسه کړ. ده د سلطنت د ټینګښت په لاره کی ډیری سرښندنی وکړي او د تیمورشاه په وړاندی یی په کندهار ، پېښور ، کشمیر او بلخ کی دده ضد ښورښونه شنډ کړه او یاغیان یی واطاعت ته اړایستل .

د تیمورشاه تر مړیني وروسته دده د تخت دپاره د شهزاده زمان په غوره کولو کی پوره مرسته وکړه، په کندهار، کابل او هرات کی یی دده ضد ښورښونه و خپل چی ددی ټولو خدمتونو په وړاندی یی خان دقدر وړ مقام ته خان مستحق ګانې، مګر زمانشاه دا ټوله هیر کړه او د خپل صدراعظم په دسیسه یی لومړی دی د دولتی دندو څخه ګوښه او وروسته یی دده د سپکاوی څخه هم مخ نه اړاوه . د زمانشاه دی ډول کړنو ، دی اړایست څو د نورو قومی مشرانو سره په ګډه یوه دحل لاره پیدا کړی. په پای کی تصمیم ونیول شو چی شاه راوپرځوی او پر خای یی د هغه ورور کښینوي . له بده مرغه دا پلان افشا شو او زمانشاه

پدی پلان کی ټول گډ کسان په یوه نا سنجول سوی عمل سره د وفادار په تحریک سره په بیره اعدام کړل . دی کار د زمانشاه او هیواد د پاره ډیرې ناوړی پایلی درلودی. ددغو دوو لویو کورنیو (بارکزو او سدوزو) تر منځ د دښمنی او کورنی جنگ داسی اوربل سو چي نژدی دری لسیزی یی دوام وکړ. پدی اورکی نه یوازی د شاه زمان تخت وسوخیده بلکه د سدوزو د تیر څخه سلطنت د محمد زو و کورنی ته واوښت.

د زمانشاه تیر وتنی :

تاریخ پوهان دده لومړنی تیروتنه د صدراعظم په توگه د جاهل او بی کفایته وفادار خان ټاکل بولي چي دقومی مشرانو او سردارانو ناخوښی یی منځ ته راوستل او د شاه څخه یی دوی مریجن کړل. دوهمه تیروتنه یی چي د نوموړي څخه ریښی اخلي ، هغه دپاینده محمد خان او نورو مشرانو بیړنی اعدام کول وه . دریمه تیروتنه یی داوه چي خراسان یی بېله دفاع څخه و فتحعلی شاه قاجارته دلاسه ورکړ. ددی ټولو تیر وتنو سرچینه هم هغه لومړی تیروتنه ده چي په پایله کی یی خپلی سترگی او سلطنت هم دلاسه ورکړ. دالفنستون په اند زمانشاه سره ددی چي په سیاست کی تیروتنه وکړه ، که یی یو کار نه وای کړی ، دومره تاوان به ده او ملت ته رسیدلی نه وای . هغه کار داوو چي بی کفایته وفادار خان ته یی چي دده د قریباتو څخه وو ، د ډیرو صلاحیتونو او اختیارونو سپارل وه .

وفادارخان یو سدوزی سردار وو چي په مرموزو او ارامو کړو وړو سره یی کرار کرار د شاه اعتماد پر خان باندی ترلاسه کړ. ده د شاه د اعتماد او باورڅخه دسرفرازخان(پاینده محمدخان) اود نورولور رتبه کسانو په کمزوری کولوکار واخیست . ښکاری چي ده د شاه روحیات درک کړی وه ، دهغه د ټول غرور سره سره به یی په غوړه ژبه او چاپلوسیو کار کاوه . دی پوهیدی چي فعالیت او هلی ځلی د شاه ډیری خوښیږي خو په چاروکی د جزئیاتو دښه تنظیمولو د پاره پوره حوصله او زغم نلری .

وفادارخان ډیر خان غوښتونکی وو. هرڅوک چې په نظر به یی حریف ورغی ، دښمنی به یی ورسره کول، مگر په مجلسونو کی یی چې کله به د خطر سره مخامخ کیدی، غرور او پرخان باور یی په ډار او بی جرنتی اوښت او پدی سره به یی حقارت او نفرت هم تر دی خانگریټاو برسیره شول. ومقام ته د رسیدلو وروسته ، دده د کړنو له مخي درانیان ورڅخه بیزاره شوه . ده هم داچی درانیان یی خپل حریفان گڼل نو کوښښ یی کاوه د شاه او د درانی مشرانو ترمنځ درزونه راولی . دده حریصوالی هم دده تر خان غوښتنی د دولت د پاره لږ تاوان نه درلود. په دولتی ادارو او سیمه ایزو ارگانونو کی به یی پخپله گټه کار کاوه . داچی دده گمارل شوو کسانو به تل اختلاس کاوه ، دولت عایدات او شتمنی دومری کمی شوی چې دزمانشاه د سترو پلانو دلغښتونو دپاره بس نه وو . زمانشاه د خپل پلار په شان نه وو چې اقتصادی چاری یی ډیری ښی تنظیمولی، ځکه نو پخپلو پلانونو کی د ستونخوسره مخامخ کیدی.^۱

شاه زمان په دی توگه د خپل دربار او درانی مشرانو تر منځ واټن زیات کړ، دخراسان په ساتلو او دفاع کی یی جدی عمل ونکړ. د هند د فتوحاتو کوښښونه یی هم بی وخته وه او هم یی ښه تنظیم کړی نه وه ، ځکه یی نو په زړه پوری پایلی نه درلودی . ددی ټولو پړه دده په هغه تیروتنه کی وه چې وفادارخان ته یی دده د کفایت نه لوړ صلاحیتونه ورکړی وه . شاه زمان ته په کار وه چې د قومي مشرانو اعتماد یی تر لاسه کړی وای. داکار د فتوحاتو په هکله دده سترو پلانونو ته گټور تمامیدلای شو. که یی داکار کړی وای هر څه به سم سوی وای. خراسان ته باید په خارجی سیاست کی لومړی ځای ورکړه شوی وای، ځکه چې د ایران شاه ډیر فعال سړی وو او د خراسان نیولو ته یی ملاتړلی وه . په لویدیځ کی د خراسان ساتل په ختیځ هم دده د لښکرکښیو په گټه وه. لنډه داچی ده باید د قومي مشرانو باوردلاسه نه وای ورکړی او د دربار سره یی د هغو واټن زیات کړی نه وای. خراسان یی باید په ټینگه ساتلی وای او د هند دفتوحاتو پلانونه یی ښه تنظیم کړی وای او وفادارخان ته یی ډیر صلاحیت

^۱ - الفستون، افغانان، د فکر ترجمه، ص ۵۰۶ - ۵۰۷

نه وای ورکړي.

دامهال د احمدشاه بابا د وخت په پرتله هم په هندوستان او هم په ایران کی ډیر بدلونونه راغلي وه . په هندوستان کی فتوحاتو د اوږده وخت دپاره اوپرله پسی لښکر کښیوته اړتیا درلوده. په ډهلی کی نوری هغه خزانی پاته نه وی چی د دومره لښکر کښیو په رنځ او عذاب وارزی . د پنجاب نیول بیا په تلوار سره اسانه کار نه وو. د احمدشاه بابا پر وخت د پنجاب سیکانو تاکتیک داسی وو، کله چی به د احمد شاه پوځ راورسیدی ،سیکان به د پنجاب نه وتښتیدل او کله چی به نوموړی پوځ تر فتحی وروسته بیرته خپل هیواد ته روان شو ، سیکان به هم بیرته راوگرځیده او پنجاب به یی لاندی کړ. پدی توگه د پنجاب د ساتلو دپاره یوه پوځ ته اړتیا وه چي باید هم هلته پاته او میشت اوسي. داکار هغه وخت امکان درلود چي د هیواد لویدیز سرحدونه خوندي وای او د هغه خایه د حملو او تیرویو امکان شتون نه درلودلای^۱.

تاریخ پوهان لیکي چي شاه زمان یو زورور، مغرور او د قوي ارادی خاوند وو. ده زړه سوی نه درلود ،په بیره به یی تصمیم نیوی او عملی کاوه په یی . « ده د بشری عاطفی او کرامت څخه لیری جزاگانی چي په هند او ایران کی رواج وی ، مگر سدوزی شاهانو په افغانستان کی نه کارولی، دلته عملی کولی. دبیلگي په توگه خپل ورور همایون یی روند کړ. د درة الزمان کتاب لیکوال د«تاریخ احمدشاهی» او «حسین شاهی» له قوله لیکي چی زمانشاه «به دگیدی د څیری کولو ، پزی پریکولو او سترگو کښلو جزاگانی هغو کسانو ته ورکولی چي تمرد به یی کاوه او عامه نظم به یی گد ود کاوه. په مذهبی چاروکی یی هم زمانشاه دومره متعصب اوسخت گیر ووچي په هر خای کی به یی محتسبان مقرر کړیوه او امر یی کړی وو چي هندوانو ته پر اس باندی د سپریدو اجازه ورنه کړي چي په ښار او شاوخوا سیموکی وگرځي اوکه چیری دوی پر اس باندی سپریدي نو د سپریدو اس یی باید زین ونلري^۲ . دده

^۱ - الفنسټون، افغانان، ترجمه فکرت، ص ۵۰۶- ۵۰۷

^۲ - پوپلزانی، دره الزمان فی التاريخ شاه زمان، ص ۲۴۲، طبع ۱۳۳۷ش کابل

فیودالی ضد سیاست چي په بیره یی خپل کړی وو ، دی یی د سلطنت نه راواچاوه او د سترگو د دید څخه یی هم خلاص کړ^۱.

دپاینده محمد خان د قبر پر تخته ویرنه (مرثیه) :

دهغه وخت یو معاصر شاعر د پاینده محمد مرگ یو نړیوال ماتم ، پخپله دی یی د میرانی نړی او دمرگ لامل یی د یاغیتوب یو تور بللی دی .نوموړی شعر په لاندی ډول دی :

جهان ز ماتم پاینده خان فغان برداشت	که آن جهان مروت جهان نواز آمد
چه خوانی آنکه ز تیمور شه لقب او را	ندیم دولت سردار "سرفراز" آمد
چه بود باب وزارت وزیر شاه زمان	به او زحرب ریاشد به کینه باز آمد
غرض که از پی تمهید قتل او در دل	به جمعی از امراء هم به کینه باز آمد
شهید ساخت همه را بجرم تهمت بغی	ولی چوشمع خودش نیز درگداز آمد
بزرگوار خدایا به بی نیازی خویش	به او ببخش که سویت بصد نیاز آمد
ز سال رحلت او گفت هاتف غیبی	"شهید اکبر و پاینده سرفراز آمد" ^۲

په لوړ شعر کی د (شهید اکبر و پاینده سرفراز آمد) نیم بیتي که د جمل په حساب و شمیرل شي نو به ۱۲۱۴ ورځه جوړشي چی دا سنه د میلادی (۱۷۹۹) سره سمون خوری (دجمل حساب چي ابجد یی هم بولي په شعر کی د یوی نیتی د را وړلو پخاطر کارول کيږي . پښتو ژباړونکی) علامه حبیبی د پاینده محمد خان د اعدام نیټه د همدغه ۱۲۱۴ کال د روژی د میاشتی ۱۳ یاد کړیده^۳.

سردار پاینده محمد خان د مرگ پر وخت د ژوند یو څلویښتم پسرلی ته رسیدلی وو. په اوه کلنی کی د پلار د مینې څخه بی برخی سو . سردار رحمدل خان د سردار پاینده محمد خان زوی په ۱۲۴۱ کی دسندره راغی او په کندهار کی د خپل ورور سردار شیردلخان تر وفات وروسته په (دهله) کی حاکم وټاکل شو. ده د خپل بل ورور سردار مهر دلخان مشرقی څخه هیله وکړه چی د پلار د

۱ - فرهنگ، افغانستان در پنج قرن اخیر، ج ۱، ص ۱۹۶-۱۹۹

۲ - سراج التواریخ، ج ۲، ۱۹۶۰ مخ وروسته

۳ - حبیبی، تاریخ مختصر افغانستان، ص ۲۷۹

قبر پر ډبرینه تخته باندی د لیکلو په موخه یو ویرنه (مرثیه شعر) ولیکي .
 سردار مهر دلخان مشرقی هم چی یو پیاوړی شاعر وو ، پنځه بیتونه یی د پلار
 د پاره مرثیه او دوه بیتونه یی هم د رحمدلخان په خاطر ولیکل اوده ته یی
 وسپارل چي پر نوموړی تخته باندی یی حک کړی . هغه بیتونه دادی:

از سعی وتلاش سرور دین پرور سردار زمانه رحمدل کان هنر
 شد ساخته این لوح مزار انور یارب تو نگهدارش از رنج خطر

* * *

زیا فتاد چو بر خاک سرفراز جهان بلند ناله و افغان شد از همه افغان
 شهید خنجر بیداد ظلم گشت افسوس بدور و عصر وفادار عهد شاه زمان
 نشان لطف وسخاوت شد از جهان معدوم نماند درهمه افغان مروت واحسان
 ز بهر ماتم این کان جود و بحر سخا سیاه پوش شدند اهل هند وترکستان
 ز آتش غم رویش جگر کباب شده ز شور ماتم او دیده ها بسی گریان
 امیر دوست محمدخان چي د پاینده محمد خان وروستی زوی وو ، دده
 سلطنت پر وخت دده د سپینو زرو(نقری) په سکوکی لاندی بیت نقر شوی وو:

سیم وطلا به شمس و قمر میدهد نوید

وقت رواج سکه پاینده خان رسید

پاینده خان د هغه درناوی له مخي چی د تیمورشاه په اړه یی درلود
 ،پرځپل مهر باندی یی یوبیت لیکلی دی چی هلته یی خپل لقب «سرفراز» د
 تیمورشاه نوم اوخپل نوم ورپکښی یاد کړیدی:

تا که مهر طالع از اوج شرف تابنده است

«سرفراز» خدمت «تیمورشاه» پاینده است

دزمانشاه اوسردار پاینده خان شجره نسب

زیرک

بارک

الکو

پوپل

حبيب	نورالدين
بامی	سیفل
گنجی	دارو نیکه
بهلل	نیک
معروف	اسماعیل
عمرخان	خضرخان
اسدالله(سدوزی له دغه سړی نه ریشه اخلی)	
خواجه خضرخان	محمدخان (محمدزی له دغه سړی نه ریشه اخلی)
شیرینخان	اختیارخان
سرمستخان	یعقوب خان
دولتخان	سرورخان
محمدزمانخان	یوسف خان
احمدشاه بابا	حاجی جمالخان
تیمورشاه	پاینده خان
زمانشاه	وزیرفتح خان

د سردار پاینده خان اولادونه :

۱- وزیرفتح خان (۱۷۸۰-۱۸۱۸م) اصلی نوم یی فتح علی وو د(نواى معارک) دکتا ب له مخي دی له یوی پېښوری میرمني څخه چي د قاضی خیلو د قوم وه دسربلند په نامه یو زوی او یوه لور درلوده . زوی یی په وړکتوب کی مړ شو او لور یی نواب زمانخان ته واده وه.

د فتح خان مور د گرشک د بارگزو دنصرت خیلو څخه وه چی دلوی ادى په نامه مشهوره وه.

۲- تیمورقلی (۱۷۸۱ - ۱۸۸۲م) - دی د فتح خان سکنی ورور وو.د) تاریخ معاصر افغانستان)له مخی دده زوی سردار محمدرسورخان سیا د دری ژبی پیاوړی شاعر تیرسویدی(۱۳۰۰ش).

۳- محمد عظیم خان (۱۷۸۵ - ۱۸۲۳م) - دی هم د وزیر فتح خان سکنی ورور وو. زامن یی: حبیب الله خان ، سمندر خان، سلطان احمد خان سرکار، محمد اکرم خان او محمد عمر خان. د فاروق عثمان کورنی د محمد عظیم خا په کورنی پوری تړاو لری او ډاکتر رسول زلمی د اولسمشر کرزی دخارجہ چارو وزیر هم د سلطان احمد خان سرکار د زوی سردار عبد الله خان دلاری د محمد عظیم خان سره تړاو لري .

لور درې واړه وروڼه دیوی مور څخه وه.

۴- نواب اسد خان - دده مور یی بارگزی وه، زامن یی نواب محمد زمانخان (دانگریزانو په لومړی جنگ کی د مجاهدینو مشر وو) ده دوه زامن درلوده : شکرالله او شجاع الدوله (دا هغه شجاع الدوله دی چي په ۱۸۴۲م کال یی د انگریزانو گوډاګی شاه شجاع دسیاه سنگ په جبه زارکي وواژه) .شکر الله دوه زامن درلوده : جنرال غلام حسین خان او غلام علی خان.

۵- نواب عبد الصمدخان (۱۷۸۵ - ۱۸۲۷م) - دنواب اسد خان سکنی وروردی . زامن یی : محمد غوث خان او عبدالقادرخان نومیدل . د عبدالقادر خان زوی محمد نادرخان نومیدی او دده زوی بیا عبدالرزاق حامد د ډاکتر صمد حاد پلار وو.

۶- نواب طره باز خان - ددغو درو واړو وروڼو مور بازگزی وه چی د ملک دین زایی د بڼاخ څخه وه.

۷- کهنډلخان (۱۷۹۷ - ۱۸۵۵م) - دی په هرات کی وفات سوی اود «جامی» په مزارکی بڼخ دی .(زامن یی: محمد صدیق خان ، سلطانعلی خان، محمد عثمان خان، محی الدین خان، عبد الله خان او محمد عمر خان.) ددی کورنی پاتی شونی دهلمند په ګرښک او میوند کی میشت دی. دده مور غلجی وه اود هوتکوپه قوم کی د ایدوخیلو د بڼاخ څخه وه.

۸- پردلخان (۱۷۸۵ - ۱۸۳۰م) - دکهنډلخان سکنی وروردی. (زامن یی : میرافضل خان، عبدالرسول خان او عبدالاحد خان دی.) سردار عبدالوهاب خان او دده زامن عبدالرحمن خان اوحبیب خان د امانی د وخت د دوهمی مشروطه

غوښتونکو څخه وه. احمد رحمانی او رحمت رحمانی د افضل خان د اولادې څخه دی.

۹-مهردلخان(۱۷۹۳- ۱۸۳۴م) - تخلص یې مشرقی اود فارسي ژبې تکړه شاعر اود مثنوی مولوی بیتونه یې شرح کړيدي . زامن یې خوشدلخان ،منورخان اوشیرعلی خان دی . د پردلخان سکني وروردي .

۱۰- رحمدلخان (۱۷۹۶- ۱۸۶۰م) - دی هم د پردلخان سکني وروردي په فارس کې وفات شوی اوپه نجف کې ښخ سوی دی. زامن یې : محمدعلم خان ،محمدسرورخان او غلام محمد طرزي د محمودطرزي پلاردي .

۱۱- شیردلخان - دپردلخان سکني وروردي .

۱۲-عطا محمد خان (۱۷۸۶- ۱۸۲۹م) - دده مور الکوزی وه .

۱۳- یار محمد خان (م۱۷۹۰-۱۸۴۸م) د عطا محمد سکني ورور دي .

۱۴- سيد محمد (۱۷۷۹-.....) - دی یې هم سکني وروردي .

۱۵- پير محمد خان (۱۸۰۰- ۱۸۷۱م) - د عطا محمد سکني وروردي .

۱۶- سلطان محمد خان (۱۷۹۰- ۱۸۴۸م) - دی په «طلایی»

مشهوردي . د عطا محمد سکني وروردي . زامن یې : یحیی خان او ۴۹ تنه نور . سرداری یحیی خان د سرداریوسف خان پلاردي . نادرخان، شاولیخان ، محمد عزیزخان ، محمد هاشم خان او غازي شاه محمود خان دیوسف خان زامن دي . وروسته نادرشا (۱۹۲۹- ۱۹۳۳م) پوري او دده زوی محمدظاهرشاه (۱۹۳۳- ۱۹۷۳م) د افغانستان پاچا وو . سردار محمد داود خان د سردار محمد عزیزخان زوی د (۱۹۷۳- ۱۹۷۸م) دافغانستان لومړی جمهور رئیس تیر سويدي .

۱۷- نواب جبار خان (۱۷۸۲- ۱۸۵۴م) - دی د پاینده محمد خان د

یوی کوهستانی صورتی مینخي څخه زیږیدلی دی . زامن یې : محمداکبرخان ، محمد افضل خان ، عبدالغني خان ، عبدالغیاث خان او حبیب الله خان دی .

۱۸- جمعه خان - موری یوه تاجکه صورتی مینځه وه . زامن یې رحمت

الله خان او نوردي .

۱۹- اسلم خان - موری یوه نورستانی صورتی مینځه وه .

۲۰- دوست محمد خان (۲۳ دسمبر ۱۷۹۲ - ۹ جون ۱۸۶۳ م) - دده مور د سیا منصور فارسی د خلگو څخه وه او د هرات په (گازرگاه) کی خاوروته سپارل سویده. دوپنخوس اولادونه، زامن او لورگانی یی درلودی.^۱

۲۱- امیر محمد خان - دامیر دوست محمد خان سکنی وروردی. زوی یی سردار شمس الدین خان درنجیت سنگ سره یی د جمرود په جنگ کی او د انگریزانو سره یی د افغانانو په لومړی جنگ کی ډیره میرانه کړیده. سردار محمد عزیز خان د سردار شمس الدین خان زوی په ۱۳۱۰ ش کی د دری ژبی یوتکره شاعر وو.

لکه څنګه چی موهنلال روایت کوی، وزیرفتح خان دپاینده محمد خان لومړنی زوی وو. فتح خان، تیمورقلی او محمد عظیم خان دری سره د بارگری د قوم څخه دیوی مور دی. نواب اسد خان، نواب صمد خان او نواب طره باز خان هم د بللی موردی چي همدارنګه بارگری وه. د پاینده محمد خان اوم زوی عطا محمد خان وو چی یار محمد خان، سلطان محمد خان، سید محمد خان او پیر محمد خان دده سکنی وروڼه دی او مور یی الکوزی وه. دوولسم زوی یی پردلخان وو. دده سکنی وروڼه شیردلخان، کهندلخان، مهردلخان او رحمدلخان دی چی مور یی دهوتکو د ایدوخیلو څخه وه. جمعه خان هم د پاینده محمد خان بل زوی دی او دده مور هم مینځه وه. اسلام خان یی هم د یوی صورتی مینځی زوی دی، دوست محمد خان یی شلم زوی دی او امیر محمد خان دده سکنی ورور دی چی ددوی مور د سیاه منصور د کورنی څخه ده چی د فارسی قوم یوبناخ ګڼل کیږي. ټول یی ۲۱ زامن دی.^۲

دنوموړو کسانو د نسب نوری سجرى د دغو سرچینو څخه تر لاسه سويدی: سراج التواریخ، حیات افغانی، درزوایای تاریخ افغانستان، افغانستان در قرن ۱۹، زندگی امیر دوست محمد خان، د بناغلی صدیق رهپو طرزی یادابښتونه (از اعقاب سردار پاینده محمد خان بارگری).

^۱ - تاریخ مختصر افغانستان، ۲۸۷ مخ

^۲ - موهن لال، زندگی امیر دوست محمد خان، ج ۱، ص ۷۰-۷۱، ۷۳

دویم فصل (د رحمت آریا ژباړه)

د شاه محمود په حکومت کې د وزیر فتح خان تاریخي رول

وزیر فتح خان (۱۷۸۰ - ۱۸۱۸ ز)

قرنها صبر بښاید که تا مام وطن

چون فتح خان وزیر باز بښاید پسرۍ

«سیستانی»

(پیری پیری زغم و پېښ باید وگالل سي چي د هېواد مور ،

د وزیر فتح خان په شان زوی نرې ته راوړي)

وزیر فتح خان د ابو مسلم خراساني د تېر یو مېړنی:

وزیرفتح خان زېږت فعال، نوښتگر، ټېنگ، سیال، په خبره ولاړ، دروند، پیاوړی، ژمن، هېواد پال، لاسپراخی، تورکېښ او بې باکه جنگیالی شخصیت وو چې د سدوزي شاه محمود د واکمنۍ د پیر په کورنیو شخړو او جگړو کې یې په سرلوری او بریالیتوب سر پورته کړی او له همدې کبله ورته د شاه محمود د پوځي ځواکونو د نابغه اتل لقب ورکړل شوی دی. وزیرفتح خان د خپل برخښک له مخې له ابو مسلم خراساني، بابک خرمدین او د سپمی له نورو سترو تاریخي څېرو سره یو شمېر ورته والي لري.

د بېلگې په توگې، ابومسلم خراساني د خپلې ځوانۍ د سباوون په شپو ورځو کې له امویانو څخه د خلافت واگې د خپلې تورې په زور واخېستلې او عباسیانو ته یې ډالۍ کړلې خو په پای کې د ناشکره عباسي خلیفه (منصور دوانیقي) په لاس په خنجر ټوټې ټوټې شو، د پولادي هوډ خاوند وزیرفتح خان هم، دوه ځله د سلطنت واگې له شاه زمان او شاه شجاع څخه د خپلې تورې په زور واخېستلې او هغه یې د سدوزي شاه محمود په ورغوي کې کښېښودلې خو په پای کې د همدغه ناشکره پاچا په لارښوونې لومړی په دواړو سترگو وړاند او بیا بند په بند ټوټې ټوټې شو.

هماغسې چې ابومسلم خراساني په ۱۹ کلنۍ کې خپله پښه د سیاست پر ډگر کښېښودله او ۱۸ کاله یې د عباسي خلافت د واکمنۍ لپاره توره ووهله، په ۳۷ کلنۍ کې یې خپل سر د دغو ټولو خدمتونو په هیډاد "پاداش" کې له لاسه ورکړ، وزیرفتح خان هم کټ مټ په ۱۹ کلنۍ کې د سیاست پر ډگر پښه کښېښودله او د سدوزیو د واکمنۍ د ټېنگښت او تمرکز لپاره یې ۱۸ کاله توره ووهله خو د کښه کښ او ناپوهه شهزادګي کامران په لاس لومړی وړاند سو، ورپسې یې د خپل پلار شاه محمود په لارښوونې د گټیو "نیشکر" د لښتې په څېر بند په بند ټوټې ټوټې کړ. فتح خان پرته له دې چې له ستوني کومه آه را پورته او یا ځگېروې وکړي او یا د چا د زړه سواندۍ غوښتنه وکړي، مرګ یې

له کوکارو پرته په مېراني پر خان ومانه.

سره له دې چې د وزیر فتح خان مړینه د هغه د اوسپنیز پیاوړي زغم او مېراني له اړخه په درېمي پېړۍ کې د بابنک خرمدين او د خراساني خداهش له مړینې سره ورته والی لري خو د هغه مړینه زموږ د هېواد او د گاونډيو هېوادونو د تاریخ او پېښلیک د پیاوړو مخورو خبرو له مړینې څخه لا هم پرتمېنه ده. د نړۍ په تاریخ کې به داسې څوک ونه موندل شي چې د وزیرفتح خان په شان دې له انساني هېنې « طاقت » پورته د شکنجو او خور په گالني او د بې ساري زغم جوگه وگرځي. د عيني شاهدانو له خولو روایت شوی : کله چې وزیرفتح خان بې واژه، د لښکر ټول بولندويان او مشران د شاه محمود په لارښوونې په لېکه ودرېدل ، هر یوه په خپل وار لومړی د وزیرفتح خان د لاس گوتي بیا لاسونه تر اوږو پورې او بیا بې د پښو گوتي تر زنگنو پورې بند په بند بېلې کړلې؛ خو وزیرفتح خان دغه ټولې له هېنې او توان پورته شکنجې او ریرې په دومره مېراني وزغملې چې له خولې بې یوه وړوکي آه هم را ونه وتله؛ خو له دومره ریر او خور وروسته بیا هم ژوندی وو او له دې چې ژوندی وو نو ککره بې ورته له غاړې پرېک کړه او په دې توگې بې پر ژوند د پای ټکي کښېښودل شو. له دې پېښې څو مېاشتې مخکې کامران میرزا د فتح خان په سترگو کې ځکه دوه ځله خنجر وهلی وو چې د هغه له روند تابه څخه ښه ډاډمن سي ؟!

ښايي دداسې وحشي وژنې وېل په ویکو او غونډلو « جملاتو » کې آسانه وي خو د بند په بند پرېکولو او دداسې قصابي په څېر د یوې شذلي پېښې انځورول زښت گران کار دی. که د همدغې پېښې څرنگوالی پوازي د یوې شېبې لپاره په سترگو کې را وگرځوو چې څنگه د یوه ژوندي سړي د بدن بندونه پرېک کېږي، لومړی بې یو لاس ۱۸ ځایه په چرې پرېک کېږي بیا بې بل لاس ۱۸ ځایه بند په بند له یو بله بېلېږي ؛ بیا بې وار پښو ته را ځي او هره پښه بې په پېنځلسو ځایونو کې بند په بند پرېک کېږي او بیا بې د غوړونو او شونډو د پرېکولو وار رسېږي او هغه هم په ډېرې شذلتیا ورڅخه پرېک کېږي او په پای کې بې ککره د یوې چوغکې په شان له غاړې بېله او

پر ژوند پي د پای ټکی اېښودل کېږي، نو ددغه ناتار په تل کې به د شاه محمود او شهزادګي کامران په برمانټه ګری او شېلتابه بڼه پوه سو. شرم دي وي په داسې زړه سړولو او سخت زړی!

وزیر فتح خان د یوه زړور او ویاړمن انسان په توګي ژوند وکړ او د خپل اعدام پر مهال پي هم د یوه ننګیالي او سرلوري افغان په توګي له شېلتابه او خور سره جوګه مړینه د لښکر د هغو مشرانو له لاسه په نه مننونکي مېړانې او سرلوري ومنله چې څومېاشتي مخکي پي دده تر لاس لاندې کار کاوه او په خپلې مړېنې پي هغو کسانو ته چې دده د بدن غړي پي بند پر بند په خنجر وربېلول څرګنده کړه چې په خپل پیاوړي اوسپنېز زغم کولای شي ټول دردونه او ټپونه د البلو، کوربلو او زاریو له وېلو پرته وزغمي خو هېڅکله به د شاه محمود او کامران په څېر د ناپوه پلار او زوی خان مننونکو غوښتنو ته سر تېټ نه کړي. یوه شاعر ویلي دي:

در جهان نتوان اگر مردانه زیست

همچو مردان می توان مردانه مرد

ژباړه: که دنیا کې د نارینه وو په څېر ژوند نه سو کولای؛ نو د نر په شان خو مړه کېدلای سو.

په جهان د نارینه دي دا دوه کاره

یا به وځوري ککړی یا به کامران شي

خوشحال خان خټک بابا

بابک خرمدين، مازيار طبرستاني، خداس خراساني، استاد سپيس بادغيسي او نور به د عباسي خلافت د واکمنۍ پر وړاندې د خپلو اوږد مهالو جګړو او هڅو په ترڅ کې نېول شوي او د پرديو عربو له پلوه به ټوټې ټوټې شوي وي، خو وزير فتح خان هېڅکله د نېولو، رنډيدلو او د بند په بند بېلېدلو تر ورځې پورې نه د خان او نه د خپلې کورنۍ لپاره د واکمنۍ او پاچاهۍ د نېولو کومه هڅه نه ده کړې؛ فتح خان پوازې د شاه محمود د پاچاهۍ او د سدوزي سلطنت د قلمرو د ځمکنۍ بشپړتيا لپاره توره وهلي مګر ددغو ټولو سربښندنو په بدل

کې، پرته له دې چې کومه وړوکی دوکه او خیانت پې کړی وي پوازي د دربار د یوشمېر رځورو "کېنه ناکو" خانغوښتونکو او بد سترگو درباریانو په ځانگړې توگه د سردار عطا محمد خان باميزي او شهزادگي کامران د رځي او سځي په کړس کې لومړی وړوند او بیا د خپلې ترورۍ 'عمه' د زوی شاه محمود له پلوه په ډېرې بېرحمۍ بند په بند بېل او ووژل سو.

دشمن اگر میکشد به دوست توان گفت

با که توان گفت که دوست مرا کشت؟

(که دښمن مې وژني نو خپلو ته به ووايم / چا ته به ووايم چې خپلو ووژلم؟)
لوېدېڅو تاریخپوهانو د سردار پاینده خان زامن د بارکزیو وروڼو په نامه یاد کړي دي، د بارکزیو وروڼو په منځ کې وزیر فتح خان د مشرۍ، پوهې، کار، هوښیارۍ، خیرکۍ، میرانۍ، زړورتیا، لوی لاسۍ، ژمنتابه، ټېنگښت او غچ اخېستې له اړخه چې (د افغانانو یوه خصیصه ده) ځانگړې پوهه او وړتیا درلودله او د ټولو وروڼو په منځ کې مخکې وو. فتح خان د فعالو او پېاوړلو روحیاتو څښتن وو، نوښتگر، له شور و خورده پک هنگامه پې او انقلابي وو. دغو ټولو ځانگړتیاوو چې په خټه کې پې هېواد پالنه، د هېواد له ځمکنۍ بشپړتیا ننگه او د هیواد په کورنېو چارو کې د پردېو د لاسوهنې له منځه وړل اخیل شوي ول، فتح خان ته داسې مشخصات وربخښلي ول چې انګلیسانو "کینگ میکر" یا پاچا جوړونکی باله او کولای شو وزیر فتح خان "تاج بخښونکی" وبولو، په دې مانا هر چا ته چې د فتح خان زړه غوښت هغه ته پې تاج پې وربخښه او چې نه پې غوښتل تاج پې ورڅخه اخېسته. او دغه ځواک او ځانگړتیا د دغه ملي سردار په چلند کې له سره تر پایه برېښنده او روښانه وه.

د هلمند د دغه نوميالي بچي چې د خپلواکۍ غوښتنې، سرلورۍ او افغاني پرتم وېنه پې د هلمند د څپانده سیند د څپو په شان په هر رگ کې خوټېدله او په خټې کې پې مېړانه، زړورتیا او لوی لاسۍ پروت وو، سره له دې چې نوميالیتوب پې هر چېرې په درنښت یادشوی، بیا هم لا تر اوسه هغه په سمه نه دی پېژندل سوی. ددغه پولادي هوډمن او زغموال نوميالي د

برخلېک بیا پېژندنه به زموږ راتلونکو حق پېژاندو نسلونو ته له شک پرته د ستري زده کړې نوې کړکۍ پرانېزي او پوه به شي چې د هېواد د تاریخ او پرگنو لارښوونکو په څومره مېړانې او ویاړ خپل ژوند تېر کړی دی. په دغې شننې کې به هڅه وسي چې د هېواد د تاریخ ددغې ځلاندي او نوميالی څیرې بیا پېژندنه له ټولو اړخونو وکړو :

د زمانشاه پر وړاندې د فتح خان پاڅون او د سلطنت پر گدۍ د شاه محمود ناسته

مخکې مو ولېدل چې د قوم د مشرانو پر وړاندې د وزیر او په خپله د زمانشاه د نامطلوبه چلند له کبله د قوم د مشرانو او سردارانو په منځ کې ناراضانیتي رامنځته شوي وه؛ د زمانشاه دغه چلند نورو قومي سردارانو او مشرانو ته د منلو وړ نه وو نو له دې کبله یې په ۱۷۹۹ ز کال کې د هغه د پرخولو او د وزیر د وژلو هڅه تر لاس لاندې ونېوله؛ خو د مشرانو او سردارانو دا توطئه کشف او پرته له دې چې د هغوی د ناراضانیتپو لاملونو ته پاملرنه وشي ټول یې له یوې مخې له منځه یووړل؛ په دې ډلې کې یو یې هم سردار پاینده محمد خان وو چې زمانشاه یې د سلطنت تر گدۍ پورې رسولی وو او د بېلا بېلو پرگنو په ځانگړې توگې د دُراني سردارانو او د خپل قوم په منځ کې له ځانگړي گرانبښت و منښته برخمن وو.

د سردار پاینده خان د وژنې د خبر له خپرېدا سره سم زوی یې فتح خان، سره له خپلو وروڼو او د بارکزیو له یو شمېر ځانانو لکه : عبدالسلام خان، عبدالواحد خان، امین الملک محمدرحیم خان له دوه وو تنو نورو سره د اتو ساعتو په اوږدو کې د آس په سپرلۍ نادعلي (د وزیرفتح خان مورنۍ کلا) ته چې د کندهار د لوېديځ په ۱۵۰ کیلوميترې واټن کې پرته ده ورسېدل او د بارکزیو د تېر نور مشران یې د ګرځک په نادعلي کې د زمانشاه له دغه ګام څخه خبر کړل. د زمانشاه ددغې وحشي کړنې پر وړاندې په ګرځک او د هلمند په ناوې کې د مېشتو بارکزیو په منځ کې د کړکې کچه زېږته ډېره لوړه شوې

وه نو له دې کبله ټول بارکزي له زمانشاه څخه د غچ او د پاینده محمد خان زمانو ته د مرستي لپاره چمتو ول. زمانشاه د فتح خان او د هغه د وروڼو د نېولو لپاره یو شمېر سرتېري سېمي ته ولېږل خو د هغوی د هېڅ یوه په نېولو بریالي نه شول او بېرته تش لاس کندهار ته ستانه شول.

د سردارانو له وژني وروسته د زمانشاه او د هغه د وزیر تر ټولو بد کار لا دا وو چې د بارکزيو سردارانو او د نورو د غچ له وېرې یې د ټولو بارکزي سردارانو او قومي مشرانو د نېولو حکم هم ورکړ. د دغه حکم بنسټیزه موخه فتح خان او د هغه وروڼو ته نېغه وه؛ ځکه د سردار پاینده محمد خان له وژني وروسته فتح خان د بارکزيو د قوم رئیس پېژندل کېده.

هلمند مېشتو بارکزي سردارانو د سردار پاینده محمد خان مشر زوی فتح خان د خپل قوم د رئیس په توګې وټاکه او بیا یې خپل اختیار د هغه په پرېکړې او هوډ پورې تړلی وبله. فتح خان هم د بارکزيو د قبیلې د مشرتابه له آزمېښته بریالی ووت او له شاه او وزیر څخه د غچ اخېستې لپاره یې خپله طرحه شوې نقشه پلي کړه چې غوره پایلې یې ترلاسه کړلې.

فتح خان خپله نقشه په دې توګې اېستلې وه چې د زمانشاه ورور شهزادګي محمود دې بېرته خپل مرور ورور ته د ورورۍ لاس وغځوي؛ شهزادګي محمود په ۱۷۹۷ز کال کې د خپل ورور پر وړاندې پاڅون کړی وو خو هغه مهال یې ماته خوړلې وه او له ماتې وروسته بخارا، خوارزم او (فارس – ژ) ایران ته تېښتېدلې وو. الفنسټن لېکي : شهزادګي محمود په لومړیو کې د خپل ورور واکمنۍ ته د وخت له غوښتنې سره سم غاړه کېښودله خو کله چې خپل ورور یې له کندهاره لېرې ولېد نو پاڅون ته یې لاس واچاوه او یو پیاوړی لښکر یې د کندهار پر لور وخوځاوه. زمانشاه هم د ورور پر وړاندې د یوه پېنځلس زره کسپز لښکر په مشرۍ له کابله راووت. دواړه وروڼه د هلمند د رود په دې غاړې کې د ګرځک په سېمي کې له یو بل سره مخامخ شول؛ سخته جګړه ونښتله؛ نېرېدې وو چې زمانشاه ماته وخوړي مګر په پای کې سوبه د هغه په برخې شوله. محمود د جګړې له ډګره وتښتېد

او خان ټي روغ رمټ هرات ته ورساوه. زمانشاه د فراه د نېولو لپاره يو خواک ولېږه خو په خپله، لومړی کندهار او له هغه ځايه پېښور ته ستون سو.^۱

شهزادګي محمود په ۱۷۹۷ز کال کې يو ځل بيا پاڅون وکړ او له ماتې وروسته (فارس - ژ) ايران ته وتښتېد او خان ټي د تهران دربار ته ورساوه چې فتح عليشاه ورته په ورين تندي تود بڼه راغلاست ووېل. محمود د ۱۷۹۸ز کال په پسرلي کې کاشان او له هغه ځايه اصفهان ته لاړ او د ۱۷۹۹ز کال تر پسرلي پورې په اصفهان کې پاتې شو؛ په هماغه کال کې پر خراسان د تېري لپاره د (فارس - ژ) ايران د پاچا بدرګه سو. له خراسانه د شاه له ستندېدا وروسته محمود په خراسان کې پاتې شو او پرهرات باندې د يرغل لپاره ټي د هغه ځای د مشرانو د پام اړولو هڅه وکړه. په ترشيز او طبس کې بريالی نه شو خو وېي کولای شول د قاين او بيرجند د حاکم مهرعليخان ملاتړ ترلاسه او د هغه له لس زرو سرتېرو سره يو ځای د هرات پر لور را ودرومي. په سبزوار کې له يوه لښکر سره مخامخ شو. دغه لښکر د زمانشاه زوی شهزادګي قيصر له کندهاره د هغه د مخنېوی لپاره لېږلی وو خو لښکر هېڅ ونشو کولای او ماته ټي وخوړله او محمود په برېاليتوب پرمخ لاړ او هرات ټي کلابند کړ. وفادار خان يو چل وکړ چې محمود ټي پر مهرعليخان شکمن کړ. شهزادګي د شپې په تيارې کې له لښکرکوټه وتښتېده او د بخارا پرلور ټي ودرومل؛ مهرعليخان هم په نا چارۍ خپله مخه بېرته ونېوله او خپل قلمرو ته په شا سو.

شهزادګي محمود په بخارا کې په تودې غېږې ومنل شو او په يوې سلطنتي ماتې کې ورته ځای ورکړل شو. محمود تر هغه مهاله دلته دېره وو چې د بخارا د پاچا، شاه مراد دربار ته د زمانشاه سفير ورسېد؛ سفير، د زمانشاه نېوکه شاه مراد ته ورسوله چې ولې ټي محمود ته چې د خپل وليمنت پر وړاندې ټي پاڅون کړی په خپلې غېږ کې پناه ورکړې او د محمود د سپارلو غوښتنه ټي وکړه. سفير ته د محمود د سپارلو په بدل کې د بخارا پاچا ته د ګران

۱ - الفندستن ، افغانان، آصف فکرت ژباړه ، د مشهد ايران چاپ ، ۵۰۴ پ

بېه سوغات د ورکړې واک هم ورکړل سوی وو. ډېري کسان په دې باور دي چې نېردي وو شاه مراد ، محمود، سفير ته وسپاري خو محمود وويل چې د حج د سفر تکل يې کړی او په دغې ديني پلمې يې د مذهبي پوهانو ملاتړ تر هم لاسه کړی وو، خو ېو بل روايت چې ډېر رېښتيا برېښي وايي : شاه مراد نه غوښتل چې هم شاه زمان له خانه خپه کړي او هم يې نه غوښتل خان مېلمه ته د خيانت په تور نوم بدی کړي. له دې کبله يې محمود ته په پټه د رامنځته شوي گواښ په اړه خبر ورکړ او ورڅخه يې وغوښتل چې په خپل تگ دې د ټولو ستونزو تېر ټول کړي. شاه محمود له بخارا څخه خوارزم (اورگنچ) ته لار او له هغه ځايه بيا د « فارس – ژ» ايران پر لور وخوځېد^۱. په دغو شپو ورځو کې محمود د « فارس – ژ» ايران د کرمان په سوځندې تودوخي کې دېخوا آخوا لالهانده گرځېده.

فتح خان له شهزادگي محمود سره د ېو ځا کېدلو په هېلي د « فارس – ژ» ايران پر لور و خوځېد او د سيستان له لارې يې د سيستان - کرمان تر منځ بي اوبو او وېنو وچه دښته د اته کړوه (فرسخ) په واټن ووهله او کرمان ته چې محمود په کښې ديره وو ورسېد او هغه يې د زمانشاه پر وړاندې د سلطنت نېولو ته وهڅاوه. دواړو د قرآن مخته سوگند وکړ چې له ېو بل سره د همکارۍ په کولو به هېڅکله يو بل ته خيانت ونه کړي. له سوگند وروسته دواړه له پېنځوس سپرو سره يو ځای د سيستان پر لور وخوځېدل. دواړه په لنډې مودې کې د هغه وخت د سيستان مرکز ، جلال آباد ته ورسېدل. سيستان ته په رسېدلو د سيستان حاکم، ملک بهرام کياني، افغانانو ته په ورين تندي غېږه پرانېستله او د د دوستۍ د لا زياتېدلو په هېلي يې خپله لور د شاه محمود زوی شهزادگي کامران ته په نکاح ورکړه او ژمنه يې وکړه چې د کابل د سلطنتي گدۍ په نېولو کې به عملاً د شاه محمود ملاتړ وکړي. خو فتح خان سلا ورکړه چې په اوسمهال کې دغه ملاتړ د هغوی په گټه نه دی او د محمود له لښکر سره د بهرام کياني د لښکر له ېو ځای کېدلو څخه لاس پر سر شو

۱ - الفنسټن ،افغانان، ۵۱۱ پ

خو ملک کیانی د هغوی ملا، په وسلو او پېسو وتړله.

د کندهار په نېونگ کې د فتح خان رول:

مخکې له دې چې فتح خان وڅوڅېږي خپل دوه وروڼه یې له سیستانه د ۱۸ سپرو په بدرگي د دراني سردارانو په ځانگړې توگې د فراه د بارکزیو د تېر د مشرانو د ملاتړ د راخپلولو لپاره فراه ته واستول. ورپسې فتح خان له محمود او کامران میرزا سره یوځای فراه ته راغی. محمود او فتح خان د شاه زمان او د هغه د ناتار او ځانغوښتنې په اړه د فراه مشرانو ته کبسي وکړې؛ په پای کې د فراه د درانیو یو شمېر خلکو د فتح خان او محمود په رکاب کې د خپل چوپړ تیاری څرگند کړ.

محمود له دغو ځواکونو سره یوځای د کندهار پر لور مارش وکړ او څرگنده ده چې د گرشک او هلمند د ناوې د سېمي بارکزیو هم ددغه ځواک ملا لا پیاوړې کړله. کله چې محمود د بارکزي سردارانو په ملتیا کندهار ته رانېږدې سو، د کندهار والي مهرعلیخان اسحاقزي چې د شاه پسند خان په لقب هم یادېده د څلور زرو سپرو په ملتیا د کندهار دفاع ته ودرېد، خو فتح خان له داسې بوي چلوټي کار واخېست چې د والي ځواکونه یې د هغه پر وړاندې را وپارول او والي د خپل ځان له وېرې له ښاره وتښتېد. فتح خان ښار کلا بند کړ او له ۴۲ یا ۴۳ ورځو کلابندۍ وروسته یې ښار ونېو. شیرازي وایي چې فتح خان لومړنی سړي وو چې د ښارد دېواله سر ته د څرمن د بوي رسی په مرستې وڅوت او شاهي نغاړه یې په خپل بوت و ډنگوله او په لوړ غږ یې وویل چې اوسنی دور، د محمود دور دی! دفتح خان په دغه غږ سره د ښار دروازي پرانېستل سوي او محمود سره له خپلو سرتېرو ښار ته ننوت او د ښار ساتونکو (ساخلو: تورکي ویی دی) محمود ته پوځي سلام وکړ.^۱

۱-تاریخ سلطاني، سلطان محمدخالص بارکزی، تاریخ سلطاني، چاپ ۱۲۸۹هجری = ۱۸۸۱ز، بمبئی، ۱۲۳ پ، پیرس، عروج بارکزانی، ژباړه: پژواک اوصدقي، پ ۲۴، ۳ ټوک

خو الفښتن په دې باور دی چې فتح خان په پوازې سر ښار ته ننوت او د عبدالله خان په نامه د ښار له یوه تن مشرانو څخه یې مرسته وغوښتله. عبدالله خان د محمود په پلوی را پورته او د ښار دروازه یې د محمود پر مخ پرانېستله او مهرعلي خان له بلې لارې وتښتېد او د کندهار د پرځېدنې خبرې په سنده کې شاه زمان ته ورساوه.^۱

د یو بل روایت له مخې دغه کار د یحیی خان بارکزي له پلوه (ظاهراً د قاضي محمد سعید خان بارکزي په سلا) ترسره شو چې وختي یې خان فتح خان ته رسولی وو او د هغه د سلا پر بنسټ ول چې فتح خان پرېمانه پوری «زینې» را ټولی او بیا یې پر ښار یرغل وکړ او ښار یې په زور ونيو.^۲

وزیر فتح خان پر دغه مهال ۱۹ کلن وو. شهزادګی حیدر له یار محمد خان او د زمانشاه له نورو خاتانو سره یو ځای بندیان شول. فتح خان له شاه محمود و غوښتل چې عبدالرحیم خان سدوزی او د هغه پلار دې اعدام کړي او بیا دې خبرتیا خپره کړي چې د درانیو په کړو وړو به هغه مهال ډایمن سي چې د زمانشاه له ملاتړه لاس واخلي او خپله پالوالي یا وفا دې عملاً څرګنده کړي، شاه محمود کټ مټ همداسې وکړل.^۳

شاه محمود په دغه وخت کې فتح خان ته د وزیر څوکی ورکړه او د "شاه دوست" لقب یې ورته غوره کړ او د کندهار قاضي القضا، قاضي محمد سعید خان ته یې د "خان علوم" لقب [چې د پوهاندې له رتبې سره برابره ده] ډالۍ کړه.^۴ د فتح خان د مهر پسونې ته یې په لاندیني بیت رسمیت ورکړ:

طالع محمود را نازم کزوست	سرفراز ملک ودولت شاهدوست
طالع محمود را نازم کزوست	سرفراز فتح ونصرت شاهدوست

۱ - الفښتن، افغانان، دري ژباړه فکرت، ۵۱۴ پ، پشتو ژباړه لومړی ټوک؛

حسن کاکړ، د افغانستان د علومو د اکاډیمۍ چاپ، ۱۳۶۱ ل پ ۲۹۴

۲ - موهن لال، حیات امیر دوست محمد خان، لومړی ټوک، ۲۷ پ

۳ - پیرس، عروج پارکزي، ۲۴ پ

۴ - عزیزالدین وکيلي پوپلزاني، تیمورشاه دراني، ۲ټوک، ۳۲۶ - ۳۲۷ پ، تاریخ سلطاني له ۲۰۱ پاڼې وروسته.

او د قاضی محمد سعید بارکزي مهر ته ېې د لاندیني بیت په پسوني :
 محمد سعید از فضل حق مشهود شد قاضی القضاات شاه محمود شد^۱

د کابل پیرانیستنه:

د کندهار له نیولو وروسته شاه محمود د خپل لښکر د پیاوړي کولو لپاره پېسو ته اړتیا درلودله. ددغه کار چاره ېې وزیر فتح خان ته پرېښودله. فتح خان د شاهي خزاني له ضبطولو وروسته د ښار له ټولو شمېر مشرانو او شتمنو څخه پېسي راټولي او د لښکر اړتیاوې ېې پرې برابرې او د خپلو جنگیالیو شمېر ېې پېنځوس زرو ته لوړ کړ.^۲

پر دغه مهال زمانشاه سنده ته نېژدې وو او پرهندوستان ېې د یرغل تکل درلود خو د مهر علیخان اسحاقزي (ساکزي) له خولي ېې خبر تر لاسه کړ چې شاه محمود کندهار نېولی دی. زمانشاه خپل ورور شاه شجاع په پېښور کې پرېښود او په خپله ېې د سترگو په رپ کې د کابل پر لور د خوځېدا تکل وکړ، خو کابل ته له خوځېدا مخکې ېې د کشمیر د والي عبدالله خان الکوزي د غوږونو د تاوولو پرېکړه وکړه. زمانشاه د ډېرو تلفاتو په گاللو وکولای شول عبدالله خان ونېسي او لاس او پښې ېې په ځنځیر ور وتړي. د زمانشاه دغه خوځښت شاه محمود ته گټه ورسوله، ځکه د عبدالله خان الکوزي ورور سیدال خان الکوزی په کندهار کې وو او د زمانشاه د دغه گام په خبرېدلو له خپل تېر سره یو ځای او د شاه محمود په چوپړ کې ودرېد.^۳

زمانشاه په خپلې تېر وتني کابل ته له رسېدا وروسته پوه شو او د دراني سردارانو په اړوند ېې له خپلو تېرو کړو وړو څخه پښېماني څرگندوله خو اوس وار له واره ورڅخه تېر وو او د پښېماني څرگندولو نوره گټه نه درلودله. زمانشاه په ډیرې خوارۍ دوه لښکره جوړ کړل، یو لښکر ېې د احمد

^۱ - پوپلزي، هماغه اثر، ۶۶۵-۶۶۷ پ

^۲ - پیرس، عروج بارکزي، ۲۴-۲۵ پ

^۳ - القدس، بیان سلطنت کابل، ۲ ټوک، ۲۹۴ پ، پښتو ژباړه نصرالله سوېمن،
 دري - فارسي ژباړه فکرت، د مشهد ایران چاپ، ۵۱۴ پ

خان نورزي او د خپل زوی شهزادګي ناصر تر مشرۍ لاندې د کندهار پر لور او دوېم لښکر ېې تر خپلې مشرۍ لاندې چې له لومړي لښکر څخه دوه منزله شا ته وو د غزني پر خوا وخوځاوه. احمد خان نورزي چې نه ېې له وفادار خان څخه کوم بڼه چلند لېدلی وو او نه ېې له شاه زمان څخه بڼه زړه درلود د کندهار لاره ېې په ځمبېدو او پېښماتۍ زړه نا زړه وهله. فتح خان چې انگلیسي "پیرس" ېې د "محمود د ځواک نابغه" بولي، د احمد خان په زړه او رخه بڼه خبر وو، ځکه فتح خان پوهېده که د جګړې له پېښېدلو مخکې نوموړی له خان سره یو ځای کړي نو د شاه زمان لاسونه به له شا وړ و تړي، فتح خان پوهېده چې:

به شمشیر یی یکی تا صد توان کشت

به رأی، لشکری را بشکنی پشت

ژباړه: په تورې به له یوه تر سلو ووژني

خو په پوهې به د لښکر ملا ورماته کړي

فتح خان دغې موخې ته د رسېدا لپاره د احمد خان د ورور عبدالله خان نورزي په اړه چې اوس د شاه محمود په لښکر کې وو او په احمد خان زېښت ګران وو، سوچ وکړ او بیا ېې له شاه محمود سره سلا وکړه، څرګنده ده چې شاه محمود د فتح خان ددغه سوچ ملاتړ وکړ. فتح خان په بېرې عبدالله خان په یوې پلمې بندي او داسې ېې څرګنده کړه چې ګڼې نوموړي، پاچا ته خیانت کاوه او بنيایي چې اعدام شي، یوازې هغه مهال د مرګ له منګولو خلاصېدای شي چې ورور ېې احمد خان د زمان شاه له لېکو را بېل او له شاه محمود سره یو ځای شي. کله چې احمد خان نورزی د (غزني او مقر، قلات) ترمنځ د "سر اسپ" سېمې ته ورسېد نو د شاه محمود له ځواکونو سره مخامخ او د خپل ورور له برخلېکه خبر شو؛ احمدخان د سترګو په رپ کې له خپل لښکر سره چې شمېر ېې پېنځلس زرو سرتېرو ته رسېده د فتح خان له لښکر سره یو

خای شو؛ شهزادګي ناصر دغه خبر، د جبهې د شا د لېکي له خوا خپل پلار زمانشاه ته ورساوه^۱.

د فتح خان دغه تکتیک د زمانشاه پر روحياتو مرګوني اغېزه وکړه؛ همدا چې د احمد خان نورزي او د هغه د زوی د تسلیمېدلو خبر ورته ورسېد، نو زمان شاه او وزیر ېې وفادار خان په وېره کې ولوېدل او د خان د ژغورنې او تېبېنتې په فکر کې سول. د زمانشاه لښکر هم خور و ور او وتېبېتېد. شاه او وزیر دواړه لومړی غزني او بیا له هغه ځايه کابل ته په شا شول چې بل ځواک راټول کړي، خو د هغوی نقشي بدلون وموند او د نوي لښکر د راټولولو پرځای چې له وزیرفتح خان سره ېې جګړې ته چمتو کړي، خپل بدرګه لښکر ېې هم له لاسه ورکړ. خبره ان تر دې ځايه ورسېدله چې د زمان شاه د دربار له کړۍ څخه له وفادارخان او زمان خان پوپلزي (باميزي) او له لښکره ېې له دوه سوه تنو سپرو او څلور سوه پليو جنگياليو پرته، نور څوک ورپاتې نه سول. زمانشاه له همدغه شمېر سره یو ځای د جلال آباد پر خوا وخوځېد.

مخکې له دې چې شاه محمود کابل ته ورسېږي لومړی ېې فتح خان د دوه زورو سپرو په ملتیا کابل ته ولېږه؛ فتح خان هم د مقر، غزني او کابل ترمنځ لاره په چټکۍ ووهله. د کابل دروازي د فتح خان پرمخ دوه وو تنو قزلباشانو: مير اصلان خان او جعفرخان جوانشیر پرانېستلې؛ دواړه قزلباشان په دې له شاه زمانه خوا بډي ول چې د هغوی دوه تنه سرکرده ېې وژلي ول ځکه له دې مخکې ېې له محمد زیو سره خپلوي کړې وه؛ په دې توګې شاه محمود د کابل د بالاحصار په ماڼۍ کې د واکمنۍ پرګدۍ ډه ډه ووهله. ۱۸۰۱ز کال، جولای.^۲

له شاه زمانه غچ اخیستنه:

^۱ - الفندستن، هماغه اثر، پ ۵۱۵

^۲ - تاریخ سلطاني، پ ۱۷۳، الفندستن، هماغه، پ ۲۹۶

وزیر فتح خان ترهغو په کرار کېږي نه ناست چې شاه زمان او د هغه بد چاری وزیر وفادار خان ېې د خپلو کړو وړو په سزا ونه ورسول. وروسته له دې چې شاه محمود د کابل د واکمنۍ پرگدۍ په ډه وگوله، د لښکر پوه برخه ېې د زمان شاه د پل د نېولو لپاره په زمانشاه پسي ولېږله. د شاه محمود د لښکر د مخکېښ ډلگي او د شاه زمان د ځواک ترمنځ د جگدک د " وچي پاني" په سېمي کې لنډه نښته ومېنښته او څرگنده ده چې پایله ېې د شاه محمود په ګټه وواېستله؛ د زمانشاه ځواک هر لور ته خور او وور او په تېښتو وتېښتېد. لا لهانده زمان شاه له خپلو څو تنو پاتو ملګرو سره په ګډه د پټنځي په لټون کې وو. ملا عاشق شينواري له وفادارخان سره له پخوا پېژندگلوي درلودله او د جگدک په سېمي کې د پوې کلا څښتن وو. بدمرغه پاچا دومره خوار شوی وو چې د لا لهاندۍ په نړۍ کې دې ته اړ شو چې د یوې شپې لپاره د ملاعاشق کلا ته پناه یوسي. ملا عاشق لومړی خپل ور په ورین تندي د خپل مېلمه پر مخ پرانېست، خو کله چې خبرشو چې شاه محمود د کابل د واکمنۍ پر گدۍ ناست دی نو د شاه زمان د نېولو په هڅې کې شو ځکه بېرېده چې سبا ورځ به شاه زمان ته د پناه ورکولو په تور د نوي پاچا د ځوابدۍ او قهر تر متروکو لاندې وپېول سي، نو د کلا دروازه ېې د شا له لوري وتړله او د شپې په اوږدو کې ېې د خپلو زامنو له لارې شاه محمود ته پیغام ولېږه چې یو څوک دې ور ولېږي او خپل بندي دې دده له کلا تسلیم سي^۱.

زمان شاه او ملګري ېې په لنډ وخت کې پوه سول چې د ملاعاشق په منگولو کې یرغمل دي. شاه زمان او ملګرو ېې د خپل خان د ژغورنې لپاره ډېره هڅه وکړه خو بريالي نه شول. نور نو رالیسار شوي شاه زمان او ملګرو ېې ځانونه تقدیر ته سپارلي ول او سترگو ېې د هرډول پېښې د رامنځته کېدلو لارې څارلې. کله چې ددغسې نابېرې پېښې خبر کابل او پېښور ته ورسېد، له یوې خوا شاه محمود د خپل سیال د نېولو لپاره مټي بد وهلې؛ له بلې خوا شاه شجاع د خپل ورور د ژغورنې په هڅې کې سو. له کابل څخه د وزیر فتح خان ورور

^۱ - پوپلزانۍ، دره الزمان فی التاریخ شاه زمان، چاپ ۱۳۳۷ ل، مخ ۱۸۲

نواب اسد خان له یوه جراح سره وڅوڅېد او له پېښوره عبدالکریم خان د بندي پاچا ژغورلو ته ودانگل. له دې چې د کابل او جگدلیک ترمنځ واټن لږ وو، نو نواب اسد خان له ټولو مخکې کلا ته ورسېد. زمانشاه د پاچاهۍ د پانگې ټول سره زر چې په هغه کې د کوه نور الماس هم وو د کلا په یوه سوري کې پټ کړل او فخر اج [د یوه یاقوت نوم وو] یې د کلا ترڅنګ پوښ ویاړی ته وغورځاوه. د سېاوون سپېدې لانه وې چاودلې چې نواب اسد خان کلا ته ورسېد او پاچا یې ونېو او د شاه محمود په امر یې د زمانشاه سترګې ړندې کړې، ورپسې یې په سترگو روند سوی زمانشاه د هغه له نورو ملګرو سره یو ځای کابل ته سوټ موټ تړلی راووست. زمانشاه د کابل زندان ته ولېږل سو او د هغه وزیر او ورور یې د کابل حاکم محمد خان د سردار پاینده خان په غچ کې اعدام او زمان خان پولېزی د حاضر خان د وژنې په تور قصاص شو.^۱

دغه پېښه د ۱۸۰۱ ز کال د جولای په مېاشت کې ریکارډ شوې ده.^۲ د شاه محمود د پاچاهۍ لومړی پیر او درې کاله وروسته په (۱۸۰۳ ز کال) کې د زمان شاه د میرې زې شاه شجاع له پلوه پای ته ورسېد، د شاه شجاع لومړنی کار، ملا عشق شینواري ته د سزا ورکول ول، هغه یې راووست او له ستوني یې و ځړاوه او د کوه نور الماس چې تردغه دمه د ملا عاشق د کلا په سوري کې پټ ول د شاه شجاع لاس ته ولوېد او کلا یې ونړوله.^۳

شاه شجاع ته د ماتې ورکړه:

د کندهار د ښار د دېواله پر لور غاښي باندې د فتح خان د پورته کېدنې له زړورتیا ډک گام او د خلکو غوږونو ته پیغام رسول چې دا دور د محمود دی! او په پای کې د شورشیانو پر مخ د ښار د دروازو یو په بل پسې

^۱ - تاریخ سلطانی، ۱۷۲-۱۷۳ مخ، کهزاد، رجال ورویدادهای تاریخی، ۱۳ مخ

^۲ - پیرس، هماغه اثر، ۲۶-۲۸ مخ

^۳ - کهزاد، رجال ورویدادهای تاریخی، پ ۱۵، علیقلی میرزا، تاریخ وقایع و سوانح افغانستان، ۶۱ پ، چاپ ۱۳۷۶ تهران

پرانېستنه، ټول د فتح خان د لا گرانبښت او منښت لامل سول. دا د فتح خان لومړنی بريالی جگړه وه چې د زړورتیا، مېړانې او پوهې انگازې یې د شورشیانو او قومونو په منځ کې د هر چا په ژبې جاري او د شاه محمود په سلطنت کېنې یې د وزارت مقام ته لوړ کړ.

که د کندهار په پرانېستنه کې د فتح خان مېړانه پوې خوا ته کېښودو نو د مقر په شاوخوا کېنې د زمانشاه د ځواکونو پر وړاندې د فتح خان تدبیر باید په یاد ولرو چې څنگه یې د تورې له کارولو پرته د خپل میرځمن ځواک خائنه تسلیم او دښمن یې له محتومې ماتې سره مخامخ کړ. ورپسې یې د مقر، غزني او کابل تر منځ لاره په بېړه ووهله او د شاه محمود پر مخ یې د کابل د بالاحصار دروازي پرانېستلې او په هغې سلطنتي گدی یې کېښناوه چې ژمنه یې ورسره کړې وه. د وزیر فتح خان همدغه خبرې او زړورتیا ده چې انګلیس تاریخپوه یې د «د محمودي ځواک د نابغې» په نامه یادوي او هر ځای د هغه له زړورتیا، پوخوالي او مېړانې څخه یادونه کوي.^۱

شاه شجاع، د کابل د پېښو له خبرتیا وروسته، د لښکر په راټولو پېل وکړ او د پېسو په زور د لسو زرو سرتېرو له برابرولو وروسته د کابل پر لور وخوځېد. کله چې شاه محمود خبر شو نو وزیر فتح خان او شهزادګی کامران یې د یوه درې زر کسېز لښکر په مشرۍ د هغه د مخنېوې لپاره ولېږل. دواړه لښکرې جلال آباد ته نږدې د سرخړود په سېمې کې له یوه بل سره مخامخ شوې. د شاه شجاع سرتېرو په دې گومان چې ددوی شمېره د شاه محمود تر سرتېرو ډیره ده نو ځانونه یې وار له مخه برلاسي سوېمن گڼل. خو د شاه شجاع سرتېرو د هغه پر پانګې چې له پېښوره یې له خان سره راوړې وه ودانګل او لومړی یې غوښتل خپل پاچا لوت کړي.

وزیر فتح خان د شاه شجاع د لښکر پر دغې په خپل سرې او گډوډۍ پوه شو او له همدغسې شېبې څخه په ګټې اخیستنې یې خپل لښکر ته بولنه ورکړه چې د شاه شجاع پر گډو وډو جنگیالیو یرغل وړ وي. د شاه شجاع د

^۱ - کهزاد، رجال و رویدادهای تاریخی، پانې ۲۴ - ۲۸

لښکر لږکي د سترگو په رپ کې ماتي شوي؛ د خان بچوني په سوچ کې ډوب شجاع د سپمي نږدو غرونو ته په خټني هلته پناه يو وره، خو وسله او پانگه يې د فتح خان د ځواکونو لاس ته ورغله. فتح خان د شاه شجاع له خزاني څخه تر لاسه شوي پېسې د خپلو جنگياليو په منځو کې ووېشلي او د پېښور پر لور يې خپل پرمختګ ته دوام ورکړ. د پېښور دروازي په لنډې مودې کې د فتح خان د لښکر پرمخ پرانېستل سوې او له څېرمو سېمو څخه يې د مالېي راتولونه پېل کړه.

د غلجيو اله گوله :

وزیر فتح خان په پېښور کې وو چې له کلاته تر زابله او له زابله تر لوگره مېشتو غلزيو په اله گولي لاس پورې کړ. لومړی يې عبدالرحيم خان چې يو آرام او بې پرې سړی وو د خپل پاچا په توگه وټاکه ، ورپسې د شهاب الدين خان توخي تر مشرۍ لاندې ډلې پر کندهار برېد وکړ. سره له دې چې د وزیر فتح خان د تره زوی عبدالحنان خان بارکزي او سيدالخان الکوزي د ښار د ساتنې لپاره ډېر ساتونکي نه درلودل بيا هم د ښار د دفاع لپاره راووتل؛ د دواړو خواوو ترمنځ د کندهار د پل سنگي په سپمي کې نښته پېل سوه ؛ په نښتې کې له درانيو څخه دوه سوه تنه او له اله گوله کوونکو څخه زر تنه ووژل شول، په پای کې اله گوله کوونکي اړ شول چې په شاي.^۱

د پاڅون بله ډله د عبدالرحيم خان غلجي تر مشرۍ لاندې د غزني پر لور پرمخ لاړه؛ دې ډلې د خپلې لارې په اوږدو کې پراته کورونه ، باندي، کلي او کلاگانې لوت او د غزني پرېښار يې برېد وروړ خو د غزني ښار له ځانه دفاع وکړه او پاڅونوال اړ شول چې د شلگري او زرملي له لارې په لوگر واوروي. گڼ شمير غلجي د لارې په اوږدو کې له هغوی سره ځای شول ، ويل شوي چې شمېره يې تر شلو زرو تنو ډېر وو. شاه محمود له ډېرو ستونزو وروسته درې زره تنه جنگيالي چمتو کړل او د (شاه وليخان باميزي، د

^۱ - کهزاد،هماغه اثر، ۳۱ پ

احمدشاه دراني د سر وزیر) زوی شیرمحمد خان مختارالدوله ټی له بند څخه خلاص^۱ او د اله گوله کوونکو د ټکونی لپاره ټی ولېږه. دغه مجرب سړي د درو زره تنو اله گوله کوونکو په وژلو وروسته پاڅونوال له پښو و غورځول، او د شاه محمود په امر ټی د بلخ غونډی ته نېږدې د هغوی له ککرو څخه کوپړی - منارونه جوړ کړل.^۲

د ۱۸۰۲ ز کال په مارچ کي ول چي له کلاته نېولي تر جلال آباډه پوري مېشتو غلجيو بيا اله گولي ته لاس واچاوه او په پام کي ټي نېولي ول چي له درو خوا خواوو يعني له لويديځ، سويل او سويل ختيځه پرکابل يرغل وړي. د اله گوله چيانو شمېر پېنځوس زره اټکل سوی دی.^۳ وزیر فتح خان او شهزادگي کامران دواړو په بېړي له پېښوره د کابل خوا ته مخه کړه؛ د وزیر فتح خان د تره زوی عبدالواحد په خپل ټول ځواک او امکان سره د کابل د اله گوله چيانو په شا تمبولو ته ودانگل. په خپله وزیر فتح خان د غلجيو د قوم د جبارخیلو او احمدزیو د تېرونو د جنگیالیو پر وړاندې چي مشري ټي محمد خان بابکرخیل کوله او شمېر ټي لسو زرو ته رسېده ودرېد، او هغوی ته ټي تېنګه ماته وړ کړه او بيا ټي خپل پام د اله گوله چيانو ټي ټي ته چي مشري ټي عبدالرحيم خان کوله واراوه؛ دې ټي غوښتل له ختيځه پرکابل يرغل وکړي. عبدالرحيم خان د خپلو لسو زرو جنگیالیو په ملتيا د وزیر فتح خان مخي ته ودرېد (۱۸۰۲ ز کال د مې د مېاشتې ۱۱). په دې جگړې کي وزیر بيا پر خپلو مخالفينو لاس بری شو، عبدالرحيم خان سره له دوه وو زامنو ونېول شو او بيا اعدام شول.^۴

دا د ۲۲ کلن ځوان وزیر فتح خان پېنځمه بريالی جگړه وه. د درېمي ټي د ټکولو لپاره دواړه شیرمحمد خان او احمد خان نورزی گومارل شوي ول

^۱ - داسي پرېښي چي له شاه شجاع سره د پټي اړيکي د لږلو په جرم نېول او بندي سوی وو. (الفنستن، ۲ ټوک، ۳۰۱-۳۰۴ پاڼي)

^۲ پيرس، هماغه اثر، ۳۱ پ، الفنستن، ۲ ټوک، ۳۰۴-۳۰۵ پ

^۳ پيرس، هماغه ځای، پوپلزانې، دره الزمان، ۲۰۲ پ

^۴ - پيرس، هماغه اثر، ۳۲-۳۳ پ، الفنستن، ۲ ټوک، ۳۰۵ پ

چې د کندهار او د هغه د ورځېرمو سېمو د ټپکاو خونديتوب وساتي. د لښکر دغو دوه وو مشرانو د خپلې لارې د اوږدو په دواړو غړو کې د غلجیو ټولې کلاگانې وېجاړې او له خاړو سره یې پټو او د غزني، کلات او کندهار ترمنځ د پرتو سېمو د ټپکاو له ټېنگولو وروسته کابل ته راستانه شول.^۱

شاه محمود خپل ټول پام د کابل د ورځېرمو سېمو خونديتوب ته اړولی وو چې شاه شجاع پوځل بیا د خیبر د وگړو له منځه یو شمېر د پېسو او سوغاتونو په بدل کې خاتنه راوهڅول او یو ۱۲ زربز لښکر یې جوړ او پر پېښور یې یرغل وړ وویو خو د پېښور ساتونکو د شجاع گڼ شمېر جنگیالي له پښو وغورځول او شاه شجاع یو ځل بیا په تېښتې و تښتېد. د همدغه ۱۸۰۲ ز کال په لړ کې ول چې د آمو د سیند د بلې غاړې وزبکو پر بلخ برېد وکړ خو د بلخ په ورځېرمو سېمو کې د وزیرفتح خان د لېږل شوي ځواک له پلوه یې ماته وخوړله او اړ سول چې بېرته د آمو د سیند بلې غاړې ته په شاسي.^۲

له کابل څخه د وزیر فتح خان لیرې کېدل او د شاه محمود

پرځی دنه :

د وزیرفتح خان پرله پسې بریاوې د شاه محمود د دربار پر پوه نېږدې او مخور غړي اکرم خان الکوزي باندې ډېرې درندې پرېوتلې او له وزیر فتح خان سره یې تربگنې پېل کړه. وروسته پرېکړه وسوه چې محمد اکرم خان دې په کابل کې پاتې سي او وزیر فتح خان دې پېښور ته لاړسي. وزیر فتح خان پېښور ته لاړ او د هغه ځای له پرگنو څخه یې د خپل لښکر د لگښتونو لپاره مالیه را ټوله کړله. د کشمیر حاکم ورته پېنځوس زره روپۍ ولېږلې، بیا یې د

^۱ - هماغه آثار، هماغه ځایونه

^۲ - پیرس، عروج بارکزانی، ۳۴ پ

کوهات، بنو او دامان په لور ودرول او له هغو ځایونو څخه یې هم مالیه را ټوله کړه، ورپسې یې د وزیرستان د نېولو تکل وکړ. د وزیرستان له نېولو وروسته، د ۱۸۰۳ز کال دویې وو چې کندهار ته ستون سو^۱.

وزیر، کندهار ته د ستنېدا په لارې کې خبر سو چې شهزادګي قیصر د فارسیانو - ژ / ایرانیانو په مرستې پر کندهار د برېد تکل لري، پر دغه مهال کندهار د کامران میرزا په لاس کې وو. وزیر په بېرې خان کندهار ته ورساوه او له شهزادګي کامران سره یې پو ځای د شهزادګي قیصر په تمبولو پېل وکړ. د دواړو خواوو ترمنځ په کوکران کې ډېره کلکه خونړۍ جګړه ونښتله چې په پای کې قیصر ماته وخوړله. د قیصر د لښکر بولندوی اکرم خان په دغې جګړې کې ووژل شو، قیصر ونېول شو او کابل ته یې ولېږه. څه موده وروسته وزیر فتح خان له خپل ورور دوست محمد خان سره کابل ته راغی. شاه شجاع، کابل ته د فتح خان له ورتګ څخه په ګټې اخیستنې چې ډګرې تش لېدلی وو یو ځل بیا پر کندهار برېد وکړ خو وزیر فتح خان له خپل ورور سره پو ځای د کامران ملاتړ ته ودانګل او یو ځل بیا یې شاه شجاع ته ماته ورکړه، شاه شجاع بېرته پېښور ته وتښتېد. په دغه ځای کې وزیر فتح خان د غفور خان بارکزي، سیدالخان الکوزي او خواجه محمد خان سدوزي پر پالیالۍ او صداقت باندې ښکې شو او دواړه یې زندان ته ولېږل^۲.

د وزیرستان د سوبې او د کندهار په کوکران کې د قیصر د ماتې په پام کې نېولو سره دا د شاه محمود د حکومت د مخالفینو پر وړاندې د وزیر فتح خان اتمه بریالۍ جګړه وه؛ د فتح خان نهمه جګړه د کابل په قلعه قاضي کې د شاه شجاع پر وړاندې وه چې د شاه محمود د ژغورنې لپاره یې تر سره کړه. وزیر فتح خان په کندهار کې وو چې اکرم خان الکوزي په کابل کې مړ سو؛ له بلې خوا مختارالدوله شیرمحمد خان هم له شاه محمود د وزارت د څوکۍ غوښتونکي وو؛ خو شاه محمود دا څوکۍ د وزیر فتح خان حق ګاڼه او په

۱ - الفښتن، د آصف فکرت ژباړه، ۵۲۲ پ

۲ - موهن لال، حیات امیر دوست محمد خان، ۱ ټوک، ۸۱ پ

پر دغې څوکۍ کې د شیرمحمد خان له گومارنې څخه ډډه وکړه. شاه محمود خپل زړه پر قزلباشانو باندې تړلی وو او هغوی هم د خلکو پر خپټو او برخلېک باندې واک چلاوه؛ په دې توگې شاه د سنيانو په سرتکونو او شکایاتونو خپل غوږ هم نه گراوه.

د شاه محمود پر وړاندې د کابل د پرگنو سرکښی:

د شاه محمود او د هغه پر شا و خوا د را تاو شوېو قزلباشو پر وړاندې د خلکو نارضائیتي د هرې ورځې په تېرېدلو مخ په ډېرېدو وه. په دې لړ کې مختارالدوله شیرمحمد خان د بنار له یوه ستر روحاني سید احمد سره اړیکه ونېوله چې د شاه پر وړاندې یې راوپاروي. سید احمد د میرواعظ آغا په نامه پېژندل کېده، د هغه د علمیت او قدسیت انگازې د هېواد په هر گوټ کې خپرې وې.

میرواعظ څو ځلې د حج په سفر تللی وو او د کابل په وگړو کې یې د یوه پاک لمني روحاني په توگې دروند نوم درلود؛ هغه د سنيانو په منځ کې ډېره پیاوړې اغېزه درلودله؛ میرواعظ چې له پاچا وېره نه درلودله په روڼا ورځ به یې پر شاه گوټ نیونې کولې. میرواعظ به وگړو ته وېل چې پاچا له قزلباشانو څخه ملاتړ کوي او سنيان سپکوي. په دې ډول د شاه پر وړاندې د پرگنو کرکه ورځ په ورځ ډېرېدله او خبره د سنيانو او شیعه گانو ترمنځ د نښتو او جگړو د پېل کچې ته په رسېدلو لوړه سوه.

د تاریخ سلطاني لېکوال لېکي: یوه قزلباش، یو سني مذهبه تنکی ځوان خپل کاله ته مېلمه او ورپسې یې ور سره لواطت وکړ؛ تنکی ځوان کاله ته له ستنېدا وروسته، پېښه خپلې کورنۍ ته ووبله. د ځوان هلک پلرگنۍ شاه محمود ته د سرتکونې لپاره خپل گړېوان څېري او پاچا هم پېښه د بنار قاضي ته ورسپاري. قاضي د جرم د زباد لپاره شاهدان غواړي چې دا کار د مدعي لپاره نا شونی وو، د هلک پلرگنۍ د جمعې په ورځ د پل خشتي جومات ته ځي، هلته یو ځل بیا خپل گړیوانونه څېري او له میرواعظ آغا څخه د مرستې

غوښتنه کوي. میرواعظ د قزلباشانو پر کورنو د پرغل او د هر قزلباش د وژنې بولنه ورکوي. خلک د پل خشتي له جوماته راپاڅېږي او پرچنداوول چې د قزلباشانو استوګنځی وو ور اوړي، او د چنداوول په لارو او کوڅو کې چې هرڅوک پې مخې ته ورځي په تورو، چرو او سوتیو وهي، یا پې وژني او کورونو ته پې اور ور اچوي.^۱

خو الفنسټن په ۱۸۰۹ز کال کښې داسې روایت کوي: د یوه قزلباش پر لاس په روبا ورځ د یوه تنکي کابلي ځوان وژني، د وګړو ځوابدي خپلې لورې کچې ته ورسوله. ناورینوالو د وژل شوي هلک مړی د یوه شهید په توګې بدرګه کاوه چې د قزلباشانو یوې ډلې د مړي پر بدرګې ناورینوالو باندې ډزې وکړې؛ دغه سپکاوي د وګړو ډېره ترخه کرکه را و پاروله او د پاچا د مریانو (قزلباشانو) په نشتوالي کې چې د پاچا په چوپړ کې ول، د قزلباشانو پر استوګنځایونو پې ږېږد وکړ او د هغوی سپمه پې له لږ مقاومت وروسته لوت کړله. په سبا ورځ پې جګړه لا توده شوه. د کابل له نورو ورځېرمو سېمو څخه خلک د سنیاتو مرستې ته را ودانګل؛ په دې کې د کوهستان د پیرانو له ډلې څخه د یوه تر مشرۍ لاندې د کوهستان ګڼ شمېر توپکوال هم په همدې موخې پر کابل را مات سول. مختارالدوله او د درانیو نور مشران د رامنځته سوې اله ګولې په منځ کې لېدل کېدل چې په برالا پې خلک جګړې ته هڅول. میرواعظ خلکو ته د جنت ژمنې کولې او د مشرانو پر مخونو پې سپېڅلې اوبه (زمزم) شېندلې او سنیان پې جګړې ته هڅول. خو د کابل د دوبي د لمر د سوځندو وړانګو له کبله د جګړې دواړو سترو ستوماتو ځواوو لنډ مهاله اوربند غوښت. دغې خونړۍ نښتې د ۱۸۰۳ ز کال د جون د مېاشتې په ۶ او ۵ نېټې (د غبرګولي د مېاشتې په نېمپایو کې) تر دوه وو ورځو پورې دوام وکړ. د شاه سترګو د وزیر فتح خان د راتګ لارې څارلې چې له خپل لښکر سره یو ځای له کندهاره د کابل پر لور را خوځېدلې وو، له بلې خوا د مختارالدوله سترګو د

۱ - تاریخ سلطانی، ۱۸۲ - ۱۸۳ پ، واقعات شاه شجاع، ۱۳۳۳ل، ۹ - ۱۱

شاه شجاع د راتګ لارې څارلې چې د پاچاهۍ د ګډۍ نېولو ته یې رابللی وو.^۱ د غبرګولي د مېاشتې ۱۵ نېټه وه چې وزیر فتح خان کابل ته ورسېد او د هغه له راتګ سره سم د دواړو خواوو ترمنځ د جګړې د اور په وژلو، سوله وسوه. د سراج التواریخ لېکوال په دې باور دی: "کله چې د قزلباشانو د برخلېک لمر نور د ډوبېدا ژۍ ته نیږدې سو وزیر فتح خان له خپلو وروڼو سره یو ځای د سلطنت د ساتلو او د فساد د له منځه وړلو لپاره ملا وتړله، د دواړو خواوو پر وړاندې یې خپلې تورې له تېکې را واپستلې او د تورې او مټ په زور یې د شرګدي اور لمبې ووژلې او قزلباشان یې د شوني ګواښ له قهر ژلو لومو څخه وژغورل."^۲

په مجردې چې وزیر فتح خان له کابل څخه د بامیانو پر لور د مالېې د راټولو په تکل ووت یو ځل بیا په کابل کې د شرګدي اور لمبې بلې سوي. شاه محمود د شر ګډي اور د وژلو لپاره دواړه مختارالدوله او احمدخان نورزی ولېږل؛ خو هغوی په خپله ددغه اور پر سر نوري خخلې ماتې کړلې؛ شاه محمود غوښتل چې شیرمحمد ونېسي خو نوموړی د شاه په تکل خبر سو (د جولای ۸، ۱۸۰۳ ز کال) او میر واعظ ته یې د اور د بلولو لارښوونه ورکړه او میر واعظ هم کټ مټ هماغسې چې ورته وېل سوي ول وکړل، پېنځه ورځې وروسته (د ۱۸۰۳ ز کال د جولای په ۱۳ نېټې) شیرمحمد خان له شاه شجاع سره یو ځای کابل ته راغی.^۳

الفنستن وایي: مختارالدوله چې په سیاست او پوځ کې یې لوړ دریځ درلود، د خپل شخصیت د ځانګړتیا له اړخه هم په خلکو ګران او منلی سړی وو. ان د هغه په وزارت کې تیت درېځو خلکو هم د هغه کاله یا دیوان ته په آزاده سر تګ راتګ کاوه او په آسانی یې کولای سول هغه ته ورسې. ډېرې وختونه به له ساتونکو پر ته دباندې راووت، کله کله به د باندې پلۍ په پښو روان وو.

۱ - الفنستن، د فکرت ژباړه، ۵۲۴ پ

۲ - د درة الزمان پر بنسټ، ۲۱۴ پ

۳ - الفنستن، د فکرت ژباړه، ۵۰۷ پ

تل د نورو مرستو ته چمتو وو. که ېې نه سواى کولای خپل مقابل لورى په زغم و پېڅ خوښ وساتي نو د ژمنې په ورکولو به ېې کار پای ته رساوه. که له چا سره ېې ژبه او ژمنه کوله نو له هغه ېې د پالیالۍ یا د وفا پروا هم نه کوله. له دېمنانو سره ېې ټوکې او نرمښت کاوه؛ نه یوازې د مېرځمنو پخوانۍ گناهانې به ېې وربخښلې بلکه پر هغه مهال چې دده په منگولو کې ول پرته له دې چې کومه سزا ورکړي هغوی ته به ېې د مزاحمت پیدا کولو شېبه هم ورکوله. دغو خانگړتیاوو دده پر شپول هغه کسان خائنه راکاږلې ول چې په آسانۍ ېې نه سواى کولای د هغه پر ځواک - غوښتنې، بې انظباطۍ، د سیسه گرۍ او چلوټو باندې پوه سي. هغه له مذهب څخه په گټې اخیستنې د اله گولو په راپارولو کې خانگړۍ استعداد درلود. نوموړی د خپل پلار شاه ولي خان له مړینې سره سم اړ شوی وو چې بلوڅستان ته پناه پوسي، خپلې ورځې او شپې ېې له کور کهوله لېرې په زده کړو تېرې کړې وې چې وروسته د افغانانو په منځ کې نامتو عالم سو. له دُرانیو سره په پرتلې، د عباداتو په ښو کې ېې پروا وو، مگر تل ېې له خانه د اهل سنت د مذهب پر وړاندې تعصب ښکاره کاوه، یا ښايې همداسې احساس به ېې کاوه. علم او روحانيونو ته ېې درناوی درلود او د "میر واعظ" په نامه سید احمد سره ېې چې هم عالم او هم روحاني وو، ملگرتوب درلود.

مخکې له دې چې شاه محمود د رامنځته سوي کرکېچ پر وړاندې خپل چمتووالی ونېسي پر هغه باندې د ډار وربخې له ورايه خبرې سوي وې. هغه د خپل خان امن یوازې د مختارالدوله په نېولو کې لېده خو نوموړی د شاه محمود په نیت خبر سوي وو. مختارالدوله د جولای په اتمې له کابل و تښتېد، خو له تېښتې مخکې ېې سید احمد ته د شرگډي اور د بیا بلولو لارښونه وکړه او میر واعظ هم له لارښوونې سره هماغسې وکړل چې ورته وېل سوي ول. خو د خلکو د خېنم او قهر مخه په ډېرې هوښیارۍ له شيعه گانو څخه د شاه پر لور چې د هغوی ملاتړی او ساتندوی وو راتاو سوه. دا گامونه په دومره هوښیارۍ پورته شوي ول کله چې د جولای د مېاشتې په ديارلسمې نېټې مختارالدوله له شجاع الملک سره يوځای کابل ته راستون سو نو شاه محمود

پي په بالاحصار کي د خلکو د کلابندی په کړی کي ولېد. خو نه دی او نه شاه شجاع کابل ته ننوتل.^۱

په خپله شاه شجاع وایي: "لومړی می د بابړ په بڼ کي استوگنه غوره کړه ورپسې قلعه مدد خان ته لارم. شاه محمود می په بالاحصار کښي کلابند کړ." مگر شاه شجاع دې ته اړ وو چي لومړی له وزیر فتح خان سره خپل زور وازمائي او بیا دې د کابل پر سلطنتي گدی ډډه ووهي، وزیر فتح خان په دې مهال بامیانو او ډایکنډی ته د مالیاتو د راټولو لپاره تللی او د راستنېدا په درشل کي وو. وزیر فتح خان د خپل ورور دوست محمد خان په ملتیا د اتو زور سپرو په بدرگي له بامیانو او ډایکنډی څخه د کابل پر لور راروان وو؛ کله چي د کابل د ښار په (څلور میلی واین کي) د قلعه قاضي سېمي ته ورسېد د شاه شجاع له ځواکونو سره مخامخ سو. د دواړو ځواوو تر منځ خونړی جگړه ونښتله، دا جگړه د سباوون له سپېده دمه تر ماښامه روانه وه، داسي برېښېدله چي سوېه د فتح خان د لښکر په برخي ده، ځکه د جگړي په وروستېو شېبو کي فتح خان له خپلي ځلاندې توري سره راووت او پر دښمن پي یرغل وروړ، دښمن ونه سو کولای خان تېنگ کړي، نو فتح خان او د هغه بدرگه جنگیالیو ته پي لاره ورکړه او د ښار پر لور پي خپل پرمختگ ته دوام ورکړ، خو په همدې لړ کي د فتح خان د لښکر یوه مشر د جبهې له شا د شاه شجاع په پلوۍ د فتح خان له لېکو ووت او د فتح خان د لښکر شاتیني برخه له گډوډۍ سره مخامخ سوه. کله چي وزیر د نوموړي افسر له خیانته خبر سو دې ته اړ سو چي له خپلو وروڼو او یو شمېر بدرگه ملگرو سره په گډه ددښمن لېکه د توري په زور ماته او د کندهار پر خوا وخوځېږي.^۲

که څه هم وزیر فتح خان په دې جگړي کي ماتي وخوړله مگر دې ماتي ونه شو کولای د هغه پر پېاوړو روحیاتو او تېنگ هوډ باندې کومه ناوړه اغېزه وشپنډي، ځکه فتح خان د پېاوړو روحیاتو څښتن وو او دې ماتي ونه

^۱ - الفندستن، افغانان، ژباړه فکرت، ۵۰۷ پ

- الفندستن، افغانان، ژباړه فکرت، ۵۲۵ پ، واقعات شاه شجاع، ۱۱ پ^۲

سو کولای د واکمنۍ په بیا لاسته راوړنه کې ټی نهیلی کړي.

شاه محمود د وزیر فتح خان د توري او تدبیر تر سیوري لاندې د درو کالو لپاره په بالا حصار کې سلطنت وکړ خو له دې چې نوموړی چرچه مار، آرام خوښی او ضعیف النفسه سلطان وو، وگړي د وزیر فتح خان په نشتوالي کې د هغه پر وړاندې راپاڅېدل او شاه شجاع ټی د پاچهۍ پرگدۍ کښېناوه (۱۸۰۳ز کال، جولای)

په هغه مهال کې چې وزیر په پېښور او کندهار کې وو، د هغه په نشتوالي کې پرگنو له شاه څخه دومره کرکه کوله چې د هغه په کړۍ پورې له څو تنو په گټو مینو او شرگینو راتاو وو کسانو پرته بل هېڅ چا له شاه څخه ښه زړه نه درلود. له همدې کبله ټی شاه شجاع په شور او ږور د سلطنت پر گدۍ کښېناوه او مختارالدوله شیر محمد خان د هغه د وزیر په توگه وگومارل سو. شاه محمود زندان ته ولوېد او شاه شجاع پرېکړه وکړه چې د شاه زمان د ړندولو په جرم نوموړی هم ړوند کړي خو شاه محمود د خان د شفاعت لپاره قرآن وړاندې کړ او له شاه شجاع ټی د بخښنې غوښتنه وکړه. شاه شجاع هم د مختارالدوله شیرمحمد په منځگړتوب له خپلې کړې پرېکړې څخه لاس په سر سو او د کابل په بالا حصار کې ټی د شاه محمود پر حبس بسنه وکړه.^۱

د سلطنت پر گدۍ د شاه شجاع ناسته او له فتح خان سره د

هغه د پیوستون او بیلتنون لاملونه :

شاه شجاع له ډېرو کړانوونو، جگړو او ماتو وروسته د لومړي ځل لپاره د کابل د سلطنت پر گدۍ ډه ډه ولگوله او تر شپږو کالو له ۱۸۰۳ز تر ۱۸۰۹ز کال پورې ټی سلطنت وکړ. د هغه لومړنی گام د ملاعاشق شینواري او د هغه د نېرېدو خپلوانو او انډیوالانو نیول ول. ملاعاشق ټی اعدام کړ او ورپسې ټی د کوه نور د الماسو د تر لاسه کولو لپاره د ملاعاشق کلا ونړوله او الماس ټی

^۱ - تاریخ سلطاني، ۱۸۴ پ، کهزاد، بالا حصار کابل، ۲ توک، ۱۴۲ پ

ترلاسه کړ. د فتح خان ورور نواب اسد خان چې د زمانشاه د نېولو دنده یې په غاړه درلودله، بندي سو. خو د شاه شجاع د وزیر مختارالدوله شیرمحمد خان لومړنی کار دا وو چې له شاه غوښتنه وکړي چې نواب اسد خان له بنده خوشي کړي. دهغه غوښتنه ومنل سوه او نواب اسد خان د وزیر له پلوه په ډېر درنښت او درناوي وپالل شو. وزیر غوښتل د بارکزیو او سدوزیو د دوه وو سترو کورنیو ترمنځ د کښې پر اور باندې د پای د ټکي په اېښودلو دښمني ورکه کړي نو په همدې هېلې یې د دوست محمد خان خور (وفا بیگم) د شاه شجاع په نکاح کې راوستله. خپلوي رامنځته سوه، شاه شجاع له نواب اسد خان او د خپل د وزیر له ورور گل محمد خان څخه وغوښتل چې کندهار ته لاړ سي او فتح خان کابل ته راوړي او ورته وایي چې د شاه شجاع په دربار کې به د خپل پلار په شان له سرلوری او درنښته برخمن اوسی. په دې پلاوي کې شهزادګي حیدر، احمدخان نورزي او عظامحمد خان بارکزي هم ګډون درلود، شاه شجاع د وزیرفتح خان د ډاډینې لپاره یو ژمنلیک هم د پلاوي په لاس ولېږه.

کله چې پلاوی په کندهار کې ډېره فتح خان ته ورسېد او د شاه شجاع د درنښت او هېلوسلامونه یې ورته وړاندې کړل نو فتح خان هم کابل ته مخه کړه او د کابل پر لور راوخوځېد؛ له بلې خوا کامران میرزا د وزیر فتح خان دغه ګام د اړېکو د پرېکون په توګې وګاڼه او دهرات پرلور وتښتېد او د هغه پرځای د زمانشاه زوی قیصر د کندهار د حاکم په توګه وټاکل شو.^۱

له دې خوا، وزیر شیر محمد خان واورېدل چې وزیرفتح خان د کابل په تکل را خوځېدلی نو د هغه مخې ته تر غزني پورې د ښه راغلاست لپاره ورغی او وزیر فتح خان یې په ډېر تاوده هرکلي کابل ته د پاچا دربار ته راووست. خو شاه شجاع له خپلې کړې ژبې او ژمنې پېښمانه او منکر سو. په خانګرې توګې شاه شجاع هغه مهال له خپلې ژبې واوښت چې ګوري فتح خان له وزیر شیرمحمد خان سره په پوه کور کې ژوند کوي. اکرم خان چې د شاه

^۱ - الفنستن،هماغه، ۵۲۷ پ، پیرس، عروج بارکزانی، ۴۷ پ

شجاع بل وزیر دی، پاچا ته وړاندېز کوي چې دی د پېښور ته ولېږي؛ شیر محمد خان او فتح خان به هم له خان سره بوزي او دی به یې هلته بنديان وساتي او په دې توگې به شاه د هغوی له سرخوړی خلاص سي. شاه شجاع هم دغه وړاندېز ومانه او پېښور ته د تگ او تاپيا امر یې ورکړ. خو شیر محمد خان له هر سوري چې وو خبر شوی وو چې پاچا ورته کوم پخلی په پام کې نېولي دی؛ شیر محمد دغه خبره له فتح خان سره گډه کړه او پرېکړه وسوه چې فتح خان دې په کابل کې د پاتې کېدلو لپاره یوه پلمه جوړه کړي او د پاچا د نه شکمنېدلو لپاره به شیر محمد خان له اکرم خان سره پېښور ته لاړ سي.

شیر محمد خان له فتح خان سره ژمنه وکړه چې د وزیر فتح خان دوست به دده دوست او دښمن به یې دده دښمن وي او تل به له پو بل سره په سلا ددښمن پر وړاندې په گډه جنگېږي. بیا یې وزیر فتح خان ته اويا زره روپۍ ورکړې چې د خپلو موخو د پلي کولو په لارې کې یې د اړتیا پر مهال ولگوي. شاه شجاع تیزین ته رسېدلی وو چې د خپل وزیر له دروهي "دسیسي" څخه خبر سو او وېرېد چې ښايي یاده دسیسه د وزیر فتح خان له پلوه پلي نه سي. شاه د خپلو سرتېرو یوه ډله په بېره کابل ته ولېږله چې فتح خان له نورو سردارانو سره په ده پسې د بندي په توگې پېښور ته راوړي. کله چې فتح خان د پاچا له دغه گام څخه خبرېږي د سترگو په رپ کې بندي سرداران له زندانه خلاصوي او له هغوی سره یو ځای د لوگر له لارې د کندهار پر لور خوځېږي.^۱

د فتح خان د له منځه وړلو لپاره د قیصر او زمانشاه دسیسي:

د شپې په نېمپایو کې ول چې وزیر کندهار ته ورسېد، کله چې د ښار دروازې یې ترلې ولېدلې نو د دروازي ساتکونو ته یې ېډې ورکړې او د

^۱ - موهن لال، زندگي امير دوست محمد خان، ۱ توک، ۸۷ پ

شهزادګي قصير له خواجه سراي " آغا ادراک " سره ټي ولېدل. خواجه سراي په بېرې قيصر ته ورغی او له خپلې کتنې څخه ټي قيصر ته کيسه وکړه؛ وزير غوښتل چې د کابل د واکمنۍ د ګډۍ په نېولو کې له قيصر سره مرسته وکړي. شهزادګي د دغه په زړه پورې خبر په اورېدلو د فتح خان مخي ته د بڼه راغلاست لپاره د ښار دروازي ته ورغی او ور سره ټي ولېدل.

فتح خان له قيصر سره په دې شرط ژمنه وکړه چې که له احمد خان نورزي څخه لاس پر سر او ژمنه و سپاري نو فتح خان به د ژوند تر وروستۍ سلګۍ پورې د شهزادګي په ګټه جګړه وکړي او که شهزادګي د ده له مرستې ډډه وکړي نو له کامران ميرزا سره به يوځای سي. شهزادګي قيصر له دغې ژمنې ډير خوښ شو. وروسته فتح خان امر وکړ چې د دوست محمد خان تر مشرۍ لاندې دې دوه زړه سرتېري چمتو کړي او احمد خان دې ونېسي. په خوب بېده احمدخان تر تلنک لاندې خرناس واهه چې کور ټي کلا بند اولاس او پښې تړلۍ ټي په څښېدلو د قيصر د دروازي شا ته ودراره. کله چې د احمد خان سترګې پر وزير فتح خان ولګېدلې پوه شو چې له وزير سره د ماتې شوي ژمنې او ژبې په سزا له هغه څخه غچ اخېستل کېږي. احمد خان د قيصر زندان ته ولوېد او په سبا سهار چې سردارانو او خانانو فتح خان د قيصر تر څنگ تر ټولو نېرودي وليد نو په خپلو ځانونو وډار سول او له هرې لارې چې ورته شونې ول قيصر ټي له وزير فتح خان سره له يو ځای کيدنې وډار کړ او هغه ټي و هڅاوه چې وزير فتح خان ونېسي. قيصر هم خپله د پروڼ شپې کړې ژمنه هېره کړه او يو پلان ټي جوړ کړ؛ قيصر ، فتح خان ته وويل چې خاتان غواړي په يوه بڼ کې ستا مېلمانه سي ؛ قيصر د همدې مېلمستيا په پلمې د فتح خان د نېولو تابيا ونېوله. فتح خان چې د قيصر په کړو وړو شکمن شوی وو د مېلمستيا د چمتووالي لپاره ټي دوه ورځې و غوښتلې ؛ له دغه څنډ څخه د هغه موخه دا وه چې د خان او د خپلو وروڼو د ژغورنې لپاره لاره وپلټي. له دې کبله ټي سردار دوست محمد خان ته دنده وسپارله چې بڼه تکره ساتونکي برابر او د مېلمستيا د سېمالېنت چارې په خپله په لاس کې واخلي.

دوست محمد خان هم د ښه څرپ او درب مېلمستيا تابيا په لاس کې ونېوله او خان ېې له سره تر پېښو په وسلو سمبال او د پېنځه سوه وسله والو مشري ېې په لاس کې واخېستله او د شهزادګي قيصر تر سترګو لاندې ېې مېلمنو ته ښه راغلاست ووپل. د هغه همدغه هوښياري او وېښتوب بس وو چې شهزادګي قيصر پوه کړي چې هغوی د هر ډول پېښې د رامنځته کېدلو لپارې بشپړ چمتووالی لري. له دې کبله شهزادګي او ملګرو ېې وزير فتح خان ته په ډاګه کړه چې د احمد خان نورزی د خلاصون په بدل کې به ورته سل زره روپۍ ورکړي. فتح خان دغه وړاندېز ومانه او بيا ېې د خاتانو د يوه وړاندیز پر بنسټ د بندي احمد خان يوه لور قيصر ته ور په نکاح کړه او احمد خان له زندانه خلاص شو او يو ځل بيا د کندهار د ښار د ساتنې په دندې وگومارل سو.

له هغه وروسته شهزادګي قيصر، فتح خان، دوست محمد خان، خواجه محمد خان او عطا محمد خان نورزی له خپلو لښکرو سره په ګډه د کابل پر لور وخوځېدل، خو کله چې کلات غلزاني ته ورسېدل، عطا محمد خان نورزی له يو شمېر نورو خانانو سره بېرته کندهار ته ستون سو؛ فتح خان له دغه ناڅاپه بېلتانه او ژمنې ماتېدنې څخه ونه بېرېد او د کابل پر لور ېې خپل پرمختګ ته دوام ورکړ. پر دغه مهال شاه شجاع له پېښور بېرته کابل ستون سوی وو او د کابل په قلعه قاضي کې ېې د کندهار د لښکر د راتګ لپاره لاره څارله. کله چې فتح خان د توپ کلا ته ورسېد د شپې په نېمابې کې د فيض الله خان پوپلزي په نامه يو بل ځمکوال، سره له خپلو پېنځو زرو جنگباليو د فتح خان له لښکره جلا او له شاه شجاع سره يو ځای سو. دغې پېښې د فتح خان پر لښکر بده اغېزه وکړه او د خپل ورور دوست محمد خان په سلا ېې پرېکړه وکړه چې بېرته کندهار ته ستانه سي. خو کله چې ښار ته نېژدې سو، ورته خبر ورسېد چې کامران ميرزا پر ښار منګولي ښځې کړي او ښار ېې په لاس کې دی، له دې کبله فتح خان اړ سو چې بېرته کامران ته ورسې. کامران يا دلېونتوب يا د ناپوهۍ او يا د کښې له مخې د فتح خان او د هغه د وروڼو په سپکاوي پېل وکړ. دغه چال چلند فتح خان کلک خوا بدی کړ، دلته بيا فتح خان د قيصر په ګټې له خپلې وړتيا څخه کار واخېست او دوي

مېاشتي وروسته ، فتح خان ، کامران میرزا، له ښاره تېښتي ته اړ کړ او د هغه پر ځای یې قیصر د ښار حاکم کړ.

لږ وخت وروسته شاه شجاع د یوه ځواک په مشرۍ د کندهار پر لور وخوځېد ؛ کله چې د چشمه شادي کلي ته ورسېد، فتح خان او وروڼه یې فراه ته په شا سول، قیصر لومړی په ډهلي (ډالي) کې او له هغه ځایه یې مرکزي غرونو ته پناه پورته. شاه شجاع د کندهار ښار ته راغی ؛ ډېره هڅه یې وکړه چې قیصر ونېسي، خو گوتو ته ورغی. په پای کې شاه شجاع له بارکزیو وروڼو سره سوله غوره وبلله او فتح خان او وروڼو ته یې پیغام ولېږه چې له هغه سره دې یوځای سي. فتح خان او دوست محمد خان بېرته کندهار ته را ستانه سول اوله هغه ځایه د پېښور د یاغیانو د ټکولو په تکل د پېښور پر لور یې خوځېدا پېل کړه. د ۱۸۰۵ز کال په اپریل کې پېښور ته ورسېدل، په دغه وخت کې شاه شجاع د غازیخان په دېرې کې میر علم خان له واکمنۍ گوښه او پر ځای یې عطا محمد خان نورزی وگوماره. فتح خان د پاچا مخې ته ودرېد او وېې غوښتل چې دا کار ونه کړي خو پاچا ونه منله. د پاچا دغه کار بارکزي وروڼه خوا بدي کړل او په ځوابي زړه د هرات پر لور وخوځېدل. د هرات والي حاجي فیروزالدین داسې سړی نه وو چې په کابل کې د سلطنت د نېولو لپاره ملا وتړي، له دې کبله فتح خان او ورور یې دوست محمد خان یو ځل بیا کندهار ته ، قیصر ته ورغلل.^۱

دا ځل قیصر د خپل رانده پلار زمانشاه په لارښوونې د هغوی د له منځه وړلو هڅه وکړه. ددې توطیې داستان هم په زړه پورې دی چې په گډه به یې ولولو.

د زمانشاه د توطیې پر بنسټ د فتح خان زنداني کېدل:

مخکې مو وویل چې وزیر فتح خان او دوست محمد خان دواړه له

^۱ - موهن لال، حیات امیر دوست محمد خان، ژباړه داکتر هاشمیان، ۱ ټوک، ۹۰ -

هراته، کندهار ته قیصر ته ورغلل خو دا خل فتح خان او دوست محمد خان د قصیر په دربار کې د خواجه محمد او میرعلم خان له پلوه سپک او سپېره سول. دغه ژبني شخړه او سره جگړه د قیصر د پلار د زمانشاه ددسېسي له کبله په لاره اچول سوې وه. له دې کاره د زمانشاه موخه د فتح خان د نېولو لپاره د لارې چارې جوړول ول. زمانشاه میرعلم خان او شهنواز اڅکزي ته دنده سپارلې وه چې فتح خان ته ووايي چې شهزادګۍ غواړي د هغه مېلمانه شي، خو چابک دوست محمدخان دومره بې خبره نه وو چې د شاه له دې پلانه دې ناخبرې پاتې سي. دواړو وروڼو وکولای سول ددې فرمایشي مېلمستیا په اړوند د شاه د رالېږلي پلاوي پر وړاندې خپله بدګوماني پټه وساتي؛ هغوی ظاهراً پلاوي ته څرګنده کړه چې دوی به د شاه له دغې پاملرنې او پېرزوینې څخه زښت خوښ سي.

وروسته وروڼو درې اړخپزه تیاری ونېولې. یوه برخه دواړو (فتح خان او دوست محمد خان) ته سپارل کېدله. دوېمه یې نواب اسد خان ته او درېمه یې محمد عظیم خان ته وسپارل سوه. فتح خان د مېلمستیا تابیا د مرجان په ښایسته بڼ کې ونېوله. دوست محمد خان د خپل خان او د فتح خان د ساتنې او څارنې دنده په غاړه واخېستله. له دې کبله یې د پېاوري ګارډ د ځواک را ټولولو ته متې بډ وهلې؛ په دې لړ کې یې د نابېل شویو مېلمنو خوځښت تر څارلاندې ونېو. دوست محمد خان په مېلمستیا کې له دومره خبروالي او احتیاط څخه کارواخېست چې د شهزادګۍ قیصر او زمانشاه دواړو زړونه ډاډه او پوره سول چې د زوی او پلار راز نور برېښد سوی دی. له دې کبله له هرې هغې هڅې څخه لاس پر سر شول چې دواړو وروڼو ته یې په پام کې نېولې وې؛ زوی او پلار داسې وښودله چې د هغوی په دوستۍ او ملګرتوب کې د ټولو بڅرکي په اندازې څرخېښه او شک نه سته. ددې خبرې د زباد لپاره پرځېدلي شاه هغوی ته شاهانه خلعتونه ورکړل؛ شاه په تش لاس او خوړین زړه بېرته ستون سو، خو زمانشاه او قیصر د بلې لارې چارې په لټه کې سول. د مېلمستیا په سباني ورځ یې امر وسو چې وروسته له دې هېڅ څوک نه سي کولای مایې ته له پېنځو تنو ساتونکو زیات کسان له خانه سره راولي،

خو له دې سره سره فتح خان د شاه د امر پروا ونکړه او تر شلو ورځو پورې له سلو تنو ساتونکو سره یو ځای مایې ته ور روان وو. د زمانشاه اوبه له ترڅخه وواښتلي او د بلې دروې په لټه کې سو. هغه خپل ساتونکي د مایې د ونو په یوې گوښې کې ځای پرځای کړل او بیا یې امر وکړ چې قومي سران او مشران دې د شاهي احترام او سلام لپاره د شاه لېدنې ته راسي. کله چې د فتح خان وار ورسېد او د مایې دننه یې په درشل پېښه کېښودله، نو سیف الدوله میرعالم خان د شا له لوري پر فتح خان را ودانگل او پرځمکه یې وپوښت. د ونو تر شا پټو کسانو د سترگو په رپ کې په فتح خان برېد وکړ، فتح خان په زړورتیا د خان دفاع او مقاومت کاوه. په دغه اڅ وېب کې د فتح خان دوه غاښونه مات سول. نواب اسد خان او د فتح خان ملګري میرزا محمد رضا او آقا مهدي چې له فتح خان وروسته مایې ته ننوتلي ول هغوی هم د فتح خان په برخلېک واوښتل او زندان ته ولوېدل.

د فتح خان د ژغورنې لپاره د دوست محمد خان زړورتیا :

دوست محمد خان چې پوه او هوښیار وېښ زلمی وو، له خپل مشر ورور سره یوځای د پاچا لېدنې ته لار نه سو او خپل تګ یې لږ شاته وغورځاوه؛ د دوست محمد خان دغه لېرلېد او عاقبت سنجونه د هغه د خان او د پېنځو سوو نورو بدرګه ملګرو د ژوند د ژغورنې لامل شو. کله چې دوست محمد خان د خپل ورور د نېولو له دروې خبرشو، خپل بدرګه ملګري یې د فتح خان ژغورنې ته وهڅول او د یو زړور او بې باکه برېد په ترڅ کې چې د مایې له هرې لورې څنډې پرې پرله پسې ډزې کېدلې وکولای شول د مایې لومړۍ دروازې ته دننه لاره ومومي، فتح خان د زندان په دېوالونو کې د ډېرو ساتونکو تر څار لاندې وو او ساتونکو د مایې له کنګرو څخه په پرله پسې ډول پر دوست محمد خان ډزې کولې، نو ځکه اړ شو چې کرار کرار شا ته سي. خو مایې یې تر کلابندۍ لاندې ونېوله؛ په دې لړ کې قیصر، خواجه محمد خان او نورو کسانو ته دنده وسپارله چې د ښار ټولې دروازې دې وتړي او

ساتونکي دي په کلکه د ټولو دروازو ساتنه او څارنه وکړي ، ورپسې دي دوست محمد خان او د هغه بدرگه ملگري ونېسي.

محمد عظيم خان د خپل يوه ملگري له لاري خپل ورور دوست محمد خان ته د قيصر له دغه گامه خبر ورکړی وو. دغه خبر د دوست محمد خان په پياوړو روحياتو هېڅ اغېزه ونه کړه او په داسې گواښجنې شېبې کې يې خپله زړورتيا له لاسه ورنه کړه. خپل وروڼه او ملگري يې را وغوښتل او ورته يې وويل : اوس موږ په خپله کلابند يو، د ماتې کلا بندي نه زموږ په گټه ده او نه زموږ د ورور فتح خان د ژغورنې لپاره کومه گټه کولای سي. له دې چې قيصر زموږ د تباهي او يا د نېولو تکل لري نو يوازې کار چې کولای سو دا دی چې د خپل خان د خلاصون لپاره له سربښندنې ډک يوه کار ته لاس واچوو او هغه دا چې په ډله پيښه توگه به د ښار پر دروازي يرغل وروړو او هر څومره ساتونکي چې زموږ د لاري خنډ گرځي بايد د خپلو تورو او چيرو له خولو څخه تېر او بيا به د گرځک پر لور وخوځېږو.

د دوست محمد خان ملگرو د هغه خبره ومنله؛ ورپسې دوست محمد خان خپله توره له تېکي را واپستله او په خپل ټول زور او زړورتيا د خپلو انډيوالانو په سر کې ودرېد او د ښار پرېوې دروازي يې برېد وکړ. د هغه بدرگه انډيوالانو هم په گډه له ساتونکو سره د لاس او گريوان جگړه پېل کړه. دوست محمد خان چې د ۱۵ - ۱۶ کلونو ځوان وو، د ښار د دروازي څو تنه ساتونکي له چيرو تېر کړل ، په پای کې په دې بريالی شو چې دروازي پرانېزي او له هماغې دروازي يې د گرځک پر لور تېښته وکړه.^۱

زمانشاه چې د فتح خان او د هغه د وروڼو د نېولو لپاره خپل پلان نېمگري ولېد، نو قيصر ته يې امر وکړ چې فتح خان دي دهغه د پاچاهي د ړنگولو او د سترگو د ړندولو په غچ کې ووژني، خو د هغه وزير، مختارالدوله شيرمحمد خان، ددغه کار مخه ونېوله او قيصر يې ددغه بې باکه گام له پايولو

۱ - موهن لال، حیات امير دوست محمد خان، ژباړه ډاکټر هاشمیان، ۱ ټوک ، ۹۰ -

څخه خبر کړ او ورته یې وویل چې ښایي په راتلونکي کې د فتح خان د وروڼو له ورته غچ سره به مخامخ سي او اړ یې کړ چې د دغسې ناسنډول سوي گام له اوچتولو څخه لاس پر سر سي.

دوست محمد خان او وروڼه یې په گرځښک کې د خپل مشر ورور د ژغورنې په لټه کې ول خو د لښکر د برابرولو لپاره یې پېښې نه درلودلې. یوه ورځ د هغوی له بخته پو کاروان له فارسه د کندهار پر لور روان وو چې باید له گرځښکه تېر سوی وای. دوست محمد خان له خپل ورور محمد عظیم خان سره سلا وکړه چې په داسې یوې تنگسې کې داسې ناڅاپه غیبې پانگه یوازې خدای دوی ته ورکړي او باید را خپله یې کړي، دواړه وروڼه په پوې سپمې کې په پټه کابو کښیښتل او ناڅاپه یې پرکتار چاپه ووهله او له هغه څخه یې څلور لکه روپۍ وشکولې.^۱

دوست محمد خان په همدغو پېښو یو لښکر جوړ کړ او د کندهار پر لور وخوځېد او ښار یې کلابند کړ. کلابندي تر درو مېاشتو پورې وغځېدله؛ د ښاریانو او د قیصر د سرتېرو ټولې زیرمې پای ته ورسېدلې. شهزادګی قیصر له روان کلابند حالت ټولټاټوبی ووت او تر ټولو وېر و؛ نه پوهېده چې د ځان او د ښاریانو د خلاصون لپاره څه وکړي؟ وزیر شیر محمد خان قیصر ته سلا ورکړه چې که فتح خان له بنده خلاص کړئ نو ښار به له کلابندۍ وژغورل سي، پرته له هغې به دوست محمد خان ټول ښار درې ورې کړي. همدا ډول شیر محمد خان شاه شجاع ته خبر ورکړ چې قیصر ته دې د فتح خان د خوشې کېدلو امر ورکړي. شاه شجاع شرط کېښېښود چې دا کار هغه مهال شونی ګرځي که محمد عظیم خان او غلامخان دواړه کابل ته د تضمین په ډول ورولبېږل سي؛ په دې توګې فتح خان له بنده خوشې سو.^۲

خو الفنسټن په دې باور دی چې فتح خان قیصر په پوې غوندې کې ولېد او د خپلو پخوانیو خدمتونو په یادونې او د راتلونکو ژمنو په کولو، قیصر

^۱ پیرس، عروج بارکزائی، ۴۸ پ

^۲ - الفنسټن، ژباړه فکرت، ۵۲۹ پ

پي دومره تر خپلي اغېزې لاندې راووست چې نه يوازې هغه پي له زندانه خوشي کړ بلکه خپلي ټولي پخواني اړيکي پي له سره ورسره ژوندۍ کړلې. د فتح خان په خلاصېدلو د کندهار ښار هم له کلابندۍ خلاص سو او فتح خان له خپلو وروڼو سره يو ځای گرځېد ته لار چې له شاه شجاع سره د يوې بلې جگړې لپاره د چمتووالي له نېولو وروسته پر کابل يرغل وروړي. کله چې ټولې چارې سمې او سمبال شوې، فتح خان د کندهار پر خوا وخوځېد، کندهار ته له رسېدا سره سم پوه شو چې (سيف الدوله) ميرعلم خان پرکابل باندې د بريد لپاره د قيصر سوچ او دريځ په بل مخې اړولی دی. فتح خان د قيصر له ژبې ماتولو څخه خواږدۍ سو او پرېکړه پي وکړه چې کامران له فراه څخه را وغواړي او د قيصر پر ځای پي کښېنوي.

فتح خان، د کندهار نېولو ته کامران راوباله او کامران هم د کندهار پر لور په خوځېدو سو. په دې ترڅ کې يوه شپه يوه هېښنده پېښه رامنځته سوه چې پېښو ته پي بل رنگ ورکړ. قيصر چې د کندهار پر لور د کامران په خوځېدا او له فتح خان سره په يوځای کېدا خبر سوې وو، غوښتل وټېښتي. قيصر د شپې په تېارۍ کې د يوه شهلېت (مشال) له څنگه په پټه ټېښتېده، په همدې شېبې کې فتح خان هم نابېره له همدغه ځايه تيرېده. په لومړيو کې پي پو بل وپېژندل او د ښکښلو، سپکو او سپورو په وېلو پي پو بل ته ښه راغلاست ووبل خو کله چې د تراخي ژبې او سپکو سپورو د وېلو له اوره ساره سول، خبرې پي تودې او پو بل ته په گېلو سول.

قيصر، فتح خان ته ووبل آيا په دې ارزې چې پوازې د خپل خان د ژغورنې او د کامران په ملاتړ کولو، ما ټېښتي ته اړ کړي؟ فتح خان د قيصر پر مخ د هغه ژمنه او ژبه ماتول او د هغه ډارنټوب را واپست. قيصر دا ځل بيا سوگند او لوړه وکړه چې نور به د فتح خان له نظر او سلا څخه پرته بل هېڅ کار ونه کړي او اوس هر څه چې دی واپي هماغسې به وکړي. په دې توگې دښمني او کېنه په سولې او پخلاينې واوښتله او قيصر ته پي ډاډ ورکړ چې د کندهار د حکومت واگي به بېرته ده ته ورستني کړي. ډېره موده لا نه وه تېره سوې چې کامران ميرزا د ښار د دروازو شا ته لښکرکوټ واچاوه. فتح

خان کامران ته خبر ورکړ چې له خپلې پخوانۍ پرېکړې لاس پر سر شوی او دی باید بېرته فراه ته ستون سي، کامران د فتح خان خبره ونه منله نو ځکه فتح خان اړ شو چې پر کامران برېد وکړي؛ له کامرانه لاره او ګودر دواړه ورک ول، د فراه لاره ورڅخه هېره سوي وه چې کوم لور ته ده، لنډه دا چې کامران له ډېرو ستونزو او کړاوونو وروسته خان فراه ته ورساوه.^۱

فتح خان د شاه محمود د بیا واکمنولو په لټه کې:

فتح خان چې قیصر ټکنی او زړه نا زړه ولېد نو ډېر خل بیا یې کامران ته د پیغام په لېږلو نوموړی پر کندهار او کابل برېد ته وهڅاوه. کامران میرزا چې د فتح خان په پوهې او پیاوړتیا ډاډمن وو، لومړی یې په هرات کې له خپل اکا څخه مرسته وغوښتله، اکا یې هم خپل زوی ملک قاسم د درو زرو جنگیالیو په بدرګې کامران ته ولېږه. کامران او فتح خان له خپلو ځواکونو سره یو ځای د کندهار پر لور وخوځېدل. د کندهار له لوري، قیصر هم له خپلو څلورو زورو جنگیالیو سره یو ځای ددوی مخې ته راووت. دواړه ځواکونه د محمد عظیم خان د کلا په شا وخوا کې له یو بل سره مخامخ سول او خونړی جګړه پېل سوه؛ قیصر په داسې حال کې د جګړې له ډګره وتښتېد چې د دواړو لورو دوه زره وژل شوي جنگیالي د ځمکې پر مخ پراته ول، په دې توګې قیصر ماته وخوړله او کندهار د کامران منګولو ته ورغی.

ددې پېښې خبر په لنډ وخت کې په پېښور کې شاه شجاع ته ورسېد. شاه شجاع نوی له کشمیره راستون شوی وو؛ شاه شجاع د مختارالدوله شیرمحمد خان په لاس، کشمیر د عبدالله خان الکوزي له منګولو (چې د یار محمد خان الکوزي پلار وو) خلاص کړی وو؛ شاه شجاع کندهار ته د تګ لپاره خپل وزیر شیر محمد خان ته پیغام ورکړ چې ډېر ژر دې له خپلو ځواکونو سره یو ځای د کابل پر لور وخوځېږي. خو وزیر په هره خبره چې ول له دغه لښکري یون څخه غاړه وغړوله او شاه شجاع اړ سو چې په ټوازي سر د

^۱ -موهن لال، زندګی امیر دوست محمد خان، ۱ ټوک، ۵۷-۵۸ پاڼې

کندهار پر خوا و خوځېږي.^۱

په دې مهال کې فتح خان او د کندهار لښکر ټولو په ګډ غږ وړاندېز وکړ له دې چې دوست محمد خان په جنګي عملیاتو کې له خاته زښته ډېره وړتیا ښودلې نو د لښکر د بولندوی په توګې دې وګومارل سي، او بیا دې د کابل پر لور مارش وکړي. دواړه لښکري د غزني په قره باغ کې له پو ډل سره مخامخ سوي. پوه بي باکه او ټېنګه جګړه ومېنله؛ ګڼ شمیر جنګیالي په وېنو او خاورو کې لیت پیت رغېنټلي ول چې پو ناڅاپه دواړه ځواکونه د پو ډل پر وړاندې چوپ او ساره ودرېدل. لامل یې دا وو چې (فارسیانو - ژ) ایرانیانو پر هرات برېد کړی وو او د هرات په دفاع کې د هرات حاکم فیروزالدین خان د فارسیانو پر وړاندې د خپل لېږل شوي لښکر د ملاتړ لپاره له کندهاره مرستندوی لښکر ته کلکه اړتیا درلودله؛ له دې کبله خپل زوی ملک قاسم ته یې د پیغام د لېږلو په ترڅ کې امر کړی وو چې ژر تر ژره دې هرات ته راستون سي. نوموړي بګاري/ قاصد د هرات د حاکم پیام د غزني په قره باغ کې د هغه زوی ته ورساوه او ملک قاسم هم له خپلو ځواکونو سره پو ځای د هرات پر لور وځوځېد. په همدې لړ کې احمد خان نورزی هم له خپلو ځواکونو سره پو ځای د جګړې له ډګره ووت. څرګنده ده چې دوست محمد خان او فتح خان هم د لږو ورپاتې شویو جنګېالیو په مټ نه شوای کولای کوم کار تر سره کړي، له دې کبله اړ سول چې خپل پلرني ټاټوبي ګرځک ته په بېرته ستنېدلو بلي شوني شېبې ته شپې - ورځې وشماري. په دې توګې شاه شجاع پرته له کوم خنډه کندهار ته راغی، او وروسته له دې چې د کندهار اداري چارې یې د زمانشاه بل زوی محمد یونس ته وسپارلې خپله له قیصر سره یو ځای کابل ته ستون سو.

د فتح خان او شاه شجاع بیا پیوستون او بیلتون:

شاه شجاع له کندهاره کابل ته په رسېدلو پوه سو چې وزیر یې شیر

^۱ - الفندستن، افغانان، د فکرت ژباړه، له ۵۱۳ پاڼې وروسته

محمد خان د بنار له نامتو روحاني ميرواعظ سره په گډه د هغه پر ضد د پردې تر شا کار کوي. له دې کبله شاه شجاع د فتح محمد خان او دوست محمد خان د همکارۍ په فکر کې سو او د مدد خان اسحق زي (ساکزي) او احمد خان نورزي په گډون د شاهي کورنۍ د پو شمېر غړو په بدرگي پي يو پلاوی په دې هېلي فتح محمد خان ته گرشک ته ولېږه چې گرشک ته له رسېدا سره سم بارکزي وروڼه له خان سره راگډ کړي. له کابل څخه رالېږل شوی پلاوی له يو شمېر خاتانو او مخورو سره د بارکزيو وروڼو د ډاډمنولو لپاره کندهار ته لاړ او د فتح خان په مشرۍ پي له بارکزيو وروڼو سره وکتل؛ پلاوي ژمنه وسپارله چې هېڅکله به له بارکزيو وروڼو څخه خپل ملگرتوب او همغږي ونه سپموي او د دغه هوډمن تکل د ريښتونولي په موخي فتح خان پي " د سردارانو سردار " ونوماوه او دوست محمد خان ته پي پوه جوړه وياړمنې خلعتي، د سرو زور له لاني (يراق) سره يو خای پو خاصه آس، او يو لک نغدي روپۍ د لگښت لپاره ورکړي.^۱

وزیر فتح خان چې يو خل بيا له شاه سره يو خای شوی وو، شاه ته پي سلا ورکړه چې که غواړي د افغانانو په منځ کې درنښت او گرانيښت ومومي نو فعاله پوخي ژوند دي غوره کړي، مگر شیر محمد خان د فتح خان ددغه لېدلوري مخالف وو. هرگوره، شاه د فتح خان وړاندېز تانيد کړ او له بارکزيو وروڼو او (د شیر محمد خان له بل مخالف) سردار محمد اکرم خان سره يو خای د پېښور پر لور وخوځېد چې د سنده له آمرينو او نورو سپمو څخه ماليه راټوله کړي.

په کابل کې پاتي سوی شیرمحمد خان په دې لټه کې سو چې د قيصر په زړه کښې د کابل د سلطنت د واگو د راخپلولو هېلي او غوټی وغوړوي، له دې کبله د شاه شجاع پر ضد پي په کارونو کې د خنډ او ځنډ په رامنځته کولو پېل وکړ. کله چې شاه شجاع سنده ته ورسېد سندهيان چمتو ول چې يوازي پينځه

۱ - موهن لال، زندگي امير دوست محمد خان، د علمی ژباړه، ۱، ټوک، ۵۷ - ۵۸

لکه روپی ورکړي او له هغه پورته د ماليي ورکړه یې رد او د شاه شجاع پر وړاندې یې مقاومت پېل کړ او د شاه د ټاکل شوي ماليي له ورکړې څخه یې غاړه وغړوله.

اکرم خان شاه ته سلا ورکړه چې له سندهیانو څخه دې (د پخواني ټاکل سوي ماليي) د پېنځو لکو روپو په اخیستنې بسنه وکړي او له جگړې دې ډډه وکړي، مگر فتح خان او دوست محمد خان د اکرم خان د نظر مخالف ول او له شاه یې وغوښتل چې دا خبره دې د هغوی زیورتیا او پوهې ته ورپریږدي چې له سندھ څخه به دیرش لکه روپی د وسلې له کارولو پرته ترلاسه کړي، مگر شاه د اکرم خان په سلا عمل وکړ او هغه ته یې اجازه ورکړه چې له سندهیانو سره خبرو اترو ته کښېني. اکرم خان د سندهیانو کمپ ته لاړ او بېرته پېنځه لکه روپی په لاس راستون سو.

وروسته له دې چې د فتح خان ګټوره سلا د شاه له خوا ونه منل سوه، فتح خان له شاه خوا بډی او کندهار ته د بېرته ستنېدا په فکر کې سو. بارکزیو وروڼو حیدر آباد ته په رسېدا خپله لاره د شکارپور پر لور کړه کړه. شاه شجاع له خپلې تېروتنې پېښمانه سوی وو او شکارپور ته لاړ، په شکارپور کې یې له بارکزیو وروڼو څخه بڅښنه وغوښتله او یو ځل بیا یې ژمنه وکړه چې د هغوی له سلا مشورو څخه به غاړه ونه غړوي. د دوست محمد خان زړه چې په مېړانې مین وو د شاه له دغه المتاس او بڅښنې څخه په ولولو سو او وېې منله چې د شاه په چوپړ کې به پاتې سي. شاه له شکارپور خپله پاملرنه د غازيخان د ډېرې پر خوا واړوله. په همدغه ځای کې شاه واورېدل چې د شیر محمد خان او قیصر کسان د شاه پر ضد پاڅېدلي او پېښور د هغوی لاس ته لوېدلی دی. په دې لړ کې شیر محمد خان، فتح خان ته یو لېک و لېکه او په لېک کې یې له خپلې پخواني ملګرتیا او د شاه شجاع له لاینې / بدژمنۍ څخه یادونه کړې وه. له دې کبله ول چې فتح خان او وروڼو د کندهار لاره ونېوله او د کندهار پر لور وخوځېدل. شاه شجاع هم د خپل بخت په ازمویلو په پېښور برېد وکړ او پېښور یې بېرته ونېو. (۱۸۰۸ ز کال)

د کابل له بالاحصاره د شاه محمود ژغورنه :

وزیرفتح خان څو ځله له شاه شجاع سره یو ځای شو او بیا یې ورسره پرېکون وکړ. هېڅ شک نشته چې له دغو یوځای کېدنو او پرېکونونو څخه د وزیر موخه د سدوزیو په کورنی کې د داسې یوه ور او پوه سړی موندنه وه چې د احمد شاه دراني په څېر د هېواد د چارو د پرمخ بیولو لپاره پیاوړي وړتیا په کېنې نغښتي وي. او دا هغه ځانگړتیاوې وې چې نه د شاه شجاع ، نه د کامران ، نه د قیصر او نه د حاجي فیروزالدین خان په ځان کېنې لېدل کېدلې. له دې کبله د کار چاره یې د شاه شجاع له زندانه د شاه محمود په خلاصون او یو ځل بیا د کابل پر گدی د هغه په کېښلولو کې ولېدله.

وزیرفتح خان هېڅکله ستړیا نه منله او خپلې موخې ته د رسېدا په لارې کې یې د هر راز گواښ په منلو وېره نه درلودله، له همدې کبله د شاه محمود له پرځېدا وروسته، وزیر په یوه ځای کې نه تم کېده. کله به کابل، کله کندهار، کله فراه او هرات او کله پېښور، سنده او شکارپور ته د آس پرشا لالهنده په تگ راتگ وو؛ د همدغه تگ راتگ په لړ کې به کله له لښکر او کله به له خپلو وروڼو او ملگرو سره د کابل او فراه ترمنځ خنډونه د خپلې لارې له سره لېرې کول؛ په پای کېنې یې محمود له زندانه خلاص کړ او د کابل پر تخت یې کېښناوه. فتح خان، پرته له دې چې د سلطنت په لاس ته راوړنه کې خپله وړتیا او ځواک د ځان لپاره په کار واچوي ، خپل ټول ځواک او توان یې د سدوزیو د سلطنت د تېښت په لارې کې په کار اچولی وو ، تر دې چې په همدې لارې کې یې خپل سر هم بایلود.

په هغو شپوورځو کې چې د مختارالدوله شیر محمد خان له لاسه د چارو واگې واخېستل سوې او گوښه په کور کېښنول سو او له میرواعظ سره یو ځای د شاه شجاع د راپرځولو لپاره یې هلې ځلې پېل کړې وې، فتح خان خپل ورور شیردل خان ته دنده وسپارله چې د قزلباشانو په مرستې دې د کابل له بالاحصاره د شاه محمود د ژغورنې په لارې کېنې کوښښ وکړي. څرگنده ده چې له بالاحصاره د شاه ژغورنه دومره آسانه نه وه او زښتې ډېرې چابکې او

خبرکی ته یې اړتیا درلودله.

د بارکزیو وروڼو په منځ کې له وزیرفتح خان وروسته شیردلخان په ډېرې پوهې، پوخوالي او خیرکتابه سمبال وو، هغه وکولای شول د ۸ ساعتو په اوږدو کې د کارپوهو ورهنگرو " ماهر و کاسبینو " په مرستې، د کابل تر بالاحصار لاندې پو کیندوی / نقب ووهي او بندي پاچا ورڅخه را خلاص کړي. شاه محمود تر پوې مودې پورې په شهدای صالحین کې د پوې مقبرې تر څنګ تر هغې شېبې پورې پټ سو چې ښاري گزمه د هغه له لټون څخه نومېده شوه. شاه محمود د شپې په تېارې کې پر آس کښېناست او له څو تنو سره یې پو ځای په تېښتې د هرات پر لور ودانګل. شاه محمود ته په هرات کې د هغه ورور فیروزالدین په خوښۍ ښه راغلاست وواپه، خو ورور یې په لنډ وخت کې خپل چلند بدل کړ؛ ښايي فیروزالدین په خان بېرېدلی وي چې ورور یې هرات دده له منگولو ونه باسي.

شاه محمود د خپل ورور په چلند کې د بدلون په لېدلو له هراته فراه ته راغی او په کندهار کې د فتح خان او د هغه د وروڼو د راتلونکي په پام کې نیول سوي گام اوچتولو ته سترگې په لارې کښېناست. په حقیقت کې بارکزیو وروڼو په کندهار کې د ځواک له راټولولو سره سم شاه محمود ته پیغام ولېږه چې کندهار ته راسي، بیا یې د کابل پر لور تګ ته ملا وتړله. کابل ته د لارې په اوږدو کې په کلات کې له شاه محمود سره د بدرگه لښکر په منځ کې بېلتون رامنځته سو، نورمحمد خان او عطامحمد خان بامیزی د شاه محمود له لښکره بېل سول؛ له شاه محمود سره یوازې فتح خان او دوست محمد خان سره له خپلو نورو وروڼو پاتې شول، بارکزي وروڼه پوه سول چې له لښکر پرته نه شي کولای کوم کار تر سره کړي، له دې کبله دوی هم خپله مخه بېرته د گرځک خواته تاو او په گرځک کې ډېره سول.

شاه شجاع چې تر کلاته مخته راغلی وو، له هماغه ځایه بېرته پېښور ته لاړ چې د الفنستن تر مشرۍ لاندې انګلیسي پلاوي ته ښه راغلاست وواپي. انګریز پلاوی د ۱۸۰۹ ز کال د فبرورۍ د مېاشتې په ۲۵ نېټې پېښور ته ورسېد او د شاه شجاع له پلوه ورته په تودو ولولو هرکلی ووهل سو، پلاوی

څکه راغلی وو چې شاه د روسیې او فرانسې له نوي گډې تلوالې څخه خبر کړي؛ له همدې کبله ول چې د بریتانوي هند او د کابل د سلطنت تر منځ لومړنۍ گډ دفاعي تړون لاسلیک شو؛ د تړون تر ټولو مهمه موخه دا وه چې د کابل له لارې دې هند ته د فرانسویانو د ورتگ مخه ونیول شي.^۱

په ۱۸۰۹ ز کال کې ول چې شاه محمود یو ځل بیا د وزیر فتح خان د زورورتیا، پالیالۍ او کارپوهۍ او د هغه د وروڼو دوست محمد خان او شیردلخان په میرانې او وړتیا په مټ په دې بریالۍ شو چې د دویم ځل لپاره د واکمنۍ پرگدی ډه ډه ووهي. لومړنۍ گام یې دا وو چې فتح خان او د هغه ورور محمد عظیم خان دې د کابل پر لور د شاه شجاع مخه دب کړي. د محمد عظیم خان د لښکر شمېره لږ وه او د جلال آباد په بالاباغ کې د شاه شجاع له ځواک سره مخامخ شو، مقاومت یې ونه شو وکولای او بېرته په شا سو.

د کابل د سلطنت پر گدی د شاه محمود بیا ناسته:

شاه شجاع په پېښور کې وو چې بارکزي وروڼه له گرشکه تر فراه او سبزواری پورې پرمخ لاړل؛ په سپمې کې دېره بارکزيو او درانیو قومونو ته د مخ په اړولو یې نښې درې زره جنگیالي راټول کړل، بیا یې په خاشروډ کې په درو کاروانونو چاپه ووهله او له لاسته راغلو پېسو یې خپل جنگیالي په وسلو سمبال او د کندهار پر خوا یې مارش وکړ. د کندهار والي شهزادګی یوسف وتښتېد او د کندهار عسکري بولندوي میرعلم خان تسلیم سو. له هغه وروسته یې د فتح خان ورور پردلخان د کندهار د والي په توګې وګوماره او د کابل پر لور پر مخ لاړل. په کابل کې هم له کوم مقاومت سره مخامخ نه شول او شاه محمود د ۱۸۰۹ ز کال د اپریل د مېاشتې په ۱۷ نېټې د کابل بالاحصار ته راغی او د دویم ځل لپاره یې خپل سلطنت اعلان کړ.^۲

په دې توګې شاه محمود په ۱۸۰۹ ز کال کې یو ځل بیا د وزیر فتح خان

۱ - الفنسټن، افغانان، د فکرت ژباړه، ۵۳۴ پ

۲ - پیرس، پ ۶۱، الفنسټن، ت پښتو ژباړه، ۲ ټوک، ۳۲۳ پ

او د هغه د وروڼو دوست محمد خان او شیردلخان د پالیالی، زړورتیا او کارپوهنې په مټ د کابل د سلطنت د تاج او گدۍ په بیا نېولو بریالی شو. د فتح خان لومړنی کار د شاه شجاع پر وړاندې د خپل ورور سردار محمد عظیم خان لېږل ول چې کابل ته د هغه د راتگ مخه ونېسي. مگر سره له دې چې محمد عظیم خان مرستندویه ځواک په خپل واک کې درلود، د جلال آباد په بالاباغ کې دده او د شاه شجاع د ځواکونو په لومړنۍ نښتې کې یې مقاومت ونه شو کولای او اړ شو چې بېرته په شا شي.

د شاه محمود د ځواکونو شمېره له درو زورو پورته نه وه، مگر د شاه شجاع د سرتېرو شمېر ۲۵ زرو تنو ته رسېد چې په یوې توپخاني هم سمبال ول. دوست محمد خان په کابل کې د شاه محمود د پوځي ځواک د بولندوی په توگې وگومارل شو. موهن لال وایي: فتح خان، دوست محمدخان او د پوځ څو تنو نورو مشرانو د شاه محمود په کېږدۍ کې یوه غونډه جوړه کړله. دوست محمد خان چې "په تدبیر، سیاست او زړورتیا یې تل ډاډمنه ډډه لگول کېدله"^۱ مشرانو ته وړاندېز وکړ: تر هغه مهاله چې دښمن په بشپړ ډول نه وي خوځېدلی او نه وي رانېږدی شوی، باید په ورو ډلو ونه وېشل شي، ددښمن پوځ باید پو ځای او په پو بل راټول وي او نه دې پر دښمن د لوت او تالا برېد وشي، ځکه دا کار زموږ په لښکر کې هم زړه نازړه توب او گډوډي رامنځته کوي او دښمن له دغه حالت ګټه اخلي. هغه زیاته کړه که دښمن تر دوی برلاسی ښکاري دوی نه باید له دې خبرې کومه وېره ولري او نه دې له دښمن سره پو ځای سي، که څوک له دښمن سره یو ځای کېږي نه یوازې خان او خپل قوم شرموي بلکه زموږ د لښکر روحیاتو ته به هم کلک تاوان ورسوي. موږ باید پېاوړی ایمان ولرو او ومنو چې زموږ لښکر به ګټونکی او سوبمن سي. ددوست محمد خان ویناوې او سلاوې د شاه محمود، فتح خان او په غونډې کې د نورو ناستو ځانانو له خوا په خوښۍ ومنل سوي او د سولې او

^۱ - موهن لال، زندگی امیردوست محمدخان، ژباړه، داکتر هاشمیان، ۱ ټوک،

جگړې ددگر ټولې چارې پې هغه ته وسپارلې. "د شاه شجاع د لښکر پر چنډاول/ پیشقراول باندې د گندمک په ورځپرمو سېمو کې د دوست محمد خان له پلوه څو پرله پسې برېډونه تر سره سول او دروند تاوان پې ور وړاوه.

موهن لال وايي: "د جگړې په ډگر کې بشکېلو کسانو را ته

ویل: په دغسې ستړې جگړې کې د دوست محمد خان د پوځي پوهې ستاينه لکه چاپکي، هوښياري، زورتيا، ټېنگوالی او مقاومت، لارښوونه او سرمشري دومره ډېره ده چې هر څوک به پې په ستاېنې ستړی سي. جنگېالېو په سترگو لېدل چې دوست محمد خان به د دښمن پر پوه کتار ور ننوت، د دښمن نفودي لښکر به پې ماته او بېرته به په شا سو او خپل جنگيالي به پې پرغل او جگړې ته هڅول. بله شېبه به مو لېدل چې دوست محمد خان به د يو شمېر بې دسپلینو سرتېرو په بېا سمبالولو بوخت وو او د يوه لارښود او مشر په توگې به پې کار کاوه. مدد خان او اعظم خان چې د لسو زرو سرتېرو مشري پې په غاړه وه، په خپل لښکر کې د خپل پوځي مقام او درېځ نري والي ته په پاملرنې په وحشت کې لوېدلې ول چې څنگه دوست محمد خان د دښمن د لښکر ډېر سرتېري وژل. په پای کې دوست محمد خان په دې بريالی شو چې د دښمن سرلښکرې او مخکېنه برخه درې وړې او شا تگ ته پې په دې توگې اړباسي چې د پوځي توکو او خاني تلفاتو د شمېر له اړخه پې درانده تاوانونه ور رسولې ول."^۱

ورپسې جگړه په نملې کې رامنځته شوه په دې جگړې کې فتح خان په خپله دومره زورتيا او مېړانه وښودله چې شاه شجاع ته پې ماتي ورکړه او شجاع پې ټېښتې ته اړ اېست، د هغه وزير اکرم خان ووژل شو او د شاه شجاع ټول پوځي توکي د فتح خان د لښکر لاس ته ورغلل، هغه سره زر او د گرانېو کاڼو او ډېرو پانگه چې د فتح خان د خواک لاس ته ورغلې وه دوه

^۱ - موهن لال، زندگي امير دوست محمد خان، ۱ ټوک، ۱۰۱ پاڼه

میلیون پونده اټکل شوی ده.^۱

له هغه وروسته فتح خان جلال آباد ته لاړ او خپل ورور محمد عظیم خان ته یې چې لومړی دنده وسپارله له شهزادګي کامران سره یو ځای پېښور ته تګ و و چې د شاه شجاع له منګولو یې خلاص او مالیه راټوله کړي. محمد عظیم خان او شهزادګي کامران د پېښور پر لور لاړل او ښار یې ونېو. محمد عظیم خان د پېښور د حاکم په توګې پاتې او شهزادګي کامران کابل ته راستون سو. په دغه ټول اړودور کې فتح خان د یوې شېبې لپاره د خپل لښکر له پالنې او غمخوړې څخه یې خبره نه و، د همدې پالنې او ساتنې په مټ ول چې د کورنېو مخالفانو او باندنېو دښمنانو پر وړاندې اکثریتو جګړو کې بریا دده په برخې وه.

شاه شجاع په نملې کې له ماتې خوړولو وروسته د خېبر پرلور وټیټېد ، موده وروسته یې د لښکر د راټولولو تکل وکړ چې پرکندهار برېد وکړي. شاه شجاع همداسې وکړل؛ د نورزیو له ځانانو سره یو ځای یې پرکندهار برېد وروړ؛ په دغو ځانانو کې د میر علم خان پلار، عبدالله خان هم و چې د شاه محمود له پلوه زنداني او بیا وژل شوی وو. سره له دې چې پردلخان د کندهار له ښاره په زیورتیا دفاع وکړه بیا هم ښار د شاه شجاع لاس ته ورغی، له دې پېښې وروسته د وزیر فتح خان په امر یو لښکر د شهزادګي کامران په ملتیا په لنډ وخت کې د کندهار پرلور وخوځېد؛ د دواړو خواوو ترمنځ جګړه ونښتله، په پای کې شاه شجاع د وزیر فتح خان له لاسه بیا ماتې وخوړله او شجاع راولپنډۍ ته وټیټېد. وروسته د کشمیر حاکم عطا محمد خان چې د کوه نور الماسو ته یې سترګې غلې کړې وې شاه شجاع ته ژمنه وکړه چې پېښور به بېرته د محمد عظیم خان له منګولو څخه خلاص او ده ته به یې وسپاري، سره له دې چې پېښور د یوې لنډې مودې لپاره د محمد عظیم خان له منګولو ووت مګر محمد عظیم خان وکولای سول بېرته پېښور د شاه شجاع له لاسه وژغوري.

^۱ پیرس، هماغه اثر، ۶۱-۶۲ پ

شک نشته چې که د کابل د واکمنۍ پرگدی مین شاه شجاع چې د هغه لپاره یې بی شمیره لالهاندۍ او سربدلای ولېدلي، د شاه محمود له بندي کېدلو او له وزیر فتح خان سره له یوځای کېدنې وروسته، وزیر فتح خان یې له خانه نه وای خوا بدی کړای او پرېښی نه وای چې وزیر فتح خان د هغه له دښمنانو او سیالانو سره یو ځای شي، نو شاه شجاع کولای سوای د کابل د سلطنت واگې تر ډېرې اوږدې مودې پورې په لاس کې ولري. خو شاه شجاع گومان کاوه چې کولای سي فتح خان په آسانه وغولوي او ددې پرځای چې فتح خان ته ارزښت ورکړي، بارکزي خانان یې له خانه خوا بدي کړل چې ددغه سیاست بېه په خپله شاه شجاع ته گرانه پرېوتله.

خو شاه محمود چې د خپل سلطنت دویم پړاو یې هم د فتح خان او د هغه د وروڼو د هڅو په مټ گټلی وو، د هیواد د ادارې ټولې واگې یې وزیر فتح خان او دهغه وروڼو ته چې ورته د ډېر ډاډ وړ کسان ول، وسپارلې. شاه محمود، وزیر فتح خان د سر وزیر په توگې وټاکه او له درنښت ډک د (اشرف الوزراء) لقب یې ورکړ. د پاچا د همدغه ډاډ له کبله بارکزيو وروڼو هم تر وسې وسې هڅه وکړه چې د افغانستان د ستر احمد شاه بابا د پړاو ځواک، برم و پرتم بېرته راژوندی کړي. دغې موخې ته د رسېدا لپاره وزیر فتح خان د افغانستان د گڼ شمېر ولایتونو د ولایتي چارو واگې د خپلو وروڼو په منځ کې چې خپل ټول ژوند یې د شاه محمود د سلطنت د بیا ترلاسه کولو په لاره کې په سرښندنې ډالۍ کړی وو وسپارلې، هغوی هم په نه ستړې کېدونکې توگې د هېواد اړوندې چارې په زیورتیا پر مخ بوتلې.

پردلخان د کندهار د ولایت والي، سلطان محمد خان د پېښور والي، شیردلخان او کهندل خان د بامیانو او غزني والیان، رحمدلخان چې ډېرې وختونه په شکارپور کې اوسېده د بلوڅستان د ولایت د والي په توگې وټاکل سول. نور وروڼه یا د نوموړو والیانو تر لاس لاندې او یا د مشر ورور فتح خان تر لاس لاندې په کابل کې په کار بوخت شول. دوست محمد خان چې د مېراني، زیورتیا او تېنگوالي خانگري خانگرتیاوې یې درلودلې او په جنگي چارو کې د جلا خصوصیاتو لرونکو نوښتگر جنرال وو او د چارو په ادارې او د

پېښو په وړاند ویني ، متانت او سیاست کي د نورو وروڼو په منځ کي ممتاز وو، له وزیر وروسته رتبه یي درلودله، په کابل کي د وزیر د چارو اداره، او د سردار محمد عظیم خان، نواب اسد خان او د نواب جبارخان د کورنیو د پالنې او ساتنې چارې ده ته ور په غاړې وې.

هرات یوازینی ولایت وو چي د سدوزیو له کورنی څخه د شهزادګي فیروزالدین په لاس کي پاتې وو او هغه هم له دې کبله ول چي د فتح خان ځواک په ختېځو ولایتونو کي د ټیکاو او امن او د چارو په بیا سمبالولو بوخت وو ځکه تل د شاه شجاع او رنجیت سنگه له پلوه پکي خنډونه رامنځته کېدل.

د پېښور او کشمیر د نېولو لپاره لښکري یونونه:

شاه شجاع خپل د سلطنت لومړی پړاو له ۱۸۰۳ تر ۱۸۰۹ ز کال پوري پرمخ بوت او په (۱۸۰۹ ز / ۱۲۲۴ ق) کي د نملې په جګړې کي یې ماته وخوړله؛ د شجاع له دې ماتې وروسته شاه محمود د وزیر فتح خان د سربیندو هڅو په مټ د کابل د سلطنت د چارو واګې د دویم ځل لپاره په لاس کي واخېستلې. چرچه مار شاه محمود چي خپله ناوړیتا یې د خپل سلطنت په لومړي پړاو کي په زباد رسولي وه، د دویم ځل لپاره د سلطنت د واګو له اخیستلو سره سم یې یو وار بیا یو شمېر خلک له خانه خاږدي کړل او د سلطنت پر وړاندې یې ودرېدل. د هغه سیال، شاه شجاع چي د نملې له ماتې وروسته د خټکو کوهستان ته تښتېدلی وو د کابل د نېولو لپاره د کندهار له لارې را وړاندې سو (۱۸۱۰ ز- ۱۲۲۵ ق)، خو بیا یې د وزیر فتح خان له لاسه ماتې وخوړله او هند ته لاړ او له هغه ځایه یې پر پېښور برېد وکړ او پېښور یې د څو مېاشتو لپاره په منګولو کي ونېو، خو د وزیر فتح خان ورور، سردار محمد عظیم خان بېرته پېښور د شجاع له لاسه خلاص کړ. شاه شجاع دا ځل د ملتان، راولپنډۍ او لاهور پر خوا لاړ او شاه محمود یو ځل بیا په چرچو بوخت سو او فتح خان اړ سو چي د هېواد ټولې چارې هم له اداري او هم له پوځي اړخه پر مخ یوسي.

وزیرفتح خان هم، په خپلې پوهې او خبرکوالي د افغانستان د چارو په سم پرمخ بېولو بوخت شو او د هېوادنیو چارو په پرمخ بېونه کې ډیر ښه وځلېد. د وزیر فتح خان د بریا اړخ د هغه په پوهې، سیاست، لیرلېد او په خپلو وروڼو په ډاډ او دوه اړخېز درناوي پورې تړلی وو، نورو وروڼو ورته د مشر ورور په سترگو ډېر درناوی کاوه او خبرو ته یې غاړه اېښودله.

هېوادنی چارې په دې ډول پرمخ تللې خو په کشمیر کې عطا محمد خان باميزي د څو کلنې واکمنۍ له شامته خان د پیاوړي واکمن په هېنداره کښې لېده، هغه دومره خان پیاوړي ګاڼه چې شاه محمود ته یې د درناوي سر نه ټیټاوه او کابل ته یې د مالېې له رالېږلو ډه ډه کوله، نوموړی ان په دې فکر کې هم ولولېد چې پېښور د شاه محمود له سلطنتي کړۍ څخه بېل او خان خپلواکه سلطان اعلان کړي. له دې کبله فتح خان خپل وروڼه سمندر خان او جهانداد خان د یوه درې زره کسېز لښکر په مشرۍ پېښور ته ولېږل چې پېښور ونېسي، د دواړو خواوو تر منځ جګړه ونښتله، عطا محمد خان ماته وخوړله او پېښور بېرته د سمندر خان او جهانداد خان لاس ته ورغی.

د یادونې وړ ده چې عطا محمد خان باميزي د کشمیر د څوکلن حکومت واګې د شاه شجاع د فرمان له امله تر لاسه کړې وې مګر اوس هغه مهال رسېدلی وو چې نوره د شاه شجاع واکمني ښه او بې نوم او بې ښانه په لاهور کې لالهانده ګرځېده، خو عطا محمد خان لا تر دې دمه د کشمیر خپلسري او خپلچاري والي وو. کېدای شوای چې شاه شجاع او عطا محمد خان یو بل ته نېږدې سوي وای خو د دواړو ترمنځ د پلاروژنې تربګنې پرته وه، د عطا محمد خان پلار مختارالدوله شیرمحمد خان او تره یې خواجه محمد خان د قصیر د اله ګولې پر مهال په پېښور کې د شاه شجاع په لاس وژل شوي ول.

هر ګوره، له یادې شوې تربګنۍ سره سره عطا محمد خان د یوه لېک په لېږلو، شجاع الملک و هڅاوه چې له لاهوره ووځي او د پېښور تاج او تخت دې ونېسي. شاه شجاع هم د سلطنت د نېولو په هېلې پېښور ته راغی، خو عطا محمد خان، سمندر خان او جهانداد خان ته یې په پټه خبر ورکړ چې د هغه د پلار وژونکی، شاه شجاع دې بندي او کشمیر ته دې لاس او پښې تړلې ورولي.

همدا وو چې هغوی هم شاه شجاع د یوې مېلمستیا په ترڅ کې ونېو او عطا محمد خان ته یې ور ولېږه؛ عطا محمد خان، شاه شجاع د کشمېر په بالاحصار کې بندي کړ. (۱۸۱۲ز)^۱

په نملې کې د شاه شجاع له ماتې نېولې، په بالاحصار کې د هغه د بندي کېدلو تر پړاوه پورې د پېښور د واکمنۍ دریځ په درو ټکیو د درو ځواکونو: د شاه محمود ځواک (مرکزي دولت)، د (کشمیر د حاکم) عطا محمد خان بامیزی او (په لاهور او راولپنډۍ کې) د لالهانده شاه شجاع تر منځ پېچلې او بدل سوی وو او تل له ادلون بدلون سره مخامخ وو؛ له دې کبله دلته غواړم همدغې سکالو ته د « واقعات شاه شجاع» د لېکوال له انده په لنډېر یوه کتنه وکړم.

شاه شجاع په نملې کې له ماتې خورلو وروسته پېښور ته په شا تگ وکړ او له هغه ځایه د کندهار پر لور وخوځېد؛ شهزادګي ایوب خان او اسد خان بارکزي د شاه شجاع پر وړاندې مقاومت ونه شو کولای، شاه شجاع ښار ونېو، خو د ښار له نېولو وروسته کندهار ته ورڅېرمه د چکان د سېمې په جګړې کې یې بیا ماتې وخوړله او له هغه ځایه ډېره جات ته په شا سو او له ډېره جاته یې د راولپنډۍ پر لور مخه تاو کړه. دلته یو شمېر بلوڅ خانان لکه خان اڅکزي، یحیی خان بامیزی او غلام احمد خان، شاه شجاع ته وایې چې پېښور د سردار محمد عظیم خان له منگولو چې د شاه محمود له خوا هلته حاکم ګومارل شوی، په آسانه نېول کېدای شي، ان غلام محمد خان له خپل ورور عطا محمد خان څخه له کشمېره زر تته سپاره راغواړي او د پېښور پر لور خوځېږي او له یوې لنډې جګړې وروسته پېښور نېسي. شجاع پېښور ته راځي خو محمد عظیم خان له کابل څخه له خپل نوي ځواک سره راځي او شاه شجاع یو ځل بیا له پېښوره شړي او اړ کېږي چې د راولپنډۍ لاره ونېسي. دا ځل د عطا محمد خان بل ورور جهانداد خان او سمندر خان بامیزی له درو زرو سپرو سره شاه شجاع ته راځي او د پېښور نېولو ته یې هڅوي،

^۱ -نواي معارک، ۸ پ

شجاع د سردار محمد عظیم خان له ځواکونو سره مخامخ کېږي، د سردار محمد عظیم خان ورور عطا محمد خان بامیزی په دې نښته کې وژل کېږي، له دې سره سره شجاع د پېښور په نېولو نه بريالی کېږي او له ماتې وروسته بېرته د راولپنډۍ پر خوا تېښتي.

د کشمیر ناظم عطا محمد خان بامیزی یو ځل بیا خپل ورور غلام محمد خان له خپل معتمد نوکر آندرام سیکه سره د دوه نیم زرو سپرو او پليو جنگیالیو په ملتیا شاه شجاع ته ورلېږي. د شجاع او سردار محمد عظیم خان تر منځ جگړه نښلې او په دې جگړې کې سردار محمد عظیم خان ماته خوري او د کوهات او بنگېنو له لارې کابل ته راځي، په دې توګې پېښور ظاهراً د شاه شجاع لاس ته ورلوېږي خو عملي واګې یې د کشمیر د حاکم د عطا محمد خان د واک او اغېزو په کرۍ کې پاتې کېږي. شاه شجاع خپل زوی شهزادګی حیدر دېره جات ته د نواب جبار خان پر وړاندې جگړې ته لېږي، په دغې شېبې کې چې د شجاع زوی حیدر خان په دېره جات کې په جگړې بوختېږي جهانداد خان او سمندر خان بامیزی د کشمیر د حاکم عطا محمد خان په لارښوونې او امر شاه شجاع بندي کوي، لومړی یې د اټک کلا ته راولي او له هغه ځایه یې کشمیر ته لېږي او د کشمیر د کوه ماران په کلا کې بندي کېږي.^۱

په دې توګې د بارکزیو ورونو او شاه محمود پر وړاندې عطا محمد خان دریم لاس شمېرل کېده او څرګنده ده چې عطا محمد خان له خپل شته پیاوړي درېځ څخه په ګټه اخیستلو کابل ته د مالېې له ورکړې څخه غاړه غړوي. وزیر فتح خان د ولایتونو د حاکمانو په چارو په ځانګړې توګې د هغو ولایتونو په چارو کې چې د پردېو اغېزو ته نږدې پراته ول زېښت ډېر حساس وو؛ وزیر فتح خان د عطا محمد خان په لاس د شاه شجاع د بندي کېدلو خبره د شاه له غوږه تېروي او په پای کې شاه هم دې ته چمتو کېږي چې له وزیر فتح خان سره په ګډه د یوه ستر لښکر په ملتیا د کشمیر پر لور وخوځېږي.

ددغه خبر په اورېدلو جهانداد خان او سمندر خان وتښتېدل او شاه

^۱ - واقعات شاه شجاع، چاپ ۱۳۳۳، ۴۰ - ۵۰ پاڼې

محمود پېښور ته راغی. کله چې د کشمیر والي د شاه محمود له پرېکړې خبر شو، پاچا ته یې پیغام ولېږه چې د کشمیر د والي د پاتې کېدو په آر/شرط، په کال کې د درو لکو روپو د مالې وړکړې ته چمتو دی. پاچا او وزیر دواړو دغه وړاندېز وماته او د مالې د راوړلو لپاره یې خپل کسان کشمیر ته ولېږل. د پاچا کسان بېرته په تشو لاسونو راغلل او د عطا محمد خان له ناورې، ناخوښې او سرغړې چلنده یې وزیر فتح خان ته سرتیکونه وکړه. په دغه وخت کې پاچا په ملتان کې وو او کله چې د عطا محمد خان چال چلند یې د خپلو کسانو له خولې واورېد، هک پک شول، له دې کبله پرېکړه وشوه چې کشمیر ته لاړ شي او د عطا محمد غوږونه کلک ور تاو کړي.^۱

په هغوشېبو کې چې لښکر د اټک پر لور د خوځښت په حال کې وو، نابیره هر څه سرنسکوره شول، ځکه خبر ورسېد چې سید اشرف او سید عطا د کوهستان له پو شمېر وگړو سره د شاه محمود د ورور شهزادګي عباس گرد چاپېرېه را ټول او د هغه د پاچاهۍ غوښتونکي دي، څرګنده ده چې دغه خبر د کشمیر پر لور د تللو پر وړاندې خنډ را منځته کړ. د هغه ترڅنګ د شاه محمود د سرتېرو په منځ کې ګنګوسي خپرې شوې وې چې د شيعه ګانو او سنيانو ترمنځ جګړې رامنځته شوې ده؛ د دغه خبر په اورېدلو په لښکر کې د قزلباشو سرتېرو برخه سخته وېرېدلې وه او له پاچا یې وغوښتل چې بېرته دې کابل ته ستانه شي ترڅو له خپلو کورنیو سره مرسته وکړي.

په پای کې پرېکړه وشوه چې پاچا او وزیر به پېښور ته لاړسي او دوست محمد خان او محمد عظیم خان دې د اله ګولي د غلې کولو لپاره کابل ته وخوځېږي. دوست محمد خان او محمد عظیم خان دواړه په شونې چټک وخت کې کابل ته ورسېدل، شهزادګي عباس یې زندان ته واچاوه او د لسو ورځو په لړ کې یې بنورېن غلې کړ. سید اشرف او سید عطا چې د اله ګوله پاروونکو پېژندل شوې څېرې وې ونېول شول او د فیل تر پښو لاندې ووژل شول. دا دوېم ځل دی چې پاچا د کشمیر د والي د را پرځولو او له هغه سره د

^۱ - همان اثر، ۶۶- ۶۷ پاڼې

حساب او کتاب د چاټولو لپاره له کابل څوڅېړي او تر پېښوره رسېږي خو د هېواد په پلازمېنه کې د ناڅاپو پېښو د رامنځته کېدلو له کبله بېرته پلازمېنې ته په ستنېدلو اړ کېږي. لومړی ځل کشمیر ته د څوڅېړلو خبره د شاه شجاع او امین الملک محمد اکرم له پلوه وه خو هغه مهال و ځنډول شوه چې کابل د فتح خان په لاس وپرځېد او شاه محمود پاچا شو، مگر دا دې دا ځل شاه محمود او وزیر فتح خان په خپله د شهزادګي عباس د ستونزې له کبله اړ کېږي چې د عطا محمد خان خبره په کشمیر کې پر خپل حال پرېږدي او بېرته د هېواد پلازمېنې ته راستانه شي.^۱

په لومړي ځل شاه شجاع او امین الملک محمد اکرم خان، هغه مهال کشمیر ته د تګ خبره وځنډوله چې کابل د فتح خان په لاس راوپرځول سو او د کابل په گندمک کې شاه محمود د سلطنت پر گدۍ کېښېناست. دا ځل دا دی شاه محمود او فتح خان د شهزادګي عباس د ستونزې له کبله اړ کېږي چې د کشمیر خبره شاه ته پرېږدي او پلازمېنې ته راستانه سي. کله چې وزیر فتح خان کابل ته ورسېد سرغړو اله گوله کونکو ته یې سزا په لاس ورکړه او پلازمېنه خپل عادي حالت ته وګرځېدله، مگر بیا هم په کوهستان کې اوضاع نا آرامه وه. وزیر فتح خپله پاملرنه د یوه لښکر په مشرۍ کوهستان ته واړوله. وزیر لومړی د نرمېنت، د پېسو، انعام او اعزازي القابو د ورکړې د هڅې له لارې له خلکو وغوښتل چې آرامه سي، مگر کله چې دا چلند اغېزمن او ګټور ونه خوت، نو دوست محمد خان یې د کوهستان د حاکم په توګې وګوماره او خپل بل ورور نواب اسد خان یې له دوست محمد خان سره په نوي دندې ولېږه.

دوست محمد خان په دې سېمې کې د تېښاکو د تېښګڼت په لارې کې خپله ټوله وسه په کار واچوله، د نرمېنت، نور او پېرزوېنې، پېسو، بخشش، سوګند، ودونو او خپلوۍ او قهر له لارې وکولای سول په کوهستان کې امن

^۱ - پیرس، هماغه اثر، ۷۴-۷۵ پ

تېنگ کړي.^۱

په بل کال ېې (۱۸۱۲ز) وزیر فتح خان او دوست محمد خان د یوه ۸ زره کسيز لښکر په مشرۍ د کشمیر د ستونزې د هوارلو لپاره له کابل څخه د کشمیر پر لور وخوځېدل. د ۱۸۱۲ز کال د نوامبر په وروستيو کې افغان لښکر د اندس له سپنده تېر شو. وزیر له هرڅه لومړی له رنجیت سینگ سره د خپلو اړیکو بڼه کول اړین بلل. له دې کبله ېې له خپلو وروڼوسره چې شمېر ېې ۱۸ تنو ته رسیده سلا - مشوره پېل کړه. د وزیر یوه ورور وړاندېز وکړ چې د رنجیت سینگه تېر دې په هماغې لومړۍ شونې شېبې کې ورتول کړي خو وزیر وړاندېز ونه مانه او هغه ېې د یوه ناسم او بې سنجشه گام په گڼلو د کشمیر پر لور د خپلې نقشی پر وړاندې یوه گواښجنه کړنه وبلله. وروسته ېې د خبرو اترو لپاره یو بگاری /قاصد رنجیت سینگه ته ولېږه. رنجیت سینگه خبرو اترو ته د چمتووالي په بندولو د افغان لوري خبرو ته غوږ ونېو او هېله ېې څرگنده کړه چې خبرې اتري به د پام وړ پايلې ته ورسېږي. خبرې پېل سوې او رنجیت سینگه ومنله چې د سیکهانو تر ولکې لاندې سېمو کې افغان لښکر ته د تېرېدلو د آسانتیاوو د برابرولو تر څنگ به د خپل پوځ یوه برخه د افغانانو د مرستې لپاره په افغان لښکر کې ورگډه کړي خو شرط ېې دا دی چې د کشمیر له سوې وروسته دې د کشمیر د مالېي یوه پر دریمه برخه سیکهانو ته ورکړل شي. په عاقبت پوه او خیرک وزیر د اوسمهال لپاره د دغه وړاندېز په منلو د کشمیر د نېولو په موخې د کشمیر پر لور وخوځېد.^۲

وزیر فتح خان د سیکهانو بدرگه لښکر ته سترگې په لاره پاتې نه شو او د ۱۸۱۳ز کال په فبرورۍ کې کشمیر ته ورسېد. د دواړو خواوو تر منځ څو خونړۍ جگړې ونښتلې، په پای کې عطا محمد خان "د بامیزو د خانانو په سلا د خپل ځان د ژغورنې لپاره، د سپېڅلي او مجید قرآن مصحفات شفیع راوړل،

^۱ - موهن لال، زندگی امیر دوست محمدخان، ۱ ټوک، ۵۷-۵۸ پاڼې

^۲ - موهن لال، هماغه اثر، ۵۷-۵۸ پ

په لوڅ او برېښ سر ، رسی په غاړې او توره په لاس د فیض دستور (شاه شجاع) حضور ته ودرېد او د عرض اقدس غوږ ته یې ورسول چې قبله عالم او عالمیان دي د همدغه الهي کلام په تصدیق او پیروونې ددغه خطار کار عذر په خپل فیض خپروونکي نظر منظور کړي.^۱

هر گوره ، عطا محمد خان ځان وسپاره او وزیر فتح خان د عطا محمد خان د پلار مختارالدوله شیرمحمد خان د هغو مرستو په بدل کې چې په کندهار کې یې د قیصر پر لاس د ده د وژلو مخه نیولې وه ، وبخښه او تاوان یې ور ونه رساوه او هم د قوم د مشرانو په شفاعت او په خپله د شاه شجاع د مختورتوب په پېڅې یې آزاده پرېښود او ورته یې وویل چې هرچېرته چې ځي ، لار دې شي . لنډه دا چې عطا محمد خان له کشمیره ووت او د ډېره جات له لارې په کندهار کې کامران ته ورغی او د هغه په زړه کې یې د نوميالي وزیر پر وړاندې د رځې او سځې اور دوه ځله نور بل کړ ؛ د نوموړي راتلونکې کړه وړه څرگندوي چې په هېوادنېو چارو کې د یوگرو کسانو لاسوهنه او رځه او سځه تر کومې کچې په خپله هغه ته او د هېواد گټو ته تاوان ورساوه .

د کشمیر د چارو له سمبالولو وروسته اشرف الوزراء فتح خان ، محمد عظیم خان چې په جگړو کې د وزیر ترڅنگ ولاړ وو ، د کشمیر د والي په توگې وټاکه او سیکه سرتېري یې چې د کشمیر د سره ژمي په واورو پوښلو غرونو کې هېڅ کار نه وو تر سره کړی ، د سوغاتونو په ورکولو رخصت کړل . رنجیت سینگه چې ژمنې شوې ونډې ته سترگې په لارې وو څه ترلاسه نه کړل نو د یوه لک روپۍ په بدل کې یې د اټک کلا د عطا محمد خان باميزي له ورور جهاناد خان څخه وپېرودله او سیکه سرتېري یې هلته ځای پرځای کړل.^۲

وزیر فتح خان ، شاه شجاع ته وړاندېز وکړ چې شاه محمود ته غاړه کښېږدي او یو ځای دې کابل ته ورسره لاړ سي ، خو بد مرغه پاچا د افغان

^۱ - تاریخ سلطاني، ۱۹۳- ۱۹۵ پانې

^۲ - واقعات شاه شجاع، ۴۲ پ ، کهزاد، در زوایای تاریخ معاصر افغانستان،

وزیر دغه وړاندېزو نه مانه او د سیکهانو له سرتېرو سره یو ځای لاهور ته لاړ. کله چې شجاع لاهور ته ورسېد، د رنجیت سینگه منگولو ته ورغی او بڼه یې وزبېښه چې د عطا محمد خان له زندانه د هغه د ژغورنې په بدل کې دې د کوه نور الماس ده ته د سوغات په توګې وروسپاري چې تر دغه دمه د ده یا هغه د میرمنې په ولکه کې وو. خو شجاع د کوه نور د الماسو له ورکړې ډه ډه وکړه. رنجیت سینگه شاه شجاع ته د مرګ د ګواښونو او شهزادګي تیمور ته د وهلو او ټکولو تر څنګ ژمنه وکړه چې په پنجاب کې به ورته جاګیر ورکړي او د کابل د سلطنت په لاس ته راوړلو کې به ورسره مرسته وکړي؛ په دې توګې یې د کوه نور الماس ورڅخه واخېست. په دې ډول شاه شجاع په لاهور کې د یوه نېمه یرغل په توګې شپې ورځې سبا کولې او رنجیت سینگه هڅه کوله چې له شاه شجاع څخه پاتې د سرو زرو پانګه او پېسې چې له سوداګرو سره وې، راخپله کړي. په پای کې شاه شجاع په دې وتوانېد چې خپله میرمن له لاهوره، لودهېاني ته ولېږي او په خپله د یو هندي جوګي په جامو کې له لاهوره ووت او د کشمیر او تبت له لارې لودهېاني ته لاړ. (۱۸۱۶زکال)^۱

د اټک د کلا د بیا نیولو لپاره د فتح خان لښکري یونونه:

په هغو شېبو کې چې د سیکهانو د لښکر سردار ملکهم چند له وزیر فتح خان د کشمیر له سوې وروسته بېلېده هېله وښودله چې د عطا محمد خان ورور، غلام محمد خان پوپلزي ته دې اجازه ورکړي چې له ده سره لاهور ته لاړ شي. فتح خان د سیکهانو د سرلښکر دغه غوښتنه و منله او هغه یې خوشې کړ، خو دوست محمد خان د غلام محمد خان په خوشې کېدلو خوښ نه وو او پاېله یې وزیر ته ګواښجنه بلله. د دوست محمد خان دغه اټکل پر ځای وو، ځکه، کله چې غلام محمد خان خپل ورور، د اټک د کلا حاکم، جهان داد خان ته ورسېده، هغه یې وهڅاوه چې د اټک کلا دې د جاګیري (تیول) په بدل کې پر سیکهانو وپلوري. هغه هم کټ مټ همدغسې وکړل او رنجیت سینگه د

^۱ - پیرس، عروج بارکزانی، ۷۹ پ

اتک کلا د یو لک روپو په بدل کې ونېوله. د اتک د کلا د بیا نېولو لپاره د وزیر فتح خان د لښکري خوځښت په تړاو د تاریخي سرچینو خبرې تر یوه بریده له یو بله توپیر لري. پیرس، د "عروج بارکزایي" کتاب لېکوال په دې باور دی چې فتح خان د کشمیر له سوبې وروسته، پېښور ته د راستنېدلو په لارې کې، د رنجیت سینګه له دغې معاملې په خبرېدلو، گواښ کوي چې د وسلو له کارولو مخکې دې سیکهان بېرته د اتک کلا افغانانو ته ورپرېږدي، خو سیکهانو د لوی لښکر په راټولولو خاڼونه جګړې ته چمتو کړي ول. افغان لښکر د اتک کلا ته نږدې د لښکر کوټ په اچولو کلا تر ټېنګې کلابندۍ لاندې ونېوله. رنجیت سینګه د اتک د کلا بولندوی ته بولنه ورکړه چې له کلا دې دباندې ووځي. د جولای د مېاشتې پر ۱۲ نېټې سیکهان د اتک له کلا ووتل او د اتک د سیند د غاړې په ځنډو کې یې خپل خوځښت ته دوام ورکړ.

وزیر فتح خان خپل ورور دوست محمد خان ته دنده وسپارله چې د دوه زرو افغان ملیشو تر مشرۍ لاندې دې د سیکه د لښکر

پر چنډاول/ پېش قراول یرغل وړي. دوست محمد خان حیدر آباد ته نږدې د سیکهانو پر لښکر پیاوړی یرغل وړ وړ چې له ټېنګې ماتې وروسته یې ټېښتې ته اړ کړ. یو شمېر وسلې د دوست محمد خان لاس ته ورغلې. افغانان په دې گومان چې بشپړه سوبه یې ورپه برخه شوې، نو د ولجو په راټولولو بوخت شول. په دې شېبې کې چې افغان جنگیالي د ولجو په راټولولو بوخت دي د سیکهانو د لښکر سردار چې دوه توپک یې په لاس او پر فیل باندې سپور وو پر افغانانو گولی و وړولې. د توپک د ټپو له کبله د دوست محمد خان ځواک خور و وور شو.

دوست محمد خان خپل ورور ته چې اتک ته نږدې وو پیغام ولېږه او د مرستې غوښتنه یې وکړه. بگاري / قاصد لاره ورکه کړه او خبر هېڅکله وزیر ته ونه رسېد. له بلې خوا وزیر ته خبر راغی چې دوست محمد خان او افغان جنگیالي وژل شوي دي. وزیر هم د پېښور د هماغې ورځې د بورډونوونکي تودوڅي په ترڅ کې د دښمن د نابیره برید له کبله په شا شو. له بلې خوا دوست محمد خان ته خبر ورسېد چې وزیر وژل شوی دی. هغه هم په لنډ

وخت کې خان د خپل ورور لښکرکوټ ته ورساوه. له دې چې د افغان لښکر وسلې او بارونه د اور د لمبو او لوگيو په منځ کې له منځه تللي ول، دوست محمد خان هم د څو دانو وسلو په را اخیستلو کابل ته وخوځېد. دواړه وروڼه د لارې په اوږدو کې د رنجیت سینگه له چلوټي خبر شول؛ له دې چې دواړه ژوندي ول، بیا هم خوښ ول او له رنجیت سینگه څخه د غچ اخیستني چاره پې بل وخت ته په شا وغورځوله؛ کله چې کابل ته ورسېدل، شاه محمود ور ته تود بڼه راغلاست وواپه.^۱

په راتلونکي کال پې چې رنجیت سینگه د کشمېر نېولو ته شونډې ځتلي، د مالېې د بوي برخې د اخیستلو په پلمې پې د ۱۸۱۴ز کال د جولای (۱۲۳۰ ل) په مېاشت کې د سردار محمد عظیم خان پروړاندې لښکر راواېست. په لومړي يرغل کې چې په يادې پورتنۍ نېټې وشو، شپږ زره سيکهان ووژل شول؛ ورپسې د سيکهانو يو يا دوه نور برېډونه هم په شا و تمبول شول او په کشمير کې د سردار محمد عظیم خان حکومت پياوړی سو. وزیر فتح خان چې د رنجیت سینگه د پراختيا غوښتنې له نقشي څخه خبر وو د اټک د کلا نېونه پې د افغانستان په خاوره کې يوه لاسوهنه بلله.

فتح خان د يوه ملي ولسي مشر په توگې د بهرنيو لاسوهنو په وړاندې تل د ډېرو کوټلو او عملي گامونو اوچتولو ته چمتو وو او په خپلې خاورې کې پې د پردېو يوه وړوکي لاسوهنه نه سواي زغملای. د اټک پر کلا باندې د سيکهانو برلاسي د هغه تر پښو لاندې سور اور بل کړی وو او سترگو پې د وړندې شېبې لپاره لارې څارلې، تر څو چې پر کشمير باندې د رنجیت سینگه د برېد خبر پې تر غوړو سو.

وزیرفتح خان يو ځل بيا په ۱۸۱۴ز کال کې، له رنجیت سینگه سره د جگړې په موخې لښکر چمتو او تر ملتان په پرمخ لاړ؛ د غازيخان په ډېرې کې شاه شجاع ته له ماتې ورکولو او د غازيخان د ډېرې د حاکم په توگې د خپل

۱ - فرهنگ، افغانستان در پنج قرن اخير، ۱۴۹ پاڼه، نوای معارک، ۱۰ - ۱۱

پاڼې - پيرس، ۸۶ پاڼه

ورور نواب جبار خان له گومارلو وروسته ېې د اټک کلا ته د نېولو په تکل مخه تاو کړه. مگر له دې چې غرغرانده سیند په څپو وو افغان جنگېالیو ته له سینده تېرېدل ناشوني وو؛ له دې کبله پرته له دې چې جنگېالي ېې د رنجیت سینګه له لښکر سره مخامخ شي، بېرته کابل ته ستون سو.^۱

وزیر فتح خان په ۱۸۱۶ زکال کې د افغانستان په خاورې کې د رنجیت سینګه لاسوهنه د اغېزمنو مخورو قومي مشرانو مخې ته کېښېښودله او له هغو مشرانو ېې چې د مرستې هېله درلودله، د مرستې غوښتنه وکړه. دا سکالو د هغه لېک له مخې ښه څرګنده ده چې وزیر فتح خان نائب امین الله خان لوګری ېې د لېک د لېږلو له لارې مرکز ته د قومي جنگېالیو په استولو او په ملي او دیني جګړې کې د ونډې اخیستلو لپاره رابلی دی؛ د لېک د کلماتو له مخې کولای سو ددغه ملي لارښود په ملي احساساتو ښه پوه سو. دا دی نائب امین الله خان لوګري ته د وزیر فتح خان لېک :

"عالیجاه رفیع جایگاه دوستی آگاه امین الله خان، قرین صحت وعافیت بوده به کام باشد. بعد ها مشهود میدارد که چون رنجیت سنگ نقض عهد وميثاق نموده مصدر فساد وتعدی مسلمانها شده، محض حمایت ورعایت مسلمین کمر همت برتخت بتان کفر ضلال وانهدام اساس مخالفان شقاوت خصال بسته در جمع آوری مردم ولشکر اطراف وجوانب ساعی می باشم. از آنجا که آن عالیجاه مسلمان وننگ دین براو لازم است باید کمر همت ومردانگی بسته موازی سیصدسوار وچهارصد پیاده از طایفه لهوگردی جوانان قچاق مکمل یراق اسب واسلحه وتفننگی کاری زبده سرانجام موجود ومهیا نموده به زودی به اتفاق عالیجاهان رفیع پایگاه هان اخوی ام طره بازخان وارجمندی محمدزمان خان که بادیکر لشکر طلب حضورنموده ایم روانه نماید که بدون ملاحظه گرما وسرما خود را برسانند که وقت همت ومردانگی ودوستی وخدمت واخلاص همین وقت است واز این وقت بهتری به دست آن عالیجاه نخواهد آمد که هم نفع دنیا وهم ثواب آخرت هردو حاصل وعاید او خواهد شد

^۱ - تاریخ سلطانی، ۱۹۷ پ، پیرس، ۸۷ پ

و در فرستادن این مردم آنچه آن عالیجاه خرج کند و بدهد به او مجری داده خواهد شد و در عوض این خدمت به نوعی به او مهربانی و شفقت خواهیم نمود که بین الامثال والاقران سرفراز خواهد شد و در این باب به هیچ وجه اهمال و مسامحه و خود داری ننمایند و به همه وجوه مطمئن و خاطر جمع باشید، زیاده چه قلمی گردد. مهر شاه دوست." ^۱

ژباړه :

" هېله مند یم په دوستی خبر ښاغلی امین الله خان دې روغ رمت او بریالی اوسئ. غواړم ور څرگنده کړم له دې چې رنجیت سینګه ژبه او ژمنه ماته کړې او پر مسلمانانو پې تېرې او ناتارونه پېل کړي نو ما د لار ورکو کفارو او د شقاوت خصالو مخالفانو د بنسټ د ړنگولو لپاره ملاتړلی ده او له هرې خوا د پرگنو او لښکر د راټولو په لارې کې هڅې کوم. له دې چې تاسو ښاغلی مسلمان یاست او د دین ننگ پر تاسو لازم دی باید د همت او مېړانې ملا وتړئ او ورسره د لهوگردي طایفې له منځه درې سوه سپاره او څلور سوه زرورو خوانان چې اسونه یې په بشپړ یراق سمبال وي، زیډه توپک وېشتونکي راټول او چمتو کړئ او ډېر ژر پې زما ښاغلو او منلو وروڼو طره باز خان او گران محمد زمان خان ته چې له هغوی مې نور لښکرونه غوښتي دي راولېږئ او سړي او تودې هوا ته په نه کتلو دې ځانونه راورسوي، همدا وخت د زروړتیا، مېړانې، دوستی، چوپړ او اخلاص دی او تاسو ښاغلي ته به تر دې بل بڼه وخت په لاس در نه شي چې هم به د دنیا او هم به د آخرت گټه او ثواب در په برخې شي؛ ددغو خلکو په لېږلو کې که هر څومره لگښت تاسو ښاغلی لگوئ د هغه مجری به درکړل شي او ددغه چوپړ په بدل کې به په دې ډول پر تاسو پېرزوېنه او مهرباني وکړل شي چې بین الامثال والاقران به سرلوړي شئ او په دې اړوند هېڅ ډول ناغیري او ځان سپمونه ونه کړئ او له هرې خوا ډاډه او زړه پوره اوسئ، نور څه د لېکلو نه سته. د شاه دوست مهر."

^۱ - کهزاد، در زوایای تاریخ معاصر افغانستان، چاپ ۱۳۳۱ ل، ۴۷ پ، چې په افغان جرمن آنلاین انټرنټي متن کې له ۴۴ پاڼې سره سمون خوري.

په دې لېک کې وزیر فتح خان، د رنجیت سینګه برېږدونه او د کشمیر د حاکم د سردار محمد عظیم خان پر وړاندې د هغه له دېمنې پک گامونه " ژمنې و ژبې / عهد و میثاق " ماتونه بللې او د هېواد له گوټ گوټه د لښکر په راتولو کې د هغه د هڅو څرګندونه کوي. وزیر فتح خان او دوست محمد خان دا لوی لښکر له خان سره واخېست او د پېښور پر لور وخوځېدل.

پېښور ته له رسېدا سره سم وزیر فتح خان د خپل لښکر د لا سمبالښت او چمتو کولو په موخې نواب اسد خان کشمیر ته د مالېې د راتلونک لپاره چې شمېر یې څه له پاسه شلو لکو روپیو ته رسېده ولېږه او ورته وویل شول چې د مالېې له راتلونک وروسته دې ډېر ژر راستون سي. سردار محمد عظیم خان د رنجیت سینګه پر وړاندې جګړه پلمه او د مالېې له ورکړې څخه یې ډډه وکړه؛ دې خبرې نېږدې وو د دواړو وروڼو ترمنځ وروري خرابه کړې؛ له دې کبله یې سردار دوست محمد خان ته له کشمیر د مالېې د راوړلو دنده وسپارله. دوست محمد خان هم کشمیر ته لاړ او له خپل ورور سردار محمد عظیم خان څخه یې ۱۳ لکه روپی ترلاسه او بېرته پېښور ته راستون سو. وزیر فتح خان د خپل لښکر له رغښت او پیاوړي کولو وروسته بولنه ورکړه چې د اټک کلا دې په هره بېې چې وي د سیکهانو له منگولو خلاصه کړي. زیښته خونړۍ جګړه ونښتله او سیکهانو ته درانده تاوانونه واوښتل، سیکهان اړ شول چې د اټک کلا افغان ځواک ته تشه کړي. له همدغې جګړې وروسته رنجیت سینګه تر هغه مهاله چې وزیر فتح خان ژوندی وو، بیا یې دا زړه ونه کړ چې بیا دې پر اټک یا کشمیر برېد وکړي، خو همدا چې په ۱۸۱۸ز کال کې یې د شاه محمود په لاس د وزیر فتح خان د وژل کېدا خبر تر لاسه کړ نو سمدلاسه یې پر کشمیر برېد وکړ او هغه یې د محمد عظیم خان د ورور سردار نواب خان له منگولو راخپل او وېې نیو (۱۸۱۹ز/۱۲۳۵ ل).^۱ او پر دغه ښکلي ټاټوبي یې د وروستي افغان واکمن دواکمنۍ لاس لاند کړ.

^۱ - هماغه اثر، هماغلته

د هرات پر لور د فتح خان لښکري يون او د (فارسيانو) پر

وړاندې جگړه :

کله چې وزیر فتح خان د هیواد (ختیځه دروازه) د سیکهاتو له منگولو بېرته ونېوله، فارسيانو ژ /ایرانيانو د هېواد پر (لویدیځې دروازې) د یرغل په لړ کې د هرات د نېولو تکل کړی وو. وزیر فتح خان په چټکۍ خان له خپتخو پولو د هېواد لوېدېځو پولو ته ورساوه، د هرات والي حاجي فیروزالدین ېې له کاره گوښه او هرات ېې له کابل سره ونښلاوه او په غوریانو کې ېې د ایرانیانو مخه ډب کړه.

ددې پېښې جزئیات په دې ډول دي چې پر کال ۱۸۱۸ ز/ ۱۲۳۳ ل کښې ایرانیانو یوځل بیا هرات کلابند کړ. د هرات والي د شاه محمود ورور حاجي فیروزالدین ایرانیانو ته د غوریانو د کلا په ورسپارلو، د پو شمېر غراماتو په ورکړې او د فارس د شاه « فتح علیشاه قاجار» په نامه د سکې او خطبې په منلو غوښتل فارسيان د هرات د ښار له کلابندۍ څخه منصرف کړي. حاجي فیروزالدین خپل ورور شاه محمود ته مخه کړه او له فارسيانو څخه د غوریانو د کلا په بېرته اخیستنه کې ېې ورڅخه د مرستې غوښتنه وکړه شاه محمود د هرات د مرستې لپاره وزیر فتح خان ولېږه.

وزیر فتح خان د یوه ۱۲ زره کسېز لښکر په ملتیا د هرات پر لور وخوځېد؛ په کندهار کې له لنډې تم کېدنې او شهزادګي کامران سره د اړیکو له نېولو وروسته ېې خپل خوځښت ته د هرات پر لور دوام ورکړ؛ کله چې هرات ته ورسېد، د ښار په دوه مایلي واټن کې ېې کېږدی ووهله. حاجي فیروزالدین چې له وزیر څخه په ډېره وېره کې وو، په چټکۍ وزیر او د هغه ملګرو ته د تاوده ښه راغلاست وېلو لپاره راووت. د وزیر فتح خان لس ورځې، له ښاره د باندې، د هرات له مشرانو او خانانو سره د " فارسانو- ژ " / ایرانیانو پر وړاندې د جګړې د څرنگوالي په اړوند په خبرو اترو ولګېدلې.

وزیر چې لا مخکې ېې د همداسې یوه لښکري خوځښت موخه ټاکلې وه، یوه شپه ېې د هرات ټول خاتان او د حاجي فیروزالدین پلویان خپلې کېږدی

ته را وبلل. کله چې خانان محرمي او د وزیر خانگري کېږدي ته وروستل سول ، وزیر فتح خان، دوست محمد خان او نور وروڼه یې له یو شمېر جنگیالیو سره د ښار پر لور وخوځېدل ؛ کله چې د حاجي فیروزالدین مایي ته ورسېدل نو د هغه ساتونکو ته یې وویل چې د حاجي فیروزالدین د لېدنې او د هغه د مېلمه پالنې د مننې لپاره دده مایي ته راغلي دي. کله چې وزیر او ملگرو ته یې مایي ته د ننوتلو اجازه ورکړل شوه، حاجي فیروزالدین اسیر او مایي د وزیر د کسانو گوتو ته ورغله.

دوست محمد خان او څو تنه خدمتگاران یې چې "جایي سنگ" هم ورسره ملگري وو، د حاجي فیروزالدین په حرمسرای ننوتل او د حرمسرای ښځې یې لوت کړلې^۱. له دې کار وروسته، پرته له دې چې له خپلو عملیاتو څخه وزیر ته خبر ورکړي، د وزیر له وېرې له خپلو څو تنو خدمتگارانو او له هغو شیانو سره یو ځای چې له حرمسرای څخه یې ترلاسه کړي ول د کشمیر پر لور وتښتېد. کله چې وزیر د خپل ورور له ناپوهۍ ډک کار څخه خبر شو نو ډیر سخت په قهر شو او خپل ورور سردار محمد عظیم ته یې لېک ولېږه چې دوست محمد خان ونېسي او زندان ته یې وغورځوي. سردار محمد عظیم هم همدغسې وکړل او دوست محمد خان یې دکشمیر د ماران پزندان کې بندي کړ^۲.

د حاجي فیروزالدین په نېولو او کابل ته د هغه په رالېږلو ، د وزیر فتح خان لومړنۍ هېله چې کابل سره د هرات نښلونگ و و تر سره سوه. ورپسې، وزیر له فارسانو – ژ / ایرانیانوسره د جگړې لپاره د جنگي وسایلو په راټولو تیاری ونېو او په بېړه یې په ترڅې تدافعي ژبې فارسانو / ایرانیانو ته خبر

۱ - پیرس، عروج بارکزائی، ۸۸ پ، وېل شوي چې دوست محمد خان هغه سره گانډه چې د حاجي فیروزالدین ښځو، لوڼو او ننگوري د شهزادګي کامران خور د (ملک قاسم ښځې) رقیه بیګم اغوستې وه واخېستله او ان د رقیه بیګم له ملا څخه یې یو دانه نښانه کمربند چې ارزښت پینځوس زره تومانه کېده خلاص کړ، جامي ورځ-پېرلي وې او سپکاوي یې کړی وو.

۲ - میر محمد صدیق فرهنگ، افغانستان در پینځ قرن اخیر، د امریکا چاپ ۱۴۹

ورکړ چې شاه محمود هغه یوازینی پاچا دی چې په هرات کې به سکه په خپل نامه وهي او مالیه به راټولوي او په خطبو کې به یې نوم یادېږي نه د فارس/ ایران د پاچا او یا د بل چا نوم... !

د مشهد حاکم، شجاع السطنه حسن علي میرزا، دغه خبره د جگړې د رابلنې په توګه وګڼله او له مشهده د یوه ۱۴ زېږز لېنکر په مشرۍ د هرات د غوریانو پر لور راوخوځېد. له دې خوا وزیر فتح خان له خپل دیرش زره کسېز لېنکر سره یو ځای د غوریانو پر خوا وخوځېد^۱. کله چې شهزادګی حسن علي د هرات پولو ته ورسېد، خپل یو بګاری / قاصد یې وزیر فتح خان ته چې لا وختي غوریانو ته رسېدلی وو ولېږه او له وزیر فتح خانته یې وغوښتل هغه شرایط چې مخکې حاجي فیروزالدین منلي ول، دی دې هم ومنې؛ مګر وزیر فتح خان په کلکه وغندل. وروسته، دواړه لېنکرونه رامخته شول او د کهسان د کلي په څنډو کې یې د پو بل پر وړاندې مورچلونه ونېول.

وزیر فتح خان چې تورې جامې یې اغوستې او پر یوه مست غښتلي آس ناست وو، د لېنکر په زړه کې و درېد، له بل لوري شهزادګی حسن علي په سلطنتي جامو کې د خپل لېنکر په منځ کې ځای پرځای شو. مخکې له دې چې جګړه پېل سي، وزیر د عمل نوښت په لاس کې واخېست او حسن علي میرزا ته یې خپل بګاری ولېږه او ورته یې وویل چې که د غوریانو له کلا څخه په شا شي، نو دی به ورسره جګړه ونه کړي. ټولو فارسي – ژ / ایرانی مشرانو له ذوالفقار خان پرته، دغه وړاندېز وماته، د هغوی له منځه یو تن د میرزا عبدالوهاب په نامه ووبل موږ ټول موافق یو. وزیر ته یې دا ځواب راوړ، ورپسې وزیر فتح خان قاجاریانو ته بل پیغام ولېږه او هېله یې وکړه چې قاجاري سرتېري دې له مورچلونوڅخه هم په شا شي. بیا هم میرزا عبدالوهاب ځواب ورکړ چې باید همداسې وشي. خو ذوالفقار خان له دغو خبر

۱ - کله چې وزیر فتح خان د جنگ په موخې د هرات له ښاره دباندي وت، د ښار کلي یې د حیدر آباد د حاکمانو وکیل میراسماعیل اوحاجی شیرمحمدخان د سندھ د حاکمانو وکیل ته وسپارله. (نوی معارک، ۶۵ پ)

په تنگ راغی او په ترڅه ژبه یې وویل چې دا د فارسیانو ننگ او پرتم ته سپکاوی دی او (افغانانو ته د څو سپکو سپورو) او ښکښلو په وېلو یې قاجاري توپچي ځواک ته د افغانانو پر وړاندې د اور د ډزو بولنه ورکړه. له څلورو قاجاري توپونو څخه د ډزو غرمېهار پېل سو او بگاری په چټکۍ افغانانو ته راستون سو. څرګنده ده چې افغان لوري هم قاجاري لوري ته په ډزو ځواب ورکړ او د سترگو په رپ کې جگړه پېل شوه. سردار شیردلخان، سردار کهندلخان، او سردار پردلخان له سردار یار محمد خان الکوزي سره یو ځای، هر یو د افغان لښکر په مشرۍ کې د تالاندې او برېښنا په څېر او په ځلاندو تورو د قاجاري لښکر پر کښې ډډې باندې چې ذوالفقار خان یې مشري کوله برېد وکړ او د وېني بهوونکي اخ و دب یوه ویرونکي ننداره یې رامنځته کړله. قاجاري توپچي ځواک مدافعه پېل او یوشمېر افغانان یې له پښو وغورځول. خو د قاجاري توپچي ځواک گولی خلاصې شوې او لاره ورڅخه ورکه سوه. د نوای معارک په وینا، شیردلخان د پوه قهرژلي زمري په شان د دښمن پر لښکو برېد وکړ او د هغوی څو توپونه یې ونېول.^۱

د قاجاري لښکر ښی اړخ د افغان ځواکونو د سپاره ځواک د برېد له امله خور او وور شو او په تېښتې یې لاس پورې کړ. د شهزادګي حسن علي آس تپي شوی وو او ژغورنه یې تر بېرکي گواښ لاندې راغلې وه؛ سره له دې چې نوموړي د خپلو سرتېرو د تېښتې په مخنېوي کې ډېره هڅه وکړه، خو هېڅ ګټه یې ونه کړه. په پای کې یو قاجاري سرتېری د هغه د ژغورنې لپاره راغی، خپل آس یې ورته ورکړ او شهزادګي هم په تېښتې ځان مشاهد ته ورساوه.

افغان سپاره ځواک د مخ په تېښتې قاجاري لښکر شا ونېوله، د جگړې په دې غاړې کې پوه خواشېنووونکي پېښه رامنځته سوه، پوه ناڅاپه گولی

^۱ - میرزا عطا محمد شکارپوری، نوای معارک، چاپ ۱۳۳۱ ۲۰ پ، پیرس، ۹۶-۹۷ پاڼې د سلطاني تاریخ په (۱۹۹ پاڼې کې) د جگړې د پیل نېټه د ۱۲۳۳ هـ ل کال د ذی الحی د مېاشتې ۲۸ ورځ ښيي چې د ۱۸۱۸ ز کال د اکتوبر له ۲۹ سره سمون خوري.

چې د دوست یا د دښمن وه د وزیر فتح خان په خوله کې ومېستله؛ وزیر د گولی د نابېره درانده ټکان له کبله یې هوښه سو او د زین له سره پرځمکه پرېوت. د افغان جنگیالیو جرئت په دې گومان کم سو چې گټې لارېنود یې ووژل سو او د دښمن له تعقیب او جگړې څخه لاس په سر سول، مخه یې د هرات پر لور راتاو او وتښتېدل.

په دې توگې د افغانانو د سوبې څرگنده او ځلانده فضا د ماتې او تېښتې په تنو وریځو کې توره او ډوبه سوه. وزیر فتح خان څو شېبې وروسته بېرته په هوښ راغی او د خپلې تورې په ښورولو یې خپل جنگېالي او سرتېري جگړې او مقاومت ته را وبلل خو هېڅ چا هغه ته پام ونه کړ؛ هغه هم له ناچارۍ ښار ته راغی او د قاجاریانو د ماتې او د افغانانو د سوبې خبر یې هراتیانو ته راوړ.

سره له دې چې له قاجاري لښکر څخه د جگړې د ډگر پر مخ لس زره مړي پاتې ول نورو تښتېدلو جنگېالیو په مشهد کې د بریا په نامه جشنونه ونېول؛ په هرات کې هم بېرې او وحشت خپل ځای، خوښېو، اتنونو او خوشالیو ته پرېښود، اوښار یې د سوبې د لمانځنې په څراغونو روښانه کړ.^۱ ددغې بریا زېری شاه محمود ته ورسول سو او هغه هم له کابل څخه د هرات په تکل وخوځېد. وزیر فتح خان هم پوه شو چې نور نو قاجاریانو د فارس له دولت سره د هرات د نیلولو په اړوند خپل فکر بدل کړی دی، له دې کبله یې خپله پاملرنه د ښار د استحکاماتو تېنګولو او د اداري او مالي چارو سمون ته واړوله.

افغان څیړونکي باري جهاني په خپل کتاب کې په دې اړوند داسې لېکي: "فریر چې د فارسانو - ژ / ایرانیانو پر وړاندې له جگړې څو کاله وروسته هرات ته تللی وو ددغې جگړې په تړاو یې له وزیر فتح خان او عیني شاهدانو سره مخامخ خبرې اترې کړې، او د وزیر د شخصیت په اړه داسې وایي: هغه چې یو منور او عادل حکمران وو په لنډې مودې کې یې د هرات د پرگنو زړونه

^۱ - پیرس، ۱۹۷، پ تاریخ سلطاني، ۱۹۹ پاڼه

لاس ته راوړل. ما له هغو هراتیانو سره خبرې اترې کړي چې وزیر یې له نېږدې پېژانده، هغوی ټولو خپل وزیر په زېنت درنښت یاداوه. هماغومره چې نوموړی زړه ور او توریالی وو، هماغومره سپېڅلی، پاک لاسی او پاک لمنی هم وو. خپل ټول ژوند یې د هېواد د گټو، پرمختګ او سرلوری لپاره کار کړی وو. پر فارسانو - ژ / ایرانیانو باندې د هغه وروستی پریا د وزیر نومیالیتوب تر آسمانونو لوړ کړ او د خراسان د سوبې لپاره یې خان چمتو کاوه. خو په خواشېنۍ یوې بورنووونکې پېښې افغانستان د یوه پوه او وړ انسان له شتون څخه یې برخې کړ او هغه عالي نقشه چې ده د هیواد لپاره په پام کې درلودله، له منځه لاړه. که د فتح خان نقشه پلې شوې وای نو افغانستان به یو ځل بیا د احمد شاه بابا د دور پرمختګ او عظمت ته رسېدلی وای.^۱

انګلیس څیړونکی پیرس وایي: د هرات له پرگنو سره د وزیر فتح خان ښه چلند او د هغه د ادارې او واکمنۍ د چټکولو ښه له دومره دروندوالي او وقار سره ملګري وه چې ډېر ژر یې د هرات د قدر پېژاندو پرگنو په زړونو کې لاره وموندله؛ هراتیانو وزیر ته د هېواد د بې سارې سربښندویه بچي په سترگو کتل او د هغه اوامرو ته یې د زړه له تله غاړه اېښودله. وزیر د قاجاریانو پر وړاندې د بلې جګړې په فکر کې ولوېد غوښتل یې د فارس له دولتته د خراسان په بېرته نیولو کې خپله توره او بخت وازمې، ددغې موخې د ترسره کېدا لپاره یې لښکر راټول او هوډ یې کړی وو چې ډېر ژر به د خراسان او مشهد پر لور مارش وکړي؛ خو په خواشېنۍ چې بخت له افغانانو سره یاري ونه کړه، شاه محمود په کندهار کې د حاجي فیروزالدین له خولې د هغې کرغېرنې پېښې په هکله خبر شو چې د دوست محمد خان له پلوه د هغه کورنۍ ته ور اوښتي وه او ورته څرګنده شوه چې د فتح خان ورور د نغو او ښځپنه وو سرو گانو د تر لاسه کولو لپاره د شاه محمود لور د رقیه بیګم په ګډون یې د فیروزالدین د حرم کالي له ځانه اېستلي ول. ددغه خبر په اورېدلو شاه وترهېد او شهزادګي کامران ته یې امر ورکړ چې هرات ته لاړ سي او وزیر ته سزا

^۱ - عبدالباري جهاني، هرات، پښتانه او ستره لویه، ۲۲۷ پ

ورکړي^۱.د اشرف الوزراء فتح خان د رنډېدلو څرنګوالی :

کامران میرزا چې له پخوا ېې د وزیر فتح خان پر وړاندې له کېنې ډک خوړین زړه درلود او هغه ېې د خپل پرمختګ او ځانغوښتنې پر وړاندې ېو خنډ ګاڼه ژر تر ژره د هرات پر لور وخوځېد؛ هرات ته له رسېدا سم ېې له شاهي ارګه دباندې ، باغ شاه (شاه لمار) کې استوګنځی غوره کړ، وزیر فتح خان به هره ورځ د درناوي د دود د پرځای کولو او لارښوونو لپاره لېدلو ته ورته. سره له دې چې وزیر ته د خپلو پلویانو له خوا توصیه کېدله چې له شهزادګي کامران څخه دې ځان لیرې ساتي، خو وزیر د خپلو دوستانو خبرو ته غوږ نه نېوه او پرله پسې به د خپل درناوي د وړاندې کولو او د لارښوونو د ترلاسه کولو لپاره هره ورځ د کامران لېدلو ته ورته؛ وزیر د خپلو لېدنو کتنو او خبرو له لارې غوښتل شهزادګي ته ډاډینه ورکړي چې دده له صادقانه سرېښندنو څخه موخه د سدوزیو د کورنۍ له لوړوالي او پیاوړتیا پرته بله موخه نه لري، مګر برعکس د کامران له پلوه ېې لږ درناوی لېده.

په همدې لړ کې کامران د خراسان له والي شجاع السطنه (حسن علي میرزا) سره د لېکونو د راکړې ورکړې لاره پرانېستله او د منصور خان په نامه ېې یو تن حسن علي میرزا ته ولېږه او پیغام ېې ولېږه چې د « فارس – ژ» ایران د دولت پر وړاندې وروستنۍ جګړه د شاه محمود له رضائیته پرته د وزیر په نوښت تر سره شوی ده. اوس پاچا چمتو دی چې هغه سکېنده / جبران او د « فارس – ژ» ایران له دولته بخښنه وغواړي. فتح علیشاه قاجار چې په دې وخت کې مشهد ته راغلی وو د کامران بګاری ېې رخصت او په ځواب کې ېې کامران ته پیغام ورکړ چې د دښمنۍ د پای ته رسولو لپاره دې وزیر فتح خان چې د دواړو هېوادونو ترمنځ د جګړې پازوال دی یا دې

^۱ - تاریخ سلطاني، ۲۰۰ پ

محبوساً د « فارس ژ » ایران دربار ته راولېږل سي او يا دي هماغلته په افغانستان کې دواړه سترگي ورړندي سي.^۱

کامران همدغه غوښتنه پلمه کړله؛ په هرات کې له درې مېاشتېنې استوگنې وروسته، يوه ورځ چې وزير فتح خان دده لېدو ته راته، په بې خبرۍ کې ونېو او د (ایران د پاچا په غوښتنې او لارښوونې) پې د هغه دواړه سترگي رنډې کړلې.^۲

د (عروج بارکزايي) د کتاب لېکوال پيرس لېکي: " وزير فتح خان د پخوا په شان د خپل درناوي د وړاندې کولو لپاره د کامران لېدلو ته ورغلی وو، عطا محمد خان (د کشمير پخوانی حاکم چې د وزير فتح خان په لاس خلع شوی وو) هم هلته وو. خبرې اتري پېل سوې او په ترڅ کې د « فارسيانو » / ايرانيانو پر وړاندې د جگړې خبره رامنځته سوه. د سردارانو په منځ کې يو تن په سپکه ژبه د جگړې له ډگر څخه د وزير فتح خان د تېښتې خبره د فتح خان پر مخ وويستله او پيغور پې ورکړ، بل سردار هم د لومړي سردار خبره تائيد او نورو، کامران ته خپله غوره مالي په خدا او مسخرو څرگنده کړه.

وزير چې هره شېبه پې وقار او حيثيت ته سپکاوی کېده هر بوه ته په توندو او ترڅو کتل او سپکې او سپورې پې زغملې. په دې لړ کې کامران راوراندې سو او وزير ته پې په پيغور وويل: څنگه دي د يوه بېرېدونکي لښکر پر وړاندې چې ستا تر لښکر کم زوری او کم جرئته وو د افغان نژاد نوم پر ځمکه وواهه؟ وزير د شهزادګي خواب په ډيرې ترڅې ژبې ورکړ او ورته څرگنده پې کړه چې هېڅکله پې د افغانانو نوم پر ځمکه نه دي وېشتلی او د افغانانو د تېښتې او هغوی ته د رسېدلي تاوان پازوالي يا مسووليت هم نه لري. وزير په ترڅې او قهرژلې ژبې شهزاد ګي ته په خواب ويلو وويل هېڅکله پې د افغانانو پټ او حيثيت پر ځمکه نه دی غورځولی او د افغانانو د تلفاتو او تېښتې پازوال هم نه دی. وزير شهزادګي ته ور په ياد کړه چې د

۱ - فيض محمد کاتب، سراج التواريخ، ۱ ټوک، ۹۷ پاڼه

۲ - فرهنگ، هماغه اثر، ۱۴۷ پ، سراج التواريخ، ۱ ټوک، ۹۷ پاڼه

قیصر پر وړاندې د کورنیو جگړو په لړ کې ټی ځپنې وختونه د کامران په وړاندې کله نا کله جگړه کړې خو په ډېرېو وختونو کې ټی ځپله توره دده او د هغه د پلار په ساتنه کې وهلې ده. دغو یادونو او پېغورونو کامران را وپاراوه او د وزیر د نېولو بولنه ټی ورکړه. ټول، کامران - پلوي سرداران یو ناڅاپه په یوه وار راپورته او د برېد په لړ کې ټی وزیر ونېو. عطا محمد خان د کامران په نغوټې را وړاندې او خپل خنجر ټی د وزیر په سترگو کې ننه اېست^۱ (یو کال وروسته د عطا محمد خان سترگې په کابل کې د دوست محمد خان په امر د وزیر فتح خان د سترگو په غچ کې له گاتې را واپستل سوي)^۲.

تاریخ د کامران د جنایت دغه نېټه ۱۲۳۳ ل/ ۱۸۱۸ ز کال ریکارډ کړې ده^۳. کامران میرزا د خپل ژوند په ورستېو کې د خپل وزیر یار محمد خان په لاس ډېر دردناک وهل، خورول او ټکول ولېدل، په داسې حال کې چې دده په ژوند بڼې او لوني ټی د دولت د مشرانو تر منځ ووېشل شوي او ورباندې تېرې وسول، دې په ځپله له ډېرو شکنجو او وزیر یار محمد الکوزي ته د خپلې پانگې او شتمنۍ له بېنودلو وروسته د هرات د ارگ په زندان کې له ستوني زندې او د شاه محمود د کورنۍ ټغر هم ورټول سو^۴.

د وزیر فتح خان د رنډېدلو پر مهال، پردلخان او شیردلخان دواړه د هرات د شاهي ماڼۍ په چارباغ کې د شطرنج په لوبې بوخت ول چې پر ورور باندې ټی د راغلي ناوړین خبر د هغوی د یو تن خدمتگار له پلوه راوړل سو. د دې خبر په اړوند د ورونو باور لاهه وو بشپړ شوی چې د کامران کسانو د هغوی د نېولو لپاره د چارباغ او شاهي ماڼۍ چاپېره سېمې په چټکۍ کلابندې کړلې. د ورونو په لاسونو کې یوازې یوه توره او سټوه «پیش قبضه» وه او په کلک شدت ټی په گډه پرساتونکو چې ددوی د نېولو تکل ټی

^۱ - پیرس، هماغه اثر، ۹۹- ۱۱۰ پاڼې

^۲ - پیرس، هماغه اثر، ۱۰۱- ۱۱۰ پاڼې

^۳ - پیرس، هماغه اثر، ۱۰۱- ۱۱۰ پاڼې

^۴ - پیرس، هماغه، ۱۰۱- ۱۱۰ پاڼې

درلود برېد وکړ او په دې ډول پې ځانته د ماني تر يوه کوره د تېښتې لاره پرانېستله. ورپسې پې ځانونه په بېرې په وسلو سمبال او پر گړنديو آسونو کېښانستل او له ښاره د وتلو د دروازې پر لور پې ودانگل؛ خو هلته د کامران ميرزا له يوې دوسوه کسپزې ډلې سره مخامخ شول چې ددوي د نېولو لپاره پې لېکه جوړه کړې وه. پرته له دې چې د هر سپاره زړه ته کومه خرڅښنه او وېره ولوېږي يا د پوښل شا ته سي، په گډه پې د کامران ميرزا پر سرتېرو يرغل ورو وور، ددوي په منځ کېښې پوازې پردلخان چې لېږشاته ناروغه وو د روان اخ وېد په دورو کې پې آس د توپک په گولي تپي سو، آس پې پرځمکه پريوت او دې په خپله يرغل سو؛ مگر پاتې دوه تنو وروڼو د خپلې تورې او مېړانې په څرگندوني ځانونه وژغورل او خپل مورني ټاټوبي، د گرشک لويديځ د ناد علي کلا ته وتښتېدل.

يرغل سوی پردلخان د کامران مخې ته ودرول سو، لومړی بندي او بيا خوشې شو خو خوشې کېدل پې د کامران د ځانگړو شرطونو پر بنسټ ول، مگر پردلخان هم چې غيرت او همت پې د خپل ورور وزير فتح خان خبرو راپاراوه وکولای شول له هراته وتښتي او له خپلو وروڼو سره په هلمند کې يو ځای شي.

فريه لېکي: «شیردلخان او ورور پې له هراته په تېښتې وروسته، خان د گرشک په ۲۳ مایلي واټن کې د نادعلي پياوړي ستراتيژيک کلا ته، چې د وزير فتح خان د مور، لويې ادې استوگنځی دی، رسوي. دواړه وروڼه له همدغه ځايه د سپمې ټولو قومونو ته چاپک او گړندي بکارۍ (پیکونه)^۱ لېږدي چې د شاه محمود او کامران ميرزا پر وړاندې پاڅون وکړي. گڼ شمېر بارکزي د هغوی غوښتنې ته مثبت ځواب وایي او د يوه وړوکي لښکر هسته جوړوي، د شاهي ځواک له لېکو څخه ډيري سرتېري تښتي او د نوموړي لښکري هستې کړۍ لا پسې پراخوي.

^۱ پیک: په اوستا کې پدیکا ويل شوې چې د پلي يا پياده ټلونکي په مانا ده. او مجازاً د بکاري يا قاصد په مانا هم کارول کېږي. که د پښتني شاعر له سترگو ورته ووينو نو پټنگ يا کاغذ باد ته به هم پیک وييلي دي. - ژ

په دې لړ کې شهزادګۍ کامران په چل او دوکې پښه وړاندې کوي، پردلخان له بنده خلاصوي او ورته وایي چې د وزیر لور مقام به ورته ورکړي خو په دې شرط چې شیردلخان او کهندلخان یو ځل بیا خدمت ته چمتو شي. پردلخان د شهزادګۍ کامران له دې وعدې څخه مننه کوي خو پر شهزادګۍ شک لري چې ورباندې ډاډ وکړي؛ له دې سره سره پردلخان خپله بشپړه پالیالۍ شهزادګۍ ته څرګندوي او داسې بڼې چې ګټې په خپلې ژبې او ژمنې ولاړ دی مګر دوه ورځې وروسته تبېتې او په ناد علي کې له خپلو وروڼو سره یو ځای کېږي. هلمند ته د پردلخان رسېدل د پاڅوانوالو د روحيې د لا پیاوړي کېدلو لامل ګرځي او د پاینده خان په زامنو کې ورته د لور استعداد او د لورې وړتیا د خاوند په سترګه ګوري؛ هرکله که د قومونو تر منځ کومه ناندري یا شخړه رامنځته کېدله نو پردلخان به تل د یوه منځګري په توګې پښه وړاندې کوله. په همدې لړ کې د حاجي فیروزالدین خان وزیر میر افضل اسحاقزی نوی له پارسه هلمند ته راستون شوی وو او په هلمند کې د خپلو قومونو تر منځ یې «خان نشین» ته نېږدې ژوند کاوه، د میرافضل اسحاقزي او د پردلخان د مشر ورور تر منځ پخوانۍ دښمني پرته وه، پردلخان پرته له دې چې له دغې دښمنۍ کومه اندېښنه په زړه کې ولري، میرافضل اسحاقزي ته ورځي او ورڅخه مرسته غواړي، میرافضل خان هم دغه غوښتنه مني او له محمدزیو سره یو ځای کېږي.^۱

کله چې کامران د پردلخان په تبېتې خبرېږي، تر پښو لاندې یې سور اور بلېږي او د خپل غضب د اور د سپړلو لپاره امر کوي چې د وزیر فتح خان په سترګو کې دې چې تپونه یې لږ مخ په بڼه کېدو راغلي ول یو ځل بیا خنجر ووهي او هغه غوښي چې دده د سترګو په ګاتو کې پاتې دي را ودې باسي. ددغه جنایت دنده د قاسم په نامه یوه تن ته وسپارل شوه؛ هغه هم خپل خنجر د وزیر په تپي سترګو کې بیا دننه وړ وړ او د سترګو له ګاتو څخه یې پاتې غوښتي را واپستلي.

^۱ - فريه، تاريخ افغانها، ژباړه: سهيل سبزواري، دولسم څپرکی

پیرس لېکي :

" ننگېالي او پېڅېالي (صبور) وزیر خپل برخلېک ته په چوپه خوله ، پرته له دې چې کومه آه له خولي وباسي او يا پې پو وييکي يا کلمه له خولي ووځي، هر کلی وواپه." ^۱

له دغه جنايت وروسته، کامران وزير فتح خان او د هغه وراره امين الملك له ځانه سره کندهار ته راووستل. د تاريخ سلطاني د لېکوال په وينا، په کندهار کې نامتو خان علوم قاضي القضاات (ملا محمد سعيد خان بارکزي) د هغه پالنه کوله.

له بلې خوا کله چې شاه محمود پوه شو چې په کابل کې د وزير وروڼه د هغه د حکومت د راپرځولو لپاره تېنګه پرېکړه کړې نو د پو لوی لښکر په ملتيا له کندهاره د کابل پر لور وخوځېد. همدا چې شاه محمود له خپل لښکر سره د کندهار له ښاره ووت بارکزيو وروڼو له خپلو ځواکونو سره يوځای د کندهار پر ښار بريد وکړ. د کندهار والي گل محمد خان پوپلزي ، بارکزيو وروڼو ته وړاندېز وکړ چې لږ تر لږه دې د کابل د برخلېک تر څرګندېدلو پورې ورته وخت ورکړي، که پاچا کوم برياليتوب تر لاسه نه کړ نو ښار به له جنگ و جګړو پرته دوی ته ور وسپاري. د وزير وروڼو دغه وړاندېز ظاهراً ومانه او تر ټوې لنډې مودې پورې سترګې په لاره پاتې سول خو پر کلا باندې پې د بريد هڅه وکړه.

وروسته له دې چې د وزير وروڼو د ښار پر دېوالونو او لوړو مورچلونو باندې د پورته کېدلو لپاره پرېمانه پورې يا زیني کښېښودلې، نو ناڅاپه پې يوه شپه پر کلا کلک بريد وکړ او د سترګو په رپ کې پې د ښار دېوالونه ونېول. لومړنی تن چې د کلا پرسر وخوت ميرداد خان نومېده، چې د بارکزيانو په شاه برج پورته وخوت او ورپسې نور ورشپوه سول. کله چې والي گل محمد خان له رامنځته شوي پېښې خبر شو پرته له دې چې مقاومت وکړي ، وتښتېد او خان پې په غزني کې شاه محمود ته ورساوه او هغه پې د

^۱ پیرس، هماغه، ۹۹- ۱۰۰ پاڼې

کندهار له پېښې خبر کړ. شیردلخان د کندهار د چارو واگي پر غاړه واخېستلي او میرداد خان ته چې له خانه یې مېړانه او سربښنده څرگنده کړې وه، د ایشیک اqاسي^۱ لقب ورکړ^۲. دغه سړی وروسته له امیر دوست محمد خان سره بخارا ته لاړ خو هېواد ته د راستنېدا پرمهال د بخارا د پاچا له سرتېرو سره په یوې نېټې کې ووژل شو^۳. نوموړی د کابل د شاغاسیانو غور نېکه دی.

د اشرف الوزراء فتح خان د وژل کېدلو څرنگوالی:

کله چې شاه محمود د وزیر د ورونو له پاڅون او په کابل او کندهار کې د هغوی له بریاوو څخه خبر شو د کابل او غزني د لارې په اوږدو کې یې هڅه وکړه چې وزیر فتح خان روغې جوړې ته اړ باسي. له دې کبله شاه او شهزادګي دواړو وزیر تر دباو لاندې ونېو چې په کابل او کندهار کې دې خپلو ورونو ته لارښوونه وکړي چې له جګړې او پاڅون څخه لاس واخلي، مګر وزیر چې زړور او مغرور سړی وو د شاه او د هغه د زوی د ژمنو او د رېرجن زېښې پر وړاندې مقاومت وکړ او ځواب یې ورکړ چې دی نور ددنيا او سیاست له چارو سره کومه لېوالتیا نه لري او نه له خپل مرګ او عقوبت څخه کومه وېره.

کله چې شاه او لښکر یې د ودرګو سعید اباد ته ورسېدل یو ځل بیا یې وزیر فتح خان تر زېښې او کړاو لاندې ونېو چې خپلو ورونو ته لېک ولېکي او له جنگ او مخالفت څخه یې منع کړي. شاه ژمنه کوله چې ده او ورونو ته به یې هماغه پخواني درېځونه او منصوبونه ورکړي او خپلو پخوانیو حکومتونو ته به یې ولېږي. وزیر د پاچا په ځواب کې وویل: "ته هغوی ته

^۱ - ایشیک اqاسي چې ایشک اqاسي هم لېکل کېږي یو ګډوله تورکي وییکی دی چې ایشیک دروازي او اqاسي د سردار په مانا کېږي. او له ایشیک اqاسي څخه موخه د باتدنی دروازي رئیس یا د دربار حاجب ده. ژ

^۲ - فیض محمد، سراج التواریخ، ۱، ټوک، ۱۰۲ پاڼه

^۳ حمید کشمیری، اکبرنامه، ۱۳۳۰، له ۱۶۵ پاڼې وروسته

هغه څه ورکوي چې ستا په لاس کې نه دي ، او نه ستا مال دی ، خو په دوه وو سترگو تپ روند سړی پي کولای ټول مال خپل کړي. مخکې له دې چې د وزیر فتح خان سترگي دې له روڼا بې برخي کړي وای تا پي باید عاقبت سنجولی وای ، او هغه څه چې ته اوس کوئ ، د هغه توپان لپاره چې تا په خپله راپارولی دی څه گټه کوي؟ خو ما له هرڅه او له هرې پایلې چې را منځته کېږي نور لاس مېنځلی او هغه څه به په ورین تندي ومنم چې په تقدیر کې مې لېکل شوي وي."^۱

ورپسې شاه امر ورکړ چې د لښکر ټول سرلښکر او مشران دې د وزیر فتح خان په وژنه کې برخه واخلي او هر یو دې په خپل وار د وزیر فتح خان د بدن پو پو غړی له هر بند څخه پرېک کړي. شاه په خپل دغه کار غوښتل چې سرداران له بارکزیو وروڼو سره له هر ډول نېږدې والي څخه لېرې وساتي او د هغوی ترمنځ د دښمني ابدې تخم وکړي. کېدای شي یو شمېر سردارانو په خپلو زړونو کې له وزیر څخه څه ناڅه خواږدي درلودله او یو شمېر پي ښايي د وزیر په وړاندې هېڅ ډول کېنه ، خواږدي یا زړه بد والی نه درلود ؛ کېدای سي یوازې د ځب ذات د سانقي له کېله پي په دغسې بې ساري تاریخي جنايت کې برخه اخېستې وي.^۲

د تاریخ سلطاني لېکوال لېکي : " کله چې شاه محمود د دوست محمد خان له پلوه د کابل په نېولو خبر سو نو ډېر نهیلی سو او له خان سره پي فکر وکړ داسې نه سي چې له دوست محمد خان سره د مخامخ کېدلو پر مهال خپني قومي مشران او د لښکر پو شمېر سران وزیر فتح خان وژغوري او دوست محمد خان ته پي وسپاري او له دښمن سره پو ځای سي. له همدې کېله او ددې لپاره چې د بارکزیو وروڼو او د لښکر د مشرانو تر منځ پي ابدې کېنه رامنځته او ددښمني تخم پي شپندلی وي ، د لښکر ټول مشران ، که چا غوښتل یا پي نه غوښتل ، راټول او هغوی پي د وزیرفتح خان وژني ته اړ اېستل. پي

^۱ - پیرس، عروج بارکزانی، ۱۰۹ پ

^۲ - سراج التواریخ، ۱ ټوک ، ۱۰۰ پاڼه

ساری وزیر ېې، د گڼیو (نیشکرو) د لښتني په شان بند پر بند پرېک کړ خو زړور زمري له خپل ډېره غیرته ان یوه آه له خولي را ونه اېستله او د شهادت او د طبيبي د سپڅلي کلمې په وېلو ېې خپله خوله جاري وساتله او د شهادت درجه ور په برخې سوه.^۱

پیرس وايي : " فتح خان په میراني ، زورورتیا او زغم دغو شکنجو او خورونو ته خان وسپاره او د مرگ تر دمه ېې یوه وړوکی آه له خولي ونه وتله او نه ېې له چا بڅېنه وغوښتله او نه ېې په خپلې سزا کې د کمښت غوښتنه وکړه او له سره تر پایه ېې خپل وقار او پرتم تر پښو لاندې نه کړ او د خدای له نامه پرته ېې بل څه ونه ویل او د ویاړلي مرگ غېږې ته ېې خان وسپاره. "^۲

« فريه » وايي : « د فتح خان سترگې د هغه له وژنې اته مېاشتې مخکې له گاتو اېستل شوې وې » کله چې شاه محمود د رانده فتح خان د وژلو امر ورکوي نو کامران میرزا تر ټولو لومړی پرې وردانگي، او د وزیر پر خان خپل خنجر ننه باسي، له هغه وروسته، نور هم خپل خنجر ونه راباسي او زښته ډېر شکنجه ورکوي. هغوی فتح خان ژوند له پوسته کړ، د بدن غړي ېې یو په یو له تنه ور پرېک کړل، په پای کې د هغه سر له تنه بېلوي او په دې توگې د هغه پر رنځ او کړاو د پای ټکی ږدي. د هغه جسد چې د بدن له پرېک شویو غړو پرته بل څه نه وو عمومي جلادانو ته سپارل کېږي چې نور ېې هم ټوټې ټوټې کړي، بیا ېې په یوه جوال کې اچوي او غزني ته ېې لېږدوي او خاورو ته ېې سپاري. فتح خان د دغو ټولو وحشتناکو شکنجو په لړ کېنې له خپلې خولي د یوې آه په اندازې کومه چیغه نه باسي او نه کوم شکایت کوي؛ فتح خان دغه ټولې شکنجې د یوه اتل په زړه وړتیا او د سپېڅلي وجدان په آرامۍ زغمي. ددغه ستر مېړني د وژونکو پر وړاندې د افغانستان په گوټ گوټ کې د عمومي خښم کړېکې پورته کېږي ، هغه کسان چې سدوزیو ته پالیاله پاتي

^۱ سلطان محمد خالص بارکزای، تاریخ سلطاني، چاپ ۱۲۸۹ هجری = ۱۸۸۱

ز، بمبئی، ۲۰۳ پ

^۲ پیرس، هماغه اثر، ۱۰۹ پ

شوي ول، هغوی هم ورته شا کوي؛ ان د شاه د شخصي دوستانو « زړه سواندي هم راپارېږي» او دداسې پالیاله سړي په دې ډول وژني خاڼونه له شاه لېږي او یوازې یې پرېږدي؛ یوازې څو تنه سرداران پاتي ول چې رخه او سڅه یې د فتح خان د ژوند په داسې دردناکه پای باندې بیا هم پای ته نه وه رسېدلې
 ۱ «.

د " حیات امیر دوست محمد خان" د کتاب لېکوال موهن لال لېکي چې : " زموږ په پیر کې هېڅ بله داسې تراژیکه پېښه نه سته چې په خپلې شذلتیا او وحشت کې دې د وزیر فتح خان له وژني سره پرتله سي. روند ، بی وسه او کړېدلی وزیر یې په تړلو لاسونو، خنځیرونو کې پېچلی او په غرب او غراب تړلی د شاه محمود دربار ته راووست. دی هماغه وزیر وو چې همدغه پاچا یې د سلطنت پرگدۍ کښېنولی وو. پاچا وزیر ته امر وکړ چې خپلو سرغاړو او باغي وروڼو ته ولېکي چې پاچا ته غاړه کښېږدي. وزیر په جرئت د پاچا غوښتنه وغندله او وېې وېل: زه اوس روند او یرغل یم او پر خپلو وروڼو هم کومه وسه او کنترول نه لرم. شاه محمود قهرزلی سو او امر یې وکړ چې ودې وژل شي. له دې سره سم د [پاچا او شهزادګي په مخکېنۍ ویل شوي نغوټې] سلطنتي درباریانو، وزیر فتح خان په ډېرې شذلتیا په داسې بڼې قصاصي کړ چې لومړی یې د لاس ګوتي، بیا یې لاسونه او پښې بند په بند ور بېل کړل ، بیا یې غوړونه، پوزه او شونډې ور پرېک کړې. د وزیر مېړانه او زورتیا دومره لوړه وه چې نه یې د زجر او درد له کبله کوم خګېږوی وکېښ او نه یې له قصاصاتو څخه د زړه سوي غوښتنه وکړه، او په همدې ډول یې تر هغو وکړاوه چې له ټوټې ټوټې بدن څخه یې سر هم جلا کړ. "۲

په دې توګې یې بې وسې او کړېدلی وزیر بند پر بند ټوټې ټوټې کړ؛ له دې چې په دې هم وزیر په دغه کار مړ نه سو، نو د ټول بدن پاتې برخې یې د

۱ - فريه، تاريخ افغانها، ژباړه : سهيل سبزواري، دولسم څپرکی

۲ - موهن لال، حیات امیر دوست محمد خان، ۱ ټوک، ۱۲۶ پاڼه

یوه پسه په شان له یو بل څخه بېلې او ټوټې یې په یوې لوبې کڅورې کښې واچولې. د وزیر ټوټې ټوټې شوی مړی د (علمي د کورنی د نېکه) قاضي محمد سعید له پلوه^۱ غزني ته یووړل سو او د شیخ رضی الدین علي لالا د زیارت ترڅنگ خاورو ته وسپارل سو.^۲

د وزیر فتح خان د شخصیت پرتم:

^۱ - د وزیر فتح خان د پلار جسد هم همدغه قاضي محمد سعید خان بارکزي د زمانشاه په اجازې د کندهار ډاکر ته یووړ او خاورو ته یې وسپاره. فرهنگ، ۱۳۳ پ)
^۲ - د وزیر فتح خان د مزار د ډبر لېکې پر مخ یو شمیر شعري بیتونه کېنډل شوي چې د هغه د ژوند د تاریخ د لوړو ژورو څرگندونه کوي او والامقامه شهید اکبر یې بللی دی. دغه ابیات دا دي:

ساخت ساقی اجل آخر زمرگش تلخ کام
 چون پدر بُد پادشاه و بود از نسل کرام
 از هرات آواره و صبح امیدش شد تمام
 در بدر صحرا بصحرا در رکاب او مدام
 آمد و آورد شه را در مقام انتقام
 بستد از اعدا به تیغ و داد از عدل انتظام
 کرد ایاز خاص موسومش ز روی احترام
 در حدود مشهد آمد با کمال احتشام
 کز زبان ها نام حاتم محو شد مالاکلام
 نام رستم را نمی گیرند مادام القیام
 دشمنان بد درون تیره روز خیره فام
 الغرض شهزاده از گفتار از اهل اهتمام
 بخت سودای دوام سلطنت زان فکر خام
 در سعید آباد از مشهد شهادت یافت کام
 آنکه باشد با محمد دوست در کابل مدام
 جا دهش از مرحمت در سایه خیر الانام
 شد پسان آب شهید اکبر آن والامقام (۱۲۳۴)
 کس ندید و کس نگوید در جهان خاص و عام

آه از جور فلک که نواب فتح خان
 بود بارکزانی و درانی و سردار قوم
 ساخت چون بعد از پدر محمود شه راشه زمان
 آن وزیر نامور اندر عراق و فارس بود
 آخر از تانید حق آن مصدر فتح و ظفر
 قندهار و کابل و سند و خراسان راهمه
 شاه محمودش وزیر اعظم و شه دوست خواند
 بهر ده سال دگر از بهر تسخیر عراق
 بخشی در آن ولایت کرد آن کان عطا
 کرد با قاجاریان حربی که اهل آن دیار
 با غنایم بعد فتح آمد چو در ملک هرات
 ساختند از تهمت طغیان به بغیش متهم
 هردو چشم او کشید از خدمتش پوشیده چشم
 همره آوردش به نابینایی اندر چشم شاه
 داشت نواب صمد خان و از احوالش خبر
 یارب آن جاجشم او بگشای با دیدار خویش
 سال فوتش هاتف غیبی بمد آه گفت
 آن اسیر نادر و این نادره تاریخ او

(دونا بغه سیاسي- نظامي افغانستان، ۱۱۵ پ)

وزیر فتح خان په ۱۹ کلنۍ کې د خپل پلار سردار پاینده محمد خان له وژل کېدلو وروسته د سیاست ډگر ته راوډانگل او په ۳۸ کلنۍ کې ووژل سو. په دې شمېرنې، وزیر فتح خان د خپلو سرښندویو هلو ځلو په لړ کې ۱۹ کاله د هېواد د ټېنګښت او پرتم لپاره زښت اړین کارونه تر سره کړل. په ټول هېواد کې ټیټکاو یو ځل بیا ژوندی کړ؛ د بلوڅستان، سندھ، کشمیر او هرات په څېر د لېږي پرتو ولایتونو والیان ټیټې اړ کړل چې مرکز ته غاړه کېښودې او له مالیاتي ګټو څخه دې د مرکز ونډه مرکز ته ولېږي.

وزیر فتح خان د ملي واکمنۍ د ټېنګښت او د هېوادنۍ ځمکنۍ بشپړتیا په لارې کې سرښندویه هلې ځلې کړې دي؛ هر کله چې د هېواد پر سپېڅلي حریم باندې د پردیو د لاسوهنو، د هېواد د دفاع او د ولس د ننگ او شرف خبره را پورته شوې نو خپله توره ټیټې د هېواد د دښمنانو، یاغیانو او باغیانو پر وړاندې په مېړانۍ له ټپکه را اېستلې چې له کشمیر، سندھ او بلوڅښتانه نېولې د هرات تر وروستېو پولو پورې سېمې، د هېوادنۍ ځمکنۍ بشپړتیا او د ملي ګټو د خوندېتابه په لارې کې، دده د ځلاندي توري ډگر او د هغه د مېړانۍ زانګو وه.

د وزیر فتح خان په شخصیت کې د مېړانۍ او لوی لاسۍ/ سخاوت دوی خانګړتیاوې را ټولې وې، پرګنې ټیټې تر دې کچې خائنه راوکاږلې وې چې ان د پاچا او د هغه د کورنۍ نوم، پرتم او درېځ ټیټې پېکه کړی وو. د "فریه" په وینا د فتح خان نوم په منځنۍ آسیا کې د پرګنو په ژبو خپور وو، افغانانو فتح خان ته خانګړي لېوالتیا درلودله، خو په بل اړخ کې ټیټې پاچا ته په سپکو کتل.^۱

وزیر فتح خان هېڅکله د سلطنت ادعا ونه کړه خو دومره واک او ځواک ټیټې درلود چې یا به ټیټې پاچاهان د سلطنت پرګدۍ کېښول یا به ټیټې را کوزول. شک نسته چې د هغه د بریاوو یوه برخه، د بارکزیو د سردار په توګې د هغه په ټولنیز درېځ پورې اړه لري چې د خپل شمېر او اهمیت له مخې د درانیو یو ډېر مهم ټبر دی؛ مګر د وزیر فتح خان شخصي خانګړتیاو او

^۱ - پیرس، ۶۶ مخ

خصایلو هم د هغه په بریا او ولسمنلي درېځ باندې بنسټپزه اغېزه شپندلې وه.

وزیرفتح خان چې د سلطنت گدی ته د شاه محمود په رسونه کې لومړنی او بنسټپزه ونډه لوبولې وه د وزارت مقام یې د خان او خپلې کورنۍ څرگند او پرېکند حق گاڼه. ددې ترڅنګ، له دې چې ډېر فعال، ځیرک او ټولمنلی مشر وو نو د شاه له چرچه ماری او لت توب څخه په گټې اخېستنی یې سلطنتي ځواک وزارت ته را ولېږداده. وزیر هڅه کوله هغه پرتمین ځواک بېرته راژوندی کړي چې هېواد د احمدشاه په پیر کې درلود.

نوميالی پوه ارواښاد علامه حبيبي د وزیرفتح خان د شخصیت په اړه لېکي: "فتح خان یو غښتلی، هوښیار او اغېزمن شخصیت وو چې د درانیو د قبایلو په منځ کې له فراه تر کندهاره پورې یوازې غښتلی تورکین او د پرگنېز ځواک خاوند بلل کېده. فتح خان، گڼ شمېر وروڼه درلودل، فعال وو، له شاهي کورنۍ وروسته، د افغاني ځواک یوازې سرچېنه وه."^۱

انګلیسي الفښتن چې له وزیر فتح خان سره هممهاله تېر سوې، د هغه په اړه داسې لېکي: د عالي روح څښتن وزیر فتح خان، د لوړې مېړانې او افغاني غرور خاوند دی او تر دې دمه د درانیو په ټولو وزیرانو کې تر ټولو نوميالی او مخور مشر دی. له دې چې په یوه کار کې ناکامي وزیر نه نهېلی کوي او اطاعت ته یې نه اړ باسي، نو تل د پېاوړو معنویاتو په لرلو په اعلی حد خوځښت او فعالیت سمبال دی. ټول د هغه په کفایت، اهلیت او جرئت اعتراف کوي، پلویان یې په ځوانۍ، مېړانې او سخاوت کې د حاتم طائي په نامه یادوي؛ له دې چې د خپلې ډلې پر اوږو باندې هېڅ ډول خنډ او بندېز په زوره نه باروي نو هغوی یې زښت ډېر خاتنه نږدې کړي دي. هېڅکله د خپلې ډلې په گټو کې بې پروايي نه کوي او که داسې پېښې هم شي نو په چټکۍ یې په سکینده / جبرانولو کې هڅه کوي. وېل کېږي چې ډنګر، د لوړې ونې خاوند او زښته ښکلی څېره لري، نرم او له تواضع ډک چلند لري، دغه

^۱ - حبيبي، تاريخ مختصر افغانستان، ۱۳۴۹ کابل، ۲، ټوک، ۱۰۴ پ

خانګرتیا د هغه له کره طبیعت اوختي څخه چې له وېرې، شرم او حیا سره پردیتوب کوي تضاد لري.^۱

د تاریخ سلطاني د کتاب لېکوال چې له امیردوست محمد خان سره هممهاله تېر سوی، د وزیرفتح خان د سربښندنو او سخاوت په اړوند داسې لېکلي: " نیک چاری وزیر فتح خان په خپلې زړوتیا کې دومره بې ساری وو چې د مقاتلې په مقابله کې بې زال رستم ورته د زال په شان ښکارېده، هر کله چې د بخشش او سخاوت لاس بې پرانېسته، هماغسې چې په زیاد رسېدلې څېړنې ښيي، هرات ته د هغه سفر چې تګ او راتګ بې د هلال نهه مېاشتي ونېولې، د سرتېرو پر ټاکلې مېاشتبېنی تنخوا سربېره د هغه د سخاوت د لګښتونو شمېر، چې محاسبانو د وزیرفتح خان له بندي کېدلو وروسته د شهزادګي کامران په فرمان ولېکل، ۹۹ لکه روپۍ او دوه مثقاله سول.^۲ "

فريه، د وزیرفتح خان په اړه لېکي: " د لوري وړتیا څښتن وزیرفتح خان د فوق العاده نبوغ ترڅنګ د حکومت کولو او جنگېدلو وړ توب هم درلود... په فعالیت کې بې ساری نه درلود... افغانانو، فتح خان ته په خورا درندو سترګو کتل، حال دا چې خپل شاه ته بې په سپکو کتل.^۳ "

افغان شاعر او څېړونکی ښاغلی باري جهاني د وزیرفتح خان د شخصیت په اړه لېکي: " فتح خان په افغانستان کې هوښیار ترینه مشر تېر سوی دی. هغه یو زړور جنرال وو او له هغې ورځې چې د عمل پر ډګر او د تاریخ پر پاتې بې گام اېښی پوه ورځ په کرار نه دی ناست. هغه د خپل پلار (پاینده خان) ټول اوصاف په ځان کې په ارث راغوند کړي ول او د پلار په شان د هوښپلارۍ، زړورتیا او خپل وړتوب په ګناه ووژل سو. فتح خان د یوه افغان هېواد پال په توګې، ښه پوهېده چې د هغه د هېواد کره دښمن د فارس /

^۱ - الفنس، بیان سلطنت کابل ۲ ټوک، ۲۹۹ پاڼه

^۲ - تاریخ سلطانی، ۲۰۳ پ، خو سراج التواریخ د ۱ ټوک، په ۹۲ پاڼې کې دغه شمېره ۹۶ لکه روپۍ ریکارډ کړې ده

^۳ - پیرس، عروج بارکزانی، ۶۶ پ

ایران دولت دی. او فارس - ژ / ایران هم د شاه محمود په بې کفایته دربار کې خپل دښمن ښه پېژندلی وو؛ له همدې کبله ول چې په لومړنۍ ممکنې شېبې کې یې له شهزادګي کامرانه وغوښتل چې سترګې یې د روڼا له نعمته بې برخې کړي او یا دې په بندي ډول مشهد ته ور واستوي. کامران دغسې یوه پلمه له خدایه غوښتله او د فتح خان په ړندولو یې په حقیقت کې افغانستان له هغو دوه وو ځلاندو سترګو بې برخې کړ چې د ډېرو لږو افغانانو په سترګو کې ځلېدلې.

باري جهاني د فریر له قوله لېکي: " شاه محمود پوهېده چې دوه ځله د وزیر فتح خان د تورې په شرنګ د سلطنت پر ګدۍ ناست دی، له دې کبله له پاچا کېدلو سره سم یې د دولت د پوځي او اداري چارو واګې د هغه په لاس کې ورکړې او په خپله د چرچو او بندارونو پر تغړ په چرچو، خوندونو او شخوندونو کېښناست او خان یې له نورو چارو بې غمه کړ. څومره چې وسه یې کېدله هماغومره یې په چرچو کې ان د بوي شېبې لپاره هم بسنه ونه کړه. سره له دې چې د جنگ او سیاست چارې دواړه د فتح خان په لاس کې وې، خو وزیر هېڅکله د خان په ګټې ورڅخه ناوړه ګټه پورته نه کړه. فتح خان په لنډ وخت کې هېواد د احمدشاه بابا د مهال پرتم او ځواکمنتیا ته چې د تیمورشاه له وخته مخ په خوري روان وو، ورساوه. د فتح خان نوميالی نوم په ډېر لږ وخت کې په ټولې منځنۍ آسیا کې خپور سو او هر افغان د هغه نوم په ډېر درنښت یاداوه او پاچا ته یې په سپکو سترګو کتل. خو په هغو وختو کې سدوزیو ته دومره په درنښت کتل کېدل چې هېڅ چا د شاه د پرځېدلو او د هغه د لایق سپېسالار د ځای ناستي کېدلو فکر هم کاوه. ځېنې کسان وایي چې فتح خان یو څوکي پال او ځانمنونکی سړی وو، خو کله چې فتح خان شاه ته اطاعت کاوه نو په خپل اطاعت کې صادق وو او په تېښګي گروهې یې اطاعت کاوه او په هر هغه مقام قانع وو چې شاه ورته ورکاوه. که وزیر فتح خان پاچا سوی هم وای نو له نامه پرته یې بل څه نه تر لاسه

کول، ددې پر ځای به یې خاتنه نورې سختې رابوتولې وای، هر څومره چې واک یې ډېرېده هماغومره یې دښمنان هم ډېرېدل.^۱

جهاني د خپلې دغې وراشې «بحث» په دوام زیاتوي " که شاه محمود د افغانستان د پاچا کېدلو حق درلود ، نو فتح خان چې له پاچا سره په پرتلي کې په عقل، تدبیر او تورې کې سل ځله لایقه وو ولي دا حق نه درلود؟ په افغانستان کې د ډیموکراسۍ رژیم واکمن نه وو چې فتح خان تر ټاکنو پورې سترگې په لارې ناست وای. په افغانستان کې واک د تورې په شرنګ اخیستل کېده، او د فتح خان توره تر هر چا تېره وه او په عقل او تدبیر کې هم تر هر چا زېت ډېر هوښیار وو. د هغه د ورونو په منځ کې لږ تر لږه شپږ تنه یې هغه کسان ول چې خپل لیاقت او خپله وړتیا یې د جگړې او ژبې په ډگر کې په زباد رسولې وه . فتح خان خپل لیاقت په هر ځای کې د امن او ټیکاو په تېنګښت، د مالي چارو په سېمالښت، او د مخالفانو د اله گولو په ټکولو کې په زباد رسولی وو او په پای کې د همدغه لیاقت او صداقت په جرم ووژل شو.^۲

وزیرفتح خان د هېواد د ځمکنۍ بشپړتیا او د ملي واکمنۍ د تېنګښت لپاره خپل خان ، وروڼه او پلویان له کشمیره تر سنده او له بلوڅستانه د هرات تر وروستېو پولو پورې ډال گرځولي ول چې هېواد له تباهی او د تجزیې له گواښه وژغوري او د سدوزي دولت مخالفان او باغیان یې سره پورته کولو ته نه پرېښودل ؛ ان د افغانانو پخواني دښمن رنجیت سینهگ تر هغو چې فتح خان ژوندی وو دا جرئت نه درلود چې دُراني قلمر ته دې د طمعې او بدو په سترگو وگوري. په خواشېنۍ چې د هېواد دغسې یو ملي او تاریخي شخصیت د یوه ناپوهه شهزادګي د رځې او سځې او کېنې له کبله په ډېرې بېرې وړاند او بیا د هغه د پلار په لاس ووژل شو او په دې توګې پر هېواد باندې د سدوزیو د اتیا کلن سلطنت غوړېدلی تېر هم نور ټول سو.

۱ - باري جهاني، هماغه اثر، ۲۳۱ - ۲۳۲ پ

۲ - باري جهاني، هماغه اثر، ۲۳۱ - ۲۳۲ پ

د وزیر فتح خان اولاده :

وزیر فتح خان درې مېرمنې درلودلې، دوی یې د پېښور پښتنې او درېمه یې د کابل فارسي ژبه (قزلباشه) وه. له درېوارو مېرمنو یې پېنځه زامن او یوه لور درلودله. د وزیر فتح خان لور د نواب محمد زمان خان ماتدپنه وه او د زامنو نومونه یې په لاندې ډول ول :

۱ – محمد قليخان (درې زامن درلودل او نومونه یې دا دي

: سردار محمد يوسف خان، سردار محمد سرور خان او سردار

محمد حسن خان)

۲ – سريلند خان

۳ – شاه سرور خان (په ځوانه ځوانۍ کې مړ سو)

۴ – انشاء باز خان

۵ – احمدقليخان، د تور محمد حسن خان په نامه یې یو زوی درلود، تور

محمد حسن خان شعري استعداد هم درلود او د یو وخت لپاره د جلال آباد حاکم

هم وو. (محمد حسن خان د محمد رضا خان وزیري او محمد صديق خان

وزیري په نومونو دوه زامن) درلودل. محمد صديق خان وزیري په ۱۹۵۹ ز

کال کې د سردار محمد داؤد خان د صدرات په پیر کې د کندهار والي وو،

نوموړي درې زامن او څلور لوڼې درلودلې، چې نومونه یې په لاندې ډول دي :

۱ – محمد امين خان وزیري

۲ – ډاکټر عتيق وزیري

۳ – رفيق خان وزیري

او د لوڼو نومونه یې دا دي : مهریه، نوريه، برېښکۍ او فوزیه چې

ټولې د بچیانو مېنډې دي.

دریم فصل

(د نوزادی، ژباړه)

دفتح خان د غچ اخیستني په موخه د بارکزي وړونو پاڅون او د سدوزیانو د دولت پای

دبارکزی وړونوپاڅون:

د حاجي جمال خان او سردار پابنده محمد خان په کورنی کي وزیر فتح خان او دده شل تنه وړونه د هیواد د هغو ملي او تاریخي شخصیتونو په ډله کي راځي چي په ۱۹ او ۲۰ پیړیو کي یی د هیواد په تاریخ او سیاسي جغرافیه کي د پام وړ رول لوبولی دی. همدا دوی ول چي د هلمند نه تر سینده پوري، د کشمیر د شنو درو څخه تر هرات پوري یی د هلمندي، کندهاری او کابلي جنگیالیو په رابللو او د وطن و دفاع ته د هغوي د اماده کولو په کار کي یی پوره زیار گاللی دی.

وزیر فتح خان د خپلي زیرکی، زړورتیا او جنگیالي توب له مخي د خپلو ټولو وړونو او د وخت د سیالانو په سرکي ځای درلود. دده او یو شمیر نورو وړنو د څارپوڅو ځای د هلمند د پشت رود سیمه یاني گرشک^۱ دی.

^۱ - دالتر اوسه مالومه نده چي چا او کله دی سیمي ته د گرشک نوم ورکړیدی. ښایی چي دا په یوه فارسي کلمه وی چي د ایراني صفویانو د اشغال پر مهال دا نوم ایښودل شوی وی. کیدلای سی چي اصلا دا کلمه «گیرش کن» وی، خو د وخت په تیریدو سره په «گرشک» باندی بدلون موندلی وی.

داسیمه تل د علم او توری والا سیاسي -نظامي څیرو زانگووه .

دسراج التواریخ د لیکوال له قوله ، نورمحمد خان علیزی او حاجي جمال خان بارکزی د هغو څوارلسو وتلو او پیژندل شوو شخصیتونوپه پله کی راغلل چي په ۱۷۳۵ م کال کي دنادرافشار په مټ د کندهار د نیولو وروسته ورته د سرداري او جنرا لي رتبی ورکړل شوي.دراڼی احمدشاه هم ددغه نورمحمد خان علیزی تر نظر لاندی چي په میر افغان مشهور وو،د نادرافشار تر څنگ د لښکرکښي او د هیواد د اداری چاري زده کړی دي .

نادرافشار د هوتکي سلطنت د نسکورولو وروسته ، ددغي کورني او د هغه حکومت مشرانو ځمکي او جايدادونه د افغاني لښکرو قوماندانوته چي د دده پر څنگ دریدلی وه د «تبول»(جاگیر) په نامه ورکړی، داسي ښکاري چي ددغه وخت څخه به نور محمد خان میرافغان او حاجي جمال خان د هوتکي کورني د مشرانو د ځمکو د تر لاسه کولو وروسته په کندهارکي میشت سوی وی. د دوی قومونه د هلمند پر څنډو د موسي قلعه (موسی کلا) او د بارکزیانو د ناوی په سیمو کي میشت پاته شول.

مرحوم علامه حبیبی د خپلی (شل مقالې) نومي لیکني په (۵۳) مخ کی وایی چي د حاجي جمال خان بارکزي د کورني د څارپوڅو ځای د هلمند رود څنډی او په ځانگړی ډول د بارکزو ناوه او د نادعلی تاریخی کلا ده^۱. پدی توگه ویلای شو چي بارکزی سرداران کومو چي وروسته د محمدزو پاچهي په کابل کی جوړه کړه ، د هلمند د سيمي سرښندونکی بچیان وه .

کله چي د زمانشاه د واکمنی پر مهال سردار پاینده محمد خان د شاه د نظره ولوید او پر کورکښیناست ، ډیر وخت په گرځک او د لویه ادي په کلا کي میشت وو. همدارنکه کله چی د زمانشاه ، شاه محمود او شاه شجاع تر منځ واک لاس په لاس کیدی ، د لښکرو د کمښت د پوره کولو د پاره به وزیر فتح خان گرځک ته ځان را ورساوه ، ځوانان به یی ورسره مل او پر کندها به یی یرغلونه کول.

^۱ - معصوم هوتکی ، کندهاری وروڼه دریم مخ

لکه څنگه چې به وروسته هم ووينو ، دا ډول پيښي ډيري تکرارسوی ، مگر يوځل هم داسي نده شوی چی ده به د خپلو قواوو د پوره کولو په موخه د ارغستان يا معروف خپلوانو ته مخ اړولی وي.

په هر حال د سردار پاينده محمد خان زامن معمولاً د بارکزي وړونو په نامه ياد شويدي. ددوی د پلار تر وژلو او په خانگړی ډول د فتح خان تر ويرجنې وژنې وروسته ، کله چی یی د سدوزی واکمنانو سره لکه شاه محمود ، کامران او شاه شجاع سره په کابل ، کندهار او هرات کي شخړی وی ، کرار کرار یی د خپلی کورني رقيبان له منځه وايستل تر څو د سدوزو واکمني يوازی په هرات کی راټوله شوه او نور ولايتونه لکه فراه ، هلمند ، کندهار ، زابل ، کابل ، پيښور او ان تر کشميره پوري د بارکزو وړونو په لاس کښيوتل (۱۸۱۹ م).

هغه مهال چی واکمني په غير محسوس ډول د يوی کورني څخه تربلی پوري لاس پر لاس کيده ، بارکزی وړونه تر ډيره په درو سيمو کی لکه کندهار ، کابل او پيښورکی سره را ټول او هري ډلی یی د ښار په څنډوکی خائنه د واکمنی بنسټ کښيښود. دا کار داسي پر مخ ولاړ چي يو شمير یی لکه کهندل خان ، پردل خان ، شيردل خان ، رحمدل خان او مهردل خان د غلجي مور (هوتکی) زامن د کندهاری سردارانو ، يارمحمدخان ، سلطان محمد خان ، پير محمد خان ، محمد سعيد خان او عطامحمد خان د يوسفزی مور زامن د پيښوری سردارانو په نامه شهرت و موند. کابل چی ددی دوو سيمو تر منځ بروت وو ، د فتح خان او سردار محمد عظيم خان د نفوذ سيمه وگرځيدل کوم چی د بارکزی مور زامن وه . برسیره پر دي سردار دوست محمدخان ، نواب جبار خان ، نواب صمد خان او نواب اسد خان هم کابل له نظره نه ايستی . د ټولو هغو وړونو په منځ کی چی په کابل کی راټول وه ، تر فتح خان وروسته محمد عظيم خان او دوست محمد خان تر ټولو فعال او تکړه وه.

د ایرانی لښکرو تر شړلو وروسته ، کله چي فتح خان د عاقبت نه سنجونکي او کم عقل شاهزاده کامران په لاس وړوند او په ۱۸۱۸ م کال د وردگو په سيد اباد کي د شاه محمود په لاس په ظالمانه ډول ووژل سو ، وړونو

یې دده د غچ اخیستلو پخاطر پنبورپښونه پیل کړل ، په دی کار سره دوی داسې اور بل کړ چې له کندهاره تر کابله ، د کابله تر پېښوره او د پېښوره تر کشمیره پورې یې د سدوزویانو امپراتوری په لمبو کی وسوزیدل.

وزیر فتح خان د هیواد د زیرکو او زړه ورو کسانو له ډلې څخه وو چې د خپل پلار پاینده محمد خان په شان یې د سدوزویو د دولت په ټینګښت کی د هر ډول سرپښندو څخه خان نه سپماوه . سره ددی چې د زمانشاه په تیروتنه سردار پاینده محمد خان ووژل سو او نژدی وو د بارکزی وروڼو د پاڅون له مخې د سدوزو دولت له پښو ولویږي، مگر د فتح خان د هوشیاری له برکته یواز بیا د هیواد د ښه اداره کولو د پاره د همکارۍ او ګډ کار امکانات برابر شول. خو له بده مرغه د شاه محمود د بی کفایتی او د شاهزاده کامران د کم عقلی او حسادت له کبله چی د وزیر فتح خان رندول او بیا وژل یې پایله شوه ، نه یوازي د سدوزو واکمني ړنګه شوه بلکه ټوله غوړیدلې امپراتوري یې هم درۍ وړی او په سنګر کې ناستو دښمنانو (سیکانو او بیا انگریزانو)هر یوه خاتنه خپله برخه ترۍ نه بیله کړه.

د وزیر فتح خان سکه ورور ، سردار محمد عظیم خان د کشمیر والی کله چې د کامران په لاس د فتح خان د رندولو له فاجعی نه خبر سو، د سردار دوست محمد خان په مشرۍ یې لښکر د کابل په لور ولیرل او پخپله یې هم د کشمیر د چارو د سمولو وروسته په هغه پسۍ حرکت وکړ. دوست محمد خان په چټکۍ سره خان کابل ته ورساوه . لومړی کار چې باید کړی یې وای ، هغه د عطا محمد خان بامیزی څخه غچ اخیستل وه ، خو دا کار باید څنګه تر سره سوی وای ؟

د دوست محمد خان نظامی مهارت:

په بارکزو وروڼو کې تر فتح خان وروسته ، دوست محمد خان تر ټولو وروڼو فعال ، زړه ور او جنګیالی وو چې له هیچاته یې ډار نه درلود او د مخالفانو په وړاندي دده دغه صفتونه ددی لامل ګرځیدل چې د جنګ په ډګر کې پر هغو باندی بریالی شي.

موهن لال لیکي چي دوست محمد خان د ۱۴-۱۵ کلني څخه جنگي مهارت او تاکتیکونه زده کړل: « هغه وخت چي وزیر فتح خان په هیواد کی د بنوریښونود ارامولو په کار بوخت وو، دوست محمد خان به تل دده سره ملگریټوب کاوه. دده استعداد ، ابتکارونه او زیرکي د فتح خان لپاره د ستایني وړ وه. همدغه د فتح خان سره دده نژدی والی دنورو وړونو حسادت را وپاراوه. دی دا مهال ۱۴ کلن وو. لکه څرنګه چي دده زړه وړتیا د جنگیالیو خوبنیدل، همدارنګه یی هوښیار توب او ظاهری ښکلا هم د هغه وخت د میرنیو د پاره د پام وړ وه. ^۱ ».

ددراني سردارانو یوه ځانګړتیا دا وه چي خپل نوي ځوانان به یی د ۸ کلني وروسته د جنگ ډګرته دخان سره بیول ، تر څو جنگی وړتیا او زړه وړتیا تر لاسه او دا توان په خانو کی و روزی چي تل پر دښمن باندی بری ومومي. دبیلګي په توګه دراني احمدشاه خپل ۸ کلن خوی تیمورشاه د پاني پت په جګړه کي له خانه سره اخیستې ووچي په ډګر کی د جنگ تماشا وکړي.

همدارنګه وزیر فتح خان د شاه محمود د پاچهی له پیل نه خپل وړوکی ورور دوست محمد خان چي ښایی ۸-۹ کلن به وو ، تل یی د جنگ ډګر ته له خانه سره بپوه (۱۸۰۱م) . وروسته امیر دوست محمد خان هم د خپلو خامنو په هکله همدا کار کاوه.

په دی توګه دوست محمد خان د ۱۴-۱۵ کلني عمر څخه جنگي شجاعت زده کړ او فتح خان ددی کارنه ډیر راضي وو. موهنلال دخپلو لیکنو په یوه بل ځای کي دوست محمدخان (د فیلډ مارشال) په نامه یاد کړي او د شاه شجاع سره یی په جنگو کي د ډګر یو وتلی جنگیالی بللی دی. دی لیکي : « فیلډ مارشال دوست محمدخان په خوش خویی، ټینګار او تدبیر سره لښکر د شاه شجاع په وړاندي ولېږل چي د غزني په قره باغ کي د هغه د لښکرو سره مخامخ شوه . سخت جنگ پیل سو او دواړي خواوي په ډار او تشویش سره جنگیدلی، مګر د شاه شجاع د لښکرو قوماندان سردار احمد خان نورزی

^۱ - موهن لال، زندگی امیر دوست محمدخان، ج ۱، ص ۸۱

منځگړیتوب وکړ. ددی په پایله کې میدان یو دم په دوستي واوښت. دوست محمد خان د کندهار او شاه شجاع د کابل په لور وخوځیدل. داپېښه تر هغه وروسته منځته راغله چې دوست محمد خان د کندهار والی شاهزاده قیصر په یوه بل جنگ کې د محمد اعظم خان قلعه ته نژدی مات کړي او د ۲۰۰۰ تنو جنگیالو د وینو په تویولو سره یی کندهار د شاهزاده قیصر دلایسه ایستی وو»^۱

موهنلال بیا هم د شاه شجاع په وړاندې په یوه نابرابر جنگ کی د دوست محمد خان د بری یادونه کوي چې د فتح خان او وروڼو په لاس یی د کندهار او کابل د بیا نیولو وروسته چې شاه محمود یی د دوهم ځل لپاره پر تخت کښیناوه ، شاه شجاع د ۲۵۰۰۰ نفری لښکر په مشرۍ د پېښور څخه دکابل په لوروخوځیدی. فتح خان د خپل ورور محمد عظیم خان په قوماندانۍ یو شمیر عسکر د شاه شجاع مقابلی ته ورولیږل. محمد عظیم خان د شاه شجاع د لوی لښکر سره د جگړی توان په خان کی ونه لید او د سیمی غروته پي پناه یووړه چې کابل یی د حاله خبر کړ. فتح خان او دوست محمد خان د یو شمیر قومي مشرانو او قوماندانانو سره د شاه محمود په حضور کې په سرخاب کی یوه مشورتي غونډه وکړه. دوی وویل چې زموږ اوردو یوازي درو زرو تنو ته رسیږي او د شاه شجاع پوځ ۲۵۰۰۰ تنه دی، یوه د سپرو او یوه هم د توپچي فرقه لري، ځکه د هغوی په وړاندې دریدل عاقلانه کار ندی. دوی دا هم یاده کړه: ددی د پاره چی زموږ د جگړه ایز توان وشهرت ته تاوان ونه رسیږي، باید د مخامخ جنگ نه لاس واخلو او په احتیاط سره پټي حملی ورباندی وکړو.

دوست محمد خان چې تل یی د زړه وړتیا اوسپاسي تدبیرنه کار اخیست، قوماندانانو ته یی وړاندیز وکړ: ترڅوچي دښمن رانژدی سوی نه وي، موږ باید په وړو دلگیو ونه ویشل شو اوسره یوځای پاته شو. همدارنگه موږ باید ددښمن سره د جنگ پر وخت ځانونه د دوی د مالونو په چورولو او غارت بوخت نه کړو. ځکه چې دا کار زموږ په خپل منځ کې جنجالونه را زیږوي او دښمن تری ناوړه گټه پورته کولای سي. ده زیاته کړه ، پدی خاطر چې ددښمن توان ډیر

^۱ دموهنلال همدغه اثر، لمړی ج، ۹۴ مخ

دی، موږ نه باید ددوی نه دومره وډارېږو چې د هغوی خواته ور واورو. که د هر قوم استازی دا کار وکړي نو به هم د خپل قوم نوم بد کړي او هم به د پاتي لښکر ومورال ته زیان ورسوي. موږ باید پدې باور او ایمان جنگ ته ولاړ شو چې بری مو په برخه دی.

موهنلال زیاتوي: «د دوست محمد خان وړاندیزونه او مشورې د شاه محمودخان، فتح خان او نورو خاتانو د تایید وروگرځیدې او په اوږدو چکچکو بدرگه شوی. وروسته یې د جنگ او سولې ټولې چارې وده ته وسپارلې. دوست محمد خان لدی وروسته ټوله ورځ د ونو او لوڅو په منځ کې خان پټ کړ. کله چې شپه راوړسیده خپل لښکرته یې د حرکت امر ورکړ. د شپې په تیاره کې یې اوږد واټن وواهه. دسهار نژدې پنځه بجې وی چې د سردار مددخان، اعظم خان او غفور خان پر پوځ یې برید وکړ. دا پوځ د دښمن د پیشقراول ډله وه چې لس زره عسکر یې د سپرو د فرقی سره یوځای درلودل. هغه کسان چې په جگړه کې حاضر وه، ما (موهنلال) ته یې کیسه وکړه چې دوست محمد خان زړه ورتوب، چټکي، ټینګار او جگړه ییزه وړتیا دومره لوړه وه چې د هیچا ژبه به یې د صفت توان ونه لري. سپاهیانو ولیدل چې دوست محمد خان به په یوه حمله ددښمن په لوی قطار کې درز راوست او له پښو به یې واچاوه، وروسته به راوگرځیدې او پوځ به یې وېلی حملې ته و هڅاوه. مددخان او اعظم خان خپل نازک حالت ته چې دوست محمد خان یې ډیرې عسکر وژلي وه، پام واراوه او وارخطا شول. پدې ډول دوست محمد خان وتوانیدې د دښمن پیشقراول د خپلو ټولو امکاناتو سره تیت او پرک کړي. ۱» کله چې شاه شجاع له دی پېښې نه خبر شو، ډیر په تشویش کې ولوید او د خپل وزیر اکرم خان څخه یې چې ۱۵۰۰ لښکر یې درلود، چاره وغوښته. هغه شاه ته اطمینان ورکړ چې دوست محمد خان به د خپلو دری زره تنو سره درې وړي کړي. دیادوني ورده چې دوست محمدخان د جنگ میدان تل گټي او یوازې یې هغه وخت میدان پرېښودی

چې سیاسي او نظامي مصلحت به دا غوښتنه کول.^۱

شاه شجاع اکرم خان پوه کړ چې « ترڅو دوست محمدخان نیول شوی نه وی، دېرې هيله کمه ده اودشاهي تاج به دده پر سر ارام ونه لري »^۲. په پای کې د مخا مخ کیدو وخت راورسید. په یوې خونړۍ جگړې کې په سل گونو کسانو چې هیڅکله یې یو بل هیڅ لیدلی هم نه وه ژوند د لاسه ورکړ. اکرم خان د دوست محمد خان د تورې له واری نه پر مخکېه پریوت او عسکر یې هرې خواته سره وپاشل سوه. پدې جنگ کې هم شاه شجاع ماته وخوړل. پسله دی نه شاه خپلې پښې سپکې او وتښتیدې. عسکرویی ددی حالت په لیدو سره د هغه د خزانو په لویولو لاس پورې کړ. تردې ماتی وروسته فتح خان او دوست محمد خان دېرې په ترلاسه کولو سره کابل ته راغلل او لوی جشن یې جوړ کړ.^۳

د دوست محمدخان په وړاندې د شاه محمود ماته خوړل:

کله چې دوست محمدخان د خپل ورور فتح خان د ړندولو د غچ اخیستني په موخه کابل ته راورسید، ترهرڅه دمخه یې د عطا محمد خان بامیزی څخه د سترگو روښنايي واخیستله او هغه یې ړوند کړ.

عطا محمد خان د کامران د زوی او شاه محمود د لمسی جهانگیر شاهزاده د لښکرو قوماندان وو. د فتح خان د ړندولو وروسته کابل ته راولیرل سو چې د فتح خان وروڼه تا رومار کړي، مگر پخپله د دوست محمد خان په لاس ورغی او د سترگو لید یې د لاسه ورکړ.

هغه وخت چې دوست محمد خان د پېښور څخه د جلال اباد په لور وخوځید، د شیر محمد خان مختارالدوله زوی عطا محمد خان ته یې پیغام واستاوه او ښه غوړي وعدې یې ورکړې. ده هغه ته ولیکل چې موخه یې د خپل ورور غچ اخیستنه ده او که چیرې دی د شاهزاده نه لاس واخلي او دده سره

^۱ - موهن لال، همان، ج ۱، ص ۱۰۱

^۲ - موهن لال، همان، ج ۱، ص ۱۰۲

^۳ - موهن لال، همان، ج ۱، ص ۱۰۲

مرسته وکړي، نو تر بری وروسته به کابل ده ته وسپاري او پخپله به د کندهار په لوردشاه محمود سره جنگ ته ورودانگي.

وجلل اباد ته په رارسیدوسره د عطا محمد خان د هوکړي ځواب ورته راوړسیدی او بيله خنډه یی د کابل په لور حرکت وکړ. کابل ته په رارسیدو سره، وخواجه رواش ته راغی او ددی ځای نه یی بیا عطا محمد خان سره اړیکي ټینګي کړی. په برج وزیر کی یی چي د کابل په چارباغ کی پروت دی، د عطا محمد خان سره د لیدو وعده وټاکل. کله چي هغه و نوموړي ځای ته راوړسیدی، د دوست محمد خان وړونو دستي حمله پر وکړه، دده په امر یی هغه روندکر اوبیا یی زندان ته واچاوه څو په راتلونکي کي بیا هم دده د شتون نه څه واخلې. باید وویل سی چي دا هغه عطا محمد خان دی چي یو کال مخکي یی په خپل خنجر سره د وزیر فتح خان سترګي ړندی کړي وې.

له دی نه وروسته دوست محمد خان د کابل بالاحصار محاصره کړ، دکامران زوي شاهزاده جهانگیرد غزني پر خوا وتښتیدی او بالا حصار د دوست محمد خان په لاس ورغی. دوست محمد خان خبر سو چي شاه محمود د کندهار دکابل په لور راڅوځیدلی دی. په کار وه چی د بنار څخه د باندې د هغه مخنیوی وسي نه د شیر دروازی د غره په لمنو کي. دی د خپل هغه وړوکی لښکر سره چي ورته پاته وو د بناره ووت او په قلعه قاضی کی یی د شاه محمود د مخنیوی دپاره سنگر ونيوی. کله چي شاه محمود ددی کارنه خبر سو، هغه بله لار ونيوله اود اوزبک آباد د لاري یی خان و چاراسیاب ته ورساوه او هلته ځای پر ځای شو.

دوست محمد خان هم د قلعه قاضي څخه د چهلستون هندکي ته راغي، یوه ورځ وروسته د دوی تر منځ یو وړوکی جنگ منځ ته راغی چي هیڅ یوه هم بری نه درلود. دلته دوست محمد خان د یوه جنګي چل نه کار واخیست. د رانده سوی عطا محمد خان له خوا یی د هغه د ورور غلام احمد خان په قلم یو لیک شاه محمود خان ته ولیکي. په لیک کي یادونه شوی وه چي دده د مالوماتو له مخي د شاه محمود قوماندانانو د دوست محمد خان سره داسي جوړجاری کړی چی د هغه سره یوځای کیږی، شاه او شاهزاده به دجنگ نه وړاندې ونیسي او

دوست محمد خان ته به یی لاس تړلی وسپاري . په دی لیک کي یی هغه ته مشوره ورکړی وه چي هرڅه ژر خاڼونه وباسي او دا جنگ بل مناسب وخت ته پریريږي . په لیک داسی ښودل شوی وه چی عطا محمد خان گویا دالیک یی یوازي د هغه درناوی له مخي چی د شاه کورني ته یی لري، وده ته لیکلی دي. دوست محمد خان دا لیک د شپي په تیاره کي د خپل یوه باوري نوکر پلاس شاه ته ولیږه او هغه یی پوه کړ چي د هغي لاری د کمپ خوا ته ورسې څو د پیشقراول د عسکرو لخوا ونیول شي. نوکر همداسي وکړه او ونیول شو. عسکرو دده څخه نوموړی لیک ترلاسه او بیله ځنډه یی شاهزاده کامران ته یووړ او په حال یی خبر کړ. شاه او شاهزاده دواړه وارخطا او پر خپلو لښکرو بدگومانه شول.^۱

دبلی خوا نه صالو خان چی په شاه پسند باندي مشهور وو، د دوست محمد خان ته یی امیدواري پیدا سوی وه ، وشاه محمود خان ته یی خبر ورکړچي دده د خوا دراني خانان غواړي د دوست محمد خان سره یوځای شي ، ځکه به نو دده دپاره ښه دا وي مخکي له دی نه چي د دوست محمد خان په لاس ورسې، باید لدی ځای نه خان و باسي. په همدی وخت کی چي شاه محمود لاس او پښه وو، شاغاسی دلاورخان د یوشمیر نورو خانانو سره لکه نوروز خان او اکبر خان د خپلو کسانو په ملگرتیا چي شمیر یی دری زرو نفرو ته رسیدی د شاه محمود خان څخه جلا او د دوست محمد خان سره یوځای شول.^۲ دی کارد رارسیدلی لیک اغیز نورهم زیات کړ. کامران هم امر وکړ چي شاهي اسونه هر څه ژر زین او د خیمی څنگ ته یی تیار کړي. په دی توگه د شپي په تیاره کي بیله دی نه چي خانان او سرداران خبر کړي، پلار او زوی د خپل څو خاصو نوکرانوسره وتښتیدل او دجنوب پرخوا ولاړل. سهار مهال نورو خانانو

^۱ - دیوه بل روایت له مخي، دوست محمد خان څوچلي لیکونه د خپلو باوري کسانو پلاس د شاه محمود تر نظام قراول پوري ورسول. هلته ویل شوی وه چي شاه محمود او زوی یی دخپلو قوماندانو د خوا نیول شوی دي . دالیکونه تر شاه محمود پوری رسیدلي اوکله چي هغه له موضوع نه خبر شو، په دارکی ولویدی، پر خپلو لښکرو بی باوره شواو دخپل خان له ډاره یی تښته غوره وگنل(سراج التواریخ،لمری نوک ۱۰۱مخ،تاریخ سلطانی ۲۰۶مخ)
^۲ -موهنال،هم هغه کتاب ۱۰۴مخ

او قوماندانانو هم دده لار غوره کړه او ځانونه یې وایستل. په غزني کې دوی د عیاش شاه محمود او کم عقل شاهزاده سره یوځای شول او وروسته پدی وپوهیدل چې دوست محمد خان دوی غولولي وه. پدی توګه د شاه محمود ټول تجهیزات او مهمات د دوست محمد خان په لاس ورغلل او په بریالیتوب سره د کابل خواته راوګرځیدي.

دوست محمد خان په کابل کې د تیمورشاه یو نوم ورکی زوی چې چندانې چا نه پیژندی، شاهزاده سلطان علي پر تخت کښیناوه او پخپله یې دده د وزیر په توګه د چارو واکي تر لاسه کړي. د بلی ځوانه سردار محمد عظیم خان د کشمیر څخه د کابل په لور په لاره کې د شاهزاده ایوب په نامه د تیمورشاه یوبل زوی د کابل د تخت د پاره وټاکه. کله چې کابل ته راوړسیدی، دوست محمد خان یې اړایست څو د وزارت څخه تیر سي اود غزني په والی توب باندې غاړه وباسي. ایوبشاه یې پر تخت کښیناوه او په خپله یې د وزارت دنده پر غاړه واخیسته.

کله چې شاه محمود او زوی یې قلات ته را ورسیدل، پدی پوه سول چې نور کندهار هم ورته د امن کور ندی. ځکه نو د روزګان د لاري هرات ته ولاړل. کامران په هرات کې خپل پلار تهدید کړ او پخپله یې د حکومت چاري پر غاړه واخیستې او یار محمد الکوزی یې خپل وزیر وټاکه. کامران څه موده په هرات کې حکمرانی وکړه او وروسته د خپل وزیر یار محمد خان پلاس چې د کشمیر د پخواني والي عبدالله خان الکوزی زوی وو، د قدرت نه لیرې اوله منځه ولاړ، پدی کار سره د هرات حکمراني د یار محمد خان پلاس ورغله، ترڅو چې په ۱۸۵۰م کې وفات شو.

د وزیر فتح خان ځای ناستی سردار محمد عظیم خان:

تر فتح خان وروسته دده سکني ورور سردار محمد عظیم خان د کشمیر حکمران اود پېښور حاکم د بارکزي وړونو ترمنځ یو پوځ او د تجربی سړی ګڼل کیدی. دا امکان وو چې د کابل په نیولوسره پر تخت کښینی. مګر سردار دوست

محمد خان چي یو موقع پیژندونکی او هڅاند سړی وو، دخان دپاره یی د لاری پرانیستلو تکل درلود .

تر هغه وخته چي فتح خان ژوندی وو، محمد عظیم خان اودوست محمد خان دواړو د هغه د لارښووني سره سم کار کاوه. کله چي فتح خان و شاه محمود خان ته ددوهم ځل پاچاهي نیولو نیت وکړ، سردار محمد عظیم خان یی د پېښور خواته ولېږه چي شاه شجاع د ۵۱ زره کسيز پوځ په وړاندي و درېږی ، مگر ده د دریدلو توان له لاسه ورکړ او دسپین غره پر خوا وتښتیدی. وروسته فتح خان او دوست محمد خان د شاه محمود سره خاتونه راوړسول، شاه شجاع ته یی په نمله کی ماته ورکړه او شاه محمود د دوهم ځل لپاره سلطنت تر لاسه کړ .

شاه محمود د سلطنت ټولي چاري فتح خان خپل اشرف الوزرا ته وسپارلی او هغه هم دده سره د مرستي پخاطر ټول مهم کارونه او د ولایتونو حکومتونه د خپلو وروڼو پلاس ورکړل. سردار محمد عظیم خان د پېښور حاکم وټاکل سو. پدی وخت کي پېښور د سدوزو د حکومت ډیر مهم ولایت گڼل کیدی. خکه چي د یوه طرفه عطا محمد خان بامیزی د کشمیر حکمران دومره اقتدار په لاس راوړی وو چي غوښته یی پېښور هم د کشمیر سره وتړي. دېلي خوا د سدوزو بی تخت او تاجه پاچا ، شاه شجاع چي په لاهور کي کډوال وو، تل یی د کشمیر د حکمران په هڅونه د پېښور د نیولو د پاره حملی کولی.

شاه شجاع یوځل هم وکړای سوه ،چي د بامیزیانو په مرسته لکه د عطا محمد خان ورور غلام محمد خان او یحیی خان ،پېښور د ۴ میشتاتو دپاره ونیسي. سردار محمد عظیم خان د نورو قوماندانانو سره د شاه محمود دولت له خوادپېښورد بېرته نیولو په نیت حرکت وکړ. که څه هم د ده ورور عطا محمد خان بارکزی په جنگ کی ووژل شو، خو پېښوریی بېرته پلاس راوړ. بامیزیانو د شاه شجاع په مرسته بیا پر پېښور حمله وکړه، محمد عظیم خان ماته وخوړل، د کوهات او بنگین د لاري کابل ته راستون شو. پېښور که په ښکاره د شاه شجاع په لاس کښووت، مگر په حقیقت کي د غلام محمد خان ، سمندر خان او جهانداد خان بامیزی په واک کي وو. وروسته یی د عطا محمد خان په امر شاه شجاع

ونیوی او زنداني یی کشمیر ته ولیږی. پدی توگه د عظامحمد خان واک دکشمیرنه تربینور پوري پراختیا ومونده.^۱

وزیر فتح خان دیاغي حکمران عطا محمد خان دا ډول کړني د هیواد د لوړوگتوسره په تضاد کي گڼلی. د شاه او خپلو وړونو محمدعظیم خان او دوست محمد خان په گډون یی دوه ځله د کشمیر پر خوا د حرکت عزم وکړ. په لمړي ځل یی یوازی پینور اوپه دوهم ځل یی په ۱۸۱۳م کال کشمیر هم د عطا محمد خان بامیزی له واکه وایست. داچي پدی جنگ کي سردار محمدعظیم خان میرانه بنودلی وه، نوی هغه یی د کشمیر د حاکم او ناظم په توگه وگمارل. له دی نه وروسته بامیزیانو په یوه خوراشرمونکي کار لاس پوري کړ. د عطا محمد خان ورور جهانداد خان د اټک قلعه په یو لک روپیو پر رنجیت سنگ باندي خرڅه او سیکانو وکړای شوه د سدوزی دولت په ختیځو برخو کي یوه حساسه سوق الجیشي سیمه پلاس راوړي. په پایله کي د ۱۸۱۴م کال د جولای په میاشت کي رنجیت سنگ د کشمیر په ښکلی دره کي د محمد عظیم خان په وړاندی تقویه شو.

دی کار د سیکانو د مداخلی د پاره د هغوی زیورتیا ورځ تر بلي زیاتوله، چی فتح خان ته نور د زغملو نه وه. په ۱۸۱۶م کال دکابل نه د مالیاتو د ټولولو په نیت ووت. د خپل ورور محمد عظیم خان څخه یی د کشمیر د مالیی په خاطر ۱۶ لکه روپي وغوښتی. داچي هغه ددی پیسو ورکول وځنډول، نو نژدی وه چي ددواړو وړونو تر منځ مناسبات خراب شي. د دوست محمد خان په منځگړیتوب داستونزه په ښه توگه حل او محمد عظیم خان د ۱۳ لکو روپیو په ورکولو سره پر خپله دنده په کشمیر کي پاته شو. دغي دندي یی تر هغه وخته دوام وموند، ترڅو چي وزیر فتح خان یی روند کړ.

پدی توگه د فتح خان په ړند ولو اووژلو سره د بارکزواوسدوزو کورنیو تر منځ مناسبات یو وار بیا په ۱۸۱۸م کال کي خراب شول. دبارکزي وړونود غچ اخیستني په پاڅون سره، شاه محمود او زوی یی کامران لکه څنگه چی

^۱ میرزا محمدخان ښکارپوری نوای معارک، ۸مخ

یاده شوه د چهلستون په هندکي سیمه او قلعه قاضي کي بيله دی چي جنگ پیل سي ماته وخورل او تیښته یی تر پاته کیدو غوره وگڼل. په همدی وخت کي پردل خان او ورونو یی د شاه محمود خان د حاکم گل محمد خان پوبلزي د لاسه کندهار هم وایست. شاه محمود خان او زوی یی مجبور شول د ارزگان او فراه د لاری هرات ته ولاړسي. دا هغه وخت دی چي شاه محمود په هرات کي حاکم او شاه شجاع د وطن نه بهر په لودیانه کي سرگردانه گرځي. پدی سره د سدوزو واکمني عملاً ختمه اود محمدزو(بارکزو) واکمني پیل شوه.

په یوه ښار کی دوه پاچهان او دوه وزیران په یوه وخت کی:

سردار محمد عظیم خان چي د وزیر فتح خان وروسته خان تر ټولو حقدار گانه، نواب جبار خان ته یی د کشمیر چاري وسپارلي. دا چي د کابل وزارت خپل حق باله، دیو شمیر عسکروسره پیښورته راغی او د هغه ځای نه یی دوست محمد خان ته یو لیک ولیږه چي سلطان علي ليري، کابل وده او شاهزاده ایوب ته چي له پیښوره یی له خان سره اخیستی وو، پریږدي. دوست محمد خان هم دده غوښتنه ومنل. ددی سره سم یی شاهزاده ایوب پر تخت کښیناوه. سردار محمد عظیم یی وزیر او دوست محمدخان ته یی د غزني حکومت وسپاری.

محمد عظیم خان چي هغه وخت لاپه کشمیر کي وو، دپیښور پر خوا د حرکت نه مخکي و نایب امین الله خان لوگري ته دری لیکونه واستول او د هغه نه یی وغوښتل څو د فتح خان د قاتلانو په وړاندی د بارکزي ورونو تر څنگ ودیږي، له نیکه مرغه دا دری واړه لیکونه اوس هم پاته دی چي یو یی د بیلگي په توگه رانقلوو :

« عالیجاه رفیع جایگاه دوستی وموالات آگاه خصوصیت نشان، امین الله خان قرین جمعیت فروان باشد. بعد از شوق موفور واضح آنکه حقایق و روداد آن حدود به نحوی است که دراین نزدیکی متواتر و متوالی به قلم آمده از آن قرار حالی آن عالیجاه خواهد بود. حال این صورت دارد که عالیجاه امیر الامراء

العظام اخوی ارجمند دوست محمدخان با جمعیت بسیاری روانه الکای پشاور که وارد آنجا گردیده باشد و نیز مقرر است که ارجمندی نواب جبار خان را با سوار لشکر و پیاده دراین چند یوم مرخص و مامور آن حدود خواهیم نمود، لازم که آن عالیجاه حق اشرف الوزرا را مرعی داشته در رفاقت عالیجاهان مذکور بدل و جان سعی موفور بکار برده با بچه خود یا برادر با جمعیت شایان روانه پشاورنموده و خود آن عالیجاه کمر همت و مردانگی و غیرت و فرزاندگی را بر میان جانان بسته منتظر هرگونه نامه و پیام عالیجاه اخوی یار محمدخان و دوست محمدخان بوده باشند، زیرا که این وقت وقت خدمت و اظهار حسن اخلاص است و بندگان اشرف الوزراء برای چنین روزی دوستان و هواخواهان خود را می خواست و برخود شما معلوم است که اشرف الوزرا از گروه برادران خاطر داری شما را می فرمود. الحمدلله، اگر یک وزیر گرفتار است صد وزیر دیگر موجود و برای جان نثاری آماده و حاضر، به همه باب خاطر جمع داشته بنده درگاه را با تمام برادران به جان و مال دراین مقدمه سرگرم و ساعی دانسته ان شاء الله تعالی عنقریب مخالفان را شرمندگی و ندامت حاصل و خاطر هواخواهان اشرف الوزرا از گرد و کلفت مصفی خواهد گردید و آن عالیجاه خدمت های خود را ضایع و بیجا ندانسته هر سعی و اهتمامی که دارند در خدمت و جانفشانی به ظهور می رساند و احوالات با هرگونه مرجوعات به قلم آرید چون بعد از روانه شدن اخوی نواب جبار خان خود بنده درگاه عازم آن حدود و به فضل خدا در این نزدیکی وارد آنجا خواهد گردید. دوستان و اخلاص کیشان را فراخور خدمت و غمخواری ها، مورد اشفاق و عنایت دانسته در خیر و خوبی آنها به وجهی کوتاهی نخواهد بود و به همه باب خاطر جمع داشته سرگرم دوستی بوده باشد.» [مهر یا عظیم]

دوه نور لیکونه یی هم یوبل ته ورته منځپانگه لري چي ښاغلي کهزاد د خپل (درزوایای تاریخ معاصر افغانستان) نومي کتاب په ۱۴-۱۲ مخونو کي راوري دي.

کله چي دوست محمد خان د خپل ناسکه ورور، سردار محمد عظیم خان په امر د شاه محمود څخه د غچ اخیستلو په نیت د کشمیر څخه د پېښور او کابل

په لور روان وو، په پېښور کې یې شاهزاده ایوب د تیمور شاه زوی د خپل طرف نه پادشا وټاکه او پخبله د کابل پر خوا وخوځیدل. له دې نه وروسته شاه شجاع د محمد عظیم خان په بلنه پېښور ته راغی، سمدستی یې ایوب شاه یې وشاره او دهغه ځای یې اشغال کړ. هغه وخت چې محمد عظم خان پېښور ته راوړسیدل، د شاهزاده ایوب ملاتړ یې وکړ.

دوست محمد خان چې کابل د کامران د زوی شاهزاده جهانگیر نه ونيوی، بېله ځنډه یې د تیمورشاه بل زوی شاهزاده سلطان علي پر تخت کښیناوه او خان یې د هغه وزیر اعلان کړ. دغه شاه او وزیر لکه څنگه چې وویل شوه، شاه محمود او کامران یې د چاراسیاب نه د غزني په لور تښتې ته مجبور کړل او پدی سره یې په کابل او غزني کې خپل نفوذ ټینګ کړ. سردار محمد عظیم خان کابل ته په رارسیدو سره، شاهزاده ایوب د پاچا په توګه راویست او خپل خان د هغه وزیر وټاکه. پدی توګه نو د تیمورشاه دوه نوم ورکي زامن شاهان وه او دوه بارکزي وروڼو په همدغه ښار کې د وزیرانو په نامه حکمونه چلول.

ددی کار چې له نیکه مرغه پیر وخت دوام ونه موند، لامل داوو، چې بارکزي وروڼو پدی هکله د پخوا نه جوړه شوی طرحه او پلان نه درلوده، دوی یوازې د غچ اخیستلو په موخه پاڅون کړی وو او خپلو ځانونو ته لا د واکمني په فکر کې نه وه. یوبل پیر مهم لامل داهم وو چې د پاینده محمد خان د زامنو څخه هره ډله سکني وروڼه د خپلي مور د قومي اړیکو له مخې سره یوځای وه، بلي ډلي ته یې دومره اهمیت نه ورکاوه، ځکه نو دوی د د لور مقام پر ټاکلو باندي یو ډل سره واحد نظر ته رسیدلای نشوه چې دخپل منځ نه یو پوه سړی د شاه په توګه وټاکي.

سردار عظیم خان چې له فتح خان وروسته تر ټولو وروڼو مشر او تر ټولو ثروتمند وو، په کابل کې یې وزارت خپل انکار نه منونکی حق ګاڼه. سردار دوست محمد خان چې د فتح خان په لاس روزلی شوی، په سیاست او د هیواد په اداره کولو کې پوه او تر نورو وروڼو زیږک وو، خان یې تر ټولو مستحق ګاڼه. په ښکاره یې خپله دا غوښتنه پټه ساتله خو د پردی شاته یې دواک تر

لاسه کولو پخاطر شپه او ورځ هلي ځلي کولی. ودى موخي ته يی د رسیدو د پاره دسیاسي ډگر نه د سردار محمد عظیم خان دلیری کولو پخاطر فعالیت کاوه. پدی ډول دواړو وړونو غوښتنه چې د سدوزو د کورنی څخه یو بیکاره شاهزاده د شاه په نامه پر تخت کښیږي او دهغه تر سیوری لاندې د چارو واګې پخپل لاس کې ونیسي. دغو دواړو د شاه په نامه ټاکل شوو شاهزادګانو دخپلو وزیرانو په ملاتړ یو ډبل په وړاندې تحریکات کول. په پای کې سلطان علي شاه د ایوب شاه د زوی محمد اسماعیل پلاس دکابل په بالاحصار کې د خپل خوب په خونه کې خفه او ووژل شو. پدی سره دیوه لاسپوڅي تش پنامه شاه تېر ټول سو. محمد عظیم خان دخپل کښینول شوی شاه تر سیوري لاندې څه موده حکمراني وکړه. دوست محمد خان ته یی د غزني حکومت وسپاره. خو دهغه ټول کره وړه یی تر نظر لاندې نیولي وه. محمد عظیم خان مجبور وو چې د هیواد په ختیځ او لویدیځ کې جنګي سوقیات هم وکړي. دا یوداسي نازک حالت وو چې د سدوزو د کورنی واکمني د نړیدو په حالت کې وه او بارکزي وړونه لا هم تر اوسه پوری پدی توانیدلی نه وه چې له خپل منځ نه یو شخصیت د بدیل په توګه راوړاندې کړي. ددغه ناوړه حالت نه په ګټه اخیستلو سره رنجیت سنگ وکړای شوه چې کشمیر د نواب جبار خان څخه ونیسي (۱۸۲۳ م کال) او د پېښور ونیولو ته خان تیار کړي.

دپېښور حاکم سردار یار محمدخان د کابل نه مرسته وغوښتل. سردار محمد عظیم چې بی شمیره ثروت یی ټول کړی وو، پر هیچا باندې یی دهغه د پرېښودلو اعتماد نه درلود، نو مجبور وو هرې خواته چې سفر کوي، باید ورسره نقل یی کړي او تر خپل نظر لاندې یی وساتي. دهمدی لامله ده ونه کړای شوه دخپلو ورور و مرستي ته وړودانګي او د رنجیت سنگ له شره یی وژغوري. ډبل پلوه رنجیت سنگ ویاړ محمد خان ته وعدی ورکړي وی چې که پېښور ده ته وسپاري، نو دی به د پخوا په شان همدلته حاکم پاته شي. دی کار هم د نوموړی سردار ایمان متزلزل کړی وو او په ټینګه یی دفاع نه کول.

د وزیر فتح خان وژل او پر کشمیر او پېښور باندې د رنجیت سنگ واکمني تر هغه وخته چې فتح خان ژوندی وو، د پنجاب واکمن رنجیت سنگ په

خان کی دا توان نه لیده چي دافغانستان د خینو برخو و نیولو ته زړه ښه کړي. د فتح خان تر وژولو او دده د ورونو تر پاڅون وروسته په افغانستان کي گډوډی او اړو دور رامنځ ته شو. رنجیت سنگ ددی موقع نه په ۱۸۱۸م کي گټه پورته کړه او پر ملتان یی برید وکړ. په ملتان کي افغانی حاکم مظفر خان د ملتان په قلعه کي دوی میاشتي مقاومت وکړ. په پای کي دی او زامن یی د رنجیت سنگ پلاس ورغلل او ووژل شول. ملتان د سیکانو په لاس کښیووت. تر ملتان وروسته رنجیت سنگ د پیښور د نیولو په هیله شو. له دی نه یی وړاندي د سفید رود په لودیږ کي د خیر اباد قلعه هم نیولی وه. پر پیښور یی حمله وکړه، سردار یارمحمد خان چي دده د مقابلی توان یی نه درلود، نو یی د یوسفزو قبایلو ته پناه وروړه او پیښوری رنجیت سنگ ته پرېښود. رنجیت سینګ هم د پیښور اداره ویوه افغان ته وسپارل او پخپله پنجاب ته ستون شو. دده تر وتلو وروسته یار محمد خان بیرته پیښور ونيوی.

یوکال وروسته په ۱۸۱۹م کي رنجیت سنگ پر کشمیر حمله وکړه او دا ولایت یی د نواب جبار خان څخه ونيوی. دوه کاله یی پس په (۱۸۲۱م) کي دغازیخان دیره د نواب زمانخان څخه تر لاسه کړه او بیا یی د اسماعیلخان دیره هم ونيول. پدی توگه د وزیر فتح خان تر وژني وروسته د دروکالو په موده کي دسند د پوري غاري ټولي سيمي چي د سدوزو د امپراطوري برخي وی د پنجابي سیکانو پلاس ورغلی.

انگریزانو پدی وخت کي د خپلو قواوو یوه ټولگي د دریایی غلو د نیولو په پلمه سند ته ولېږل. د سند میران د انگریزانو دی خوځښت وپارول او د افغانستان څخه د مرستي په فکر سول. پدی موخه یی هم د شاه شجاع او هم د سردار محمد عظیم نه مرسته وغوښته. محمد عظیم خان د دوی غوښتنه ومنل او د خپلو قواوو سره د کابل د کندهار په لور وخوځیدی. د غزني څخه یی دوست محمد خان هم ورسره واخیست او په کندهار کي کندهاري وروڼه ورسره ملگري او د سند په لور روان شول. پدی وخت کي انگریزان د سند څخه وتلي وه اود افغانانو مرسته په کار نه شوه. د سند میرانو یوه اندازه پیسی د خرڅ د

جبرانولو په موخه ،افغاني سردارانو ته ورکړي ، شاه شجاع بیرته هند ته ولاړ او نور سرداران افغانستان ته راوگرځیدل.

په ۱۸۲۲م کال محمد عظیم خان د سیکانو مقابلې ته پېښور ته ولاړ ،مگر د خپل هیواد داخلي پېښو دی ته اړ ایست چي په چټکي سره ځان بیرته کابل ته راوړسوي. ددی خبر په اوریدو سره رنجیت سنگ د پېښور په نیت حرکت وکړ. یارمحمدخان یی تهدید کړ چي د پېښور مالیات هغه ته ورکړي . یار محمد خان څو راسه ډیر اعلی اسونه وده ته سوغات ور کړل . هغه هم د ا سوغات و مانه او بیرته پنجاب ته ولاړ. کله چی سردار محمد عظیم خان ددی سوغات نه خبر سو ، ډیر په قهر سره بیرته د پېښور پر خوا را روان شو. یارمحمد خان وډاریدی او د سوات په دره کي یی یوسفزیو ته پناه یووړه .

د سردار محمد عظیم خان جهاد دپېښور د ازادولو پخاطر:

سردار محمد عظیم خان په ۱۸۲۳م کال د سیکانو په وړاندي د جهاد ناره پورته او د قبایلو ډیری کسان ورسره یوځای شول. رنجیت سنگ هم د خپلو منظمو قواوو سره چی د اروپایی ماهرانو لخوا روزل شوی وه ، د سند تر رود را تیر شو. افغاني قواوی د کابل رود پر دووبرخو ویشلي وی .قبایلي قوتونه چي شمیر یی تر شلو زرو تنو پوري رسیدی د سید اکبر پاچا په مشرۍ چی د پیربابا (سیدعلي ترمذی) داوالده څخه وو ، د رود په شمالي غاړو یی سنګر ونيوی. افغاني دولتی قواوی د محمد عظیم خان او دده د وړونو په مشري نوبنار ته نژدی ځای پر ځای شوی وی.رنجیت سنگ پر قبایلو باندی حمله وکړه او سخت جنگ و نېټت. د محمد عظیم خان قواوی ددی پرځای چي تر رود ور واورې او د قبایلو سره مرسته وکړي ، د تماشچیانو په توګه یی سیل کاوه .

قبایلیان که څه هم په میراني وجنگیدل او ډیر تلفات یی ورکړل ، مگر ماته یی وخوړل .دی نه وروسته محمد عظیم خان بيله دی نه چي جنگ ته ورودانګي، د پېښور نه ځان وکیښ اوله هغه ځایه یی د کابل پر خوا پښی

سپکي کړی. ^۱ د محمد عظیم خان ددی ناوړه عمل علت هغه غلط خبر وو چې سردار یار محمد خان ده ته ورکړی وو. هغه ده ته خبر ورکړ چې د رنجیت سنگ لښکرو په مچینی قلعه کې دده پر خزانو هجوم وړی دی. سردار د خپلو شخصي خزانو د ساتلو په نیت چې تل به یی د خانه سره ګرځولی، د جنگ نه لاس واخیست او میدان یی سیکانو ته پرېښود. سردار محمد عظیم خان د پېښور څخه د کابل خواته پر لارې ناروغ سو او په ۳۸ کلني کی یی له دی دنیا نه سترګې پټی کړی چې بی شمیره خزانو یی هیڅ درد دواڼه کړ. ^۲ دده زوی حبیب الله خان چې یو بی باکه او عیاش ځوان وو، دده پر ځای کېښاست.

په هر حال دغه جنگ د پېښور راتلونکي سرنوشت وټاکه، رنجیت سنگ پېښور او اشنغر ونيول او ددی ځای د چارو واګي یی د سردار یارمحمد خان او سلطان محمد خان پلاس ورکړی. ^۳

محمد عظیم خان د خپل ژوند په وروستیو ورځو کې خپل زوی حبیب الله خان را وغوښت او خپله شتمني یی چې څه باندی دوه میلیونه سکو ته رسیدل، وده ته وسپارل. دده نه یی دا وعده واخیستل چې دا ټولې پیسې به دده د ماتي خوړلو په غچ اخیسته باندې لګوي چې د رنجیت سنگ څخه یی خوړلی وه. دی پدی پوهیدی چې زوی یی ددی کار توان او لیاقت نلري نو یی خپل ورور نواب جبار دده د پاره وصي وټاکه. دده تر مرګ وروسته دده عیاش او لیونی ډول زوی هیڅکله هم دده وصیت ته پام وانه راوه او تر سره یی نکړ. ^۴ د همدغې نیتی نه پېښور د تل لپاره د کابل له واکه ووت (۱۸۲۴م). په (۱۸۲۵م کال) کې د سند میرانو د سردار رحمدل خان په وړاندې ښورېښ وکړ او هغه

^۱ - صدیق فرهنگ، افغانستان در پنج قرن اخیر. ج. ۱، ۲۳ مخ. پښتانه (پټانز) د اولاف کارو اثر، د جنرال شیر محمد کریمي پښتو ژباړه، ۳۷۸ ش کال، پېښور، ۴۴۳-۴۴۲ مخونه.

^۲ - سردار محمد عظیم خان د لته بند په کوتل کې ومړ (۱۸۲۳م کال). د هغه مړی یی کابل ته راوړ او په عاشقان و عارفان مزار کې ښخ سو.

^۳ - غبار، افغانستان در مسیر تاریخ، ج. ۱، ص ۵۱۲

^۴ - عروج بارکزی، د ۱۲۸ مخ وروسته، د دپیرس په قول، سردار حبیب الله لیونتب تر هغه ځایه ورسید چې خپله میرمن، اولادونه او ټول خپلوان یی د سند رود ته واچول او له منځه یی یوړه (پیرس، عروج بارکزی).

مجبور سو چي کندهار نه خان وباسي .

پدی توگه د فتح خان تر وژل کیدو وروسته او د هغه د وروڼو د پاڅون په نتیجه کي د درانیانو هغه وپارلی امپراطوری چي د ابدالي احمد شاه بابا په مټ جوړه شوی وه ، سره وپاشل شوه او له منځه ولاړه .ددی سره سم مرکزي حکومت هم له منځه ولاړ ، یوه ناوړه ملوک الطوایفی منځته راغله . هرولايت د سیمه ایزو امیرانو لخوا اداره کیدی چي یوبل ته یی تن نه ورکاوه . پدی وخت کي هرات د سدوزي شاه محمود او کامران پلاس کي و ، د هندوکش شمال خوا بلخ او اړوندي سیمي یی دهم هغي سیمي د امیرانو پلاس کښیوتی . کابل ، غزنی او جلال اباد د امیر دوست محمد خان لاس ته ورغلي او کندهار د کندهاري وروڼو سره پاته سو.

د سید احمد بریلوی جهاد دپیښور د لاس ته راوړلو پخاطر

د ۱۸۲۰م کال په شاوخوا کي لمړی نظامي ډوله مذهبي وهابي غورځنگ د هند د نیمي وچي په شمال لویدیز سرحد کی د مسلمانانو تر منځ د سیکانو پر ضد راوتوکیدی چي مشری یی سید احمد بریلوی (۱۸۷۶-۱۸۳۱م) کول . دسید احمد موخه داوه چي د انگریزانو سره ترجنگ وړاندي باید په شمال لویدیزو سرحدونو کي دپښتنو په منځ کي پایگاوې جوړی سي. بریلوی پدی موخه د عربستان څخه راوگرځیدی. وروسته یی کندهار او کابل ته سفرونه وکړل. سرداران یی د سیکانو پر ضد و جهاد ته راوبلل . داچي ددوی څخه یی هوکړه تر لاسه نکره نو پخپله یی د قبایلو تر منځ د جهاد د پاره د تبلیغ کار پیل کړ. ده پدی نیت د (جماعت) په نامه یو گوند هم جوړ کړ چي د خلکو تر منځ یی تبلیغات کول اصلی موخه وه . ده په دغو تبلیغاتو کي خلگ ووسله وال جهاد ته رابلل. پدی توگه د لومړي ځل د پاره قبایلی مشرانو لخوا پرته د عام ولس نه جهاد اعلان سو.

پدی جهاد سره لومړی وسله وال پاڅون، د رنجیت سنگ او سیکانو په وړاندي په (۱۸۲۷م) ترسره سو . مگر د یو شمیر خانانو د خیانت له مخي دا

جنگ د ماتې سر مخامخ شو. دڅو نورو جنگونو په ترڅ کې، بریلوی یوځل پدی وتوانیدی چې په (۱۸۳۱م) کې د سیکانو څخه پېښور ونیسي، خو رنجیت سنگ حمله پر وکړه او په جنگ کې سید احمد بریلوي ووژل سو^۱.

غلام محمد غبار لیکي: بریلوي په ۱۸۲۲ م د حج په سفر عربستان ته ولاړ. څلورکاله وروسته ډهلي ته راستون او د خلکو د رابللو په موخه یوسفزي قبایلو ته ولاړ. په ۱۸۲۷م کال کې ده وکړای شوه، په بنگېن، سوات او تیرا کې د رنجیت سنگ پر ضد خلک راوپاروي، مگر دا پېښور د رنجیت سنگ د قواوو له خوا و خپل سو. بریلوي «پنجتار» ته وتښتیدی. د رنجیت سنگ قوماندانانو د پېښور د خلکو د مالیاتو کچه لوړه کړه او د لاهور پر خوا وخوځیدل. په ۱۸۲۹م کال کې بریلوی د یوسفزيو، خلیلو او مهمندو قبیلو په مرسته پر سردار محمد سعید خان حمله وکړه. وروسته یې پر سردارسلطان محمد خان باندې هم حمله وکړه، پېښور یې د سیکانو د واکه وایست، خو سلطان محمد خان یې پرېښود. مگر د رنجیت سنگ د زوی شیرسنگ په مشرۍ سیکانو په (۱۸۳۰م) حمله وکړه. د «هزاره» په جنگ کې یې د بریلوی د نفرو څخه شپږ زر تنه مړه او په پایله کې یې پېښور او اشغر بیرته ونیول^۲.

د پېښور د آزادولو پخاطر، بریلوي څوځلې جنگونه وکړل تر څو چې د (۱۳۳۰م) کال په مني کې یې دا ښار بیرته ونیوی. دوی میاشتي دده په مشرۍ غازیانو دلته د حکومت او مستقل حاکمیت دعوا کول چې د سید احمدشاه عادل په نوم یې د بریلوی پنامه سکه هم نشر کړه. قبالو سره له دې چې په جنگ کې یې دده ملا وتړل، مگر داچې دی یو هندوستا نی وو، پښتنو دده مشرۍ ځانته یو ډول توهین او سپکاوی باله، نو یې د زغم وړنه وو.

دده د بریالیتوب لوی لامل داوو چې ده د کافرو سیکانو څخه د خلکو د نجات به موخه هغوی ته تبلیغ کاوه او را پاڅول یې. د پیر بابا د کورني څخه د سید اکبر پاچا سره دده دوستي او راشه درشه کیدلای سي دده د بریالیتوب یو بل لامل وي ځکه چې یوسفزيوهغه ته ډیر اخلاص درلود او خپل پیرخانه یې گڼل.

^۱-اولیور روی، اسلام ونو گراتي سیاسي در د فغانستان، ۹۰-۹۱ مخونه

^۲-غبار افغانستان در مسیر تاریخ، ج ۱، ۵۱۵مخ

دوی دواړو یوېل ته صمیمیت او درناوی درلود . ښایی چې دواړه به ښه خلک وه ، خو ددوی دغې دوستي تر پایه پوری دوام ونه موند .

کله چې بریلوي د جنګي چارو د تنظیمولو د پاره د خلکو څخه د عشر او زکات عوښتنه وکړه ، ملکاتو او د قبیلو مشرانو چې پدی کارکی یی خپله ګټه نه لیدل نو یی د شکایت ناری پورته شوي . لدی نه وروسته چې کله بریلوی خلک د نجونو په واده کولو کی د ولور پنامه د پیسو د اخیستلو څخه منع کول او ویل یی چې دا کار د انسان پلورل دي ، هم د مخالفونو او شکایتونو سره مخامخ شو ، ځکه چې قبایلو دا کار د خپل دود په خلاف ګاڼه . ددوی په نظر ، د ولور د پاره چې هر څومره ډیری پیسې وغوښتلې سې ، دا کار په واده کې د نجونو قدر او عزت زیاتوي . د پیسو نه اخیستل یا لږ اخیستل یی د خپلو نجونو د پاره سپکاوی باله او د نجلی کورنی ته یی یوه د شرم خبره بلل .

دهمدی کبله په قبایلي پښتنو کې دا اوس هم د ولور اخیستل یو ښه او پر ځای کار بریښي . دلته پر سید احمد بریلوي باندی دا تورونه ولګول شول چې گویا دی غواری پدی توګه دخپلو هندوستانی مریدانو د پاره لاره خلاصه کړي تر څو د قبایلو پښتنی نجوني په مجاني ډول ورته واده کړی . ځکه نو خلکو دده څخه مخ واراوه . بریلوي دا ځل پېښور دیو لږ امتیازونو په بدل کې سردار سلطان محمد خان ته پرېښود او په قبایلو کی د (هزاره) سیمې ته ولاړ . هلته یی د سیکانو پر ضد څو نور جنګونه وکړل . سید احمد بریلوی په (۱۸۳۱م) د سیکانو سره د بالاکوټ په جنګ کې مړ شو او مریدان یی سید اکبر پاچا د سوات په (سیټا کلا) کی ځای پر ځای کړه او د هري سنگ د حملو څخه یی وژغورل . پخپله سید اکبر پاچا هم د (۱۸۵۷م) کال د می په ۱۱ نیټه په سوات کې وفات سو .^۱

په (۱۸۳۴) کې رنجیت سنگ و توانیدی چې پېښور دتل د پاره د افغانستان له خاوري نه بیل کړي او د سند د رود د دواړو غاړو ټولی سیمې په پنجاب پوری وتړي . سردار سلطان محمد خان د سیکانو د مامور په توګه د

^۱ - اolf کارو ، پښتانه ، ۴۵۶-۵۴۰ ، ۴۵۷ مخونه

پیښور حاکم وټاکل شو. دوست محمد خان دا وخت پر کابل باندی حکمراني کول او په کندهار کی وشاه سجاع ته تر ماتې ورکولو وروسته ، بریالی راڅرخیدلي وو . ده د رنجیت سنگ سره د جنگ تکل وکړ چي به راتلونکی فصل کي به یی بشپړه یادونه وشي .

دبارکزی وړونو تر منځ د هیواد د ولایتونو ویش:

دمحمد عظیم خان تر مړني وروسته ، زوی یی سردار حبیب خان دده خای ناستی سو. ایوب شاه چی تر اوسه لا پرتخت ناست وو، حبیب الله خان ته یی د رقیب په سترگه وکتل. دوی دواړه یو ډبل د له منځه وړلو په فکر کی وه . دا هغه وخت دی چی د بارکزو یو شمیر وړونه لکه یارمحمد خان او سلطان محمد خان د سیکانو په خدمت کی پر پیښور حکومت کاوه او دوست محمد خان د دوی تر سیوری لاندې هلته شپي تیرولی . کندهاری وړونو بیا د کندهار څخه پر سدوزی واکدارانو باندې په هرات کي حملی کولی خو لایي په مغلوبولو باندی بریالی سوی نه وه .

د حبیب الله خان او ایوب شاه اړیکي نوری هم وړاني شوی . ایوب شاه پدی نیت شو چی خپل زورور او شتمن رقیب د خپل زوی شاهزاده اسماعیل پلاس له منځه یوسي، مگرپردل خان پر ښه وخت د کندهاره کابل ته راوړسیدی او خبره یی داسی حل کړه چی ایوب شاه یی له تخته لیري او دده زوی اسماعیل یی وواژه . پدی توگه حبیب الله خان په اسانی سره د کابل حکمران وټاکل شو او ورسره سم د هیواد په مرکز کي د سدوزو حاکمیت بېخي له منځه ولاړ.

اوس نو د محمدزو د سلطنت د پاره شرایط په بشپړ ډول اماده او هیڅ خنډ شتون نه درلود، ځکه چي دهرات ولایت نه پرته ټول هیواد د بارکزي وړونو پلاس کی وو. سردار پردل خان ددی پر خای چي په کابل کی د یوه متمرکز سلطنت خښته کښیږدی ، د حبیب الله خان د شتمنیو څخه یی خپله یوه برخه پیسي تر لاسه او پدی یی بسنه وکړه ، بیرته د کندهار پرخوا وخوځیدی . حبیب الله خان په خپلو پیسو سره یوازی عیاشی کوله. ده د سرداری او

حکمراني وړتيا اصلا نه درلوده . برسیره پردی ده داسي لایق اشخاص لکه نواب جبارخان خېل کاکا او نایب امین الله خان لوگری د اداري چارو څخه لیری کړل . هغه وو چي سرداردوست محمد خان د پېښورنه کابل ته پدی نیت راغی چي دحبیب الله خان قدرت او ثروت دواړه ورنه تر لاسه کړي.

دکاکا او وراره اړیکو ډیري لوری ژوري ولیدی. په ټنکاره یی یو د بل درناوی کاوه خو په پټه هر یوه دبل د رندولو او وژلو په فکر کی وو. څو واره یی یو دبل سره شخړي هم وکړی. په پای کی د دوست محمد خان پلویان زیات شول ځکه چي نواب جبار خان او امین الله خان لوگری هم دده پر خوا ودریدل. په هغو شیبو کی پر حبیب الله خان باندی د دوست محمدخان بری حتمي گڼل کیدی . یو وار بیا د حبیب الله خان د ورور سردار اکرم خان د زاریو له مخي پردل خان د کندهار څخه د کابل په سیاسي ډگر کی راټنکاره سو. مگر بیله دی څخه چي ستونزه حل شي هغه بیرته کندهارته ولاړ. د دوست محمدخان او حبیب الله خان تر منځ ستونزی د ساره او تاوده جنگ په شکل دوام وموند . هغه وو چي سردار شیردل خان کابل ته راغی . دی تر پردل خان د ستونزو په حل کی جدي او مصمم ټنکاریدی. ده غوښته چي د دواړو پر نقشو خط وکاري او د کابل واک پخپل لاس کی ونیسي . دا کاری هم وکړ او پدی هڅه کی شو چي حبیب الله خان د کابله تبعید او لوگر ته یی ولیري، دوست محمد خان به د غزني ، کوهستان او میدان سیمو د حکومت په ورکولو او یو مقدار پیسو باندي ارام کړي. له دی نه وروسته یی په نیت کی وه چي د ټولو سردارانو یوه جرگه جوړه کړي او هلته فیصله وکړي چی ټول باید پخپلو حکومتونو او جاگړیو (ټیول) باندي قناعت وکړي ،یو د بل سره شخړي پریردی او د خارجي حملو په وړاندي یو موټی پاته شي .

دده دا پلان عملي جامه وانه غوستل . دده او دوست محمد خان تر منځ د بالا حصار ، شاه شهید ، بنی نیاز او مرنجان په سیمو کی جگری وشوی. هغه وخت چی د دوی دواړو پلویانو یو بل تر گریوان نیولي وه ، نور وروڼه د نواب محمدزمان په خیمه کی سره را ټول سول ، تر ډیر بحث وروسته یی د پریکړی اخیری خبره نواب صمد خان ته پریښودل . په پای کی یی سردار شیردل خان د

ټولو بارکزي وړونو د مشر او رییس په توګه وټاکل سو او د پاته وړونو د واک سیمې په لاندې ډول ومنلې شوي :

داچې پېښور د پنځو تنو پېښوری سردارانو لپاره کفایت نه کاوه، نو یار محمد خان او سلطان محمد خان د کابل په حکومت کې شریک سول، عطا محمد خان او سعید محمد خان ته پېښور او اړوندې سیمې ورکړل شوی . دوست محمد خان ته کوهستان ، دده سکني ورور امیر محمد خان ته غزني، نواب جبار خان ته لغمان ، نواب اسد خان ته د دیره جاتو د حکومت پاتې برخې ، شیردل خان ، بردل خان ، کهندل خان او مهردل خان ته په ګډه کندهار او اړوندې سیمې یی ، رحمدل خان ته سند ، د نواب اسد زوی نواب محمد زمان خان ته جلال اباد او په پای کې حبیب الله خان ته د لوګر حکومت وسپارل سو^۱ .

تر دې پریکړې وروسته سردار شیردل خان د کندهار په لور روان او یار محمد خان د کابل حکومت چارې پر غاړه واخیستی. پدې وخت کې سردار عطا محمد خان د پېښور حاکم وفات او یار محمد خان او سلطان محمد خان کابل اداره کاوه . سندیانو بیا پېښور پیل کړه . اول رحمدل خان او ورپسې یی شیردل خان د سند پر خوا حرکت وکړ . مخکې لدې چې شیردل خان هلته ورسېږي ، ورور یی د حکومت چارې ویوه افغان یانې د الله داد خان زوی نایب سلطان محمد خان ته وسپارلې او حالات آرام شول.

شیردل خان چې کله بیرته د کندهار پر خوا روان وو، په لاره کې ناروغ او د محرم میاشتي په (ق ۱۲۴۲) (م ۱۸۲۶) کې وفات شو. دده مړینې د سند او کابل دواړو حالات ګډوډ کړل. په سند کې سندیانو افغانی حاکم وشاره او استقلال یی اعلان کړ. به کابل کې دوست محمد خان د سلطان محمد خان حکومت د خپل خان د محرومیت او همدارنګه په مرکز کې د پېښورۍ او کندهارۍ سردارانو د اغیز د زیاتوالي لامل ګانې، ځکه یی نو پر کابل حمله وکړه ، بالاخصار یی ونیوی او سلطان محمد خان یی له هغه ځایه وایستی . لدې نه وروسته ، ددې دپاره چې د شیردل خان سره پخوانی پریکړی هم په پام کې نیولی شوی وی او د وړونو

^۱ - رشتیا، افغانستان در قرن ۱۹، ص ۲۵

ترمنځ دوستانه حالات بیرته منځته راشي ، په ۱۲۴۲ هـ کی یی د ولایتونو دویش په اړه یوبل تړون پکار وچاوه . پدی تړون کی د وړونو او وراره گانو هر یوه دپاره خپل حق وټاکل شو . ددی تړون اصلی نسخه د کابل موزیم د خطی اسنادو په ډله کی ساتل کیږی چی منځپانگه یی په لاندی ډول ده .

د ۱۲۴۲ هـ کال د تړون له مخی دهیواد دولایتونو بیا ویش :

کله چی دوست محمد خان کابل ونیوی نو د کابل حکومت یوار بیا د ټولو بارکزی وړونو د پام وړ وگرځید . ددی دپاره چی دلاتورو وینی تونیدنی او مخالفونو څخه مخنیوی شوی وی ، دوست محمدخان ټول وړونه راوغوښتل څو یوار بیا غونډه وکړی ، دهرچا د واک سیمی وټاکي او پدی اړه یو تړون لاسلیک کړی . داتړون په ۱۲۴۲ هـ کی یا ۱۸۲۶ م کی لاسلیک چی برېښتی نواب عبدالصمدخان د کورنی مشر وټاکل شو . په تړون کی د وړونو دپاره د دوی دحاکمیت سیمی په لاندی ډول ومنلی شوی :

» دا مهال د ۱۲۴۲ کال د ربیع الاول د میاشتی په لومړی لسيزه ده . تر هغه وروسته چی زموږ وړونو ترمنځ یو لړ شخړی او ناخوالی منځته راغلی او په پایله کی یی سردار دوست محمدخان دکابل دارالسلطنه اشغال کړه ، له همدی کبله موږ ټول وړونه او وراره گان دسولی او خپلی کورنی دخیر پخاطر سره راټول ، د دولتی چارو دسمون او دخپلی کورنی دښت دتینګښت په موخه مو پریکړه وکړه چی د کوهات او انکو اړوندی سیمی به نواب صمد خان ، پېښور ، هشنغر ، خالصجات او اړوندی سیمی به یارمحمدخان او وړونو ته یی ، کابل ، کوهدامن ، خالصجات او ورسره تړلی سیمی به سردار دوست محمدخان او دده سکنی ورور سردار امیرمحمدخان ، دغلجیو قومونو (دکابل شاوخوا سیمی تر لغمان پوری) مالیات به نواب جبارخان ، دجلال اباد او دلغمان تاجکی سیمی به نواب زماخان او دده وړونو ته ، د لوگر حکومت ، څرخ ، میدان او غوربند به سردار حبیب الله خان او دده ورور سردار اکرم خان ته او کندهار به کندهاری

وړونو ته وسپارل شی. ^۱»

په تړون کی راغلی دی : « د نوی کال دپیل څخه به سردار دوست خان د نواب عبدالصمدخان په ضمانت د کابل د مالیاتو څخه هرکال یو لک روپی سردار یارمحمد خان ته په میاشتني قسطونو باندی ورکوی . داچی نواب عبدالصمدخان سپین پیری او د ټولو وړونو مشر دی ، هغه به د نورو د اصلاح او دکورنی دخیر په موخه د دوست محمدخان سره یوځای په کابل کی اوسیږی . که چیری سردار یارمحمدخان یا سردار سلطان محمدخان یا سردار محمد سعید خان یا سردار پیرمحمدخان او یا ددوی اړوند کسان په هغو سیمو کی چی و سردار عبدالصمدخان ته ځانگیری شوی دی ، لاسوهنه وکړی ، یا داچی سردار دوست محمدخان هڅه وکړی د سردار یارمحمدخان اړوند کسان په ښکاره یا پټ ډول و دی ته وهڅوی چی دده څخه مخ واری یی په مال کی لاسوهنه وکړی ، نو د عهد ماتونکی په توگه به د خدای او رسول ، ټولو وړونو او وراره گانو دښمن وگڼل سی ، وړونه او وراره گان به یی په وړاندی ودریږی او هر څوک چی یی په وړاندی نه دریږی ، هغه به هم دخدای او رسول دښمن وی . د نوموړو یو لک روپو په اړه باید دا هم وویل شی چی دوست محمد خان دا خبره منلی څو داپیسی به په میاشتني قسطونو سره و سردار یارمحمدخان ته پر ټاکلی وخت رسوی . که دا کار ونکړی نو دی به عهد ماتونکی ، د خدای او رسول او ټولو وړونو دښمن وی او ټوله وړونه باید دښمنی ورسره وکړی او که څوک دښمنی ورسره ونکړی نو هغه به هم د خدای او رسول دښمن وی . که چیری کندهاری وړونه دغه تړون او دسیمو منل شوی ویش و نه منی او یا له هغه څخه تیری وکړی ، ټوله وړونه به په گډه د کندهاری وړونو په وړاندی دریږی او دښمنی به ورسره کوی . که چیری سردار یارمحمدخان وغواړی خپلو نوکرانو او اړوندو کسان ته چی په کابل کی اوسیږی ، دده پرځمکو باندی د کار له کبله تنخواه ورکړی ، د هم هغو یو لک روپیو په حساب یی ورکولای شی . که چیری زموږ د وړونو یا وراره گانو له ډلی نه کوم څوک پدغه تړون کی دټاکل شوی

^۱ - کهزاد، در زوایای تاریخ معاصر افغانستان، ص ۲۵

ویش څخه تیری وکړی یا یی و نه منی ، دخدای په لعنت دی ککړ او در رسول د نفرت لامل دی وگرځی ، د جناب مصطفی د دین څخه دی بیگانه ، کافر مطلق او په څلور مذهبه دی نامسلمان وی . موږ ټول وروڼه او وراره ګان ددغه تړون پر بنسټ یو ډبل سره دوستان او هغه دښمنی او ناخوالی چی لدی نه مخکی زموږ تر منځ را پیدا شوی وی ، پسله دی نه موږ ورڅخه تیر او نور یو ډبل سره په دوستی او صمیمیت کی ژوند کوو . دا څو کلمی د تړون په توګه په قلم سره ولیکلی شوی . ربیع الثانی سنه ۱۲۴۲ هجری قمری^۱ »

څرنگه چی لیدل کیږی د دی تړون اصلی هدف اوموخه د دوست محمدخان او د پښتوری سردارانو ترمنځ بیرته اعتماد راژوندی کول دی. دا تړون وسردار دوست محمدخان دومره موقع په برخه کړه چی بالاخره دخپل امارت او د محمدزو سلطنت په کابل کی اعلان کړی.

بله خبره داچی ، امیر دوست محمدخان د ۱۸۱۸ - ۱۸۲۶ م پوری په کابل اوشاوخوا سیمو کی یی خپل اغیز په کرار کرار دومره زیات کړ چی دخپل امارت د اعلانولو دپاره یی لاره په ښه توګه پرانیستل . ده ددی دپاره چی هم یی خان پاچا اعلان کړی وی او هم یی خپل کندهاری او پښتوری وروڼه خان ته په قهر کړی نه وی ، په ۱۸۳۶م کال یی د دینی علماوو په فتوا سره د پښتور دبیرته نیولو په موخه د سیکانو په وړاندی د جهاد ناره پورته کړه . دا پدی خاطر وو چی د فتوا د انفاذ دپاره د امیرالمومنین پرمقام باندی د امیرالمومنین شتون اړین وو . ده خائنه دا مقام ظاهرا د جهاد د فتوا اخیستلو پخاطر وټاکه او نورو وروڼو ته چی پر دی مقام باندی یی دی مستحق نه ګانې ، داسی وښودل چی دخپل خان د پاره یی دا کار نه دی کړی . ددی سره سم د یوشمیر کسانو په بدرګه پر آس باندی سپور، په سیاه سنگ کی د عیدګاه مسجد ته ورغی . د مرحوم میرواعظ زوی میرحاجی چی دښار یو ډیر منتفذ سری وو، د اوریشو وږی یی دشاهی جیغی (تاج) په توګه دده پر لنگوته کښیښوده او د امارت خطبه یی قرائت کړه .حاضرو کسانو یو موټ پیسی دده پر سر وپاشلی او دتاج

^۱ - کهزاد، در زوایای تاریخ معاصر افغانستان، ص ۲۵- ۲۷

ایښودلو مراسم د توپ دفیر پرته په ډیر ساده ډول تر سره شول .

امیر دوست محمد به عزم جنگ و جهاد

کمر به بست و بزد سکه ناصرش حق باد

د دوست محمد خان دلومړی ځل (۱۸۲۶ م - ۱۸۳۹ م) په امارت کی د کابل دسلطنت قلمرو د هندوکش څخه تر غزنی او زرمت او دبامیان څخه دخیبر تر غرونو پوری پراختیا درلوده . پدغه وړوکی قلمرو کی د امیر دوست محمدخان زامنو حکمرانی کول او هغه پدی توگه وه : سردار محمد افضل خان په زرمت کی ، سردار محمداکبرخان په جلال اباد کی ، سردار محمد اکرم خان په بامیان او بهسودو کی او سردار غلام حیدرخان په غزنی کی، د دوست محمدخان دسکني ورور امیرمحمدخان زوی سردارشمس الدین خان په کوهستان کی حکومت کاوه . ددغو ټولو سیمو مالیات په گډه تر ۲۵ لکو روپیو نه زیاتیدل .

دهیواد په نورو سیمو کی حالات راز راز وه : په کندهار کی سردار کهندلخان او سردار مهردلخان ، په هرات کی سدوزی شاهزاده کامران د خپل زورور وزیر یارمحمدخان الکوزی سره حکومت کاوه . د هندوکش په شمال کی میرمراډبیگ ازبک د کندز څخه پراخی سیمی اداره کولی . ده دخپل زوی شاه مرادخان په مت پرېدخشان او تالقان او دخپل ورور محمودبیگ لخوا یی پریوشمیر شمال لودیزو سیمو لکه فاریاب او جوزجان باندی حکومت چلاوه.^۱

۱- کهزاد ، بالاحصار کابل و پیشامد های تاریخی . ج ۱ ، ص ۲۲۲ - ۲۲۶

څلورم فصل

(دنوزادی ژباړه)

کندهاري سرداران او دهغوی د حاکمیت سیمي

درشل :

ما پنج برادران که از یک پشتیم
در دست زمانه همچو پنج انگشتیم
چون فرد شویم در نظرها علمیم
چون جمع شویم بردها نمانیم^۱

د سردار پاینده خان د شلو زمانو له ډلي نه پنځه تنه د غلجي (هوتک)
مور نه زيږيدلي وه لکه شیردل خان ، پردل خان ، مهردل خان ، کهندل خان او
رحمدل خان . داچي دوي په کندهار کي سره راټول وه ، د اغيز سيمي يی د
ارغنداب ، ترنک او هلمند د رود څنډی وی ، ځکه نو په تاريخ کي د «کندهاري
سردارانو» پنامه ياد سويدي . ددغه نوم له کبله ، دوی د یوی ډلي ناسکه
وړونو څخه چي د اغيز سيمه يی پيښور وو او د «پيښوری سردارانو» پنامه
ياديډل ، جلا کيدل.

پدی کي شک نسته چي د ۱۹ پيړي په افغانستان کي د با رکزي وړونو
لوړتيا او پرمختگ په ټوليز(کلي) ډول يوه د پام وړ موضوع ده. دا هغه وخت دی

۱- سراج التواريخ، ۲جلد ۲۰مخ وروسته؛ بنيای دا څلوريځه به د سردار مهردل خان
(مشرقي) وی.

چي واکمني د یوۍ کورنۍ (سدوزیانو) څخه وېلي کورنۍ (محمدزیانو) ته په کرار کرار لیرېدول کیده ، هیواد یی د بهر او دننه څخه په ژورو او اوږدو ستونزو اخته کړ. ددغو ناوړو ستونزو له مخي په هیواد کي ملوک الطوائفی منځته راغله، ختیځ، جنوبی او جنوب لویدیځ ولایتونه یو دبل څخه بېل شوه.

یو د ډیرو په زړه پوري اثار وڅخه چي پدی وروستیو کي دیوه هڅاند کندهاري څیړونکي محمد معصوم هوتک په قلم په ۲۶۸ مخونو کي لیکل شوی او د علامه رشاد د څېړندویه مرکز لخوا چاپ سویدی د « کندهاري وړونو » پنامه یادېږي. پدغه کتاب کي د پنځو وړونو د هر یوه شجره په څو جدولونو کي راوړل سویده . د دی سردارانو و کارنامو ته په لاندې کرښو کي پام اړول کیږي:

د کندهاري سردارانو د اغیز (نفوذ) سیمه:

تر هغه وروسته چي وزیر فتح خان په هرات کي د کامران پلاس وړوند شو (۱۸۱۸م)، شیردل خان او پردل خان د هرات نه پښی سپکی او وتښتیدل. ځانونه یی خپلو قومونو ته په ګرځک کي راوړسول او د فتح خان د غچ اخیستنې په موخه یی د خپل قوم او نورو خواخوږو له منځ نه جنګیالي راټول کړل. ډیر ژر یی د شاه محمود د نایب الحکومه کل محمد خان پوپلزي دلاسه کندهار وایست. د همدغي نیتی څخه په کندهار او د هغه په اړوندو سیمو کي د کندهاري سردارانو اغیز مخ په زیاتیدو شو. او د واک چاري د سردار شیردل خان پلاس ورغلی^۱. دا هغه وخت دی چي یو شمیر نورو بارکزي وړونو لکه سردار محمد عظیم خان او سردار دوست محمد خان د ختیځ له خوا دکشمیر څخه پاڅون پیل کړی وو. کابل یی د سدوزي شاه محمود له واکه وکیښ او هغه یی د هرات په لور و تښتې ته اړ کړ. پدی توګه کابل او ختیځ ولایتونه د دوی پلاس ورغلل.

شیردل خان د کندهار تر نیولو وروسته خپل وتلي جنګیالی کسان ونازول ، هغوی ته یی سوغاتونه او مقامونه وسپارل. له دی ډلي نه یو هم میرداد خان

^۱ -سراج التواریخ، چاپ ۱۳۳۱-۱۳۳۳ هـ، ج ۱، ص ۱۴۱

بارکزی ووچي په جنگ کی یی توره کړی وه د«ایشیک اقای» مقام ورته ورکړه شو^۱.

دی د لویناب شیردل خان بارکزي پلار وو چي کورنی یی د امیر دوست محمد خان او امیر شیرعلي خان ددولت په ټینګولو کي ډیر خدمتونه او سر بنډنۍ کړی وی. پدی اړه به وروسته بشپړه یادونه وشي.

په ۱۸۲۲م (۱۳۳۸هجری) کی شاهزاده کامران پر فراه حمله وکړه ، هغه یی ونيوله او پر کندهار باندي د برید په لټه کي شو. شیردل خان ددی خبر په تر لاسه کولو سره دیوشمیر مشرانو په ګډون لکه عبد الله خان اڅکزی، تاج محمد خان بارکزی، نایب ملا مومن خان غلجی، رمضان خان هوتک، هوت خان غلجی، یونس خان بارکزی، میرزا احمد خان عمله باشي او نورو په ګډون دری زره تنه سپاره زره پوښ او ۱۵۰۰ پیاده د ۷میله توپونو سره فراه د بیرته نیولو په موخه ولیږل . کامران هرات ته وتښتید او خپل زوی سلطانعلي یی په فراه کي پریښود. ده هم د مقابلی توان په خان کي ونه لید او هرات ته یی پښی سپکی کړی. شیردل خان چي د خپلو لښکرو په مخ کي روان وو، دفراه ښار یی بیله جنګه ونيوی. دفراه خانان او مشران ورته راغلل ، اطاعت یی وکړ او مالیات یی ورکړل.

کندهاري وروڼه پخپلو کی جرګه شول، خینو وړاندیز وکړ چی په فراه کی یو حاکم وټاکي اوبیرته کندهارته وګرځي. مګر شیردل خان فکر کاوه چی د فتح خان د غچ اخیستلو د پاره همدا ښه فرصت دی څو د کامران غوږونه تاوسي. نورو وروڼو او خاناتو دده د نظر تایید وکړاو د هرات په لور وخوځیدل. دېلي لوري د هرات خانان اومشران چي د کامران شاه او دده د زوی شاهزاده جهانګیرد بی باکیو او ظلم څخه تر سېرمو راغلي وه ، جهانګیر یی د ښاره وایست او پرځای یی حاجي فیروزالدین د هرات حاکم وټاکه. کله چي کامران د فراه څخه په تښته هرات ته ورغی ، هغه ته یی د ننوتلو اجازه ورنه کړه. کامران څه موده په شاهي باغ کي پاته سواوکلۀ چي د کندهار د لښکر په

^۱ - معصوم هوتک، کندهاری وروڼه، ضمیمه اخیرکتاب ،

راروانیدو خبرشو، ډیر په تشویش کې ولوید. ده شمان اخوندزاده د شیردل خان خوا ته د منځګړیتوب په خاطر ولېږه، اخوندزاده د فراه په خاک سفید کې شیردل خان ته ورسید، دسولی وړاندیز یې وکړ او یاده یې کړه چې کامران حاضرېدې د فراه کلا ودوی ته پرېږدې، پدې هکله سوگند وځوري، سل زره روپۍ ددوی د لښکر لګښتونه د (نعل اسپ) پنامه ورته ورکړي اوددی نه برسیره خپل یو زوی هم هغوی ته د یرغل په توګه پلاس ورکړي. پدې ډول یې غوښته چې یو سولي قرارداد لاسلیک شي څو له مخې یې پسله دی نه ددښمنۍ نه لاس واخیستل شي.

کندهاري ورونو ورته وویل چې وزیر فتح خان او موړ ټولو ورونو دده د کورنۍ په خدمت کې دهیڅ ډول سر بندونو څخه ځان نه وو سپمولي، مګر دوی څه ورسره وکړه؟ ددی ټولو خدمتونو په بدل کې دوی وزیرفتح خان وړاند او په وحشیانه ډول وواژه. ددی ټولوسره سره دکامران پر وعدو باندې باورکول بیخایه کار او یوازې توره ده چې د جنگ په ډګر کې به پدې هکله پرېکړه وکړي. شمان اخوندزاده هرات ته تر راګرځیدو وروسته کامران د حال نه خبر کړ، هغه ډیروارخطا دلابن او جوين دقلعه په لور وتښتید. دهرات خانانو او قومي مشرانو پخپل وار وکندهاري سردارانو ته وړاندیز وکړ چې سردار کهنډل خان په هرات کې پرېږدي، دهرات ټول مالیات به څلور برخې سي، دوی برخې یې و فیروزالدین شاه، دریمه برخه به یې په هرات کې امیرانو او څلورمه برخه به یې وکهنډل خان ته ورکړل شي. کندهاري سردارانو دا وړاندیز ونه مانه او تصمیم یې ونیوی څو د جنگ د لاری هرات ونیسي^۱.

کله چې کندهاري سرداران اسفزارته ورسیدل، د بنیادبېګ هزاره لخوا شیردل خان یو دښه راغلاست لیک تر لاسه کړ. هلته ظاهراً ده دهرات په نیولو کې خپل د ملاتړ وعدې ورکړې وې، خو په پټه یې نوري موخې درلودې چې تر لاسه یې نه کړای شوی. ده دا هڅه هم کړې وه چې د هرات خانانو سره پټی اړیکې پدې هکله ونیسي، مګر هغوی ورته ویلي وه چې موړ ستا پر وعدو باور

۱- میرزا عطا محمد ښکارپوري، نوای معارک ص ۶۱-۵۶

کولای نشو. بنیادبېگ بله چاره ونه لیدل بېله دې چې د کندهاریانو سره یوځای شی.

هغه وو چې په میرداود کې د هغوی مخ ته ورغی او ورسره یوځای شو. دده لښکرو په (پل مالان) کې سنگر ونيوی او د کندهار لښکري دهرات کلا په ختیځ کې ددوی په نیم فرسنگ واټن کې ځای پرځای شول. حاجي خان کاکړی ته یې دنده وسپارل، څو د ښار د ځنډوڅخه خلک په جنگ کې د مرستې د پاره راوبولي. وروسته یې د شپې په تیارو کې د ښار د هرې دروازې په وړاندې دتوپک دیوه فیر په واټن د مراقبت برجونه جوړکړل چې ددغو ځایونو څخه وهرات ته د ښاریانو د ننوتلو او وتلو مخه ونیسي.

دهرات ښار په دې توګه د کندهاریانو لخوا ۴۰-۵۰ ورځې محاصره پاته شو، د شپې پر مهال به کله ناکله تیت او پرک جنګونه هم د دواړو خواوو ترمنځ سرته رسیدل. پدې وخت کې د محمود خان کوهي پنامه یوه خان کندهاري سردارانو ته یوپیغام ولېږه او ورته ویلي یې وه چې که چیرې دوی بنیادبېگ ونیسي او دوی ته یې وسپاري، دې به هم د ښار د دروازو کلې دوی ته ورکړي. نوموړي خان همدارنګه د کندهاري سردارانو په ویاړ یوه میلستیا جوړه کړه او غوښته یې چې پدې توګه دوی ونیسي، مګر شیردل ددوی ددې نیت نه خبر او د ۵۰۰ تنو جنګ ازمايلو عسکروسره وهغې میلستیا ته د ګډون د پاره ولاړ. ده خان د هرې غیر منتظره پېښې دپاره تیار کړی وو. کوهي ونه کړای شوه چې خپله نقشه عملي کړي، نو یې خپل کسان ولیري سیمو ته دقوتونو د راټولولو په خاطر ولېږل.

کندهاري سرداران ددې د پاره چې غافلګیر نشي، خپل توپونه یې د تخت سفر څخه د میر داود خواته ترشاه کړل، اوپر ښار باندې یې د حملې تیاری ونيو. پدې وخت د کندهار څخه خبر راوړسیدی چې سمندر خان بامیزی او گل محمد خان پوپلزی کندهار محاصره کړی، که ډیر ژرمرسته ورته راونه رسیږي نو دا امکان سته چې کندهار ددښمنانو په لاس ورسې. ددې خبر په اوریدو سره شیردل خان مجبور شو هرڅه ژر کندهار ته خان ورسوي. کندهاري اردو د شیندنې و اسفزار ته په رسیدو خبر شول چې د کامران شاه زوی سلطانعلي و اسفزار ته

راغلي، قوتونه یی ټول کړي، غواړی چي هرات ته ولاړشي او پردوی حمله وکړي. داچي دلته یی د مقابلې توان په خان کی ونه لید، دشاوخوا غرونوته وتښتیدل. شیردل خان ددی خبرپه اوریدو سره یو بلد سړی ورسره واخیست او دشبې یی سلطانهلي تعقیب کړ. ډیر ژری دوی په یوه دره کي په خوب ویده پیداکړه اوسخته حمله یی ورباندي وکړه. سلطانهلي د ډیری وارخطایی نه لوڅي پښی په غره کي په تښته سو، په لویدو او پورته کیدو سره تر هغه خایه ورسیدی چی نورنو د تلو لاره نه وه. ده ولیدل چي د شیردل خان دسکرو تر تعقیب لاندی دی او نیولوته یی ډیر وخت ندی پاته، د مجبوری نه دی اړسوچي فریادونه یی پورته کړی ، دخپل خان د ژغورلو پخاطر قرانکریم یی شفیع کړ. شیردلخان د قران مجید د درناوي پخاطر دده دنیولو څخه تیرسو ، خودده ټول مالونه یی تر لاسه کړه، بشارته را وگرځیدی او دا مالونه یی دخپلو کسانو تر منځ وویشل. وروسته دفراه پرخوا روان شو. دفراه د رود څخه د تیریدو پر وخت یی آب بازان وگمارل چی هغه څو کڅوړي پیسی پیدا کړي چی هرات ته د تلو پر وخت ورڅخه په فراه رود کي لویدلی وی. هغه پیسی یی پیداکړی او مخ پر کندهار رهي سول . کندهارته ددوی په رارسیدو سره دکندهار محاصره ماته اوکندهار وژغورل شو^۱.

دکابل په چاروکی دکندهاری سردارانو لاسوهنه:

هغه بی شمیره شتمني چي سردار محمدعظیم خان خپل زوی سردار حبیب الله خان ته په میراث پریښی وو، اود کابل په بالاحصار کي ساتل کیده، هم یی دکندهاري سردارانو ، هم یی د پېښوري سردارانو او هم یی د کابلي سردارانو او په خانگري توگه ددوست محمد خان پام د کابل خواته اړولی وو. له دوی نه پرته ایوبشاه او زوی یی شهزاده اسماعیل هم دی شتمنیوته سترگی نیولی وی څودخپل قدرت په ټینغولو کي هغه وکاروي. په کندهارکي دهغو پېښو له مخي چي یادي موکړی، کندهاري وړونه د

هرات په نیولو ونه توانیدل او بیرته کندهارته راوگرځیدل. پېښوری سردارانو لکه سلطان محمدخان او یار محمدخان د رنجیت سیک لخوا په پېښورکی حکومت کاوه. سردار حبیب الله خان او ایوبشاه هر یوه د کابل واکمنی ته خان تر نورو مستحق ګانه او یو دبل پر ضد یی ددېمنی څخه لاس نه اخیست. کندهاری وروڼه هم لاس تر زني نه وه ناست او د فرصت انتظار یی کيښ. هغه وو چی د سردار حبیب الله خان په غوښتنه پردلخان دخپل ورور مهردل خان سره کابل ته راغلل. دایوبشاه زوی شهزاده اسماعیل چي لاسونه یی د سلطانعلی په وینوهم لرلي وه، پلاری یو په بل پسې تحریکاوه څو د پردلخان تر رسیدو د مخه د حبیب الله خان سر ور پریکړي او شتمني یی ترلاسه کړي^۱.

پردلخان کابل ته په رارسیدو سره، سمدستي دایوبشاه سره د لیدو غوښتنه وکړه او شاه دده غوښتنه پدی شرط ومنل چي یوازی به راخی او بل څوک به ورسره ملګری نه وي. کله چي د بالاحصار دروازه پرانیستل شوه، دپردلخان یوشمیر ساتونکي هم ورسره ننوتل اود (محله عربها) پنامه خای یی اشغال کړ. د شاه د اوسیدلو په خای کي هم د دروازی په خلاصیدو سره همداکار ترسره شواو پردلخان دشاه دربارته هم د دخپل ساتونکوسره یوځای ننوت. ایوبشاه او زوی یی هرکلي ته انتظارکيښ. ددوی تر منځ عادي خبري په لوړ ږغ پیل شوی. د سردارانو او ورسره کسانو ترمنځ خینواشارو پلار او زوی لا نور شکمن کړل. داچي دوی دهري پيښي د پاره پوره تیاری نیولی وو، سمدستي شهزاده اسماعیل د خپل توپک میل د سردار پردلخان پرسینه برابر کړ. سردار پردلخان په چټکی سره دده دتوپک میل پر بلې خوا تيله کړ چي له کبله یی دپښیرانی سالون په یوه قتلګاه واوښت. دیوه بل ساتونکو دډیر له کبله د سردارانو یوساتونکی مراو یو زخمی شو. حالات ګډوډ شول اوسرداراو ساتونکی پر شاه او شهزاده حمله وکړه. اسماعیل خای پر خای مړ اوپلار یی اسیر، او دبالاحصار په زندان کي پریوت. ده ته یی ډول ډول شکنجی ورکړي ترڅو یولک روپی پردلخان ته ور کړه اوخپل آزادی ورڅخه ترلاسه کړ.

^۱ - الایس پریس، عروج بارکزی، ص ۱۲۹-۱۲۸

وروسته د حاجي علي پنامه يوه نفر په بدلو جاموګي، هغه د بالاحصار دمحبس نه وقلعه وزير ته بوت. وروسته د نواب محمد زمانخان په مرسته وپنجاب ته ورسيدی. پدی کارسره دسدوزو دکورني اخیری څراغ د پردلخان په لاس مړسو^۱.

دا خو تر لمر سپينه ده چي دسدوزيو د سلطنت پای ، دکابل وخت ته د رسيدو په خاطر محمدزو ته لاره خلاصه کړه . مګر که داکار هرڅه ژرترسره شوی وای ، دهيواد په ګټه تماميدی. له بده مرغه پردلخان ددی پرځای چي د هيواد عمومي ګټي په پام کي ونيسي اوپه کابل کي ديوه متمرکز سلطنت بنسټ کښيږدي، دسردارمحمد عظيم خان دشتمنيو څخه د خپلی یوی برخي په اخيستلو بسنه وکړه، حبيب الله خان یی د ايوبشاه پرځای کښيناوه، بيله دی نه چي د سلطنت ستونزه حل کړي، د کندهار پر خوا وخوځيدی او په لوی لاس یی د ملوک الطوايفی دپاره لار خلاصه کړه.

حبيب الله خان چي کله ميدان خالي وليد،تر وسه وسه یی د ايوبشاه ماموران دکاره وايستل او خپل شخصي انډيوالان یی پرځای ورته وټاکل. ان داچي نواب جبارخان او امين الله خان لوګری چي پوه اوکاردان اوازميل شوی کسان وه هم یی دخانه ليری کړل. دپلاره څخه ورپاته دبی شميره شتمنيوپه مت حبيب الله خان وعياشيپوته او بی باکیو ته ملاوتړل. خودی کار ډير دوا م ونه موند. دوست محمد خان چي دده د پلار سره یی هم دکابل پخاطر جنگونه کړی وه، ديوه زورور رقيب په توګه سر راپورته کړ. دی دا وخت چی په پيښورکي د خپل يوه واړه جاګير سره اوسيدی، دکابل د مساعد حالت نه یی ګټه پورته او را روان شو. حبيب الله خان د ده د را رسيدو بڼه هرکلی وکړ، مګر دلومړی سرنه دا معلومه وه چي هريو خپلی نقشی په سرونوکي لري. ډيرژر د دوست محمدخان پرشا وخو يو زيات شمير پلويان راټول شوه. حبيب الله خان تصميم ونيوچي هغه ونيسي اوړوند یی کړي. کله چي دوست محمد خان د بالاحصار تالار ته ننوتی، حاجي خان کاکړی خپلی ګوتي پرخپلو سترګو کښيښودی او پدی

^۱ - عروج بارکزی، ص ۱۲۹

پټه اشاره سره یی دی د حاله خبر کړ. دوست محمدخان چي په اصلي موضوع خبر شو، لمړی کوهستان او بیا د هغه خایه غزنی ته ولاړ اود هغه خایه یی پرکابل بریدونه پیل کړل^۱.

دا دوه رقیبان چي کاکا او وراره وو، څوځلی یی دجنگ په میدان کي دیوبل و وژلوته ور ودانگل، ترڅو چي د ځینو مقتدرو کسانو په ملاتړ لکه نواب جبارخان او امین الله خان لوگري، ددوست محمد خان پله درنه شوه. په همدی وخت کي د حبیب الله خان او دده د ورور اکرم خان په غوښتنه دکندهار څخه سردار شیردل خان دکابل و سیاسي میدان ته راننوت.

شیردل خان د جدی تصمیمونوسره کابل ته راغلی وو. ده غوښتنه چي دواړه رقیبان د میدان وېاسي اودکابل واکمني پخپله ترلاسه کړي. طبیعی ده چي د هیواد په دغه څېڅپانده حالت کي دده نقشه د هیواد په ګټه وه، ځکه چي ده غوښتنه هر ورور ته خپله برخه ورسپړي، د دښمنیو څخه لاس واخیستل شي او د خارجي تهدیدونو په وړاندې د هیواد توان زیات شي.

تر سردار محمدعظیم خان وروسته، شیردلخان تر ټولو نورو وروڼو باتوره ، هوښیاراو مدبر سړی وو. کله چی یی ولیدل چی حبیب الله خان او دوست محمد خان دواړه د اصلاح وړتیا نلري، لمړی یی دواړه په بالاحصار کي وزندان ته واچول او وروسته یی دواړه را خوشي کړه. حبیب الله خان یی د خپل ماما خداینظرخان په ضمانت لوگرته ولیږه او دوست محمد خان ته یی د محمدعظیم خان دښمنیو څخه یولک روپی ورکړی، دکوهستان، غزني او میدان حکومت یی ورته وسپارل او هغه یی پدی کارسره خوښ کړ. ددی سره سره ستونزی په بشپړه توګه حل نشوی. لکه څنګه چي مخکي یاده شوه، دده او دوست محمد خان تر منځ یو لړ شخړی منځ ته راغلی. هغه وو چی دنواب محمد زمان خان د پریکړي له مخي سردار شیردلخان د ټولو بارکزی وروڼو مشر ومنل شو او د هري ډلي سکني وروڼو دپاره ددوی دحاکمیت سیمي وټاکلي شوی. لدی نه وروسته سردار شیردلخان بیرته د کندهار پرخوا روان شو.

^۱ - کهزاد، رجال ورویدادهای تاریخي افغانستان، نشرشده دررسانه نی اګست ۲۰۰۶

پرکندهار باندی د شاه شجاع حمله اودکندهاری ورونو دفاع:

کندهاري سردارانو د سردار محمد عظیم خان تر مړینې او د سردار حبیب الله خان د ځایناستي کیدو وروسته، لکه څنگه چې یادونه وشوه، دکابل په چاروکی هم خان وردننه کړ. لومړی پردلخان اومهردلخان اوبیا پخپله شیردلخان دکابل په سیاسي ډگر کې رابنکاره اودیوه تړون له مخې یی دهر ورور د پاره دهغه د سکني ورونو سره ددوی د واک سیمې و ټاکلې. په پای کې دوست محمدخان پدی وتوانیدی څو دکابل سلطنت د ځان د پاره خوندي کړی (۱۸۲۶م). داچې د دوست محمدخان امارت د سردار شیردلخان لارنقشه ګډوډه کوله، ترهر څه دمخه کندهاري ورونه ورته په قهر شول او پردلخان د خپلو قواوو سره دکابل پرخوا وخوځیدی. دی دغزني تر قره باغه پوري رارسیدلی وو، چې دوست محمدخان یی مخامخ کیدوته را روان شو. پدی وخت کې د وبا ناروغی د دواړو خواوو په عسکروکی په چټکې سره مخ ته ولاړه چې له مخی یی دواړو ورونو د جنگ نه لاس واخیست. پردلخان ودی ته اړسو چې په کابل، غزني او کوهستان کې ددوست محمد خان واکمني په رسمیت سره ومني^۱.

دامهال د دوست محمد خان لومړنی هیله هم داوه چې کندهاری او پېښوري ورونه یی دده د حکومت سیمې ومني او د تجاوز څخه لاس واخلي. دوست محمد خان د خپل واک د ټینګښت او پراختیا د پاره هلي ځلی کولی. ده غوښته چې دیوی خوا تر زړمت او بنگښ پوري اود بلی خوانه ترتګاو، بالاباغ او جلال اباد پوری سیمې تر خپل واک لاندي راولي. لومړی یادی سیمې یی دخپل وزیر حاجی خان کاکړي په مرسته او دوهمې سیمې یی د نواب جبارخان په مټ دخان تابع کړي اود بالاباغ حاکم یی تر باج لاندی راوست^۲.

پدی ترڅ کې ددوست محمدخان دوه ورونه لکه یارمحمدخان په پېښور او پردل خان په کندهارکې دیوه کال په واټن یو په بل پسې وفات او په حق و

^۱ - عروج بارکزی، ص ۱۲۴-۱۲۳

^۲ - عروج بارکزی، ص ۱۲۴-۱۲۳

رسیدل (۱۲۴۴ هجری، ۱۸۲۹م) او (۱۲۴۵ هجری، ۱۸۳۰م). پدی توگه دده د واک سیمه پراخه او وروڼه یی په ختیځ کی د رنجیت سنگ او لودیځ کی دکامران تر تهدید لاندی راغلل. لدی نه وروسته، ده څو کاله نسبتاً په ارامی کی تیر کړل، تر څوچي په (۱۲۴۸ ق/ ۱۸۳۲م) کی شاه شجاع یی پر کندهار لښکر مارش کړ.

په (۱۲۴۸ هجری، ۱۸۳۲م) کی شاه شجاع دکابل د تخت د لاسته راویستلو په موخه د رنجیت سنگ سره خبری اتری پیل کړی. دیوه تړون له مخي یی هغه ته وعده ورکړه چي پیښور به په ۱۸۳۳م کی ده ته سپاري. ددی سره سم یی پرسند باندی برید وکړ، هغه یی ونیوی او دسند دمیرانو څخه یی مالیات ترلاسه کړه، وروسته یی د معصوم هوتک دلیکني له مخي د (۱۲۵۰ هجری) کال د محرم په میاشت (۱۲۳۴م) بارکزي وروڼه په کندهار کی قلعه بند کړه.^۱

میرغلام محمد غبار د شاه شجاع د عسکرو شمیر ۲۲ زره تنه ښودلی دی.^۲ د(نوی معارک) لیکونکی بیا وایی چي دا شمیر تر ۷۰ زروتنو پوري رسیدی چي د انگریزی افسرانو د خوا سوق اواداره کیدل. دوی په نیغه پر کندهار حمله وکړه او په زاړه ښار کی یی سنگر ونیوی. کندهاری وروڼو جنگ او مقاومت ته دوام ورکړ اودسردار دوست محمد خان څخه یی مرسته و غوښته. دوست محمدخان پوهیدی چي د کندهار وروسته دده نوبت دی، خکه یی نو د کهنډلخان د غوښتني پرته هم د خطر د مخنیوی دپاره تیاری ونیوی. ده د وروڼو او وراره گانو د اطمینان په خاطر یوه لویه غونډه راوغوښتل. دپیښور حاکم سردارسلطان محمدخان او د جلال اباد حکمران نواب محمدمانخان یی هم پدی جرگه کی د گډون دپاره کابل ته را و بلل. دوی دواړو بهانی وکړی اوخپل زامن یی وجرگی ته راو لیږل. په پایله کی دوست ماحمدخان ددی پرځای چي د کندهار پرخوا و خوځیږي د جلال اباد پرخوا یی عسکر مارش کړل. دخپل زوی محمداکبرخان په مټ یی نواب محمد زامانخان ونیوی او کابل ته یی راوست.

^۱ - معصوم هوتک، کندهاري وروڼه، ص ۶۷

^۲ - غبار، افغانستان در مسیر تاریخ ص ۵۱۶، فرهنگ ج ۱، ص ۲۳۳

جلال اباد یی په کابل پوري وتړی. خپل ورورسردار امیرمحمد خان یی د جلال اباد حکمران وټاکه، محمدزمانخان ته یی دکاله ۵۰زره روپی دجاگیر پنامه امتیاز ورکړ او بیرته کابل ته راستون شو ترڅود شاه شجاع د مخنیوي دپاره کندهارته ولاړشي^۱.

کهندلخان، رحمدلخان او مهردلخان نژدی دوی میاشتي په نوي ښار کي قلعه بند وه ترڅوچي د (۸۳۴ م) په جولای کي ددوست محمد خان قوتونه کندهارته ننوتل. د شاه شجاع قوتونه ددی ویری چي ددوي پرلښکر باندی اوبه بندی نکړي، دزړه ښاره ووتل او ښارته نژدی په باغونوکی خای پرخای شول. دوست محمد خان دلودیږ دخوا د ښار محاصره ماته کړه او وروڼه یی وژغورل. میداني جنگ پیل او کندهاری سرداران هم له ښاره راووتل او جنگ ته یی سناگر ونيوی. ددوی د ډلی نه سردار رحمدلخان دخپلو قواوو (سپرواو پیاده) سره د باباولي د کوتل دلاری تیرشول، دجلیران، مرغان، گوندیگان له لوری یی دډښمن د شاخواته سناگر جوړکړ^۲.

یوځل دوست محمدخان پراس سپور او مخ په وړاندي یی اس په ټوپ واچاوه تریوه واټن وهلو وروسته یی شاته وکتل. ددی ماتور څخه دده موخه داوه چي خپل د عسکروجنګي مورال وازمایي. سردار اکبرخان او سردار افضل خان هر یوه د پلار لاره ونيوله، سمدستي یی د شاه شجاع پر عسکروچي د کهندل خان په باغ کی یی سناگر نیولی وو، برید وکړ. خونړی جنگ زور واخیست. سردار افضل خان پرشاه شجاع حمله یووره پداسی حال کي چي د شاه شجاع قواوو په سختی سره مقاومت کاوه، سردار اکبرخان انگریزي جنرال کمپبل پخپله توره سره زخمي او ویی نیوی. نوموړي جنرال دخان له ويري سمدلاسه کلمه وویل او مسلمان شو. امیر دوست محمد خان د شیرمحمد نوم ورباندی کښیښود، هغه یی وبخښی او خپل په خدمت کی یی ومانه. د شاه شجاع قواوو ماته وخوړل او پخپله شاه شجاع دهرات په لور لابښ او جویڼ اوسېستان ته وتښتیدی. سردار دوست محمد خان بېله دی چي د خپلو وروڼو څخه څه

^۱ - کهزاد، در زوایای تاریخ معاصر افغانستان، عروج بارکزیایی، ص ۱۴۸-۱۴۷

^۲ - معصوم هوتک، کندهاري وروڼه، ۶۷مخ

ترلاسه کړي، سمدستي کابل ته حرکت وکړ^۱. دوست محمد خان دوو شیانو ډیر مایوس او په تشویش کی وچاوه: یوداچي د شاه شجاع ترماتي وروسته دده څخه په تر لاسه شوو مالونو کی یی د(کلوداويد)له خوانه یولیک وموند چي د شاه شجاع څخه د انگریزانو دملاتړ بنکارندوی وو. دی کار د انگریزانو څخه دده نفرت لا نور هم زیات کړ. بله خبره داوه چي د شاه شجاع سره د امیر دوست محمدخان د جنگونو څخه رنجیت سنگ فرصت ترلاسه کړی وو او پېښوری دده د ورورسلطان محمدخان دلاسه ایستلی وو.

پر هرات باندی د ایرانیانو د برید تکل (۱۸۳۷م):

په (۱۸۳۰م) کال کي ارتور کونولی (Arthor conoly) دبرتانوي هند دخارجري اداری خوان افسر دستراتیژیکو مالوماتو د راټولولو دپاره منځنی اسیا ته لیږل شوی وو. دقفقاز د لیدو وروسته خيواته ورتلی چي د بخارا حالات د نژدی نه وڅاري. دی دخپل سفرپر مهال په لاره کي دغلوسره مخامخ شو. هغوی وغوښتل چی دی ووژني اومالونه یی لوټ کړي، خو هغه خپله پټه شتمني ودوی ته وښوده اوله مرگ نه یی ځان خلاص کړ. لدی نه وروسته یی د خپوا څخه صرف نظر وکړاود استرabad دلاری مشهد ته راغي. دهمدی کال په سپتمبر کي هرات ته راوړسیدی. هلته دری هفتی پاته اود هند په نیت دکندهار پرخوا روان شو. کونولی چي د ښاغلي ډاکتر زمانی د مالوماتو له مخي د(ستري لوبی) داصطلاح منځته راوړونکی دی، بشپړاو گټور مالومات یی پرهند باندی د روسانو د احتمالی حملی په هکله چي په څه ډول اود کومي لاري ترسره کیدلای شی، دبرتانوی هند چارواکوته وړاندی کړی دی.

دکونولي د مالوماتو له مخي روسانو کولای شول د دوولاروڅخه پرهند باندي په بری سر حمله وکړي. لومړی لاره دا وه چي روسان به تر هر څه دمخه خپوا ونیسی، وروسته به تر آمو رود را واورې اوبلخ به ونیسی، بیا به د هندوکش نه راتیر، دستر سکندر (سکندر کبیر) پشان به پر کابل هجوم

۱- نوای معارک، ص ۱۰۶-۱۰۱، عروج بارکزایی، ص ۱۵۱-۱۵۰

راوړي، دجلال اباد د وادي د لاری به دخیبر د کوتل نه راتیراو پېښورته به را ورسېږي. لدی وروسته کولای شي د سیند د رود نه را واورې اوپر هند حملی پیل کړي. کونولی دا لار ډیره اوږده ، دستونزو او جنګي خطرونوڅخه ډکه بللی وه چي دده په اند به ددی ټولې لارې پای کول دوه دری کالوته اړتیا ولري. دوهمه لاره د روسي جنرالانو د پاره د هرات نیول ، دهغه خایه د کندهار د لاري بیا کویتي ته خان رسول دی چی له دغه خایه بیا د بولان د لاري پر هند بریدونه کولای سي.

کونولي وایی : روسان کولای سی ایران ورسره یوځای کړي، د وچی د لاری دکسپین څخه داسترabad نه تیرسي او هرات ته ځانونه ورسوي. که چیري یوځل هرات د روسانو لاسته ورسې اوبیا ایران پخپلی خاوري پوري ونښلوي ، بیانو د دوی اردو کولای سي داوردو کلونو دپاره هلته سوق الجیش وکړي او خپلي ټولې اړتیاوي دهغه ځای نه پوره کړي. هرات یاني د منځني اسیا د غله دانو گدام . دخوراکي توکو او نورو لوژستیکي چار ودبرابرولو دپاره دلته بشپړ امکانات شتون لری^۱.

کونولی ټینگار کړي چي هرات نباید دایرانیانو یا روسانو لاسته ورشي. په هر حال د روسانو د حملی په وړاندي افغانستان درېږي. دی وایی چي افغانان د روسانوڅخه هیڅ د خیر هیله نلري، مگر د روسانو د متحدینو یاني ایرانیانو سره بیا د مذهبي توپیر له مخي کرکه اودښمني لري. کونولي زیاتوی : « داسي افغانان چي له هغوی نه ګټه تر لاسته کړي، ډیر لږ مګرستاسو د ویرولو دپاره خورازیات دی. دوی د هغوکسانو په وړاندي چی د روسانو سره اړیکي لري لکه ایرانیان ، له حده زیاته کرکه اودښمني کوي . که چیري افغانان د یوه ملت په توګه عزم وکړي چي د یوه یرغل په وړاندی ودرېږي، پدی حالت کی به یرغلګرته داسي ستونزي پېښی کړي چي د حل توان به یی ونلري. دوی به دخپلي وروستي سلګي پوری مقاومت وکړي او تر اخیرني څاڅکي وینی پوري به وجنګېږي. ددښمن پرتکارونو به حملی کوي څو د خوراکي توکو زیرمي یی

۱- بازی بزرګ، پیترهاپکرګ، ترجمه محمداسحق توخي، ص ۱۰۴

له منځه یوسي او د شا دخوا داریک ولاري پري بندي کړي. ^۱»

که چیري افغانان سر وپاشل سي (لکه څنگه يي وروسته همداسي وسوه) ، بيا نو روسان په اساني سره کولای شي چي يوه ډله يي د غورو وعدواو نورو مادي امتيازاتو په ورکولو سره دېلي ډلي پر ضد ودروي. کونولي سپارښتنه کوي او وايي، مخکي لدی نه چی هرات ددغو دوو زورورو کسانو لاسته ورشي، بايد دکامران سره دوستانه اړيکي ټينگي سي. بيله دی نه به دهند په لور دروسانو لاره پرانيستی پاته وي. کونولي ددی د پاره چي انگریزي چارواکي یی دهرات ونيول وته هڅولي وي ، وایی چي په هرات کی ټول پدی پوهیږي چي کامران د انگریزانو پلوی دی ^۲.

امیر دوست محمد خان پسله دی نه چي لښکر یی دسیکانو سره تر جنگ وروسته د خیبر دلاري بېرته راستون شوی وو ، دهند وایسرا لارد اوکلیند ته یی چي تازه پردنده باندي گمارل شوی وو (۱۸۳۶م) یولیک ولیږه . دهغه نه یی پردنده باندي دگمارلو په اړه د مبارکي ویلو په ترڅ کي غوښتنه وکړه چي د پېښور په بېرته ترلاسه کولو کي، دده د دولت اود رنجیت سنگ ترمنځ په جنجال کي مداخله اوددغي ستونزي په حل کي ورسره مرسته وکړي. ده همدارنگه د ایران شاه ته یولیک واستاوه ، هلته یی په پېښورکي د مسلمانانو په وړاندي دسیکانو بیشرمانه کړنو او ظلم زور څخه یادونه کړیوه. ده همدارنگه لدی نه وړاندي په پطرزبورگ کي روسي امپراتورته یولیک لیږلی وو. پدی لیک کی یی چی د میرزا محمد حسین پلاس یی استولی وو، دنوموړي امپراتورڅخه د سیکانو دللاسه د پېښور په آزادولوکي د مرستي غوښتنې کړیوی.

انگریزي جاسوس موهنلال چي د امیر دوست محمد خان په دربارکي یی د انگریزي هیات د رئیس الکساندر برنس دمنشي دنده درلوده ، لیکي: «امیر دوست محمد خان داسي فکر کاوه چي د هندوستان کلي دده په لاس کي ده، که چیری یوبل رقیب هم راپیداسي نو انگریزان به دا کلي دده څخه په ډیره لوړه بیه رانیسي. په همدی هیله ده د هندی چارواکو، ایرانیانو او روسانو سره

^۱ - بازی بزرگ، پیترهاپکرک، ص ۱۰۸

^۲ - هم دغه اثر، ص ۱۰۸

اړیکې ونیولې څو خان وروپیژني. دا هغه وخت دی چې دده مشر ورور سلطان محمد خان د پېښور حکمران ژوندی وو، دکو هات اواشنغر سیمې چې د پېښور برخې وې، د سلطان محمد خان په موافقه، رنجیت سنگ لاندې کړیوې. په دغسې یو حالت کې چې د امیر دوست محمد خان دواړو رقیبانو، سلطان محمد خان او رنجیت سنگ دده څخه کرکه اوډار درلود، دی د پېښور د نیولو او تر لاسه کولو په فکر کې سو. په همدې موخه یې د درو لورو یادو سوو دولتونو مشرانو ته لیکونه ولیږل او د پېښور په بیرته تر لاسه کولو کې یې دهغوی څخه د مرستې هیله وکړه. ده پخپلو لیکونو کې دهغوی ته دا یادونه هم کړې وه چې که چیرې دده سره مرسته وکړي، نو دی به هم که اړتیا پیداشي، دهغوی سره به د اړینې مرستې څخه خان ونه سپموي^۱.

د کندهاري سردارانو تلواري اقدامات:

د کندهار سرداران چې د امیر دوست محمد خان وروڼه وه، کله چې د لیکونو د لیږلو په اړوند د امیر د کړنو څخه خبر شول، د سوتفاهم له مخې پر ځان وډاریدل، سمدستي یې د ایران شاه اود روسیې امپراتورته لیک واستاوه او ځانونه یې د ایران تر ملاتړ لاندې (تحت الحمایه) اعلان کړل. ددی سره سم د ایران استازی قمبر علیخان کندهار ته راوړسیدي او د سردارانو سره یې موافقه لیک لاسلیک کړ. پدې موافقه لیک کې راغلي وه چې که چیرې ایران پر هرات حمله وکړي او کندهاري سرداران پدې حمله کې د ایران سره مرسته وکړي، نو ایران به هرات، د هرات د نیولو وروسته و کندهاري سردارانوته وسپاري.

ددې موضوع نور جزئیات داسې وه: کله چې د ایران قاجاري شاه ودربار ته د امیر دوست محمد خان او کندهاري سردارانو لیکونه راوړسیدل، د فارس دولت سفير قمبر علیخان د امیر د استازي محمد حسین خان سره کندهار ته راغلل. کندهاري سرداران چې د امیر دوست محمد خان سره یې حسادت او هم یې ډار ورڅخه درلود، د ایران سفير یې پری نښود چې د کابل دربار ته

^۱ - زندگی امیر دوست محمد خان، تالیف موهن لال کشمیری، جلد اول، ترجمه دکتر خلیل الله هاشمیان، ص ۲۲۶

ولایسي. دوی نیت درلود چې د ایران دسفیر سره دیوه تړون دلاسلېک له مخې دایران دولت نه هغه ټول خیالی امتیازونه یوازې دوی ترلاسه کړي. موهن لال دنوموړي تړون منځپانګه داسې بشودلی ده :

« زه قمبر علیخان د ایران د پاچا اعلیحضرت محمدشاه (قاجار) په استازیتوب د محترموسردارانو کهنډلخان، رحمدلخان او مهردلخان سره لاندې تړون لاسلیک کوم :

که چیرې سرداران صاحبان یو تن له خپلو زامنو څخه داعلیحضرت ودربار ته ولیږي، ددوی ددی کار په وړاندې زه دوی ته وعده ورکوم چې :

۱. دهرات قلمروکه د فارس دقواووپه مټ اویا هم پخپله د سردارانو دلبنکرو په زور ونیول شي، په دواړو حالاتو کې به د سردارانو په اختیارکې پرېښول شي اوشاهنشاه به دسردارانو څخه ددی کار په بدل کې دهیڅ شي غوښتنه ونکړي، مګر داچې د شاهنشاه خدمت او اطاعت وسي. شاهنشاه به همدارنګه په افغانستان کې ددوی په قومي چارو یا هیواد کې مداخله ونکړي.

۲. اعلیحضرت شاهنشاه به دافغانانو سره که دهر قوم اوقبیلی څخه وي که لوی یا وړوکی قوم وي، د انتلاف جوړولو څخه ډډه وکړي.

۳. اعلیحضرت شاهنشاه به هیڅکله هم د شاهزاده کامران او یارمحمد خان سره دوستانه اړیکې ټینګې نکړي.

۴. د فارس ودربارته دسردار کهنډلخان د زوی په رارسیدوسره به اعلیحضرت وخپلو قواو وته امر وکړي اودهرات پرخوا به یی مارش کړي. که چیرې شهزاده کامران دکندهار د نیولو عزم وکړي، شاهنشاه به دخپل حضور په مرسته د هغه دحملې مخنیوی کوي او که چیرې دوی دا ونه مني، شاهنشاه به پخپله وهرات ته شخصاً راشي.

۵. شاهنشاه به کندهاری سردارانو ته د ۱۲زره نفری سپاره او پیاده لبنکرو لګښتونه د ۱۲پایو توپونوسره پرغاره واخلي. شاهنشاه به همدارنګه دهرات د نیولو په موخه دلبنکرو اضافی لګښتونه ورکړي اوکه جنگ د اوږده وخت د پاره دوام وموند، ټول لګښتونه چې ددی کار دپاره ضروری وي حتما به یی ورکړي.

۶. که چیري ددغه جنگ له اثره د سردارانو په قلمرو کي ځمکو ته زیان ورسیدي، شاهنشاه به پخپل هیواد کي دنوموړي زیانمني شوی ځمکی معادل تاوان سردارانو ته ورکړي.

۷. دغه تړون چی ما همدا اوس لاسلیک کړ، پکارده چي د اعلیحضرت شاهنشاه د خوا منظورشي. همدارنگه ددی دپاره چي د سردارانو اطمینان او باور ترلاسه شي، دغه قرارداد به د حاجي میرزا اقاسي، میرزا مسعود (دخارجی چارو وزیر) ، د روسیې دسفیر او د انگلستان دسفیر د خوا هم لاسلیک شي. قمبرعلي.^۱»

کندهار او کابل ته دقاجاري دولت د سفیر رارسیدل:

دقاجاري دولت مقاماتو، قمبرعليخان ته د راتگ نه مخکي لاندې پتي دندې سپارلي وى: «کله چی تاسی قمبرعلي دکیانیان(موخه یی سیستان دی) له سرحدونو تیرشي، هرځای ته چي رسیدي، لاندی مالومات به د خپل یادابنت په کتاب کی لیکي، اود بیرته راستنیدوسره سم به یی په تهران کي د اعلیحضرت حضورته وړاندې کړي: دبنارونو او کلیو حالات ،هلته داوسیدونکو تخمینی شمیر، پدی هکله ستاسو خپل دسترگولیدلی حال، دهرقوم اوقبیلې قدرت لکه سیستانیان، بلوڅان، پښتانه ، قزلباشان، دخلکو عایدات او لښتونه، دبنارونو تولیدات او د کلیو مهم زراعتي توکي، دمالیاتو کچه، هغه تجارتي شیان چي له بهرنه واردیدي، ایاسرکونه کندوکپر دی یا هوار اویا غرنی دي چي تیریدل یی دلاری ستونزمن وى(صعب العبور).

کله چي تاسي د بلوچستان څخه تیریدي، باید داعلیحضرت د عطوفت ، سخاوت اوبخششویو په هکله د خلکو ترمنځ تبلیغ وکړي خو د بلوچستان اوسیسستان خانان وهڅول شي. که چیري نوموړي خانان د کامران پلویان وي، باید تشویق سي چي له هغه نه ځانونه لیري اود فارس حکومت ته خدمت

۱- زندگي امیر دوست محمدخان، تالیف موهن لال کشمیری، جلد اول، ترجمه داکتر خلیل الله شمیم، ص ۲۲۶

وکړي. دوي ته باید اطمینان ورکړه شي چې د فارس د حکومت سره به یی اړیکې په بشپړه توګه پټې وساتلې شي. په ځانګړي ډول د اعلیحضرت د سخاوت څخه به علیخان (سیستانی) ته زیری ورکړي او ورته ووايست چې دده د خدمتونو خبر اعلیحضرت ته رسېدلی دی. ټول ځانان باید سره یوځای شي، خپل جنګیالي او تجهیزات باید داسې آماده کړي چې د شاهنشاه د بری راورونکي لښکر په رارسیدو سره سمدستي دهغه سره یوځای اوپه لیکو کې یی ورګډ شي.

تاسې به په کندهار کې د اعلیحضرت شاهنشاه له خوا نه فرمان، جامې او افتخاري نښانونه وکهنډلځان اود هغه وړونو ته ورکړي اود اعلیحضرت د سخاوت ته به دوی نورهم تشویق کړي. تاسې هڅه وکړي چې ځان کهنډلځان ته نورهم نژدی اوتری نه پوښتنه وکړي چې د هغه مخکني لیک تر رسیدو وروسته مو ولې خپل ورور یا زوی تر اوسه پوري د اعلیحضرت دربار ته ندی لیږلي؟ کهنډلځان باید لومړی خپل ورور را ولیږي. پدی خبره باندي دی وپوهوي چې که چیرې دی پر خپل دغه موقف باندي پاته شي نو د اعلیحضرت د لښکر انتظار دی ولري. دی باید خپل پوځ تیار او آماده کړي، هرڅومره سپاره کسان چې راټولولای شي، راټول دی یی کړي، ځکه پرهرات باندي به دی حمله وکړي. کهنډلځان ته ووايست چې که د فارس دولت ته د خدمت پرمهال وده ته توان ورسېږي، هغه ټوله د فارس دولت پرغاړه اخلي. تاسې به هلته د ټولو اغیزمنو کسانو سره دوستي ټینګه کړي. په ځانګړی ډول د پښتنو او قزلباش ځانوسره او په کلي ډول د ټولو شعیه ګانو سره اړیکې ونیسی او هغوی د شاه وخدمت اود هغه له خوا و امتیازونو ته تشویق کړي. که د هغوی سره د شعیه او سني ترمنځ د مذهبي توپیر څخه ډار او تشویش وي، تاسې ډاډ ورته ورکړی چې اعلیحضرت به هیڅکله هم داسې و نکړي چې ستاسې په هکله د مذهبي توپیر له مخې عدالت ترپېښولاندی کړي. په عمومي ډول دا ستاسې دنده ده چې افغانان د اعلیحضرت وخدمت ته راوبولي او تشویق یی کړی.

ترهغه وروسته چې په کندهار کې مو لوري موځي ترلاسه کړی، بیانو کولای سي د کابل پرخوا حرکت وکړي. په کابل کې به دوست محمدخان ته دغه درکړل شوی پیش قبضه د اعلیحضرت د عطفوت دیوی بیلګې په توګه هغه ته

ورکړي. نواب جبار خان ته به داعلیحضرت لخوا منظور شوی افتخاري نښان تقدیم کړي. دوی ته به د داعلیحضرت د سخاوتونو په هکله اطمینان ورکړي او ورته ووايست چې د داعلیحضرت د پوځ تر رارسیدو وروسته چې دغې سیمې ته راوړسېږي، تاسې ته به یې شمیره انعامونه او سوغاتونه درکړل شي.

په ظاهره به تاسې هغوی ته داسې وښایست چې گویا ستاسې دماموریت اوکابل ته د راتلو اصلي موخه دامیر دوست محمد خان د عریضې د ځواب راوړل دی، کومه چې ده داعلیحضرت ته لېږلی وه او همدارنگه داعلیحضرت لخوا د منظور شوو جامو او افتخاري نښانونو تقدیمول دي. اما تاسې به په پټه په خصوصي مذاکرو کې امیر دوست محمد خان ودی ته تشویق کړي چې د فارس دولت سره یو ځای شي. پدی هکله ډیر اصرار او تاکید وکړي او هغه ته ووايست چې که د خدای غوښتنه وه داعلیحضرت عطوفت به د دوست محمد خان په باره کې خورا ډیر وي اوله مخې به یې ټول قلمرو دده تر تسلط او ادارې لاندې راشي او دی به کامل کنترول ورباندې ولري.

تاسې به دوست محمد خان ته ووايست چې که چیرې دی د فارس ددولت سره دپټو (محرمانه) اړیکو د ساتلو غوښتونکی وي، باید خپل یو ورور یا زوی داعلیحضرت دربار ته ولیږي. داکار به دده دپاره خورا ګټور تمام شي. لنډه داچې باید امیر د فارس ددولت و مرستو ته تشویق شي او پدی خبره باندې باید دی وپوهول شي چې دده د نجات یوازنی چاره د فارس دولت دی. پرده باندې باید ډیر تاکید وشي څو خپل فوځونه تیار او آماده کړي او په پسرلي کې دی د داعلیحضرت راتلو ته سترګې په لاره اوسي. که چیرې امیر ستاسې څخه دیوه داسې سند غوښتنه وکړي چې له مخې یې د فارس سره دهغه یوځایوالی تایید کړي، تاسې کولای سئ ده ته داسې سند ورکړي څو دهغه پر بنسټ باندې سیکان وډاروي چې دده د تعقیب او ازارولو څخه لاس واخلي.»

هغه وخت چې قمبر علیخان دکندهاري سردارانوسره په مذاکرو بوخت وو، ده په ډیر مهارت د محمود خان بیات اونوروشعبه فارسی باناتوسره چې هم یې نفوذ درلود اوهم د امیر دوست محمد خان د اعتماد وړ وه، د اړیکو وړ پرانیست. ده ددوی د ډلې نه یو شمیر کسان د جاسوسي په موخه جذب کړه څو

دهیواد د عایداتو د سرچینو او په ځانګړي ډول د نظامي تجهیزاتو او زیرمو په هکله اړین مالومات راټول کړي. قمبر علیخان همدارنګه د کندهار د شعبه او فارسیوان سوداګرو او شتمنو کسانو سره اړیکې ونیولې او دهغوی نه یې وغوښتل چې د محمد شاه لښکرو ته د اړتیا پر مهال د خوراک اړین توکي او لوازم تهیه کړي. ده شتمنو او اغیزمنو کسانو ته د ایران د پاچا لخوا غوړي وعدې ورکړي څودده وځدمت ته یې تشویق کړي. ده وسوداګرو او نورو کسانو ته چې د شاه ملاتړ یې کاوه، د شاه لخوا د دستور نامي یوه یوه کاپي ورکول کومه چې د شاه او صدراعظم په لاسلیک ښکلی شوی وه. ده به هغوی ته ویل چې دغه سند ورسره وساتي تر څو په ښودلو سره یې د قاجاري شتمن دولت له مقاماتو څخه د خپل ملاتړ په خاطر امتیازونه تر لاسه کړي. دکندهار ددی ډول سوداګرو په منځ کې یوهم ملانسو (نصوح) وو. دی هم شتمن سوداګر او هم د کندهارۍ سردارانو د اعتماد وړ مشاور وو. ده هم د نوموړي دستورنامې یوه کاپي تر لاسه کړیوه. ده ددغه سند یوه کاپي د موهن لال و جاسوس محمد ظاهر ته سپارلې وه چې د قمبر علیخان اصلی دنده او صلاحیتونه ور څخه برملا کیدل.^۱

کله چې محمد حسین خان دامیر استازی پدی پوه سو چې کندهارۍ سرداران دده سره وقمبر علیخان ته دتګ اجازه نه ورکوي اوله هغه نه وروسته چې د نوموړو سردارانو سره دده د قراردادونو څخه خبرشو، نوپه پټه له کندهاره ووت، خان یې کابل ته ورساوه اوامیر یې دحاله خبر کړ. امیر دوست محمد خان یو د ګیلونه ډک لیک په کندهار کې خپلو وروڼو ته ولیږي. ده ګيله کړی وه چې ولي یې دده دربار ته دقمبر علیخان دراتلو مخنیوی کړی دی او ولي یې امیر ددغه تړون دګټو څخه له پامه غورځولی دی. په هر حال محمد حسین خان د فارس د شاه فرمان (ځواب) و امیر دوست محمد خان ته ورساوه او ورته تقدیم یې کړ.

کندهار ته دروسی قیصر د استازي ویکوویچ رارسیدل:

د روسیې استازی ویکوویچ^۱ کندهارته تر رارسیدو وروسته، د سردارانو سره په خبرو اترو کې وویل: د فارس پادشاه د برتانیې د سفیر و مشورته هیڅ اهمیت نه ورکوي. ځکه چې خان په بشپړ ډول په روسیې پورې تړلی گڼي. روسیه هم په ښکاره ډول او هم په پټه د هغه سره هر راز اړین کمکونه کوي. پدې هکله میجرلیچ داسې گزارش ورکړیدی:

«مهردلخان دهغه روسي صاحب منصب په هکله چې همدا اوس په کابل کې دی، ماته وویل چې د امپراتور لخوا یې لاندې پیغامونه ده ته سپارلي دي:

۱. که چیرې کندهاري سرداران د امیر دوست محمد خان سره یوځای

^۱ - (هم هغه د موهنلال کتاب، ۲۶۸ مخ)

پدې ځای کې یوه یادونه اړینه ده: «هنري راولینسن ځوان انگریزي افسر چې وروسته یو وتلی څیړونکی شو، دی د امیرپه دربار کې د پطرزبورگ د استازي بشپړ نوم تورن (یان ویکوویچ) ښودلی او وایی د اربنبورگ د کارنیزون یو افسرو، په خټه لیتوانیایی، په انگریزي او فرانسوي ژبو روان پریځی دی. وایی چې د لومړي ځل لپاره یې ۱۸۳۷م کال د نومبر په لومړي نیټه دی هغه وخت ولیدی چې د شاه کمپ ته ور روان وو او ویکوویچ د څو تنو روسي قزاقانو سره د ویالې پر غاړه د سهار نارۍ کاوه. دا هغه وخت وو چې د ایران شاه پر هرات باندي د حملې په موخه د تهران نه په سل گونو کیلومتره لیرې کمپ وهلی وو. راولینسن د انگریزي سفیر (مکنیل) له خوا د شاه د پاره یو پیغام اخیستی وو. کله چې د شاه کمپ ته ورسیدی، هو اتیاره او شپې وزرغورولي وو. ده باید په همدې شپه د شاه سره لیدلي وای. کله چې په کمپ کې شاه ته ورغی، شاه دده په لیدو سره وویل: «ماته یې سوغات راوړیدی». وروسته له دې خبرې نه یې زیاته کړه چې روسي تزار دا سوغات د کابل د امیر د پاره رالېږلی دی. راولینسن خبر ترلاسه کړ چې د روسیې سفیر سیمونیچ د ویکوویچ د ډلې د تیریدو اجازه د کابل د دربار په لور د شاه څخه په لاس راوړی وه. ددې سره سم یې تصمیم ونيوی چې هرڅه ژر تهران ته راوغرځي. کله چې د شاه د څیمې څخه د راوتلو په حال کې وو، د ویکوویچ د ډلې سره مخامخ شو. هغوی هم نیت درلود چې ځانونه په کمپ کې ترشاه پورې ورسوي. ویکوویچ په انگریزي ژبه خان راولینسن ته ور وپیژندی او سترې مشي یې وکړه. ده هلته په دښت کې د ویالې پر غاړه د نارۍ په وخت د راولینسن په وړاندې د سازه برخورد له کبله بڅښنه وغوښته. ویکوویچ د روسي، انگریزي او فرانسوي ژبو برسيره به ترکي اوفارسي ژبو په ښه ډول پریځېدلای شو. یو ډبل سره ددغو دوو تنو زیرکو اجنټانو مخامخ کیدل، دلوبي د هراړخ د پاره ځانگړی مانا او مفهوم درلود (بازی بزرگ، ص ۱۴۰ مخ)

سي، روسیه به مرسته ورسره وکړي چي دسیکانو سره وجنگیږي، ملتان او دیره جات ورڅخه بیرته ترلاسه او ان د سند په بیرته نیولو کي به هم مرسته ورسره وکړي.

۲. د فارس پادشاه دروسیې څخه یونیم کروړ روپی پوروی دی. روسیه اماده ده چي د فارس دولت ته حواله ورکړي څو دغه پیسې یی په برابر ډول د سردارانو او امیر ترمنځ وویشي.

۳. دروسیې دولت به د جنگیالو قوتونو مرسته ورسره ونه کړي، مگر پرځای به یی د اړتیا وړ وسلې ورکړي. ددی ټولومرستو په مقابل کي روسیه یوازي دا غواړي چي سرداران د روسیې اطاعت (فرمان برداری) وکړي او استازی یی په خپل دربار کي ونی.

۴. تاسي (سرداران او امیر) چي هر وخت مو زړه وغواړي، کولای سي جنگ پیل کړي، مگر د سولې او اوربند په هکله باید د روسیې امپراتور سره مشوره وشي او نظر یی واخیستل شی. ^۱ «

دکندهاری مشر، سردار کهنډل خان دپاره د قاجاری محمد

شاه فرمان:

« الله داد خان زموږ کمپ ته راورسیدی او ستاسي غوښتنی یی زموږ حضورته وړاندې کړي. په همدی خاطر د شاه مرحمت ستاسو په هکله زیات شو. هر څوک چي پرما باور وکړي او خان ترماپوري راورسوي، زموږ عطوفت او مرحمت به ترلاسه او خپلو موخوته به ورسیري. که تاسي تر دا اوسه پوري پر خپله وعده باندي په صداقت ولاړیاست نود شاه لخوا به مو عطوفت په برخه وي. تاسي تل ماته خپلي موخي، غوښتنې او هیلې ولیکي او باور ولري چي دا ټوله به تر سره شی. ^۲ «

^۱ - همان اثر، ج ۱، ص ۲۶۸

^۲ - دموهن لال هم هغه کتاب

کهنډل خان ته د جنرال بروسکي ليک:

«عبدالواحد بيک او الله داد خان د قمبرعلي خان سره يوځای راورسيدل اوستاسي د موخو په هکله يی ماته گزارش راکړ . هغه څه چي کپتان ویتکوويچ تاسي ته ويلي او ستاسو د سوکالي ، هوسايي ، خير اوامن دپاره گټور وه ، در پياد کړي . لدی نه پرته نور څه هم لرم چي ستاسي سره يی شریک کړم . تاسي ډير پرځای کار وکړ چي د فارس له دولت نه مو مرسته وغوښتل. ستاسی استازي الله داد خان له مانه وغوښتل چي د ليک ځواب مو درته وليکم .دی دلته زما له نفوذ نه خبر دی او هر څه يی پخپلو سترگو ليدلی دي. دی د شاه له تاوده هرکلي او مرحمت سره مخامخ شو. شاه له ده نه وپوښتل چی کندهاری سرداران له شاه څخه څه هيلي لري؟ د شاه سره ستاسي يوځای کيدل بيله گټي تاسي ته هيڅ تاوان نلري. ددی کار گټه تاسي ته دومره زیاته ده چي په قلم يی ليکلای نشم. تاسي يقين ولري چي د شاه دپاره ستاسي خدمت د هر اړخ نه ستاسي په گټه دی. شاه هر څوک د هغه د مقام او ارزښت له مخي نازوي. ستاسي مقام او ارزښت هغه ته تر ټولو لوړ دی. خپل زوی محمد عمر خان هرڅه ژر او حتما راوليږي . دده څخه به په مهربايي سره تود هرکلی وشي. پدی هکله ښاغلی (م.گوت).دروسيي سفير ميلمه او همدارنگه حاجي اقا سي تاسي ته ليکلي دی. په کندهار کي د قمبرعليخان لخوا لاسليک شوی تړون هم تاييد شويدي.

د شاه د وياړلي نيت له مخي ميمنه ، هزاره جات او چارادينک لکه څنگه چي هيله وه ، په بشپړ ډول تسخير سويدي. د اصف مشهد د محراب خان والي زوی ، د شيرمحمد خان اوگل محمد خان ورور او يو شمير نور کسان هم د شاه خدمت ته راځي (دگروگان په ډول) . د فارس هيواد اوس هغه پخوانی هيواد ندی. زما هيله او دعا داده چي ستاسي يوځايوالی د فارس د دولت سره هرڅه ژر تر سره سي. اعليحضرت محمدشاه د هرات پر مسلمان اولس باندي د ترحم په خاطر د هغه ولايت د اشغال څخه تر اوسه پوري منصرف دی، مگر د پروردگار په مرحمت او د شاه د بخت د ستوري سره سم به هرات ډير ژر اشغال شی. هغه

وخت به نو ټولي چاري تر اوس ډيري بڼی شي. پدی توگه به دا ډیر پرځای کار وي چي خپل زوی محمد عمر بيله ځنډه راوليږي^۱.

زه به د فارس حکومت ته لیک واستوم څو ستاسي د زوی د ورنگ په هکله هر ډول ځنډونه له منځه یوسي. هغه به په عزت سره د شاه له خوا ومنل شي ستاسي دا ډول اړیکي به د شاه سره بيله بڼیگنو هیڅ تاوان ونلري. دایه تاسي ته دومره گټي ولري چي قلم به یی د لیکلوڅخه ناتوانه وی. باورولري چي دشاه په وړاندي به ستاسي خدمت ، تاسي ته د هر ډول گټو لاره پرانیزي....^۲»

قاجاری شاه سره د کندهاري سردارانو د دوستی په هکله د روسیې د سفير سیمونیچ تضمین لیک:

« زه د فارس د شاه په دربار کي دروسیې ځانگړی استازی اوسفیر د اعليحضرت محمدمشاه اوکندهاري سردارانو ترمنځ د لاسلیک شوي تړون دشرابطو په اړوند په لاندې ډول تضمین کوم :

۱. دهرات ولایت به د شاه لخوا د کندهاري سردارانو د صادقانه خدمتونو پخاطر چي د هغه د پر تخت کښیناستلو راهیسی یی تر اوسه پوري سرته رسولی دی ، نوموړو سردارانوته دانعام په ډول ورکړ شي،
۲. هغه سیمې او قومونه چي همدا اوس د کندهاري سردارانو په تصرف کي او د دوی تابع دي،بيله دی څخه چي لاس وهنه پکښي وسي او يا کمښت پکښی راشي ،دپخوا په شان به ددوی تر تسلط لاندی پاته شي.
۳. د فارس دولت به هیڅکله دافغاني قومونو څخه کوم قوم که لوی يا وړوکی وی ، دخپلو اتباعو سره گډ نکري، همدارنگه به افغانان په هغو کارونو کي چی په دوی پوري اړه نلري،به کار او خدمت ونه ځمارل شي. ټولي چاري او

^۱ - هم هغه اثر ، ۲۵۸ مخ

^۲ - شوهاز، د بلوڅو فرهنگي مجله ، ۱۹۸۹م کال لومړی گڼه

معاملی چي په افغاني سیمو پوري اړه لري، د فارس د دولت لخوا به کندهاري سردارانو ته وسپارل شي.

۴. شهزاده کامران او دده وزیر یار محمد خان به د فارس دولت د ټولو رسمي مراسمو څخه محروم وگڼلي شي.

۵. که چیري شاه شجاع الملک، انگریزان او یا د کابل امیر دکندهار په وړاندي په کوم دښمنانه عمل لاس پوري کړي، شاه به د کندهاري سردارانو سره د هغوی په وړاندي مرسته وکړي.

۶. که چیری د کهندلخان زامن یا وروڼه دیوه فرعي قوت سره د شاه کمپ ته راشي، دوی ته، د دوی مالونو ته او ددوی سره راغلوکسانو ته به هیڅ ډول زیان ونه رسېږي او هیڅوک به یی د یرغل په ډول ونه نیول شي. د کهندلخان یو زوی به ددې وعدی څخه بیل وي چي هغه به د تل لپاره د شاه په خدمت کي دلته وساتل شي.

۷. کندهاري سرداران به یو ۱۲ زره کسيز سپور نظام پوځ د ۱۲ ټوپونو سره د هرات د اشغال د پاره را واستوي. ددغو قواوو معاشونه او ټول لگښتونه د سردارانود خوا ورکول کېږي او که لازم وگڼل شي دغه فوځ به د شاه خدمت هم کوي.

۸. وکندهارته ددغه قرارداد درسیډو، تصویب او لاسلیک سره سم به بېله خنډه محمد عمر خان فوراً د شاه حضور ته د شرفیايي پخاطر ولېږل شي (ددغو تشریفاتې جملو تر پوښ لاندې اصلي موخه داوه چي د کهندلخان نوموړی زوی به د ایران په دولت کي دیرغل په توگه پاته وي. که چیري کهندلخان د خپلي هوکړې څخه تیر او ترخپلي کمبلې پښی اوږدی وغځوي یا سرکښي وکړي، نو د زوی سربېره یی غوڅ کېږي. پښتو ژباړونکی)،

۹. د شاه په حضور کي ددغه شهزاده تر شرفیايي وروسته به شاهي کمپ ته د سپاره نظام د تنظیم په خاطر دارتیا ور پیسی ولېږل شي. ددی کار په ترسره کولو سره به د فارس دولت او کندهاري سردارانو ترمنځ د اعتماد او باور فضا را پیداشي او د فارس دولت به د سردارانو څخه ډبل هیڅ شي غوښتنه ونکړي بېله نظامي خدمت نه. که چیري شاه ددغه تړون د هرې برخې په

ترسره کولو کې پاته راشي او یا یی د ترسره کولو څخه سرپیچي وکړي، زه به د روسي دولت د فوقالعاده استازي په توګه، په هر شکل او د هرې لارې څخه وي چې اړینه وګڼل شي، دی به مجبوره کړم څو د دغه تړون ټول شرایط مراعات او عملي یی کړي^۱.

د ښاغلي غبار د قوله، کندهاري سرداران تر کابل دمخه د (م. کونټ) سیمونېچ او د ویتکوویچ په دام کېښوتل، دهغه تړون پر بنسټ چې په ایران کې د روسیې سفیر تضمین کړی وو، د ایران سره یی خپل یوځایوالی ومانه او پر هرات باندې یی د ایرانیانو په برید کې څلور زره تنه عسکر د ایراني قواو و مرستي ته ولېږل او د کهنډلخان زوی محمد عمر خان یی په تهران کې د شاه په غوښتنه هلته واستاوه^۲ (ترڅو د یرغل په توګه هلته پاته شي. ژباړونکی)

پر افغانستان باندې د انګریزانو تیږی او ایران ته د سردارانو

تېښتیدل:

کله چی د فارس دولت د هرات د نیولو عزم وکړ، افغانستان پدی وخت کې د قدرت پر یوه مثلث ولاړ وو: چې دوی ځنډی یی، کندهار او کابل د محمدزی سردارانو په لاس کې او دریمه ځنډه یی د سدوزی شهزاده کامران تر واک لاندې وه. دغه دریمه ځنډه د لومړیو دوو ځنډو سره په مخالفت او دښمنۍ کې ولاړه وه. طبیعي ده چې دا حالت د هغو کسانو د پاره چې په هیواد کې د سیاسي او نظامي مرکزي واک غوښتونکي وه، خواشینونکی وو.

هغه وخت چې د روسیې استازی ویتکوویچ د روسیې د تزار پیغام امیر دوست محمد خان ته په کابل کې وړاندې کړ، انګریزان پدی تشویش کې ولویدل چې گویا د روسانو د ډیپلوماسي تر دویمې مخکې ده. دوی ویریدل چې په ایران کې به روسان دخپل نفوذ له مخې د هرات په نیولو وتوانېږي او پدی سره به کندهار هم لاندې کړي. ددی پایله به دا وي چې د کندهار او کابل د لارې به پر

^۱ - موهنلال، همدغه اثر، ج ۱، ۲۵۹-۲۴۸ مخونه

^۲ - غبار، افغانستان در مسیر تاریخ، ۵۲۱ مخ

برتانیوي هند بریدونه پیل کړي. ځکه یی نو ددی کار د مخنیوي په خاطر یو منفور او ضعیف النفسه سړی (شاه شجاع) چې تیر دیرش کاله هلته سرگردانه ګرځیدی، را پیدا کړ. دی یی د درانیانو د تاج او تخت د وارث په توګه ومانه او پر شا یی وټکاوه. وروسته یی د یوه دری اړخیز تړون له مخي په خان پوري وتاړه. داتړون د (۱۸۳۸م) کال د جون د میاشتې په ۲۶ نیټه د هند د وایسرا استازي مکناتن، دپنجاب واکمن رنجیت سنگ اوشاه شعاع تر منځ لاسلیک شو. شاه شجاع باید د تړون سره سم د افغانستان ځیني سیمي د یو لړ نور امتیازونو سره رنجیت سنگ ته پری ایښي وای. ده د اتیا زره کسيز وژونکي اوخوړونکي پوځ تر شا چې د پنجابیانو، هنديانو او انګریزانو څخه جوړو، حرکت وکړ. دی پوځ د (۱۸۳۹م کال) په پسرلي کي د سند او بلوچستان د لاري پر کندهار یرغل یوړ. د کندهار د نیولو وروسته یی پرکابل حمله وکړه اوشاه شجاع یی د خپل لاسپوڅي په توګه په بالاحصار کي پرخت کښیناوه (داکست ۷ د همدی کال) چې هندي او اروپایانو یی ساتنه کول.

هغه وخت چې شاه شجاع د نوموړي پوځ تر شا دکندهار په لور روان اورانژدی کیدونکی وو، کهندلخان د کندهار واکمن دخپلو وروڼو مهردلخان او رحمدل خان په مرسته د کندهار څخه ودفاع ته تیاري ونيوه، خو د یو لړبی اتفاقیو او ملي خیانتونو په پایله کي انګریزي پوځ بری وموند. کندهاري سردارانو د ګرځک په لور و پښت رود ته مخ ونيوی. داچي تر تعقیب لاندې وه، نویی ایران ته پناه یوړه اوڅلور کاله هلته پاته شول.

وطن ته د سردارانو بیا راګرځیدل او د واک بیا ترلاسه کول:

د انګریزانو د ماتې په پایله کی دهند څخه د امیردوست محمد خان دبیرته راګرځیدو او د سلطنت د دوهم ځل ترلاسه کولووروسته، سردار محمداکبرخان یو د زیري لیک په ایران کي کندهاري سردارانوته ولیږه او هغوی ته یی د انګریزانو د ماتې او شړلوڅخه خبر ورکړ.دوی یی بیرته وطن ته

راوبلل او هغوی هم سمدستي راغلل.^۱

دامیر دوست محمدخان ددوهم ځل سلطنت په لومړي کال (۱۸۴۳م کال) سردار سلطان احمد خان د سردار محمدعظیم خان زوی چې د امیر زوم هم کیدی، دامیر د دوهم ځل سلطنت سره یی مخالفت وښود. سردار محمد اکبرخان ورسره پدی هکله څوځلی خبری وکړی خو کومه گټه یی ونکړه. ښایی ددی لامل د امیر لخوا د سردارمحمد عظیم خان دکونډي مجبورول وه چې دده سره واده وکړي. امیر په کابل کې دا کار د خپل قدرت پر مهال دسردار محمدعظیم خان د شتمنیو د ترلاسه کولوپه خاطر کړی وو.

په هر حال سلطان احمد خان د امیر ددوهم ځل پر تخت کېښاستو څخه څو میاشتي وروسته کابل پرېښود او کندهار ته ولاړ. هلته یی کندهاري سردارانو ته خان ورساوه چې کاکا گان یی وه. هغوی په عزت سره دده تود هرکلی وکړ. سلطان احمدخان په کندهار کې سرداران د امیر پر ضد تحریک کړه. پنځه میاشتي وروسته د پنځو زرو عسکرو سره دسردار مهردل خان او سردار رحمدل خان په گډون دکابل په لور د امیر دوست محمد خان سره د جنگ په نیت وخوځیدل. امیر چې ددی موضوع څخه خبر سو، په غزني کې یی سردار غلام حیدرخان ته هدایت وکړ څو مخنیوی ته یی ورواندگي او سردار محمد اکبر خان یی هم دیوه اردو سره دکابل څخه مرستي ته ورولیږی. هغه وو چې د مقرد سرچشمه په سیمه کې دواړي خواوي یو ډبل سر مخامخ شوي. څو ورځي دواړو خواوو د یوه خونري جنگ دپاره تیاری ونيو. نابیره د سردارانو لخوا محمد اکبر خان ته د سولي وړاندیز وشو. ده هم وړاندیز ومني اود سلطان احمدخان هلوځلو ځای ونه نیوی. دکندهاریانو پوځ بیرته د کندهار پرخوا روان شو. سردار مهردلخان د محمد اکبرخان سره کابل ته د امیر حضورته راغی او بڅښنه یی وغوښته. دواړو خواوو موافقه وکړه چې مقر به ددوی ترمنځ سرحد وټاکل سي.^۲

^۱ - نواي معارک، ۱۸۸ او ۲۷۰ مخونه

^۲ - فیض محمد کاتب، سراج التواریخ، ج ۱، ۱۹۹مخ

بناغلي معصوم هوتک ليکي چي د امير ددوهم ځل دسلطنت په لسم کال ياني په (۱۸۵۳م کال) په کندهار کي توخي او هوتک قومونو دکهنډلخان پرضد قيام وکړ. امير دوست محمد خان خپل زوی سردار شيرعليخان د غزني حاکم په کندهارکي د بنوربين کوونکو وځپلو ته وروليږی. شيرعليخان د زياتو تلفاتوپه منلو سره چي پخپله هم زخمي سو، دقلات د کلا په نيولو سره وتوانیدی د بنوربين کوونکوڅخه ماليات راټول اوکابل ته یی وليږل. دشيرعليخان پدی کارسره کندهاري سرداران په قهر شول او دایي د خپل حاکمیت پر سیمه باندي تیری وباله. وروسته یی څلور زره کسيزپوڅ دڅو عراده توپونو سره مهردلخان په مشري قلات ته وليږل. کله چي امير خبر شو، شيرعليخان ته یی په غزني کي امر وکړچي ولاړسي قلات ونيسي او مهردل خان له هغه خايه وشړي. سردار مهردلخان د شيرعليخان پر خوا د توپ فیر وکړڅو ور وبنیي چي غواړی د قلات نه دفاع وکړي. ددی خبري به اوریدلو سره چي مهردلخان غواړي مقاومت وکړي، امير د خپلو وروانو نواب جبارخان، سلطان محمدخان، پيرمحمد خان او سردار سعيدخان سره یی دقلات پر خوا حرکت وکړ. ددغو نوو قوتونو په راتلو سره د نواب جبارخان په منځگريټوب د دواړو وروانو تر منځ سوله وشوه. او د بېخايه ويني تويولو څخه مخنيوی وسو. ددواړو خواوو قوتونه پر خپله لاره ولاړل^۱، لدی نه وروسته د کهنډلخان د ژوند ترپايه د وروانو ترمنځ نوري شخړي پيښي نه شوی.

سردار کهنډلخان په ټولنيز ډول ۲۲کاله په دوو پړاونو کي پر کندهار حکومت وکړ. لومړی ځل د (۱۸۳۱م کال) د جون څخه دسردار پردلخان د مرگ وروسته د (۱۸۳۹م کال) تر اپريل پوري چي انگریزانو پرکندهار حمله وکړه. دا پړاو یی ټول ۹ کاله وو. دوهم ځل د (۱۸۴۳م کال) څخه چي د ایران نه را ستون شو او واگي یی پلاس کي واخیستی، تر (۱۸۵۵م کال) پوري ټولټال ۱۳کاله د کندهار واکمن وو.

دسردار کهنډل خان په حاکمیت کي دده د وخت ټولنیز حالت دده د معاصر

۱ - معصوم هوتک، کندهاری وروڼه، ص ۱۷۴

شاعر حاجي جمعه بارکزي په لاندي شعر کي په بيله توگه انځور سويدي :

اوس نوبت دکنډل خان دی	سره وي نغبتت کندهار
ودانی یی کړی خرابی	عالمونی کړه ناتار
درست وطن پی په حصه کړ	سړي واخیست چار برار
دربدره یی مخلوق کړ	مال و ملک یی کړ سرکار
په وطن کی یی پری نښوو	یو درم و یو دینار
سرو بریي سره وخور	لا دوی وړی دی نهار
که بانه یی سوه در پوری	نور پرېږده ملک و مزار
سرتور سر پښی بېلی درومه	گوره مه لیل و نهار
که دی خپل سرخنی خلاص کړ	شکر کاږه په بار بار
یوخیرات هم پرخان وکه	که په پور وی که په دار
نه اثر لری په زړو کی	نه له خدایه څخه ډار
دا عالم به وی خاونده	لا ترکومه پوری خوار
نیک وېدی دواړه خپل دی	ورسره یی خپل کردار
جمعه خپل مقصود وغواړه	څه دی کار د دوی په کار

دکندهاري سردارانو بی اتفاقی او د حاکمیت زوال یی:

سردار مهردلخان او سردار کهنډلخان په (۱۲۷۱ شمسي یا ۱۸۵۵م کال) یوازي د څومیاشتو په واټن یو په بل پسې وفات شول (اول یی د جمادی الثاني په ۲۷ اوبل یی د هم هغه کال د ذیحجه په ۸ نیټه) . دکهنډلخان مړینی د کندهاري سردارانو ترمنځ درز را پیدا کړ او د حاکمیت سنتي یی سستي شوي. ددغومشرانو وړونو تروفات وروسته دچارو واگي د سرداررحمدل خان پلاس ورغلی. دده لا دوی میاشتي د واکمني څخه تیری نه شوی چي وراره یی سردار محمد صدیق خان دکهنډلخان زوی ځان د حکومت وارث وگاته او مخالفت یی پیل کړ.

دسراج التواریخ په روایت ، دکهنډلخان تر وفات وروسته د رحمدلخان سره د کهنډلخان د زامنو سردار محمد صدیق خان ، سردار سلطانهلی خان ،

سردار عبد الله خان ، سردار محمد عمر خان اوسردار محمد عثمان خان مخالفونه را پیدا شول. محمد صدیق خان او رحمدل خان هر یوه خان د حکومت دپاره مستحق او وارث گانې. پدی وخت کي سردار غلام محی الدین خان د دهراد اوتیرین حاکم هم د خپل پلار له مرگه خبرسو او کندهار ته راغی او د خپلو وروڼو سره یوځای شو. دکهنلخان زامنو د ارگ په دننه د خپل پلار په کورکي ځای ونیو. دوی د نورو سردارانو سره چي د رحمدلخان پلویان وه اوهمدارنگه په ارگ کي دده په کورکي اوسیدل ، په جنگ اخته او یو د بل په وژلو یی لاس پوري کړ. دبل پلو نه سردار رحمدلخان د خپل یو شمیرو زامنو لکه سردار محمد علم خان او سردار غلام محمدخان طرزی د ارگ د ننه څخه ، سردار میر افضل خان ، سردار عبد الرسول خان او سردار عبد الاحد خان د پردلخان زامن ، سردار خوشدلخان ، حاجی منوردلخان او سردار شیرعلیخان د سردار مهردل خان زامن او سردار غلام محمد خان د سردار میر افضل خان زوی چي دا ټول د سردار رحمدلخان پلویان وه او ارگ ته یی په نژدی کورونو کي ژوند کاوه، د ارگ د بهر نه یی دخپلو کورونو د بامونو څخه په ارگ کي پر هغوی فیرونه کول. پدی توگه د کاکا او وراره گانو تر منځ شخړي رواني وي. په دغو شخړوکي ددواړو خواووڅخه نژدی ۴۰۰ تنه ووژل شول. دسردارانو سپین ږیرو، علماؤ او ساداتو د افغاني دود له مخي دا مقام د سردار رحمدلخان حق باله او پدی هکله یی یوه پریکړه لاسلیک کړه، مگر سردار محمد صدیق خان دا پریکړه نه منل. سردار غلام محمد خان د میر افضلخان زوی هم پدغه جنگونو کي ووژل شو^۱.

دکندهار ښاریان دسردارانو ددغه ناوړو عمل څخه تر پزي پوري په تنگ راغلل. یوشمیر علماؤ او مشایخود د درودونو په ویلو او نارو سره قران شریف پر سر ونیوی ، دواړو خواووته یی مخ واراوه او دوی یی ددغه وحشیانه کارو څخه منع کول. په پای کي دواړو خواو د پریکړي صلاحیت وامیر دوست محمد خان ته وسپاره او هغه ته یی کابل ته یو لیک ولیږه . لدی وروسته محمد صدیق

^۱ میرزا علی قلی تاریخ و واقعات د ساتح افغانستان ، ۱۳۷-۱۳۵ مخونه

خان ، محمد عمر خان او محمد عثمان خان د پشت رود پر خوا وگرشک ته ولاړه چې د دوست محمد خان تر راتگ پوری هلته واوسي.

کله چې امير دوست محمدخان ددی شخړي څخه خبر شو ، خپل زوی یی سردار شیرعلیخان چې د غزني حاکم وو، وکندهارته ولیږه اوپخپله یی هم د زیاتو قواوو سره د کندهار پرخوا حرکت وکړ چې د کندهاري سردارانو له خوا یی تود هرکلی وشو. سردار شیرعلیخان خپل قوتونه د کندهار په شمال لودیږ کي د انگریزانو په چوڼي کي خای پر خای کړه. وروسته یی په ډیر مهارت سره هره ورځ دسلو څخه تر درو سوو نفرو پوري دخانه سره ښارته ننه ایستل او کله چې د شپې د خوا بیرته چوڼي ته راغځیدی ، یولږ شمیر به یی ورسره بیرته راویستل اوپاته کسان به یی هلته په ښار کي پریښودل. پدی توگه یی اته سوه وسله وال کسان د ښار په دننه کي خای پرخای کړل .په همدی ډول یی شپږ عرادی غاړي توپونه (هغه توپونه چې د غاړو په مټ لیږدول کیږي) هم ښار ته ور دننه کړه .پدی وخت کي کندهارته د امير دوست محمدخان د راتلو خبر راوړسیدی. امير د خپلو قوتونو سره قلعه اعظم ته ولاړ. سردارانو او مشرانو د امير کبیر هرکلی وکړ. لدی نه وروسته امير (ده خواجه) ته ولاړ. بله ورځ یی قاضي محمد سعید خان بارکزی چې په (خان علوم) مشهور و او دا مهال دکاره لیری شوی وو، خپل تخت روان ته د خان څنگ ته را وغوښت ،هغه ته یی ارزښناک سوغاتونه ورکړل .دکندهار د قاضي په توگه یی وټاکي او د خان سره یی پر تخت روان باندی کښیناوه ، جارچی یی وگماري څو په ښار کي اعلان وکړي چې قاضي محمد سعید خان د قاضي ملا غلام پر خای ټاکل سویدی.

وروسته یی سردار رحمدل خان ته احوال ولیږه چې غواړي د کهنډل خان او مهردل خان د فاتحی د اخیستلو پخاطر ښارته ننوځي. امير کبیر د خپلو ټولو زامنو، لمسیانو اونورو سردارانو له منځ نه یوازي سردار محمد یوسف خان ورسره واخیست او ښارته ننوت. دده زوی سردار شیرعلیخان هم په ښارکي دخپلو قوتونو سره دده هرکلي ته راغی. وروسته د سردار رحمدل خان کورته ولاړل. تر فاتحی وروسته دی بیرته د خپل اردو کمپ ته راغی او

شیرعلی خان یی په بنار کي پریښود . کندهاري سردارانو د دروازو ټولي کلي گاني د امیر کسانو ته ورکړی او سردار شیرعلی خان د ټولو دروازو ساتنه خپلو وسله والو ته وسپارل .

په راتلونکي ورځ امیر دوست محمد خان د کندهار سرداران ټول خپل حضورته راوغوښتل او د هر یوه دعوا او غوښتنی واوریدی. سرداران بیرته خپلو کورونو ته ولاړل او امیر یوه موده نورهم منتظر پاته شو، داچي ددوی کشالی لا حل سوی نه وی، امیر سردارانو ته خبر وکړ چي هوا سره شوه او ټولي لاری په واورو پوښلي دی، لدی کبله نو په دغسي یوه حالت کي زما بیرته تگ کابل ته دا مهال نا ممکن ښکاري. ځکه نو ښه به داوي چي ارگ زما د اوسیدولو په خاطر خالي کړي ، څو ستاسو تر منځ سوله ایز ژوند دلته په خپلو سترگ ووینم. سردارانو ارگ خالي کړ او امیر ارگ ته ننوت او سمدستي یی اعلان کړه چي کندهار پسله دی نه د کابل د سلطنت یوه برخه ده ، د اردو معاشونه او لگښتونه به دکندهار د مالیاتو څخه تر سره شي. هغه اندازه د مالیاتو پیسې چي تر نوموړو لگښتونو وروسته پاته کیږي هغه به د کندهاری سردارانوته ورکړلی شي.

پدی توگه په (۱۲۷۲ شمسي یا ۱۸۵۶ م کال) کندهار او اړونده سیمي یی د کندهاری سردارانو له لاسه ووتلی او د امیر دوست محمد خان تر واکمني لاندی راغلی. دا کار دهیواد د بیا سره ټولولو او د یوه متمرکز سلطنت د جوړولو به لاره کي یو ستر قدم ووچي باید ډیر پخوانی سره سوی وای.

کندهاري سردارانوچي د خپلو بی اتفاقیو له مخي یی د نور ویلو د پاره څه نه درلودل ، مجبوره شول د امیر د تصمیم اطاعت وکړي . امیر لدی نه وروسته امر وکړ چي د دفتر د معلوماتو پر بنسټ دکندهار د مالیاتو کچه مالومه کړي او وروسته یی د اردو د معاشاتو او لگښتونو سره انډول کړي . محاسبی وښودل چي یوازی ۱۶ لکه روپي زیاتي پاتیري. دغه پیسې امیر د سردارانو تر منځ ددوی د مرتبو په پام کي نیولوسره ددوی تر منځ داسي ویشلی : پنځه لکه روپي سردار رحمدل خان ته ، دوه لکه سردار میر افضل خان ته ، یو لک او اویا زره روپي سردار خوشدل خان ته ، یو لک او دوولس زره روپي و سردار

غلام محی الدین خان ته ،یولک او دوولس زره روپی سردار شیرعلی خان ته ،یولک سردار سلطان علیخان ته او اويا زره روپي و سردار منوردل خان ته و ټاکلی شوي چي هرکال به ورکول کيږي. شپږ لکه اوشپږ دیرش زره پاته روپي نورو سردارانوته په يوه ټاکلي کچه په پام کي ونيولي شوی. لدی نه ورسته یی فرمان ورکړ چي سردار محمد صدیق خان او سردار محمد عثمان خان د ګرځک نه دده حضورته راشي، مګر دوی رانه غل او د فراه په لور لاړل .

سردار رحمدل خان پدی هیله وو چی دکندهار چاري به ده ته وسپارلي شي،خکه نو ددی پریکړي څخه ناراضي پاته شو. دهمدی کبله یی یوه ورځ امیرته د ګیلې په توګه یاده کړه :هغه خولی چی یی پر سر درلوده ، دماشومانو په بازیو کي یی له سره ولویدل، تاسي ته مي درخواست وکړ چي له کابل نه راشي اودغه د سره لويديلی خولي مي بېرته پر سر را ته کښیږدی، خودادی وینم چي زما د هیلو په خلاف هغه خولي ټوټه ټوټه شوه او هره ټوټه یی دبل چا په لاس ورغله، لدی نه پرته دا کار په کندهار کي ستاسی د پاته کیدو لامل هم شو .

امیر دوست محمد خان په خواب کي ورته وویل : دا خولي په رښتیا هم تاسو به ماشومانه بازیو کي څیری کړه ،خو که چیري زه په کندهار کي پاته شوی نه وای، بنایي چي تاسي په پخپله هم دهمدی خولي په شان د خپلو واوره ګانو پلاس ټوټه ټوټه او له منځه تللی وای .

لدی نه وروسته سردار رحمدل خان ، سردارمیرافضل خان او سردار غلام محی الدین خان د بنوراوک پر خوا وتښتیدل او مخالفتونه یی پیل کړل. امیر دوست محمد خان و ولیعهد سردار غلام حیدرخان ،سردار محمداعظم او د سردار محمد عظیم خان زوی سردار سلطان احمد خان ته امر وکړ څو هغوی تعقیب او وینسی.

نوموړی کسان د بنوراوک پر خوا وخوځیدل .مخالفان یی د هلمند په څنډو کي ګرمسیر او ملخان ته ولاړل .امیر کبیر سمدستي وخپل بل زوی سردار شریف خان ته یی چي د ګرځک حاکم وو هدایت ورکړ څو د وزیراکبر خان د زوی سردار جلال الدین خان سره یوځای د پشت رود (ګرځک)څخه ، ګرمسیر اوملخان ته د خپلو قوتونو سره حرکت وکړي او د یاغي شوو سردارانو لاسونه

ورته وتړي . یاغیان د ملخان په کلا کې محاصره شوه او د مقاومت جنگ یی کاوه . سردار شریف خان هغوی ته پیغام ولیږه چې که د یاغیتوب نه لاس واخلي ، ټول هغه حقوق چی امیر ورته ټاکلی وه ، بېرته به ورته ورکړل شي. په پای کې دوی له کلا نه راوتل ، مگر سردار شیرعلیخان ، سردار محمدعلم خان او سردار سلطان علیخان درو واړو د ایران پر خوا مخ ونيوی . باقي پاته کسان د سردار شریف خان سره کندهارته راغلل او دده د شفاعت له مخې امیر دوی عفو او د خپل معاش په تر لاسه کولو بریالي شول.^۱

دا هغه څه دي چې په سراج التواریخ کی راغلی دی ،مگر مرحوم کهزاد وکندهار ته د امیر دوست محمد خان د تلوڅخه یادونه نه کوي او په کابل پوری د کندهار نښلول یوازي د شیرعلیخان د ښه تدبیر پایله بولي. دی لیکي: «سردارشیرعلیخان د بري په پایله کې سردار رحمدلخان د معروف خواته ولاړ. سردار محمد صدیق خان د سردار کهندلخان زوی د فراه خواته مخ ونيوی. دمهردلخان زوی سردار خوشدلخان ،سردار سلطان علیخان د سردار کهندلخان زوی دپوشنج خواته وتښتیدل.ځینو نورو بیا دپخوا ها خواته لیري او نژدی خایونو ته پناه یوړه .خو سردار شیرعلیخان هغوی تعقیب کړل.هغه وو چی سردار جلال الدین خان ،سردار محمد صدیق خان په فراه کې ونيوی. په لاره کې یوځل بیا وتښتیدی او د گلستان اوغور خواته ولاړ او وروسته یی خان و امیر کبیر ته ورساوه . سردار رحمدلخان د هیواد په بیلابیلو سیمو کې لکه :آب ایستاده ،سلیمان خیلو او کاکړو کې هلي ځلی وکړی خو د سردار غلام حیدر خان د وعدو او منځگریټوب له مخې په کابل کې د امیر حضورته راغی. لدی نه وروسته د کندهاری سردارانو د اولادونو سره لاهم د کندهار د واکمني هیله پیدا نشوه او لاسونه یی ددی هیلو څخه واخیستل .^۲

دکابل سره د کندهار د نښلولو وروسته د سردار کهندلخان اولادونه تر ډیره په میوند اوپشت رود (گرشک) کی میشت شول. چې تر دا اوسه هم هلته

^۱ - سراج التواریخ ۲جلد، ۲۱۸- ۲۲۱ مخونه

^۲ - کهزاد ،رجال و رویداد های تاریخي ۱۲۲-۱۲۰مخونه

ژوند کوي. د خدای بڅېنلي استاد رشاد له قوله، دسردار کهنډلخان اولادونه د میوند دسردارانو پنامه پیژندل کیږی^۱.

دکندهاري سردارانو څخه پاته شوی کسان:

دکندهاري سردارانو د زیاتو شجرو په پام کې نیولوسره، د معصوم هوتک په ارزښتناک کتاب کې راغلی چې د سردارانو زامن او د هغوی راپاته کسان خورا ډیر دی چې شمیر یی زرگونو تنو ته رسیږي. زه اوس د دی شجرو بیا د سره تنظیم کول خو لاپریږده، ان د رانقلولو وس یی هم نه لرم. مینه وال کولای سي په نوموړي کتاب کې یی وگوري. زه به دلته یوازي د پنځوو ورونوسردارانو او د هغوی د اولادونو نومونه یاد کړم:

۱. دسردار یردلخان اولادونه: میر افضل خان، سلطان محمدخان، مقصود خان، عبدالرسول خان، عبدالواحدخان او خوشدلخان.

دسلطان محمد خان زوی محمد رسول خان دی چې له ده څخه قدسیه او ډاکتر امان رسول زیږیدلی دی.

دعبدالرسول خان زامن -عبدالغفار، عبدالرشید، عبدالکریم او عبدالظاهر دی. د خوشدلخان زوی شریندلخان دی. میرمن بلقیس بیا دده لور ده چې د امیر عبدالرحمن خان د زوی سردار امین میرمن وه. د عبدالواحد خان زوی عبدالسمیع نومیږي.

میرافضل خان ۱۳ میرمني درلودی چې په گډه یی ۱۵ زامن او ۱۱ لورگاني زیږولی وی. د زامنونومونه یی محمدنعیم، عبدالله، غلام محمد، عبدالوهاب، عبدالواحد، عبداللطیف، محمد اعظم، عبدالرحمن، عبدالحکیم، نور احمد، فتح الله، عبدالقادر، حبیب الله، امین الله، عبدالحمید او عبدالشکور دی. دلورگانو نومونه یی دادی: بی بی نوره، رابعه، نوشابه سلطان، رقیه سلطان، امینه، عایشه، فرخ سلطان، فاطمه سلطان، سارا، بی بی همد او بی بی مریم. ددوی ددلي نه عایشه د امیر شیرعلیخان تر ټولو گرانه میرمن وه.

^۱ معصوم هوتک، کندهاری وړونه، ۵۸ مخ

میرافضل خان د امیر شیرعلیخان په سلطنت کې د کندهار اوفراه والي وو چې خورا لوړ معاش او امتیازونه یې درلودل. دامیر عبدالرحمن خان د سلطنت پر مهال ایران ته ولاړ او ډیر وخت یې هلته تیر کړ. د عمر په پای کې د مفلسی او بیوزلي سره لاس او گریوان شو او تر (۱۸۸۸م) پورې ژوندی وو. دده زوی سردار عبدالوهاب خان د سردار ایوبخان د پلویانو څخه وو او د میوند د جنگ پروخت د هرات والي و. کله چې د سردار ایوبخان د نورو پلویانو سره ایران ته ولاړ او په تهران کې میشت شو. دده د پلار د مړینې وروسته، قاجاری چارواکو غوښته دده لور د سلطنتي کورنۍ یوه غړې ته واده کړي، مگر ده ونه منل. پدې خاطر دی هلته تر فشار لاندې راغی او مجبور شو هند ته کډه وکړي. دامیر حبیب الله خان په سلطنت کې چې افغاني فراریانو ته دبیرته راتگ اجازه ورکړل شوه، سردار عبدالوهاب خان هم د خپلې پلرنۍ کورنۍ سره کابل ته راغی او دامیر حبیب الله خان لخوا د (امین المکاتب) په توگه وټاکل شو. وروسته په مزارشریف کې د ترکستان نایب الحکومه او د امیر د ژوند تر پایه هلته پاته شو. دده زامن سردار عبدالرحمن خان او سردار عبدالحبیب خان د دوهم مشروطه غوښتونکو زبردست غړي وه چې په امانی دولت کې یې ډېام وړ دندې درلودې. سردار عبدالرحمن هغه څوک وو چې د استقلال په جنگ کې د اوربند سند د پېښوره څخه وکابل ته د اس پر شاه را ورساوه، د شاه امان الله منظوري یې تر لاسه او انگریزانو ته یې په پیشور کې ابلاغ کړه. ده د شعر ویلوسره هم مینه درلوده. دده زوی احمد رحمانی چې د ماگه رحمانی پلار وو، د ډیرو سرسختو امانیستانو په ډله کې راتلی. ده د هاشم خان په زندان کې ۱۷ کاله تیرکړه او د زندان څخه تر راوتلو وروسته په لنډ وخت کې وفات شو (۱۳۲۵ش).

۲. د سردار شیردلخان اولادونه: د سردار شیردلخان څخه دوه زامن

زیریدلی، یو یی نورالله په ورکتوب کې ومړ او یل یی سردار میراحمد خان. هوتک صاحب لیکي چې دمیراحمد خان دا اولادونو په هکله مالومات نشته.

۳. د سردار کهندل خان اولادونه: سلطان محمد خان، محمد صدیق خان

عبدالله خان، محمد عثمان خان، غلام محی الدین خان او محمد عمر خان.

دمحمد صدیق خان زامن گل محمد خان اونورمحمد خان دي. دگل محمد خان څخه محمدنسیم، محمد کریم، محمد امین، خدایداد، محمد هاشم او محمد یحیی زیریدلی دي.

د غلام محی الدین خان څخه احمد زیریدلی دی چي عبدالرحمن، حبیب الله، عبدقادر، محمد امین، عبدالعزیز، محمد عمر، عبدالله، محمد یوسف، محمد هاشم او معصوم خان بیا دده زامن دي.^۱

۴. د سردارمهردلخان اولادونه: سردار خوشدلخان، منوردلخان او شیرعلیخان دده زامن دي.

دخوشدلخان زامن شیریندل خان، حسن خان، محمدانورخان او معصوم خان دي. د حسن خان زامن سید احمد خان او نظرمحمد خان دي. اولادونه یی د پنجوایی د سردارانو پنامه یادیري چي خرمدل خان، عبدالرحمن خان، عظامحمد خان او روشندلخان یی زامن دي. خرمدل خان ته د امیر حبیب الله خان په دربارکي ډیر درناوی کیدی. په ۱۹۱۳م کي کندهار ته راغي او تر ۱۹۲۴م پوری په ګرشک کی میشت وو.^۲ دده اولادونه اوس هم په ګرشک کي ژوند کوي.

محمد انورخان چي د شیریندل خان زوی وو، دده څخه عبدالباقي خان او حکمران محمد رفیق خان زیریدلی دی. محمدرفیع خان دوه زامن درلوده: عبدالخالق خان رفیقي او عبدالقدوس خان رفیقي چي دوی دواړولوري زده کړي درلودی. محمد رفیق خان څو وخته دکندهار حاکم اوبیا د ګرشک حکمران پاته شویدی. دده زوی عبدالخالق خان په هند کی تر لوړو زده کړو وروسته د مالیې په وزارت کي کار کاوه. وروسته یی په کندز، بامیان او ننگرهار کي د والي دندي تر سره کړیدی چي د ثور د کودتا په لمړي ورځ د جنرال یونس خان سره یوځای ووژل شو.^۳

دحاجی منوردل خان زامن – فیض محمد، گل محمد (مدیرگل محمد

۱ - معصوم هوتک، کندهاری وروڼه، شجره نامه ص ۶۲ وبعده از آن دیده شود.

۲ - معصوم هوتک، کندهاری وروڼه، ص ۱۹۴، ۱۹۳ دیده شود

۳ - معصوم هوتک، کندهاری وروڼه، ص ۲۰۶ - ۲۰۷

مشرقي)، حاجی شاه محمد ، عظامحمد، عبدالرؤف او سید محمد وه . ددی کورني اوه اولادونه دسرپوزی اشوغي دمحمد زیانو پنامه یادیري.^۱
 د والي شیرعلیخان زامن- شهنواز ، محمد علي ، حیدرعلي ، مهرعلي ، فضل احمد ،محمد ایاز، نیک محمد، نورعلي، غلام نبي ، محمد عزیز او عبدالله دی.

دشهنوازخان زامن – نیازمحمد ،سکندر او محمدشاه دي.
 دنورعلیخان زامن – فتح علي، محمد علي ، محمد موسی،محمد یوسف او عبدالاحد دي .

معصوم هوتک په کندهار کی دوالی شیرعلی خان د اولادی څخه مالومات ندی ترلاسه کړي. والی شیرعلی خان هغه څوک دی چی دانگریزانو لخوا د کندهار والی ټاکل شوی وو او ددوی په پلوي یی د سردار محمد ایوب خان په وړاندي جنگ ته تر ګرځشک پوری خان ورساوه ، مګر جنگ یی ونه کړای شو ځکه چي ټول پوځ یی د سردار ایوب خان پرخوا شو. دی بیرته کندهارته راستون او د انگریزانو ترشرلو وروسته هند ته ولاړ او هلته مړشو.

۵. د سردار رحمدل خان اولادونه: غلام حیدرخان ، محمدقلی، گل محمد درانی ،محمد سرور، غلام محمد خان طرزي، محمد علم ، تاج النساء او محمد اعظم چي دغه اته واړه زامن یی د بی بی حوا نومي میرمني څخه زیږولی ، کومه چي د سردار رحیمداد خان لور او د حاجي جمال خان لمسي وه .

دسردار محمد علم خان زامن- گل محمد ، تاج محمد ، نظرمحمد (په سل کلني عمر په کندهار کي وفات شو) ، داد محمد خان ، فتح محمد ، سلطان علی او محمد انور دی.

دسردار غلام حیدر خان زامن- غلام صدیق خان او غلام علی خان دي.
 د غلام غلي خان اولادونه -حسین خان ،حیدرخان ، ملک اراء او گوهر بیګم دی.

دغلام محمد خان طرزی اولادونه- محمد زمان ، عبدالله ، گل محمد،

۱ - معصوم هوتک، کندهاری ورونه، ص ۱۹۴، ۱۹۳ دیده شود

عبدالخالق، محمود بیګ، محمد امین، عندلیب، ساهره، منوره، همد، عایشه او خورشید دی. د سردار غلام محمد خان طرزی کورنی د ټولو کندهاری سردارانو تر منځ د علم او فرهنگ له مخې ډیره روښانه کورنی وه. دهنر، شعراو لیکوالی سره ددی کورنی د غړو اړیکې ډیرې دي. له همدې کبله به لږ وروسته د نوموړي کورنی په هکله جلا یادوني او خبرې وسي.

د کندهاری سردارانو فرهنگي اړخ ته یوه کتنه:

سره ددی چې کندهاری سرداران د سیاست او نظامي چارو سره پخپل ټول وخت کې لاس او گریوان وه، د فرهنگي چارو څخه هم ډیر لیری ندی پاته شوي. ددوی د پاته شونو څخه ښکاري چې د شعرې ذوق او د ښکلي خط لیکلو (خطاطی) سره یی خپلي اړیکې ساتلي دي او دا کار یی د ستاینې وړ دی. په فرهنگي اړخ کې ددوی وړتیا کولای سي ددوی د سیاسي اړخونو نیمګړتیا ورته پوره کړي. ددوی دغه وړتیا یی دوی له پېښورې او کابلې سردارانو څخه بیلوي او پدی ارزې چې افغانی ټولني ته ور وپېژندل شی. ددوی د سیاسي اړخ ته په پام اړولو سره داسې فکر کېږي چې دوی ټول عمر په سیاسي تربګنیو، زور ازمايلو او د قدرت په غوښتلو کې په فیوډالی رقابت اوسیا لویو بوخت وه. مګر دوی سره له دې ټولو پخپل بیکار وخت کې شعر ویل، د نستعلیق خط لیکل او د نورو د شعرونو دیوان تنظیمول هم له یاده ندی ایستلی.

ددوی د ډلې نه داسی کسان د یادولو وړ دي چې شعري او هنري استعدادونه یی درلودل لکه سردار مهردلخان او سردار غلام محمد خان طرزی او دده زامن لکه محمود طرزی د نستعلیق خط زبردست ماهر، د غلام محمد طرزی د دیوان لیکونکي (خطاط) او د یو شمیر نورو لیکوالانو د لسګونو ادبي کتابونو مهتمیم.

ښاغلی معصوم هوتک د خپل کتاب (کندهاری وړونه) په ۲۶۸ مخ کې لیکي: «د (کندهاری وړونو) سیاسي رول چی هر راز و، ښه او که بد، هغه

د تاریخ په کتابونو کې په تفصیل سره بیان سوی او ما یی هم پخپله همدی لیکنه کی یوه اندازه جاج اخیستی دی. خو له دی واقعیت څخه هیڅوک انکار نسی کولای چی په دی کورنی کی د سردار مهر دلخان مشرقی غوندی عارف شاعر، د سردار غلام محمد خان طرزی غوندی کثیرالابعاد شخصیت او دپارسی ژبی دویار شاعر، د علامه محمود طرزی په شان پرافغانیت مین سیاستمدار، لیکوال، شاعر، ژورنالیست ... تیرسوی دی چی دافغانی تاریخ او فرهنگ ویاړلی شخصیتونه دی. ماهڅه کړی ده چی د دغی کورنی فرهنگی او سیاسی شخصیتونه خپلو وطنوالو ته دخپلی مطالعی په حدود کی وروپیږنم. » .

دلوړ کتاب لیکونکی د کندهاری سردارانو د نیکه حاجی جمال خان بارکزی په را پیزندلو سره کتاب پیل کوی . د سردار پاینده محمد خان د ورور ، سردار هارون خان یادونه کوي چي د فارسي ژبي یو ښه شاعر تیر شوی دی او د شعرونو دیوان یی د ۴۵۰۰ بیتونو سره را پاته دی. معصوم هوتک په خپل کتاب کی د کندهاری ورونو له ډلې نه دفرهنگي شخصیتونو ستاینه کوي او د داسي سياسي څیړی لکه دشاغاسي کورني په هکله د پام وړ مالومات د لوستونکو مخ ته ایږدي. په لاندې کرښو کی به د یو شمیر کسانو څخه ددغو سردارانو له ډلې چی شعری او هنري استعدادونه یی درلودل یادونه وشي :

سردار هارون خان :

دی د حاجی جمال خان زوی او د کندهاري سردارانو کاکا وو. د (۱۱۵۰ ش ی/ ۱۷۳۷م) په شاوخوا کی زیږیدلی او تر (۱۷۸۶م) پوری ژوندی وو. کله چي د جمال خان وروسته پاینده محمد خان دبارکزی قوم مشر وټاکل شو، هارون خان ته د ګرشک د حکمران دنده وردغاړي شوه . ده برسیره پردی چي په کابل ، کشمیر ، سند او هرات کی یی هم دندی درلودلی دی خو د ژوند ډیره برخه یی په ګرشک کی تیره کړی ده. دی په فارسي ژبه یو دیوان لري چي د بیتونو شمیر یی ۴۵۰۰ ته رسیږي . په غزل کی دی د حافظ پر لاري روان دی . دغزل یوه بیلګه یی داده :

چو آرم در خیال خود شب آن لب های میگون را
 بجای باده نوشم تا سحرگه ساغر خون را
 شود خورشید تا از شرم در ابر سیه پنهان
 مه من دورکن از چهره یکره زلف شب گون را
 روی ای سرو قامت تا بسیر بوستان روزی
 بخاک تیره بنشانی زشوخی سرو موزون را
 شبی گر بگذرد در دل، خیال برق رخسارت
 چراغان از شرار آه سازم سقف گردون را
 بروز عید قربان میکنم قربان ترا گفתי
 سرت کردم مده از دست خویش این روز میمون را
 ز احوال رقیبان یک بیک از ناز پرسیدی
 نمپرسی چرا؟ ای سنگ دل احوال "هارون" را

سردار مهر دلخان مشرقی :

دی د کندهاري سردارانوکشورور وو چي په کړو وړوکی یی
 دمعنوي شخصیت پله تر سیاسي درنه وه . دی په افغانستان کي د ۱۹ پيړي په
 هندي سبک کي د فارسي ژبي پياوړی شاعر گڼل کيږي. پښتو شعرونه یی هم
 ويلي دي. خاتنه یی د «مشرقي» تخلص ټاکلی وو. دی د دری هومره قوی شاعر
 وو چی د مولوی مثنوي بېتونه یی په شعري ژبه شرح کړیدی. د مولانا د
 شعرونو څخه دده تعبیرونه ډیر ژور او داسي هر اړخیز دی چي پدی اړوند یی د
 خپل عصر د فارسی ژبي شاعرانو لاسونه تر شا ور تړلي دي . ده نیت کړی
 ووچی د مولوی د بیتونو شرح په همدی سبک کي تر پایه ورسوي. له بده
 مرغه یی دا ارمان پوره نشو.ده وکړای شوه چي د (شاه او مینخي – شاه
 وکنیزک) تر کیسی پوري په زرو بیتونو کي د نوموړی مثنوی شرح په شعري
 ژبه وکړي. خپل دا اثر یی د (شرح بیتین مولوی) یا د مولوي د بیتونو شرح

پنامه یاد کړیدی. ده په تصوف کې د (جمع الجمع) په نامه یوه رساله هم لیکلې

ده. ده همدارنگه د (اشارات و موازات میا عبدالحکیم کاکړ) (دمیا عبدالحکیم اشاری اورمژونه) پنامه یوه رساله شرح کړیده

مشرقي په نثر او نظم کې د هندي سبک پلوی ووچي په فارسي ادبیاتو کې دا یوخورا مشکل سبک دی. خدای بخښلی علامه حبیبی وایی: «مشرقي په رښتیا سره په هندي سبک کې دبیدل د سبک پلوی دی. مگر دده مثنوی گاني د مولوی د شعر خوند لري.»^۱

معصوم هوتک یادونه کوي چې

دسردار مهردل خان کور به تل دپوهانو د اندونو د ادلون بدلون مرکز وو. پدی مرکز کې دبښتو شعر وتلي شاعران لکه میرزا حنان بارکزی، حاجی عبدالله پوپلزي، حاجي جمعه بارکزي، ملا میران، صدیق اخوندزاده هوتک، سردار غلام محمد طرزی او نور د هغه مهال ادیبان راټولیدل. سردار مهردل خان د خپل وخت د پیژندل شوو پوهانو لکه علامه حبیب الله کاکړ (حبو اخوند زاده) او قاضي غلام محمد خان هوتک سره هم علمي او عرفاني اړیکې درلودې. لکه څنگه چې علامه حبو اخوند زاده د (نقد القات فی التزییف الموضوعات) پنامه خپل یو اثر دسردار مهردلخان په غوښتنه لیکلی دی.^۲

ددی د پاره چې د غزل په برخه کې دمهردلخان مشرقي د تخیل په توان باندي پوه شو، داڅو غزل به یی د بیلگي په توگه راواخلو:

غزل

بس که از شور دو عالم درد سر داریم ما
راضطراب هستی خود کی خبر داریم ما

^۱ - معصوم هوتک، کندهاری وروڼه، ص ۱۷۵

^۲ - معصوم هوتک، کندهاری وروڼه، ص ۱۷۵

روزگاری شد که اندر وادی صحرا بشوق
 رفته از خویشیم و سودای دگر داریم ما
 آب چشم از دیده خونبار ریزان هر نفس
 ز انفعال هستی خود چون سحر داریم ما
 تا قیامت شب نگیرد دامن صبح امید
 گر نقاب از ماه روی خویش برداریم ما
 مشرقی از سیل چشم خون فشان ما مپرس
 موج طوفان دگر از چشم تر داریم ما
دا هم دده یو بل غزل

برق آهم سوخت امشب سبزه کشمیر را
 آب چشمم کرد ویران خانه تعمیر را
 ماه من در مکتب چشم سیاهت روز و شب
 نیست جز درس تحیر دیده نخجیر را
 باغبان من بیا از سعی بی جا دست کش
 آب نتوان داد هرگز غنچه تصویر را
 معصیت گر کرده واعظ نخواهم روسیاه
 سرخ رو گشتم چو نوشیدم می تقصیر را
 ما که با پیریم از رنج دو عالم رسته ایم
 ای صبا برگو حکایت مردم بی پیر را
 مهر دل، تاچند گردی بهر روزی در بدر
 کس دگر گون کی تواند نسخه تقدیر را

یو بل غزل بی

سرو آزاد است گویا مصرع موزون ما
 بوی گل شد منفعل از نگهت مضمون ما
 زاده شد چون کهر با گوهر ز خجلت در صدف
 تا بیرون از بحر دل شد گوهر مکنون ما
 می توان دانست خاک بی کسان از داغ دل

لاله شمع روشن است بر تربت مجنون ما
 یک سرمو با خبر از نشئه معنی نشد
 گربخون چون داد می بنشست افلاطون ما
 زخم ها بر دل زنوک ناوک مژگان کیست؟
 کین چنین گلگون شد از خون دلم هامون ما
 چاره ام نبود بغیر از جان سپاریهای خویش
 لشکرغم " مشرقی " بگرفته پیرامون ما^۱
او دا هم دده د نشر یوه بیلگه :

"... چنین گوید ذره بیمقدار خاکسار بسته اغلال وسلاسل تعلقات این
 عالم آب و گل اعنی مهردل بسمع ملازمان کمال کامل که مهردل از تنعمات
 ذخارف عاجل برتافته، بتحصيل سعادات آجل شاغل و مایل شده اند، میرساند،
 مدتی میشود که خوشه چینی خرمن این طایفه علیه یعنی صوفیه را که فی
 الحقیقت فرقه ناجیه ایشانند، مینماید وبحکم :من تشبه بقوم فهو منهم، امید که
 بواسطه پیروی ایشان بایشان محسوب ومحشور شود. دراین زمان باستصواب
 رأی موافق واستدعای احباب صادق اتفاق افتاد که بر بیتین مثنوی مولوی
 معنوی شرحی بقتر وسع برهمان بحر در سلک نظم آورده شود. بعد از حصول
 این مامول چون در معنی باز بود لاجرم سلسله سخن دراز شده تا اینکه تمامی
 ابیات آنجناب را تا ابتدای قصه شاه و کنیزک باتمام رسانید مبعونه
 وتوفیقه. سوال از جناب ارباب قبول آنکه اگرسهوی وخطائی مطلع شوند د
 اصلاح آن کوشند و پرده عفو پوشند." ^۲

دمولوي د بیتونوشرح بناغلي مشرقي په لاندي بیتونوسره پیل کړیدی:
 ابتدای نام دانای قدیم شد زبسم الله الرحمن ورحیم
 ذات پاک او زبس بی چون بود شرح اوصافش زحد بیرون بود
 قل هو الله آیتی در شأن او زانکه وصف خویش گویدخود نکو

^۱ - معصوم هوتک، کندهاری وروڼه، ص ۱۸۴

^۲ - معصوم هوتک، کندهاری وروڼه، ص ۱۸۰

بر بزرگی جلال و برجمال خود بخود زبید ثنای ذوالجلال
 زان زبان ناطقه گرديد لال در ثنای ذات پاک ذوالجلال
 تانگوید خود ثنای خویشن می نیاید وصف او از ما و من
 زان سبب در وصف ذات کبریا شد دلیل عجز لا احصى ثنا^۱

سردار مهردلخان مشرقي د ۱۲۱۲ش د محرم په میاشت یا (۱۷۹۸م
 جون) په کندهارکي سترگي پرانیستی او د ۱۲۷۱ کال د جمادی الثاني په میاشت
 کی چی د (۱۸۵۵م کال دمارچ د اتمی نیتی سره سمون لری)، لدی فاني نړي
 نه سترگي پټي کړی او د حضرتجي بابا په زیارت کي خاوروته وسپارل شو.

سردار خوشدل خان کندهاری :

دی د سردار مهردلخان زوی وو چي په دری ژبه یی د شعرویلو ښه
 استعداد درلود . دا هم دده د شعر یوه بیلگه :

بسی تپیدم، الم کشیدم، رُخت ندیدم، در این جدایی
 غمت خریدم، بدل گزیدم، بجان رسیدم، اگر نیایی
 قسم برویت، بتارمویت، که من بکویت، بجستجویت
 اگر بسویت، رسم ببویت، زبیم خویت، کنم گدایی
 بخل هندو، بدام گیسو، بچشم آهو، بقوس ابرو
 زدی بهرسو، خدنگ جادو، بت پری رو، چه دلربایی
 برم نشستی، بعین مستی، زبزم جستی، زجمله دستی
 دلم شکستی، بزلف بستی، بغمزه خستی، چه جانگزایی
 زجور هجران، شدم پریشان، به آه سوزان، بچشم گریان
 بروی جانان، ز درد هجران، کنم صد افغان، اگر نیایی
 باین شمایل، نمودی مایل، ر بوده یی دل، بگوچه مشکل؟
 اگر به خوشدل، بلطف شامل، بشوق کامل، نظر نمایی^۲

^۱ - معصوم هوتک، کندهاری ورونه، ص ۱۷۶، برای اطلاع بیشتر به کتاب "کندهاری ورونه"
 رجوع شود.

^۲ - معصوم هوتک، کندهاری ورونه، ص ۱۹۱

سردار خوشدلخان د (۱۸۷۸م کال) د اپریل پر ۲۷ وفات شو. دده د کاکا زوی سردار غلام محمد طرزی دده په مړینې سره لاندې ویرنه (مرثیه) ویلی ده:

چنان درغمش خونم از دل بر آمد	که موجش ز دامن قاتل برآمد
زبس خاک غم ریخت غربال گردون	سراپای این بحر ساحل بر آمد
چه نسرين و درو چه گل های رنگين	که از لای این دهر پرگل برآمد
مجو میوه خوشدلی از درختم	که نخل اميدم ز حاصل بر آمد
چسان غنچه خوشدلی گل برآرد	کزین باغ سردار خوشدل برآمد
فغان، زیرگل رفت پای گل من	بگلشن اگرچه گل از گل برآمد
بماه ربیع دوم روز شنبه	مهی مهردلجو زمينزل بر آمد
ز مه بود بیست و سوم آنکه ناگه	میان پرده مرگ حائل بر آمد

چنین گفت طرزی بناریخ فوتش
که از چاه اندوه خوشدل برآمد^۱

سردار غلام محمد خان طرزی:

دی دسردار رحمدل خان زوی او د سردار پاینده محمد خان لمسی دی چي په (۱۲۴۵ش یا ۱۸۲۹م کال) کي په کندهار کي زیږیدلی دی. سردار غلام محمد طرزی د علامه محمود طرزی پلار دی. په هندي سبک کي د فارسي ژبي یو وتلی او زورور شاعر او د ښکلی خط لیکلو په چارو کي یی لوی لاس درلود چی دیر ښکلی خط یی وو. دی کندهاری سردار چي ښکلی ذوق یی درلود، یو صوفي ډوله هنر پال وو. دخپل کاکا سردار کهنل خان د واکمني

^۱ - کندهاری وروڼه، ص ۱۹۲، آقای هوتک ماده مرگ خوشدلخان رابحساب ابجد ۱۲۹۵ق حساب کرده است.

پرمهال یی په شعر ویلو او ښکلی خط لیکلو (خوش نویسی) باندې وخت تیراوه او د سیاسي او نظامي چاروسره یی هیڅ ډول مینه نه درلوده. لدی سره سره به کله ناکله ودی ته اړوت چې د کاکا د زامنوسره پخپل منځي شخړو کې د خپلې کورنۍ د عزت او شرف څخه د دفاع په موخه لیځي راوځي، هغه وخت چې کندهار په کابل پوری وتړل شو او پلار یی سردار رحمدل خان ایران ته ولاړ، دی په کندهار کې د خپل پلار د جایداد دوصي او وارث په توګه پاته شو.

ده په ډیروچارو کې د امیردوست محمد خان سره مرسته کول چې له کبله یی د هغه پام او درناوی ورته کیدی. امیر په دی خاطر د (ارجمند دانشمند) پنامه یاداوه. دځانه سره یی کابل ته بوت او د کاله یی ۲۰ زره روپي مستمري معاش ورته وټاکه. ویل کیږي چې طرزی د امیر دوست محمد خان سره په هغه جنگ کی هم ګډون درلود کوم چې دسلطان احمد خان څخه د هرات د نیولو او په کابل پوري د هغه نښلولو پخاطر په ۱۸۶۲م کال کې ونښت. د امیر دوست محمد خان تر مړینې وروسته امیر شیرعلی خان، سردار محمد افضل خان او سردار محمد اعظم خان هم د غلام محمد خان طرزی عزت او درناوی کاوه. مګر د امیر شیر علیخان د دوهم ځل سلطنت پر مهال دی د امیر د پام نه ولوید او ان څه موده زنداني هم شو. دزندان څخه تر راوتلو وروسته پر کور کښیناست او تقاعد شو^۱.

پر هیواد باندی د انګریزانو ددوهم ځل تجاوز وروسته کله چې د کابل د واکمني په خاطر د سردار محمد ایوب خان او سردار عبدالرحمن خان تر منځ تربګنی او رقابت روان وو، غلام محمد خان طرزی د سردار ایوب خان پلوی کول. هغه وو چی غلام محمدخان یی و هند ته تبعید او دده ټول جایداد یی مصادره کړ. ویل کیږي چې دامیر عبدالرحمن چارواکو دغلام محمد طرزی کورني د خپل ۳۶ تنو غړو سره په بیرحمانه ډول و کویټی او کراچي ته تبعید کړل.

وايي چې د امیر جاسوسانو و امیر ته راپور ورکړی وو چې گویا غلام

^۱ - کندهاری وروڼه، ۷۵-۷۴ مخونه

محمد طرزی په یوه مجلس کې یوه هراتي ته ویلي وه : « تاسې انتظار وباسې چې سردار محمد ایوبخان به ډیر ژر د ایران څخه بیرته راستون شي » په همدې خاطر امیر دی او دده کورنی د هیواده وشړل او هغه هراتي یی په یوه قفس کې واچاوه . دغوريانو په سرحدی سیمه کې یی پر یوه ونه و زراوه اوورته یی وویل چې دلته منتظر اوسه څو د ایوبخان لښکری وویښی چې څنگه به د ایران څخه بیرته راگرځي .

د غلام محمد خان طرزی د تبعید پر وخت دده د کورنی په ډله کې دده نوی زلمی زوی ۱۶ کلن محمود هم ورسره وو چې لوړ فرهنګي استعداد یی درلود . دوی د ۱۸۸۱ څخه تر ۱۸۸۵م پوري په کراچي کې اوسیدل او وروسته په کبنتي کې بغداد او له هغه ځای نه په ۱۸۸۶ کې دمشق (سوریه) ته کډه شول . معصوم هوتک لیکي چې سردار غلام محمد طرزی دکندهاری وروڼو په کورنی کې د استعداد ، میراني ، اخلاق ، علم او ادب کې ډیر لاسي له مخې دخپل وخت تر ټولو سردارانو وړاندي وو . ده په شعر او ادبیاتو کې لوی لاس درلود چې ددیوان په لوستلو سره یی ددی خبرې رښتینوالی تر لاسه کړي . دده د علم او فضل انگازی هغه وخت تر هندوستان ، ایران ، عراق او ترکستان پوري رسیدلی وی . داشعارو دیوان یی ډیر پښه کتاب دی . په ۱۳۰۹ق - ۱۸۹۱م په کراچي کې چاپ شوی دی . ددی دیوان خطاطي دده زوی محمد زمان خان کړی او د چاپ چاری یی دده وراره محمد انور خان پر غاړه اخیستی وی . غلام محمد خان طرزی دخپل زوی محمود طرزی پلاس د سید جمال الدین افغان د پاره یو پیغام واستامبول ته لیږلی او یوه قصیده یی دنسیم په ستاینې کې او د سید جمال الدین د صفاتو په هکله ویلي چې خورا په زړه پوري او خوږه ده . دادی هغه قصیده :

د سید جمال الدین افغان په ستاینه کی :

نسیم صبح در گلشن وزید از جانب صحرا

عبیر آمیزو عنبربیز و روح انگیز وجان افزا

طراوت بخش روی گل، پریشان سازبوی گل
 موافق همچو خوی گل، بطبع مردم دانا
 ازو طبع چمن تازه، وزو بر روی گل غازه
 چوبوی لاله جان پرورچو عطرگل روان پرور
 دمدام گلستان پرور، سراسر بوستان پیرا
 حبیب ویاور گلشن، رقیب و رهبر گلشن
 خطیب منبر گلشن، حسیب دفتر صحرا
 ازو طبع چمن تازه، و زو بر روی گل غازه
 ازو درگلشن آوازه، وزو در بوستان غوغا
 بطفل غنچه او دایه، بچنگ لاله او مایه
 بفرق زاغ او سایه، بدوش باغ او کالا
 بسوری رنگ وآب ازوی بسنبل پیچ وتاب ازوی
 شده سرمست خواب ازوی دوچشم نرگس شهلا
 بطرف باغ کوشیده، بگل چون رنگ جوشیده
 بقصد شاخ پوشیده ز غنچه دیبه دیبا
 رخ چون گل عرق کرده جواهر درطبق کرده
 قبای غنچه شق کرده چو جیب لاله صحرا
 بشاخ سرو وتخت گل، نشسته قمری وبلبل
 یکی در شیون وغلغل، یکی درناله و آوا
 رخ گل در بهارستان بدانسان کرده کارستان
 که مانی در نگارستان، ز نقش دلکش زیبا
 بجسم لاله نعمان، چنان از لطف بخشد جان
 که برطبع خرد مندان، کلام نغز مولینا
 جمال الدین نام او، سخن فهم و سخن پرور
 خردمند هنر گستر، فلک قدر و ملک سیما
 فلاطون از غم رویش کند تب لرزه درکویش
 اشارات دو ابرویش، شفای بوعلی سینا

ترا طرزی ثنا گوید، هزاران مرحبا گوید
 بصدق دل دعا گوید چه در سَرا، چه در ضَرا
 تونی عالم تونی عامل تونی عارف تونی کامل
 تونی فاضل تونی باذل تونی عاقل تونی دانا
 فصاحت را توسبجانی، بلاغت را تو حسانی
 عرب را شیره جانی، عجم را دیده بینا
 تونی کشف نکوکاری تونی برهان دینداری
 تونی فرهنگ هشیاری تونی قاموس استغنا
 تونی برسالکان رهبر تونی برکاملان مهتر
 تونی برسروران سرور تونی برخواجگان مولا
 توشــــــــمع بزم ایقانی، دلیل راه ایمانی
 تو اندر بحر عرفانی درخشان گوهر والا
 کدامین قطره آبستی، که رشک دُرِ نابستی
 نکوتر ز آفتابستی، چه باشد لوء لوء لا لا
 نه ماه روم و شامستی که خورشید تمامستی
 قبول خاص و عامستی، بجا بلقا و جابلسا
 تونورستی جهان اخگر، توعودستی جهان مجمر
 توجانستی جهان پیکرتوروح استی جهان اعضا
 الا تا نوبهار آید درخت گل به بار آید
 ز خاک مرغزار آید، شمیم عنبر سارا
 بهار خاطرت خرم، مبرا از خزان غم
 چوبوی نافه مشکین چوبوی غنچه روح افزا
 (کلیات طرزی، از قسم قصاید صفحه ۱۷)

لکه څنگه چي وینو، په لوړه قصیده کي تخیل په لوړه کچه کارول
 سویدی چي په قصیده ویلوي دده لوړ استعداد ښیي. لاندې به دده دوه غزل

راواخلو چي دابوالمعاني بیدل په سبک یی لیکلی او په نازک خیالي کي دشاعر
دزورورو متآنو ښکارندوی دی:

بگلشن چون زشوخی آن چمن پرواز می آید
چو بلبل گل ببال غنچه در پرواز می آید
ز شرمش رنگ و بوی گل بپهلو میخوردهردم
که درگوش از شکست رنگ و گل آواز می آید
ز رفت و آمد ذوق تماشايم چه می پرسی؟
باستقبالش از خود رفتن من باز می آید
چو چشم او اشارت کرد سویم با سرمژگان
بشارت سوی دل بردم که اینک باز می آید
بروی رنگ گل نگهت چو شبنم آب میگردد
مگرسوی گلستان آن بهار ناز می آید
ز مرغ دل نیم واقف ولی باز اینقدر دانم
که ازبال پرششاهین بگوش آواز می آید
بطرف گلشن از باغ عدم بردامن گلچین
بدوق دیدن او دیده چشم باز می آید
مگر "طرزی" چو بیدل ذوق گردپای او دارم
که مشت خاک من چون چشم در پرواز میآید
(دیوان، صفحه ۳۶۵)

دا هم دده یو بل غزل:

ازین زمانه پرفتنه جای فریاد است
که هرکه هرچه کند در محل ایراد است
اگر نماز کنی گویدت که صوفی شد
وگر قمار کنی گویدت که نراد است
به بتکده چو روی گویدت که کافر شد

به صومعه چو روی گویدت که شاید است
 بدست سبجه چو گیری بیکدگر گویند
 که سبجه نیست برم دام ودانه بنهاد ست
 چو با سلام روی گویدت که طامع شد
 چو بی سلام روی گویدت که شداد است
 چو بخششی نکنی برکسی همی گوید
 که این خسیس عجب دادممسی داداست
 چو خلعتش بدهی از منافقت صدجا
 سحر بخنده بگوید که دست بر باد است
 چو کهنه پوش شوی از قفا همی گوید
 که این حریف نگر سخت تر ز فولاد است
 خوش آنکسیکه ز رد و قبول خلق جهان
 بسان "طرزی افغان" بکلی آزاد است^۱

سردار غلام محمد خان طرزی د ۱۳۱۸ق/ د برات د میاشتی په ۱۵ نیټه
 چي د ۱۹۰۰م کال د دېسمبر د ۲۸ سره سر خوري دجلا وطني پرمهال په دمشق
 کي دنړۍ نه سترگي پټي کړی او هم هلته بڼخ شو. ده یوولس زامن درلوده :
 محمد زمان، عبد الله ، گل محمد ، عبد الخالق، محمود بیگ، محمد امین ، عند
 الیب، او شیرمحمد . دشپږو تنو لورگاتو نومونه یی همدم ، ساحره، منوره،
 عایشه او خورشید دي.

د معصوم هوتک په کتاب کي دده د ټولو اولادونو بشپړه شجره د
 جزئیاتوسره راغلی ده.^۲

د دغی کورنی غړی ټوله د شعر او ادب او مطبوعات او صحافت سره ئی
 مینه در لودل اود هر یو څخه علمی او ادبی آثار پاته سوی دی.

^۱ - معصوم هوتک، کندهاری وروڼه، صص ۹۴- ۹۵

^۲ - معصوم هوتک، کندهاری وروڼه، ص ۸۷، ۹۷

علامه محمود طرزی :

دی د پلار د مړینې پر مهال ۳۵ کلن و. په ادبیاتو، حقوق، سیاست، ټولنیزو علومو او طبیعي علومو کې یې پراخې زدکړې او مطالعې کړې وې. دی یو زورور سیاست پوه، قوي شاعر او برلاسی لیکوال وو. د دري او پښتو برسیره یې ترکي، عربي، اردو او فرانسوي ژبې هم ښه زده وې. محمود طرزی په ۱۹۰۲م

کال کې کابل ته راغی او په ۱۹۰۵ کال کې دامیر حبیب الله خان د ژباړنې چارو د ادارې رییس وټاکل شو او د ترکي ژبې څخه یې فارسی ته د قوانینو (نظامنامه) په ژباړلو پیل وکړ. وکابل ته تر راتګ وروسته دی په محمود بیګ مشهور شو. نه میاشتي یې په کابل کې تیرې کړې.

داچې دی دامیر حبیب الله خان په اجازه راغلی وو نو د خپلې کورنۍ د راوستلو پخاطر بیرته دمشق ته ولاړ او په ۱۹۰۵م کال کې د خپلې کورنۍ سره بیرته کابل ته راوگرځید.

کابل ته دده دبیرته راتګ وروسته، دده دوی لورګانې دامیر حبیب الله خان د دوو زامنو، شهزاده عنایت الله (۱۹۴۶-۱۸۸۸) او شهزاده امان الله خان (۱۹۶۰-۱۸۹۲م) ته په نکاح او واده شوی. پدی کار سره محمود طرزی په دربار کې دپام او اعتبار وړځای وموند او ددغې لارې یې دا امکان ترلاسه کړچې د «سراج الاخبار» جریده په کابل کې نشر کړي.

سراج الاخبار په کال ۱۲۹۰ د میزان میاشتې په ۱۶ نیټه (د ۱۹۱۱ میلادی کال د اکتوبر په اتمه) خپل دنشریدو چارې پیل کړې. ددی جریدى موخه (ځوانو تر کاتو) ته ورته وه چې نیشنلېزم یې دپان اسلامیزم سره ګډ په پام کې نیوی او د استعمار پر ضد یې مبارزې ته داولسونو رابلل وه. برسیره پر دی د

معارف) پوهنې) پراخول ، د خرافاتو و پر ضد مبارزه او په پښتو ژبه یی هم د جريدی په اصلي موخو کي راتلل.

د سراج الاخبار خانگړتياوی

د محمود طرزي تر مشرۍ لاندی د سراج الاخبار په جريده کي د اخبار ليکني ډيري خانگړتياوي او اروڼه (اصول) په پام کي نيول کيدل. ټولو نشر شوو گڼو یی د سرمقالو او د منځپانگي د سرليکونو يو لړليک (فهرست) درلود. فارسي شعرونو ته به په اړينو مخونو کي مهم ځای ورکول کيده. خبرونو په جريده کي اړينه برخه درلوده. طنزونو ، ټوکو او کاریکاتورونو ته لږ ځای ورکړه شوی وو او ډيره پاملرنه نه ورته کيدل.

جريده په لومړي کال په نستعليق خط سره چاپيدل او وروسته په نورو کلنو کي یی خط چاپی سو. دوهم کال په لومړي کي ، د عکسونو چاپول هم په سراج الاخبار کي رواج شوه. د جريدی لوستونکي تر ډيره حده د دولت باسواده کارکونکي وه. د سراج الاخبار دفتر ته په فارسي ، اردو ، ترکي ، عربي ، انگریزي او روسي ژبو د نورو هیوادونو نشری رارسيدلی چي منځپانگو به یی د نوموړي جريدی په پاڼو غبرگون موندی.

په جريده کي د نشر څرنگوالی داسي وو چي د پخواني فارسي او په افغانستان کي د مروجي فارسي يوه گډوله (مخلوط) یی جوړول. د ايران او ماوراء النهر فارسي او همدارنگه د عربي لغاتونو اغيز هم تر سترگو کيدی، هلته لغاتونه په ډيرو بڼو ترکیبونو سره کارول شويدي، لکه دل اگاه ، ترقي گستر، نکته دان ، هيچ مدان ، فسون انگيز ، رزمگاه ، بود وباش او نور.

وطن او وطنپالنه د محمود طرزی له نظره:

په ۲۰۰۸م کال ، ښاغلی ډاکتر سپنتا چي په هغه مهال د افغانستان اسلامي جمهوريت د خارجه چارو وزير وو، په نړيواله کچه د محمود طرزی د خدمتونو په اړه د يوه ليکوال ، ژورناليست ، پوه سياستوال او د افغانستان

لومړنی د خارجي وزیر په توګه یوه یاد غونډه جوړه کړه . دغه یاد غونډه د افغانستان د استقلال د بیا تر لاسه کولو د ۸۹ کلنیزې او همدارنګه په افغانستان کې د خارجي چارو د وزارت د بنسټ ایښودلو د ۸۹ کلنیزې سره په یوه وخت کې برابرې شوې وه. ددې غونډې جوړول یو ډیر پرځای کار وو او په دې هکله یې باید پناغلی سپنتا ته شاباسی وویل سي.

البته پدې غونډه کې د تبعید د وخت نه تر بیرته راتلو او په وطن کې د علامه محمود طرزی د مطبوعاتې او سیاسي فعالیتونو ، د دوهم مشروطیت بنسټ ایښودنې چې پایله یې د سیاسي استقلال بیا تر لاسه کول وه ، په اړه پوره خبرې وشوې. پدې یادوونو کې هغې موضوع ته خورا ډیر پام وړول شو چې د محمود طرزی د ژوند ، کار او فعالیت بنسټیزه برخه جوړوي. دا د وطنپالنې هغه درسونه دي چې طرزی به روڼ اندو (روشنفکرانو) او مشروطه غوښتونکو ته ورکول.

په افغانیه سراج الاخبار کې چې د «اسرافیل صور» (د اسرافیل شپیلې) حیثیت لري، د نورو بیلایلو ټولنیزو ، سیاسي او اخلاقي موضوعاتو تر څنګ خائنه جلا خلا درلوده . هلته د «وطن» او «وطنپالنې» پر کلمو باندې ډیر فشار اچول کیدي تر څو د ازادې او ملي حاکمیت په غیږ کې ددې کلمو بېلا بیلې برخې روښانه شوی وي .

د سراج الاخبار د لوستونکو څخه دا په ډاګه څرګندېږي چې محمود طرزی خپله ټوله پوهه، تجربه او مالومات د وطن او وطنپالنې د قدسیت د خلیدو په لار کې په کار اچولي وو ، تر څو د ځوانانو په وینه کې د وطنپالنې ارزښت ، د وطن ساتنې او وندوستي احساس او د استقلال د تر لاسه کولو قدر و روزي . دده چې څومره توان وو، پدې اړه به یې لیکني کولی او داسې شعرونه به یې ویل :

چو گشت حب وطن، جای در دل ملت
عدو به لرزه فتد، میشود هلاک وطن
وطن به حب وطن قایمست وهم محفوظ
که هست حب وطن تیر سهمناک وطن

بحفظ وحب وطن لحظة مشو بيباک
بنوش باده حب وطن ز تاک وطن
زحق نیاز کند عاشق وطن " محمود"
که دشمنان وطن باد زیر خاک وطن

محمود طرزی پدی باور وو چي : که څوک د خپل وطن سره مينه لري،
هغه د خپل دين سره مينه لري، څوک چي د خپل دين سره مينه لري، هغه د خپل
وطن سره مينه لري او وطن ورباندی گران دی. د طرزی په اند «ناسیونالیزم ،
اسلامي اصلاحات ، عصری کول ، پان اسلامیزم ، پان اسیانیزم او د امپریالیزم
ضد چاري باید د اصلاحاتو په ډله کي ترسره شی. ^۱».

علامه پوهاند عبد الحی حبیبي په منني سره د خپلي یوی خاطري
یادونه داسي کوي : په کندهار کي د لومړي مدرسی د پرانیستلو وروسته
(۱۳۰۱ش) چي ما هلته لوست زده کړ او باسواده شوم ، دلومړي ځل لپاره د
وطن پالنې په مفهوم د طرزی د لیکونو څخه پوه شوم ، هغه احساس ترډا اوسه
چي ۷۵ کلن یم ، هم راسره ژوندی دی چي له کبله یی ورڅخه منندوی یم .
طرزی ویلي وه :

ای خاک پاک و ای وطن خوش زمین من
معشوق من حبيب من و دل نشين من
شبهها به یاد وصل تو، بیخواب مانده ام
در روزها بفکر تو در تاب مانده ام
پس عشق توچسان زسر من بدر شود
با شیر اندرون شد و با جان بدر شود^۲

^۱-ریاتالي ستیوارت ، اتش در افغانستان ،ترجمه نورمحمد کوهسار کابلي،د پيښور چاپ
مخ. ۲۰۰۳.

^۲ - دپوهاندحبيبي ،جنبش مشروطيت در افغانستان ،چاپ ۱۳۶۳ کابل، ۱۱۶مخ

محمود طرزي سره لدی چي یو آزاد روڼ اندی سړی وو، ده په فارسي ژبي کي د احساس نه ډک شعرونه هم ویلي دی. د «وطن مینه» (عشق وطن) پنامه دده د ښکلی مثنوي دده د وطن پالنې احساسات څرگندوي او په هر لوستونکي کي همدا احساس راپاروی. دنوموړي مثنوي څو بیتونه دادي:

ای خاک پاک، عاشق افتاده توام
 با جسم و جان فدائی و دلدادۀ توام
 مجبور حب تست حواس و قوای من
 عشقت ز بهر هر مرض من دواي من
 عشق وطن حواس و دل و جسم و جان من
 مربوط کرده است بخود با هزار فن
 چون فطرت و نسب و قوم و ملت
 چون جسم و جان و رنگ و زبان شکل و هیئت
 چون آب و جد و جده و مادر ز هفت پشت
 از تست و در تو بوده و در خاک تو بخفت
 پس عشق تو چسان ز سر من بدر شود
 با شیر اندرون شد و با جان بدر شود
 شد سال ها که داغ جدائی و فرقتت
 میسوخت همچو شمع دل و جان عاشقت
 شب ها بیاد وصل تو بیخواب مانده ام
 در روز ها بفکر تو در تاب مانده ام
 هر علم و فن که خوانده و تحصیل کرده ام
 نیت برای خدمت و نفع تو بوده ام
 ای خاک پاک وای وطن خوش زمین من
 معشوق من، حبيب من و دل نشین من
 مسعود باش و شاد بزی تا ابد بمان!
 در حفظ و در ترقی و معموری و امان
 رشک آور بلاد تمدن نشان شوی

درشرق همچو شمس درخشان عیان شوی

طرزی پخپل یوه شعر کی هم وطن د یاده ندی ایستلی . ان په هغو شعرونو کی چي ده د پسرلي او پاچا په سلطنت کی هم ویلي دی ، ده د وطن مینه یی ورسره گډه کړیده . په هغه لیکلي شعر کی چی ده د قانني دیوه شعر پر اقتفا(پیروی) ویلی په هلته یی وامیر ته د وطن په اړه داسي اشاره کړیده :

بیا ببین که در جهان چگونه گشته کارها
جهان جهان ریل شد، زمان زمان تارها
چه بحر ها که برشد، چه خشکه ها بحارها
چه کوه ها شگاف شد، گذشت از آن قطار ها
جهان جهان علم وفن، زمان زمان کار ها
بس است صید بودنه، میان کشت زار ها

درین زمانه هر طرف، به فن سراغ داردا
ز بحر راغ ملک خود، هوای باغ داردا
پی ترقی خودش، بکف چراغ داردا
برای ضبط ملکها چه در دماغ داردا !
خورند روم و فرس را، بما بلاغ داردا
تو وقت را عبث مکن، به میله و شکار ها

حیات را چه میکنم وطن حیات من تویی
برای هرسعادتم وطن ، برات من تویی
اگر تو رفتی از کفم وطن ممات من تویی
برای دین وهم شرف وطن همات من تویی
وطن تو کعبه منی، وطن صلوات من تویی
محبتت بجان من، چو پودها به تارها

په یوه بل ځای کې طرزی داسې وایی: «وطن ونه ده او ملت یی میوه ده ، وطن سترګه ده او ملت یی د لیدلو توان ، وطن کښت دی او ملت یی غله داني، وطن خزانه ده او ملت یی ارزښت دی. لکه څنګه چې ونه بی میوه ،سترګه بیله لیدو ، کښتونه بیله غله دانو او خزانه چې د ارزښت اود ګټی د معاملو څخه بی برخي وي. همدارنګه وطن د ملت پرته او ملت د وطن پرته هیڅ معنا نلري»^۱.

طرزی همدارنګه «دوطن ماتا او د وطن فلسفه» (وطن و معنا و فلسفه وطن) یوه رساله لیکلی او د سراج الاخبار د شپږم تلین په ویاړ یی د ۱۲۹۶ کال د سرطان (چنگاښ) پر ۲۰ نشر کړیده چې ډیره روزنیزه او ګټوره ده .

د محمود طرزی د وطن پالنې کچه کولای سو دده د لیکونو دمنځپانګې نه اټکل کړوچي د وطن او استقلال په تړاو یی لیکلی دی. دده د شخصیت معنوی لویوالی او دده ملي او علمي دروندوالی دده د لیکونو څخه ښه څرګندیدلای شي چې سراج الاخبار دده د وطنپالنې یوه ډیره روښانه هنداره ده .

طرزی اولسونه راویښوی او یون (حرکت) ته یی رابولي . د ۱۲۹۴ کال د جدي په ۱۶ نیټه د سراج الاخبار په ګڼه کي د (حی علی الفلاح) مقاله ډیره روزونکی او د استعمار ضد ښه لري. د سراج الاخبار دغه ګڼه سمدستي د دولت د خوا سانسور شوه. د مقالې په یوه برخه کي لولو :

"حی علی الفلاح !

.... ای ملت نجیبه افغانیه! شرافت ملی، عظمت قومی خود را محافظت کنید! استقلال وحاکمیت دولتی خود راصیانت نمایند! افغان که به دیانت و دینداری، به شجاعت و بهادری، بغیرت و ناموس شعاری در تمام دنیا مشهور و معروف شده باشد، آیا این را بر وجدان و ایمان و شرف و ناموس خود چسان ګوارا کرده می تواند که نام حمایت و تابعیت دولت اجنبی غیر دین و غیر ملت براو باشد ؟

^۱ -داکتر روان فراهادي .د محمود طرزی مقالې په سراج الاخبار کي، ۲۸۲ او ۳۳۴ مخونه

حاشا ! حاشا ! کُلاً کُلاً! افغان به بسیار آسانی و خوشگواری مرگ را قبول کرده میتواند، ولی هیچگاه، به هج صورت قطعاً، قاطباً کلمات متعنه معه بشور آورنده تابعیت و حمایت را هضم کرده نمی تواند، معنی صاف و صریح تابعیت و حمایت اینست که، یک دولتی بدیگر دولتی بگوید : بغیر از من، دیگری را نشناس! بغیر از من، بادیگر دولتی حرف مزین ! بغیر از من با دیگر دولتی عقد معاهدات یا رابطه مناسبات و معاهدات مکن ! بغیر از من، بدیگر دولتی نه سفیر بفرست و نه سفیر قبول کن ! معنی صاف و صریح استقلال تامه و آزادی کلمه نیز اینست که، هردولت در همه چیزهایی که در بالا مذکور گردید، مستقل و آزاد باشد... تا به حال هرچه که بود، بود! هرچه که شد، شد! لیکن بعد از این افغان آن افغان نیست که از حقوق خود چشم پوشی بتواند^۱ »

ژباړه : « ای د افغانستان سپڅلي ملت ! دخپل ملي شرافت او اولسي عظمت (لویوالی) څخه ساتنه وکړه ! خپل استقلال او دولتي حاکمیت گران وپوله. هغه افغان چي په ټوله نړۍ کي په دیانت او دینداری ، په میرانه او زړه ورتوب ، په غیرت اوناموسداری باندی پیژندل شویدی، ایا دابه پر خپل وجدان، ایمان شرف او ناموس څنگه ومني چي د خپل دین اوملت څخه پرته دبل دولت تر تابعیت اوحامیت لاندې ژوند وکړي.

حاشا حاشا ! کلا کلا ! افغان په آسانی او خوښي سره مرگ منلای شی مگر هیڅکله هم په هیڅ بڼه د پردیو د کرکي او نفرت وړ تابعیت او حمایت قبوللای نشي. د پردیو د تابعیت او حمایت رڼه او ښکاره مانا داده چي یو دولت وبل دولت ته ووايي : بېله ما څخه بل څوک په رسمیت مه پیژنه ! بېله ما څخه د بل دولت سره خبري اتري مخ ته مه بیايه ! بېله ما څخه د بل دولت سره تړونونه مه لاسلیک کوه او اړیکي مه ورسره ټینګوه ! بېله ماڅخه به نه بل دولت ته سفیر لیري او نه به د هغه سفیر مني ! د بشپړ استقلال او ازادي دکلمو رڼه او ښکاره مانا داده چي یو دولت د ټولو کړنو په هکله چي لوړ یی یادونه وشوه مستقل او آزاد وي تر اوسه چي هرڅه وه هغه وه ، چي څه

۱ - مقالات محمود طرزی در سراج الاخبار ، ص ۳۷۷ - ۳۷۸

شویدی هغه شویدی، مگر له دی نه وروسته افغان نور هغه افغان ندی چي د خپلو روا حقوقو څخه سترگي پټي کړي» .

طرزی پخپلو لیکونو کي د استعمار په وړاندي په دومر څرگنده لهجه ښودلو سره امیر حبیب الله خان ولرزاوله او د هغه پام یی د روڼ اندو او خلکو په منځ کي د استقلال غوښتنې و احساس ته راوگرځاوه . له همدی کبله وو چي د سراج الاخبار دغه ګڼه سمدستي سانسور شوه او پخپله طرزی یی د ۲۶ زرو روپیو په ورکولو محکوم کړ. امیر په همدی اړه وویل : هغه چرګ چي بی وخته اذان وکړي سر یی د پریکولو دی.^۱ «ښکاره خبره ده چي هغه وخت ۲۶ زره روپي خورا ډیري پیسې وی او طرزی یی د ورکولو وس نه درلود، ځکه نو دده زوم شهزاده امان الله د خپلي شخصي شتمني څخه نوموړی پیسې د طرزی جرمه تحویل کړه.

دسراج الاخبار دلیکونو له مخي محمود طرزی لومړی سری وو چي دژبي مسله یی سیاست په غیږ کي مطرح کړه. دی لیکي: «زموږ په ښوونځیو کي باید د زده کړي په موخه د پښتو ژبي زده کولو ته ډیره پاملرنه وشي. د پښتو ژبي زده کړي ته باید تر انگریزي، اردو ، ترکی او ان فارسي ژبي اهمیت او لومړیتوب ورکړل شی . زما د کمزوري فکر سره سم د (انجمن عالی معارف) یوازی دنده باید دا وي چي په وطني ملي افغاني ژبه اصلاحاتو او پراختیا ته پام واوړي» .

په دربار کي د طرزي اندونو او نظریاتو ډیر اغیز او پلویان درلوده ، دده اندونو و دولتي سیاست ته د ورننوتو لاره پرانیستله . له هر څه نه یی زیات اغیز موږ کولای شود هغه وخت په درسي نصاب کي وویښو. نوی والی او پرمختګ ، د پوهني عام کول ، د پوهني پراختیا ، د مدرسو پرانیستل ، دجهالت او خرافاتو په وړاندي مبارزه ، دا ټول هغه څه دی چي د سراج الاخبار په پاڼو کي لوړ ځای لري.

د محمود طرزی صادقانه او وطنپال کوښښونه او د ده مدیر شخصیت

^۱ حبیبی ، جنبش مشروطیت ۸۲ مخ

اوله څلو د سراج الاخبار تر نشریدو وروسته لاره ودی ته پرانیستل چې په هیواد کې د مشروطیت غورځنګ منځ ته راشي . په ۱۹۰۹م کال کې ددی غورځنګ ټول غړي په وینو کې ولمبیدل او زندان په ډک شوچي بی شمیره قربانیان یی درلودل. د مشروطیت (مشروطه غوښتنې) د غورځنګ په بیا را ژوندی کولو کې د محمود طرزی هوښیاری اووښتوب دا وو چې دی پدی کار وتوانیدی څو د سلطنتي کورني په دننه کې ددی غورځنګ زېږ شیني کړي. پدی توګه په دربار کې د بدلون خوښوونکو کسانو په منځ کې دا اندونه وروزل شوه او وروسته یی لمن د دربار د باندي وغځیده . ددی غورځنګ د غړو د هلو ځلو پایله داوه چې د هیواد بشپړ استقلال تر لاسه شو. د محمود طرزی د غوښتنو او نظریاتو سره سم د شاه امان الله او نورو ټولو مشروطه غوښتونکو نظریات د انگریزانو ضد سیاست پر محور باندي را څرخیدل. پدی ډول د استقلال او ازادی غوښتونکو پرغ د بناری روڼ اندو څخه نیولی بیا تر کوچیانو او کلیوالو پوري د هر ستوني څخه را وتي. محمود طرزی چې پر دوهمو مشروطه غوښتونکو باندي یی د استادۍ حق درلود ، د مشروطه غوښتونکو په لومړي حکومت کې د خارجي چارو د وزیر په توګه وټاکل شو او د افغانستان د استقلال د بیا تر لاسه کولو په خبرو اترو کې (د ۱۹۲۰م کال د اپریل میاشت) یی چې د هند په میسوری او په (۱۹۲۱م) کال په کابل کې ترسره کیدی ، د افغانی ډلې مشرتوب پر غاړه درلود. ده په لندن او پاریس کې د افغانی سفارتونو څښتنه کښیښوده او د افغانستان د خارجي سیاست اساسي ټکي یی په ګوته کړه. ده خپل ځای ناستي او شاگردان ددغسي سیاست د پاره و روزل . له بده مرغه دغه پر وطن مین شخصیت د خپلو وطنپالو د بنورښ په پایله کې د هیواد څخه په وتلو محکوم او په پای کی د ترکیی په استامبول کې د ۱۹۳۳م کال د نومبر په ۲۲ (۱۳۱۳ د عقرب ۳۰) د ۶۸ کلني په عمر د وطن څخه لیري سترګي پټي کړي. دغه پر وطن مین د ژوند تر اخرنی سلګي پوري وطن له یاد ه نه وو ایستلی او ویل به یی :

مرغ دلم ز کوی تو دواړست وروز وشب

فریاد میکند که خدایا وطن وطن !

د محمود طرزی لیکلی اثار :

علامه محمود طرزی په سراج الاخبارکي دزياتو مقالو برسيره خورا زيات کتابونه ليکلي او ژباړلي دي. ډاکتر روان فرهادی دده چاپ شوو او نا چاپو اثارونوم لږد هغي رسالی په پای کی راوړی چي (په سراج الاخبار کي د طرزی د مقالو تولگه) نوميري. ددغو اثارو شميره و ۳۱ ته رسيږي چي تر ټولو مهم يی په لاندی ډول يادولای شو :

- ۱ : مجموعه صنايع (گزیده اشعار استادان سخن) ،
- ۲ : منتخبات اشعار سردار غلام محمد طرزی به کتابت نستعلیق محمود طرزی ،
- ۳ : مجموعه اخلاق ، ۴ : از هردهن سخنی ،
- ۵ : روضه حکم ، ۶ : معلم حکمت ،
- ۷ : مختصر جغرافیای عمومی ،
- ۸ : بیست هزار فرسخ در زیر بحر ،
- ۹ : جزیره پنهان ، ۱۰ : سیاحت در جو هوا ،
- ۱۱ : ترجمه تاریخ حرب ،
- ۱۲ : سیاحتنامه استانبول
- ۱۳ : دیدنی ها و شنیدنی ها ،
- ۱۴ : سیاحتنامه منظوم ،
- ۱۵ : افغانستان (جغرافیای منظوم) ،
- ۱۶ : تو حید ، ۱۷ : ادب در فن ، ۱۸ : پراکنده ،
- ۱۹ : ترجمه ناول های ژول ورن ،
- ۲۰ : ژولیده و پژمرده (خاطرات) ،
- ۲۱ : ترجمه رومان علمی ،
- ۲۲ : سراج الاطفال ، ۲۳ : فلسفه وطن ،
- ۲۴ : علم و اسلامیت ، ۲۵ : آیا چه باید کرد؟ ،
- ۲۶ : سراج الاخبار افغانستانیه و برخی آثار دیگری که تا کنون بچاپ نرسیده اند.

لنډه دا چي محمود طرزی خپل ټول ژوند فرهنگي خدمتونو او په هیواد کي د خواناتو او اولس و راویښلولوته وقف کړی وو. ترڅو چي ژبي او قلم یی کار کاوه ، ده د وطنپالو خواناتو روزنه او د استعمار پر ضد د هغو د عقیدي او ایمان ټینګول خپله دنده ګڼل . ده انګریزي استعمار د هیواد ډیر پخوانی دښمن ګاڼه .

بيله شکه په سراج الاخبار کي د انقلابي مقالو لیکل ددی لامل شوه چي د بدلون غوښتونکو کسانو او هڅیدلو خواناتو ولولۍ را وپاړیږي . ددی کار پایله د مشروطیت غورځنګ بیا را ژوندي کول او بشپړ استقلال تر لاسه کول دي. پریږدی چي د علامه محمود طرزی نوم د مشروطیت غورځنګ د مخکښ په توګه دتل د پاره زموږ د حق پیژندونکو هیواد والو په زیرونو او خاطرو کی ژوندی پاته او د وطن خوان نسل د هغه ویاړلي کارنامی پخپل ژوند کي د خان لپاره لارښود وګرځوی! دي ستر شخصیت یاد دی تلپات وی !

د محمود طرزی اولادونه :

محمود طرزی پنځه زامن درلودل چي نومونه یی : عبدالوهاب طرزی ، عبدالقادر ، عبدالعزيز ، عبدالنواب او عبدالفتاح طرزی دی . ده همدارنګه شپږ لورګاني درلودي : خیریه ، حوریه ، ثریا ، امنه ، روحیه او عزیزه . ددوی د ډلی نه ثریا د شاه امان الله ملکه او خیریه د شهزاده عنایت الله خان میرمن وه . امینه سردار عبید الله خان د شاه امان الله سکني ورور ته واده شویده . عزیزه د سید قاسم خان میرمن ، حوریه چی (بی بی حوریه) یی بلل ، د عبدالروف طرزی (د حبیب الله طرزی زوی) میرمن وه چي وروسته دده څخه جلاشوه او د غلام صدیق چرخي د خارجه چارو وزارت د کفیل سره یی واده وکړ. لا نور زیاتو مالوماتو په خاطر (کندهاری وړونه) کتاب ولولي.

پنځم فصل

(دنوزادی ژباړه)

د سدوزي او بارکزي دراني قومونو تر منځ د دوستي او دښمني ټوليزي (کلی) پایلی

د تیرو فصلونو لنډیز او پایله :

سدوزي او بارکزي هغه دوه دراني قومونه دي چي د افغانستان په معاصر تاریخ کي د ټولواک په توگه د دراني احمدشاه د ټاکلو په اړه ، ددوی تر منځ دوستي او گډ کار د هیواد د چارو په سمون او اداره کي د ازمایلو څخه بریالی راووت .

حاجي جمال خان د بارکزی قوم مشر پخپل ټول توان سره د دراني احمدشاه ټولواکي ومنل ، دهغه ملاتړ یی وکړ او د عمر تر پایه یی نژدی اړیکي ورسره وساتلي. احمد شاه بابا هم په خپل ټول توان سره د هغه قدر او عزت په ډیره بڼه توگه وکړ. جمال خان هم د یوه نژدی سلاکار په توگه د گټورو مشورو د ورکولو څخه ځان نه سپماوه. تر احمد شاه بابا او حاجی جمال خان وروسته د دوی زامنو تیمورشاه او پاینده محمد خان د خپلو پلرونو لاره پرمخ بیول. داچي پاینده محمد خان د پام وړ خدمتونه کول، نو د تیمورشا لخوا د «سرفراز خان» لقب ورته ورکړل سو او پر بارکزي قوم برسیره د غلجي قوتونو مشری هم ده ته سپارل شوه .

د تیمورشاه تر وفات (۱۷۹۳م کال) وروسته، سردار پاینده محمد خان د دولتي نظام د بڼه پر مخ بېلولوپه موخه د تیمورشاه د ۲۴ زامنو له منځه د تر ټولو لایق او هوښیار شهزاده زمان څخه ملاتړ وکړ. چې د پلار پر تخت کښینی. تر څو چې پاینده محمد خان ژوندی وو، د نورو شهزاده گانو لکه همایون او محمود د سلطنت دعواو ځای ونه نیوی. پدی توگه د شاه زمان د ټولواکي سنتي ورځ تر بلې ټینګیدی او ویی کړای شوه د گاونډیانو او اروپایی مداخله کونکو په وړاندې خپل رول ولوبوي. له بده مرغه پداسي وخت چې د سدوزو او بارکزي قومونو دوستي او گډ کار د هیواد د ټیکاو او پر مختیا د پاره ډیر اړین ښکاریده نا بېره یوه پیښه را منځ ته شوه او هر څه یی گډ وکړه.

شاه زمان د سردار رحمت الله خان په غوره کولو سره دخپل پلار او نیکه د نظریاتو په خلاف و دی پایلی ته رسیدلی وو چې تر وسه وسه د قومي مشرانو اغیز کم کړي او د یوه غښتلی مرکزي دولت و جوړولو ته ملا وتړي. ښکاره خبره ده چې دا کار د قومي مشرانو په گټه نه وو، ځکه چې د دود له مخې دوی قومي ملاتړ درلود او دا ملاتړ یی په دی کار سره کمزوری کیدی. دهمدی کبله د شاه زمان د نوموړو کړونو سره دوی همېرغي کیدای نشوه. پدی توگه د دوی او شاه زمان تر منځ اوبه د څړي کیدو پر خوا تللی او دوستانه اړیکي سړی دي.

سردار پاینده محمد خان د خپل رقیب رحمت الله خان سدوزي چې شاه زمان خپل وزیر ټاکلی وو اود «وفادار خان» لقب یی ورکړی وو، په وړاندې خپل صلاحیت او اقتدار مخ په کمیدو وگانه، زمانشاه هم حالات په پام کې نیولي او پدی پوهیدی چې قومي مشران راضي نه ښکاري. داچې خپل پلان ورته مهم ښکاریدی، ددوی نارضايت ته یی ډیر اهمیت ورنه کړ. ددی کار پایله داشوه چې څو تنه قومي مشران د پاینده محمد خان پر شاوخوا راټول شول، څو یوه نوي لاره ددې ډار څخه د خلاصون په موخه ولټوی. دوی پدی نظر شول چی شاه زمان را وپړخوي او پرځای یی د لنډ وخت د پاره دهغه ورور شاه شجاع وټاکي. وروستي نقشه یی دا وه چې میراثي ټولواکي له منځه یوسي او شاهي یوه انتخابي سیستم ته واړوي. البته پدې کار سره ددوی اهمیت او اقتدار لازياتی

کیدۍ. ودغي موخي ته د رسیدو د پاره دوی په کندهار کې د یو شمیر قومي مشرانو یوه پټه انجمن جوړه کړه. مگر ددوی د نقشي څخه زمانشاه خبر شو، هغوی یی سمدستي ونیول او یو شمیر یی د پاینده محمد خان په ګډون د زمانشاه په امر اعدام شول. دی کار په هیواد کې د غچ اخیستنې داسې اوربل کړ چې لمبې یی څولسيزې پورته کیدي.

دپاینده محمدخان په اعدام سره دده شل زامنو د خپل پلار د غچ اخیستنې په خاطر د شاه زمان په وړاندې په پاڅون لاس پورې کړ. د پاڅون په پایله کې زمانشاه زنداني او په سترگو روند کړل شو. د ده پر ځای شهزاده محمود پر تخت کبښناست او فتح خان یی وزیر و ټاکل شو. له دغه ځایه د سدوزو او بارکزو تر منځ دوستي او ګډ کار یو وار بیا دسره پیل شو. د شاه زمان په ګوښه کیدوسره داسې بد بختي راغله چې د یوې خوا سدوزي شهزاده ګانو لکه محمود، شجاع، فیروزالدین، کامران او قیصر په کابل، پېښور، کندهار او هرات کې د پاچهي خوبونه لیدل او دېلي خوا نه فتح خان د خپلو وروڼو په مرسته دومره توان تر لاسه کړي وو چې ملاتړ یی د هر شهزاده دپاره دتخت ضمانت کولای شو. لکه څنګه چې شاه محمود دوه ځله او قیصر یو ځل د سلطنت پر تخت کبښناستل. نورو بیا لکه شاه شجاع، فیروزالدین او کامران دده سره د مخالفت له مخې ډیر څه دلایله ورکړه. دا هغه وخت دی چې دافغانستان په سیاسي ګډګر کې سدوزي شهزاده ګان ورځ په ورځ کمزوري کېږي او محمد زې سرداران ورځ تر بلې زور اخلي، خولا تر اوسه پدی ندی توانیدلي چې د خان دپاره دسلطنت غوښتنی په فکر کې شي.

کله چې د وزیر فتح خان په ملاتړ شاه زمان د شاه محمود لخوا زنداني او په سترگو روند شو (۱۲۱۶ش - ۱۸۰۱م)، پر تخت باندی د شاه محمود دکبښناستلو سره سم وزیر فتح خان ته د «شاه دوست» لقب ورکړل شو او د هغه د وزیر (صدراعظم) دنده ورته وسپارل شوه.

دپېښور او هرات څخه د زمانشاه د ورور شاه شجاع او دده د وراره قیصر مخالفتونه، دکابل د اوسیدونکو ناراضی والی او تعصب، داستعماری سیاست اغیز او د ایران او هند له لوري د هغوی هڅوني (تحریکات) او د شاه

محمود بی کفایتی دسلطنت حالات دومره څپڅپانده (بحراني) کړل چې د وزیر فتح خان او وروڼو هلو ځلو یی کومه گټه ونکړای سوه. شاه شجاع د کندهار د لوري را وخوځید او کابل یی ونیوی، په بالاحصار کي پر تخت کښیښاست (۱۲۱۸ش-۱۸۰۳م). شاه محمود په بالاحصار کي زندان ته ولوید. فتح خان د دوست محمد خان سره کندهار او فراه ته پر شا ولاړل.

شاه شجاع د خپلي ټولواکي په لمرې دوره (۱۸۰۳-۱۸۰۹م) کی پدی پوه شو چې د فتح خان او وروڼو ملاتړ یی دسلطنت د ټینګښت دپاره مهم رول لري. په همدې خاطر وو چې دسلطنت د پیل نه یی تر پایه پوري د فتح خان د ملاتړ تر لاسه کولو دپاره هلې ځلې کولې او څو ځلي هم په کابل، کندهار، غازیخان دیره، گرشک او سند کي دوی سره یوځای او بیا به بیرته سره جلا شول. د فتح خان نور وروڼه په خانګري ډول دوست محمد خان چې تل به دده سره تر څنګ ولاړ وو، د شاه شجاع سره به یوځای کیدو او جلاکیدو کي د فتح خان سره همېږغی وه.

دسودزي د کورني بل شهزاده چې فتح خان پدی وخت کي ډیره مرسته ورسره کړیده، هغه د شاه زمان زوی شهزاده قیصر وو. مګر د هغې بی باوري له مخي چې د دوی ترمنځ د نورو غرضی خلکو په تحریک سره چاغیدله، بارکزي وروڼو او سدوزي شهزاده گانو ونه کړای شوه د اوږده وخت د پاره په دوستانه اړیکو کي سره پاته شي. همدغه حالت هیواد ته ډیر زیانمن تمام شو.

دشاه محمود د دوهم ځل سلطنت په دوره کي (۱۸۰۹-۱۸۱۸م) چې لس کاله یی دوام وموند، د دواړو کورنیو تر منځ د ګډ کار او دوستانه اړیکو امکانات زیات شول. داچي فتح خان د خپل دښمن شاه زمان او د هغه د سکه ورورشاه شجاع سره جوړیدلای نشو، نو د هغه د رقیب شاه محمود سره همېږغی شو، ځکه نو د شاه محمود د دوهم ځل سلطنت پر مهال چی د فتح خان د ملاتړ پر بنسټ تر لاسه شوی وو، داسي امیدونه وټوکیدل چې د ملګرتوب او دوستي اړیکي به دوام ومومي. داځکه چې ددی مهال لویه بد بختي د دوی ترمنځ بی باوري وه. رقیبان لکه شاه زمان چې اوس وروند شوی او دهغه سکني ورور شاه شجاع د وطن نه شړل شوی وو، دا امکانات منځ ته راغلی وه خود

سدوزو او بارکزو تر منځ ملگریټوب او د دوستي متقابل اعتماد دسره ټینګ شي. په دا ډول ملگریټوب سره په ختیځ کی د رنجیت سنگ او په لویدیځ کی د حسن علي سپین سترګي او جسارت کمیدی .

وزیر فتح خان ته چی د شاه محمود په لومړی دوره سلطنت کی د«شاه دوست » او په دوهمه دوره کی د« اشرف الوزراء» یاتي صدراعظم لقب او مقام ورکړل سو، ددي سره سم د چارو ټول صلاحیتونه ورته وسپارل شوه. ددغه صلاحیت پر بنسټ ده خپل ټول وړونه ددولت پر حساسو چوکیو باندی وگمارل . یار محمد خان په پېښور، کهنډل خان په کندهار، شیر دلخان په غزني ،نواب اسد خان په دیره جات او زوی یی نواب زمان خان په جلال اباد ، نواب صمد خان په سند او رحمدل خان په بلوچستان کی خای پر خای شول.دوست محمد خان د فتح خان سره پاته شو. پاته وړونو یی هم د ټاکل شوو وړونو په اړه مخالفت نه درلود.

وزیر فتح خان پدی دوره کی عطا محمد خان بامیزی له کشمیر لیری او پر خای یی خپل ورور سردار محمد عظم خان وټاکي او د رنجیت سنگ سره یی چی شاه شجاع د پنجاب د نایب الحکومه په توګه ټاکلی او اوس یی یاغیتوب ته ملا تړلی وه ، د اټک رود په ځنډو کی جنګونه وکړل اود هیواد په دننه کی یی بنورېښونه یوپه بل پسې ارام کړل. داتک د قلعه دترلاسه کولو په موخه یی دوهم ځل درنجیت سنگ په وړاندی د جنګ په خاطر قوتونه مارش کړل. ده د اردو د لګښتونو دپاره د خپل ورور څخه د کشمیر مالیات چی ۱۶ لکه روپی کیدی وغوښتی. مګر محمد عظیم خان ددی پیسو د ورکولو څخه ډډه کول. لدی کبله نژدی وو چی د دوو وړونو تر منځ جنګ پیل سی. خو د دوست محمد خان د منځګریټوب له مخي دواړو خواپه ۱۳ لکه روپیو قناعت وکړاو د جنګ نه مخنیوی وشو.

دا وه د ختیځو ولایاتونو حالات . په لویدیځ کی د هرات په ولایت کی د مشهد والی حسن علی میرزا دفتح علی شاه قاجار په امر په (۱۲۳۳ش ۱۸۱۷م) کی پر هرات باندی د حملی تکل وکړ . د شاه محمود ورور حاجی فیروزالدین چی د هرات حاکم وو، د شاه محمود نه مرسته وغوښته. فتح خان د

خپلوڅو تنو وروڼو لکه دوست محمدخان، کهندلخان، شیردلخان او پردلخان سره په بېره د سند د رود د څنډونه دکابل پر خوا وخوځیدل اودهغه ځایه یی د غزنی او کندهار دلاری دهرات په لور مارش وکړ.

وزیر فتح خان په اسانی سره پر هرات باندی د ایرانیانو دحمولو مخنیوی وکړ. وروسته یی په هرات کی یوه بله ناوړه پیښه منځته راغله چی د ایرانیانو په وړاندی یی د افغانانی سردارانو تر بری وروسته د هیواد دولتی قدرت دخپلو افغانانو لخوا د چلنجونو سره مخامخ او کمزوری کړ.

دیوشمیر سدوزی وروڼو مخالفتونه لکه شاه محمود او حاجی فیروزالدی چی یوه یی په کابل او بل یی په هرات کی حکومت کاوه، د شاه محمود زوی کامران میرزا د وزیر فتح خان په وړاندی چي دده د پلار په دربار کی یی درنښت او اقتدار ورځ تر بلی په زیاتیدو و، همدارنگه د دوست محمد خان لخوا د حاجی فیروزالدین شتمنی تر لاسه کول، دده په حرم کی د دوست محمد لخوا دبنځو څخه ددوی زیورات په زوره اخیستل اوپدی هکله د بنځو د شکایت یرغ پورته کیدل، دا ټول هغه څه دی چی د یولړ نورو لاملونو سره یی د شاه محمود او فتح خان د کورنیو تر منځ خپل منځی شخړي را وزیږولی. ددغوشخړو له مخي د بازگزیانو او سدوزیانو د قومونو ترمنځ داسي جنجالونه را وزیږیدل چی په ټول هیواد کی یی د غم داسی یو اور بل کړ چی ستره ابدالی امپراتوری یی ټوټه ټوټه او ددی په لمبو کی وسوزیدل.

ددی پېښي بشپړجزییا ت داسي وه : وزیر فتح خان په هرات کی مخکی لدی نه چي د ایرانیانو دبرید ومخنیوي ته تیاري ونیسی، حاجی فیروزالدین د هرات حکمران یی د مرکزي دولت دیوه سست عنصره اومضر شخص په نامه ونیوی او زندان ته یی واچاوه. لدی نه وروسته د ایرانیانو په وړاندی جنگ ته ور ووت. هغوی یی پر شاه وتمبول اوخپله هرات ته راوگرځیدی. دلته د هرات د چارو په سمبالولو بوخت شو. دوست محمدخان چي د فیروزالدین په حرمرای کی د بنځوڅخه په زوره ددوی زیورات اخیستی اوبد سلوک یی ورسره کړی او وروسته یی په کشمیر کی خپل ورور سردار محمدعظیم خان ته پناه وړي وه. فتح خان پدی پیښه باندی ډیر غمجن سواو محمد عظیم خان ته یی امر وکړچي

دوست محمد نظربند کړي. کامران میرزا چې تل یی غوښته د فتح خان د اقتدار کمولو د پاره یوه بهانه پیدا کړي، د دوست محمد خان دی کار ده ته ښه بهانه په لاس ورکړه او کوښښ یی وکړ چی ټول مسؤلیت یی د فتح خان پر غاړه واچوی. دلته مهمه خبره داوه چې د فیروزالدین په حرم کی دکامران میرزا خورهم ناسته وه ، ځکه چې هغه د فیروزالدین زوی ملک قاسم ته واده وه . کامران میرزا دی پینځي ته لانور ښکرونه ورکړل او تر خپل پلار شاه محمود پوری یی د ښځو دا شکایتونه ورسول. پدی توگه یی شاه محمود د هغه چا په وړاندی په قهر راوست چې دوه ځله یی دی پر تخت کښینولی وو او دده دسلطنت په ټینګښت کی یی د هر ډول قربانیو څخه مخ نه اړاوه .

شاه محمود چې په عیاشیو کی سرتر نوکه ډوب وو او د هیواد دخیر او شرتوپیر یی نه شو کولای ، په قهر شواو د کندهار پر خوا را وخوځیدی . حاجی فیروزالدی چی فتح خان بندی او دکندهار زندان ته یی رااستولی وو، وکامران میرزا ته یی مشوره ورکړه څو وکندهارته دده د پلار تر رارسیدو دمخه ، دی هرات ته ولاړسی ، ده همداسی وکړه .

دغه غیرمنتظره کار په هرات کی یوه تراژیدی منځته راوویستل. هغه داوه چی فتح خان د شهزاده کامران په لاس وړوند کړل شو. هغه اور چې په ۱۲۱۴شکال کی په کندهار کی د شاه زمان په لاس د پاینده محمد خان په وژلو سره بل شوی او د شاه محمود د سلطنت پر وخت دمرکیدو په حال کی وو، دادی پدی کار سره یی یووار بیا لمبی اسمان ته پورته شوی اوله هر څه نه مخکی پخپله سدوزی چارواکی د هغه په لمبو کی وسوزیدل.

دفتح خان وړندولو او د هرات په ارگ کی دهغه بندی کولو سره هغه دښمني دسره راژوندی سول چې شل کاله مخکی د پاینده محمد خان په وژلو سره منځته راغلی وه . د فتح خان وړونو غچ اخیستلو ته ملا وي وتړلي . ځینی یی د گرشک په نادعلی کی دفتح خان د مور لویه ادی پر شاوخوا راټول شول . محمد عظیم خان په کشمیر کی غچ اخیستلو ته راپورته شو، ده لومړی په لودهیانه کی شاه شجاع ته لیک واستاوه او هغه یی د کابل پرتخت وکښناستلو

ته وهڅاوه. دوست محمد خان یی له بنده راوايست اود یارمحمد خان ترڅنگ یی د ۴۰۰۰ جنگیالیو سره دپیښور او کابل په لور واستاوه .

دفتح خان د ړندولو د خبر په اوریدو اود محمدعظیم د لیک په را رسیدوسره د شاه شجاع امیدونه وتوکیدل ،خپل زوی تیمور یی د ۵۰۰ جنگیالوسره دسند د نیولو د پاره وبنکارپورته ولیږه .پخپله یی د شاه محمود حکمران سمندر خان بامیزی ددیره جات څخه وشاره اوپرځای یی د نواب خان زوی نواب زمان خان د حکمران په توگه وگماره او پخپله یی د محمد عظیم خان د غوښتنی سره سم دپیښور پر خوا حرکت وکړ.

دوست محمد خان او یارمحمد خان چي له دوی نه مخکی پیښورته رارسیدلی وه ،هلته یی د تیمورشاه زوی شهزاده ایوب د افغانستان دپاچا په توگه وټاکه اوپخپله د کابل پرخوا وخوخیدل .بنکاره خبره ده ، د شاه شجاع په رارسیدو سره دهغه او شاه شجاع ترمنځ جگړه وشوه چي ایوبشاه یی د پیښورنه وایست. محمد عظیم خان پدی وخت کی د کشمیر چاری وځپل ورور نواب جبارخان ته سپارلی وی او پخپله دپیښور خواته پر لاری وو. ایوبشاه د شکایت د پاره په چچ هزاره کی دده مخته خان ورساوه .هغه ته یی شکایت وکړ ستا ورونو زه د شاه په توگه وټاکلم ، خوشاه شجاع بیرته له ښاره وایستلم. محمد عظیم خان چی شاه شجاع یی پخپله دپاچا کیدو په خاطر راغوښتی وو، حیران پاته او نه پوهیده څه چل او چاره وکړی. په پای کی یی شاه شجاع ته احوال ورواستاوه چي غواری په خصوصی ډول ورسره وویښی. شاه شجاع دا غوښتنه ونه منل او د دواړو خواوتر منځ بیله خبرو اترو څخه جگړه وشوه. محمد عظیم خان دوی میاشتی په پیښور او شاه شجاع په خیبر کی پاته وه. داچي یوپر بل یی باور نه درلود ،ترمنځ یی روغه جوړه نشوه کیدلای. تردی نه وروسته شاه شجاع د اسماعیل خان دیری او بنکارپور ته ولاړ. په دغه فرصت کی چی سرداران ، شهزاده کان او سدوزی شاه محمود یو ډبل سره په جنگونو اوښخرو اخته وه ، رنجیت سنگ د موقع نه گټه پورته کړه د اټک د لاری مخته ولاړ او کشمیر یی ونیوی. د شاه محمود سره د فتح خان د ورونو دښخرو په پیل کی هرات ، کندهار او کابل د شاه محمود، دهغه د ورور ، د هغه د لمسي پلاس

کی وه. بازگزی وروڼه یوازی په نادغلی او پېښور کې سره راټول شوی وه. دغچ اخیستلو جنگ لومړی د ختیځ څخه محمد عظیم خان پیل کړ. ده تصمیم نیولی وو ، په هر ډول چې کیږي باید شاه محمود له تخته کوز کړل شي . و شاه شجاع ته یی د لیک پرته ، همدارنگه ولوگری امین الله خان ته هم درې لیکونه ولیږل. دوست محمد خان او یار محمد خان د پېښور څخه وکابل ته په رارسیدو سره ، د کا مران میرزا د زوی جهانگیر او عطا محمد خان بامیزی سره په جنگ کی مخامخ شول. داچی عطا محمد خان د شاه محمود خان په سلطنت کی دفتح خان لخوا د کشمیر د حکومت څخه لیری شوی وو، ځکه نو د فتح خان او شاه محمود دواړو څخه خوا بډی وو. پدی خاطر یی په هرات کی د فتح خان په ړندولو کی لاس درلود. دوست محمد خان چی دی ښه پیژندلی وو، دپېښور څخه یی لیک ورته را واستاوه او لیکلی وه چې که غواړی د فتح خان په ړندولو کی دده جرم وروبخښل سی ، نو باید د کابل په نیولو کی مرسته ورسره وکړي. داچی عطا محمد خان د شاه محمود خان په فرمان سره د کشمیر د حکومت څخه معزول شوی وو، په زړه کی یی بد ورڅخه وړل ، دلیک په رسیدو سره یی سمدستی د جهانگیر سره د مرستی کولو څخه لاس واخیست . کله چی دوست محمد خان د لیدلو د پاره راغی بېله ځنډه یی سترگي ورڅخه وکښلې او ړوند یی کړ. جهانگیر هم تر شل ورځي محاصرې او جنگ وروسته د بالا حصار څخه وتښتیدی.

دوست محمد خان د بالا حصار د ترلاسه کولو سره سم بېله دی چی د خپلو نورو وړونو سره ویوی پریکړی ته انتظار وباسي، سمدستی یی د تیمور شا بل زوی شهزاده سلطانعلی پر تخت کښیناوه او پخپله یی خان دهغه وزیر وټاکه . وکندهار ته د جهانگیر د رارسیدو سره سم، شاه محمود نایب گل محمد خان پوپلزی ته د کند هار حکومت وسپاره او پخپله یی د کا مران په ملتیا د یوه لوی لښکر سره د کابل په لور حرکت وکړ او په سترگو ړوند فتح خان یی ورسره واخیست. د وردگو په سیداباد کی یی فتح خان تر فشار لاندی ونیوی چی خپل وروڼه د یاغیتوبه څخه راوگرځوی. فتح خان دده خبره ونه منل اوسخت منفی خواب یی ورکړ. پدی کار سره شاه محمود او کامران په قهر راغلل، ورسره

راغلو د قومونو مشرانو ته یی امر وکړ چی دا زړه ور او پیژندل سوی سیاستوال ټوټه ټوټه کړي (۱۲۳۴ش، ۱۸۱۸م) دده تر مرکیدو وروسته قاضی سعید بارگری د هغه جسد واخیست ، غزنی ته یووړ او د شیخ رضی الدین علی لالا د زیارت څنگ ته یی ښخ کړ.

ددی ستر شخصیت قتل، یو نه بڅبونکی جنایت دی ، ځکه چی هیواد یی د خپل یوه لایق او زړه ور بچي څخه محروم کړ. دملت د پاره ددی جنایت زیان تر هغه ډیر زیات وو چی د پاینده محمد خان په اعدام سره ورته ورسیدی. ځکه چی په سنگر کی ناستو دښمنانو ددی څخه ډیره گټه واخیستل او هیواد یی په کشالو کی راگیر کړ.

وزیر فتح خان د عمر له مخي خپل تر ټولو وړونو مشر نه وو. داشرف الوزرا لقب هم یوازنی شی نه وو چی د هغه وزن یی تر نورو وړونو زیاتوی. دده لویوالی پدی کی وو چی یو هوښیار سیاستوال وو او هیله یی درلوده دخپل پلار د قتل وروسته هم داسي لاری ولتوی څو د یوه سدوزی شهزاده په پاچا کولو سره ، په هیواد کی یوموتی او زورور سلطنت منخته راسي او پدی توگه د خارجی دښمنانو د مداخلو مخنیوی وکړي. په همدغه هیله ده د خپلو وړونوپه مرسته دوه ځلی شاه محمود دکابل پر تخت کښیناوه .دهغه د مخالفانو په وړاندی وجنگیدی څو دده مرکزی سلطنت سست او کمزوری نسي او خارجی مداخلو ته لاره بنده سي. له بده مرغه بی پروا او عیاش شاه محمود دده دا ټول خدمتونه هیر کړل او د خپل حسود زوی کامران به هڅونه یی هغه پروند او وواژه چی دی کار وطن د سترو بدبختیو سره مخامخ کړ او ددښمنانو غوايي ورته لنگه کړه .

دفتح خان په وژنی سره د سدوزی او بارگری دوو درانی قومونو تر منځ یووار بیا رامنځته سوی ملگریټوب دمنځه ولاړ، او دا دوی ستړی کورنی یی داخل داسي سره جلا کړی چی د بیا یوځایوالی امکانات دتل د پاره ورک شول. که دغه جنایت ترسره سوی نه وای ، افغانی ستره امپراتوری به د ډیر وخت د پاره په اسيا کی خلیدلای.

په هر حال د سدوزیانو او بارگریانو دواړو کورنیو غوښتنو د ملی گټو په

اړوند توپیر نه درلود. دغه ګټی ددوی په ملګریټوب او ګډکار سره ساتل کیدلای
سواى او هیواد یی دثمر څخه برخمن کیدلای شو.

شاه محمود او زوی یی کامران د فتح خان تر وژلو وروسته دیوه لوی
لښکر سره د کابل پرخوا حرکت وکړ. ددی خوا دوست محمد خان د خپلو
لښکروسره دده مقابلې ته راووت. دواړی خواوی د (هنګی) او چاراسیاب په
سیمو کی سره مخامخ شوي. پدی وخت کی دوست محمد خان یو نظامي چل په
کار واچاوه او د ړوند کرل سوی عظامحمد بامیزی څخه یی ګټه واخیستل. دده
له خوا یی دده یوه ورور ته چی د شاه محمود سره یوځای وو، یولیک واستاوه.
دلیک وړونکی یی د شپې په تیاره کی دشاه محمود د اردو کمپ ته ولېږه. پدی
توګه یی لیک تر شاه محمود پوری ورساوه. شاه محمود د لیک څخه پوه شو
چی قوماندانانو یی د دوست محمد خان سره جوړ جاری کړیدی او غواړي شاه
محمود ونیسي او لاس ترلی یی دوست محمد خان ته وسپاری. ددی درواغو چل
شاه محمود وپاراوه، بیله دی نه چی خپل همکاران خبر کړي، دشپې په تیاره
کی دخپل زوی سره د کمپ نه ووتل اود کندهار پر خوا روان شول. داچی
کندهارته ددوی د رسیدو دمخه کندهار هم دلاسه وتلی وو، ددهراود دلاری د
فراه او هرات پر خوا ولاړل او د کندهار حکومت کندهاری وړونو ته پاته شو.
تردی وروسته د هرات نه پرته چی یوه موده نورهم دسدوزی کورنی سره پاته
سو، نور په ټول هیواد کی بارګزی وړونو (محمدزیانو) واکمنی وغوړیدل. داچی
ددغو وړونو شمیر زیات و او له بده مرغه دپاچا په توګه یی د خپل منځ نه د
کوم نفر واکمنی منلای نه سوه ځکه نو ودی ته اړوتل چی د سدوزی کورنی
څخه یو کمزوری شهزاده پیدا او دشاه پنامه یی وتاکی. نورټول کارونه پخپله
مخ ته بوژی.

سردارمحمد عظیم خان ټولو وړونوته احوال واستاوه هغوی یی راوبلل
څوپه ګډه د خارجی خطر مخنیوی وکړی. محمد عظیم خان د سند میرانو په
غوښتنه دغزنی او کندهار د لاری د سند په لور وخوځیدی. دوست محمد خان
چی دده د پلانونو سره مخالفت درلود دنوروړونوسره یی په پیښورکی اړیکی
ونیولی او پخپله هم دمحمدعظیم خان پسی د سند پر خوا روان سو. که څه هم

محمدعظیم خان د شاه شجاع په وړاندې هلته بریالیتوب تر لاسه کړی وو، مگر دسند میرانو دوه اړخیزه لوبه کول، دمالیاتو د کمولو په موخه یې د وړونو تر منځ درزونه او مخالفتونه راپېښ کړل. دوست محمد خان، پیر محمدخان او پردلخان د محمد عظیم خان څخه بیل سول او کندهارته ولاړل. محمد عظیم هم له ناچارۍ په یولک روپیو مالیاتو قناعت وکړ او د هغوی پسی روان شو. دوست محمد خان تر محمد عظیم خان دمخه کابل ته را ورسیدی. سره ددی چې ایوب شاه لاپر تخت ناست وو، ددغو دوو وړونو تر منځ په ځینو برخو کې لکه کوهستان، کوهدامن، کابل او غزنی کې څو خپل نښتی وسوی. رنجیت سنگ چې حالات یې له نژدې څارل ددوی ددغه خپل منځی بوختیاوو څخه یې گټه پورته او د پیښور د نیولو نیت یې وکړ (۱۸۲۲م / ۱۲۳۸ق). یارمحمد خان چې د محمد عظیم خان له خوا په پیښور کې حکومت کاوه، دده څخه یې د مرستې غوښتنه وکړه. سردار محمد عظیم خان چې ستره شتمنی یې ټوله کړیوه او د هغې ساتنه تل ورته د سر درد جوړ کړی وو، له کبله یې د خپل ورور یارمحمد خان و مرستی ته ونه رسیدی. دبلې خوانه رنجیت سنگ یارمحمد خان ته غوړی وعدی ورکړی وی چې د پیښور د نیولو وروسته دی هلته حاکم پرېږدی. ددی وعدو په امید یارمحمد خان هم بشپړه مقاومت ونکړ. پدی توگه پیښور د رنجیت سنگ لاسته ورغی او د دوست محمد ورور یار محمد خان یې د څه مودی دپاره نور هم هلته د حاکم په توگه پرېښود. دی کار د یارمحمد خان او محمد عظیم خان تر منځ اړیکې خرابې کړی. دمحمد عظیم خان تر وفات وروسته، دهغه زوی حبیب الله خان دده ځای ناستی شو، ایوب شاه ده ته د یوه رقیب په سترگه کتل. دوی دواړه یوډل د ټکولو په فکر کې وه. دا مهال یارمحمدخان او سلطان محمد خان د رنجیت سینګ د مامورانو په توگه پیښور کې حکومت کاوه او دوست محمد خان د هغوی تر سیوري لاندې شپې تیږولې. کندهاری وړونه بیا په دی وخت کې سدوزی شهزاده څخه د هرات د نیولو تکل وکړ، خو بریالی نه شول.

د حبیب الله خان او ایوب شاه تر منځ اوبه لانوری هم خړی شوی. ددی د پاره چې د حبیب الله خان د پلاره ورته پاته شوی شتمنی تر لاسه کړي، ایوب

شاه تصمیم ونيوی د خپل زوی شهزاده اسماعیل په لاس هغه ووژنی. په دغه نازک وخت کی پردلخان د کندهار څخه کابل ته راوړسیدی او د کابل کشاله یی یو طرفه کړ. شهزاده اسماعیل یی مړ کړ او ایوب شاه یی د تخت نه راکوړ چی پدی کار سره دهیواد په مرکز کی د سدوزی سلطنت سلسله پای ته ورسیده . حبیب الله خان نور بیغمه پر کابل باندی حکومت کول پیل کړه او پردلخان بیرته کندهارته ولاړ. پدی وخت کی د بازکزی کورنی د پاره د سلطنت تر لاسه کولو په اړه ټول امکانات برابر او هیڅ خنډ شتون نه درلود. بیله هراته نور هیواد په بشپړه ډول د بارکزی وړونو په لاس کی وو. مگر د کندهاری سردارانو په لاس لومړی د سردار پردلخان اوبیا د شیردلخان د خوا د هیواد ولایتونه په لاندی ډول د بارکزی وړونو تر منځ وویشل شول:

داچي پېښور د پنځو سکه وړونو سردارانو د پاره کافی نه وو ، نو د خپلو سیمو سره یوځای عطا محمد خان اوسید محمد خان ته پرېښودل شو. یارمحمد خان ا و سلطان محمد خان ته یی کابل وسپاره .دوست محمد خان په کوهستان او سکه ورور یی امیر محمد خان په غزنی کی حکومت کاوه ، لغمان د نواب جبارخان په برخه او دیره جات پاتی برخی یی نواب اسد خان په لاس ورکړی. شیردلخان ، پردلخان ، کهندلخان او مهر دلخان په ګډه کندهار اداره کاوه .رحمدل خان ته سند ، د نواب اسد خان زوی نواب محمد زمان ته جلال اباد او حبیب الله خان ته د لوګر د حکومت اداره په لاس ورغله . تر دغی پریکړی وروسته سردار شیردلخان کندهارته ولاړ او کابل یی د پریکړي سره سم یارمحمد خان ته پرېښود .کله چی سردار عطا محمد خان د پېښور حاکم وفات شو ، یارمحمد خان او سلطان محمد خان په ګډه پرکابل حکومت کاوه . پدی وخت کی سندیانو بنوریش وکړ، ورسره سم لومړی رحمدل خان او ورپسی شیردلخان د سند په لور حرکت وکړ. مخکی له دی نه چی شیردلخان سندته ورسیدي ورور یی رحمدل خان د سند بنوریش ارام کړی وو اود واګو چاری یی د الله داد خان زوی نایب سلطان خان ته سپارلی وی . شیردلخان وکندهارته د بیرته راګرځیدو پر وخت په لاره کی وفات شو (۱۲۴۲ یا ۱۸۲۶ م) . دده مړینی د سند او کابل دواړو حالات ګډوډ کړل. په سند کی سندیانو هغه ټاکل سوی افغان

حاکم وشاره او خپل استقلال یی اعلان کړ. په کابل کی دوست محمد خان د سلطان محمد خان حکومت د خان د بی برخي کیدو او د کندهاری او پېښوری وړونو د اقتدار د زیاتوالی لامل گانېه. خکه یی نو سلطان محمد خان دکابل څخه وتلو ته مجبور کړ او بالاحصار یی په لاس راوړ. ددی د پاره چی نور وروڼه ډیر ونه قهروي او بیرته دوستانه فضا منخته راوولی. دشیردلخان د پریکړی په دوام یی د یوه بل تړون له مخي د هر یوه د پاره د هیواد یوه برخه وټاکل او نسبی رضایت یی ترلاسه کړ (۱۲۲۲ ربيع الثاني). ددی تړون اصلی نسخه دکابل په موزیم کی سته او کاپی یی مخکی دلته رانقل شویده .

د تیمورشاه له وخته بیاتر ۱۸۲۶ پوری چی کابل د محمدزی کورنی د سلطنت بنسټ ایښودونکی دوست محمد خان په لاس ورخی ، د تاریخي پېښو لنډه یادونه ښیی چی د سردار پاینده خان بارکزی کورنی د سدوزی دولت په پرمختیا کی څومره لوی تاریخي رول لوبولی دی . سره له دی چی د زمانشاه په تیروتنه د سردار پاینده محمد خان تر وژنی وروسته نژدی وو د بارکزی وړونو د پاڅون له مخي د سدوزی سلطنت ریښی وخیژی ، خو د پاینده خان د زیرک زوی فتح خان د هوښیاری له کبله یو وار بیا د دواړو کورنیو تر منځ د ملگریټوب او گډ کار دپاره لاره خلاصه شوه او د احمد شاهی امپراتوری سرتړپایه کی امنیت ټینگ او دولتی قدرت متمرکز شو . له بده مرغه د حسود او کم عقله شهزاده کامران په هڅونه او تحریک وزیر فتح خان دهغه د عیاش او بی پروا پلار شاه محمود په امر وړوند او بیا ووژل شو. دی کار د سدوزیانو په ټوله امپراتوری کی داسی اور بل کړ چی نه یوازی یی د سدوزی کورنی وسلطنت ته د پای ټکی کښیښود ، بلکه د افغانانو په وینو سره جوړه سوی امپراتوری یی هم ټوټه ټوټه کړه ، په سnger کی ناستو دښمنانو لومړی سیکانو او بیا انگریزانو د ستړی امپراتوری د بدن نه یو یو غړی د خان د پاره ترینه پریکاوه او له مینځه یی یوړه .

دوست محمد خان د بارکزی وړونو تر مینځ تر ټولو زیرک او هڅانده سړی وو ، د فتح خان تر مرگ او اوږده اړودور وروسته دده د هلوڅلو په پایله کی دی پدی وتوانیده چی د سیکانو دلا نور پرمختگ مخنیوی وکړی او د

محمدزیو د سلطنت د بنسټ ډېره کښېږدې. ده پدې خاطر چې خان امیر اعلان کړی ، دسیکاتو پر ضد یې د جهاد پوځ پورته کړ. دا ځکه چې د امیر یا پاچا پرته د جهاد د فتوا جواز نه درلود . که څه هم د سدوزی د کورنی اخیرنی پاچا شاه شجاع هڅه وکړه دسیکاتو او انگریزانو په مرسته د کابل پر تخت باندې کښینی او خان د افغانستان د تاج و تخت رښتینی وارث اعلان کړی ،مگر داچې د پردیو تر سیوری لاندې وو ، د سیکاتو او انگریزانو سره یې خاینانه تړون لاسلیک کړی وو، افغانانو ته د منلو وړ ونه گرځیدې. په پای کې د سردار زمانخان د زوی شجاع الدوله پلاس له منځه ولاړ. دده زامن فتح جنگ ، صفدر جنگ ، تیمور او شاپور څومیاشتی نورهم د انگریزانو تر وړ لاندې په کابل کې پاته شوه ،خو داچې دخپل نوم بدې پلار په خاطر یې د خلکو تر منځ خای موندلای نشو، دانگریزانو د وتلو سره سم دوی هم له افغانستانه وتل او هند ته یې پنا یووړه. لدې نه وروسته د سدوزو له کورنی څخه هیچا د پاچهی فکر په سرکې درلودلای نشو.^۱

لنډه داچې افغانانو تر هغه وخته پوری چې خپل اتحاد او یووالی یې ساتلی دی، هیڅ یوه قدرت هم دا جرات ندی کړی چې د دوی و خاورې ته په بد نظر وگوري او ددوی په ملی حاکمیت باندې دتجاوز نیت په سرکې راوگرځوی. مگر هر کله چې د پردیو په دسیسو او پخپل منځ کې دخان د غوښتنو او نورو خیانتونو ښکار گرځیدلی اود افغانی ورورگلوۍ اړیکې یې شکیدلې دی، د ورور وژنې په جنگونو کې یې یوډبل مری پریکړی دی ، دی حالت ددوی د دښمنانو غوا لنگه کړیده . په سنگر کې ناستو دښمنانو د افغانانو دداسې بی اتفاقیو او ورور وژنو څخه گټه پورته کړیده . ددغه ناوړ حالت یوه سوچه بیلگه په هیواد کې ددوو سترو درانی کورنیو(سدوزو او بازکزو)ترمنځ اوږدې شخړې او کورنی جنگونه دی (۱۸۱۸ - ۱۸۳۴م) چې غملرلی پایلی یې د افغانستان څخه د کشمیر ، پېښور او ملتان دللاسه وتل دی. همدارنگه نوری ورته بیلگی .

دکتاب پای

^۱ - دسراج التواریخ لیکونکی وایی : دشاه شجاع اولادونه په لودهیانه کی دسلج په ختیځ کی چی د پنجاب یو نهر دی اوسیدل.

دکانديد اکاډميسين محمداظم سيستاني

لنده بيوگرافي

(دآريا په قلم)

په تيرو پينځو لسيزو کې کانديد اکاډميسين سيستاني د افغانستان په رسنيو او فرهنگي ټولنه کې يوه پيژندل شوې څېره ده؛ د هغه د څېړنيزو ليکنو لړۍ، ۱۹۶۰ ز (و) کلونو ته ورگرځي چې په هغه مهال کې د ادبياتو د پوهنځي محصل وو.

سيستاني دخپل کورنی سره په هغه محفل کې چې د ده دفرهنگي خدمتونو په خاطر دمالموپه شار کې دافغانانو لخوا تدويرسوی وو. دسيستاني چاپ شوی آثار د دوی په مخ کې ليدل کيږي. ۲۵ / ۱۲ / ۲۰۰۶ / سويډن

تولد او کورنۍ:

ما د ۱۳۱۷ لمریز کال د وري د مېاشتې په لومړۍ چې د (۱۹۳۸ ز کال ۲۰ د مارچ) له مېاشتې سره سمون خوري د نیمروز په ولایت کې د محمد یوسف خان بارکزي په کلي کې په یوې بزگرې کورنۍ کې سترگې په نړۍ وغړولې؛ زما نوم یې د هغه وخت د دود پر بنسټ چې په نوي ماشوم به یې د زوکړې په دریمې یا شپږمې نوم ایښوده، محمد اعظم غوره کړ او ښایي شیریني یې هم ویشلې وي. زما د پلار نوم شیراحمد خان وو، نیکه مې محمد یوسف خان د فیض محمد خان بارکزي زوی او د فراه د "نوده" له کلي څخه وو.

د کورنۍ پېښت او سرچینه:

د کورنۍ د سرچینې په اړه کټ مټ هغه خبرې را اخلم چې له خپلو مشرانو مې اوریدلي دي: ګرځک ته نږدې د هلمند ولایت د "زنبولي" په کلي کې د "شاهو" او "دادو" (یعنې شاه محمد او داد محمد) په نومونو دوه وو وروڼو د هلمند د سیند پر غاړه د کرهنیزو ځمکو په لرلو آرام او بډایه ژوند درلود. د ژوند په لړ کې د دواړو وروڼو د ورورگلۍ اړیکې خړې پړې او شاهو اړ کړې چې له خپلو ښځو او زامنو سره یوځای له ګرځکه ووځي او په فراه کې دېره شي. ملک شاهو درې مانډېنې درلودلې، یوه یې بارکزی، بله یې غلزی او درېمه یې مندېزی (مندوزی) وه. شاهو له بارکزی مانډینې څخه د جبار او نایب په نومونو دوه زامن درلودل. له غلزی مانډینې څخه یې د شیر او پاچا په نومونو دوه زامن درلودل او له مندوزی مانډینې څخه یې هم د کلان او حاجي په نومونو دوه زامن درلودل. کله چې نوموړي وروڼه لوی شول، د ښځو او ماشومانو څښتنان شول نو د شپږو وایو وروڼو زوزات یا اولاده د خیل په نومونو یاد شول لکه: کلان خیل، حاجي خیل، جبارخیل، نایب خیل، شیرخیل او پاچاخیل.

د کلان خیلو له پښته د بېلگې په توګه کولای سوپه نیمروز کې د کرنیل محمد عمر خان او د هغه د وروڼو (غفور خان ، محمد یوسف خان ، کجیر خان ، محمد علم خان ، محمد نعیم خان ، محمد اعظم خان او محمد حسین خان) نومونه یاد کړو چې په قلعه فتح کې میشته دي.

د شیر خیل له پښته د فیض محمد خان (کومیدان) نوم یادولی شم ، فیض محمد خان کومیدان (د محمد یوسف خان، محمد ایوب خان ، او محمد یعقوب خان په نومونو درې زامن درلودل.) د دغو وروڼو زامن په لاندې ډول ول :

د محمد یوسف خان بارکزی له پښته چې د دغو کرښو د لیکوال نیکه هم دی د (شیر احمد خان ، نصرالله ، حبیب الله او محمد علم) په نومونو زامنو سترګې په نړۍ وغړولې. د شیر احمد خان له پښته د : حاجی میراحمد خان ، محمد اعظم (سیستانی) ، احمد خان ، حاجي گل احمد خان او نثار احمد په نومونو پینځو زامنو سترګې په نړۍ وغړولې. د محمد ایوب خان له پښته : حاجی عبدالعزیز ، عبدالحکیم خان او محمد خان په نومونو درې زامن پاتې شول. (د محمد ایوب خان او محمد یوسف خان اولاده په نیمروز کې دیره او هلته دکنګ په ولسوالۍ کې ژوند کوي)

د محمد یعقوب خان له پښته ، محمد هاشم خان پاتې شو چې د نوموړي له پښته د (محمد انور ، محمد اکبر او عبدالقدوس) په نومونو زامن پاتې شول چې دفراه په نوده کلی کې میشته دي.

په نیمروز کې د جبار خیل له پښته : شیرعلي خان بارکزی وو ، شیرعلي خان د لومړیو مشروطه غوښتونکو غړی او د حاجي مهر علي خان او حاجي امان الله خان پلار وو (حاجي امان الله خان د ولسي جرګې په دیارلسمې دورې کې د چخانسور د خلکو استازی وو چې د غوايي له کودتا وروسته ونيول او ووژل شو.)

دشاهوزامن (کلان خیل،نایب خیل،جبارخیل،شیرخیل، پاچاخیل، حاجی خیل) چی اکثریت ئی اوس د"نوده" په کلی کی میشته دی، زرگونوته رسیږی . د مشرانو د روایاتو پر بنسټ تر ۱۳۲۵ لمريز کال پورې چې صدراعظم شاه محمودخان د فراه او نیمروز له ولایتونو څخه کتنه وکړه ، د زنبولي د

ځمکو مالیه د ملک شاهو په نامه حواله کیدله او د شاهو زامنو راټوله شوی مالیه خزانی ته سپارله. په همدغه کال کې کرنیل محمد عمر خان د دفراه د» نو ده « د بارکزیو په استازیتوب په ګرځک کې په شاهو پورې ټولې اړوند او ترلې ځمکې خپل د اکا زامنو یعنی د ملک دادو خان اولادې ته وبخښلې او په دې تړاو یې د شاه محمودخان فرمان هم تر لاسه کړ؛ په دې توګه د ځمکو مالیه په رسمي ډول د شاهو له نامه څخه د دادو خان د اولادې په نومونو ولېږدول شوه. د ملک دادو خان له پښته ، حاجي امیر محمد خان او د هغه زوی حاجي قادرخان بارکزی پاتې دي چې لا تر اوسه د ګرځک په زنبولی کې په نامتوالي او درنښت ژوند لري.

زما نیکه،محمد یوسف خان بارکزی، د امیر عبدالرحمن خان د پاچاهۍ پر مهال د فراه د»نو ده « له کلي څخه د خپل ټبر له سل تنو سپرو سره یوځای نیمروز ته ولاړ او هلته یې د سرحد دار په توګه دنده تر سره کړه ، وروسته یې په نیمروز کې د ایران کرښې ته ورځي رمه د کنگ په ولسوالۍ کې د هیلمند د سیند د دوه وو څانګو (د ابراهیم آباد د رود او سیخسر د رود) په منځ کې ځانته ځمکه واخیستله ، ځمکه یې خروبه او بنیرازه کړه اود هغه پښت لا تراوسه په هماغه کلي کې ژوند کوي.

زده کړی او مأموریت :

لومړنۍ زده کړې مې د نیمروز ولایت د کنگ په ولسوالۍ کې تر سره کړې او په ۱۳۳۵ لمریز کال کې د زده کړو د دوام لپاره کابل ته ولېږل شوم.درې کاله مې د ابن سینا په منځني ښوونځي کې زده کړې وکړې ، له هغه وروسته لومړي دارالمعلمین ته شامل شوم او وروسته د ادبیاتو او بشري علومو په پوهنځي کې شامل شوم ، د پوهنځي له فراغت وروسته مې د ۱۹۶۶ز کال په پیل کې د ښوونکي په توګه دنده پیل کړه. د ۱۹۶۸ز کال په پای کې په نیمروز کې د ابو داؤود سجستاني د لیسې د مدیر په توګه و ټاکل شوم او په ۱۹۷۰ز کال کې د هلمند د ولایت د معارف د مرستیال په توګه تبدیل شوم. په ۱۹۷۳ ز

کال د کرهني او اوبو لگولو په وزارت کې د نباتاتو د ساتنې په ریاست کې د اداري مدیر په توګه په دنده و ګومارل شوم او د غوايي تر کودتا پورې مې دغه دنده پر مخ بوتله. د غوايي له کودتا (۱۹۷۸ز) وروسته له نوموړي وزارت څخه اضافه بست شوم. د ۱۹۸۰ز کال په وروستیو کې د افغانستان د علومو د اکاډیمي د ټولنیزو علومو د څیړنو د مرکز د تاریخ او اتنو ګرافي په انستیتوت کې و منل شوم.

د ۱۹۸۶ ز کال پای و و چې ما هم د کابل پوهنتون ، د علومو د اکاډیمي او د هیواد د نورو علمي بنسټونود پوهانو او استادانو په کتار کې خان د ټولنیز علومو د پوهانو کړی ته کاندید او د « مالکیت ارضی و جنبش های دهقانی درخراسان قرون وسطی » په نامه کتاب له نورو (مقالو او رسالو په ګډون) خپرو شویو آثار سره یوځای د علومو د اکاډیمي ریاست ته وسپارل. په پای کې د ټاکل شوي کمیټې له پلوه ماته د « سر محقق» (پوهاند) د رتبې ترڅنګ د «اکاډیمیسټ د کاندید» علمي درجه (چې د پوهاندی او اکاډیمیسټی ترمنځ یوه رتبه ده) راکړل شوه او د هیواد د (تاریخ او ادبیاتو) د شلو تنو پوهانو په کتار کې راته ځای راکړل شو. له ۱۹۸۶ تر ۱۹۹۱ ز کال پورې مې د افغانستان د علومو په اکاډیمي کې د ټولنیزو علومو د څیړنو د مرکز د رئیس په توګه دنده تر سره کړه. ما تل هڅه کړې چې خپله فکري خپلواکي وساتم او هیڅکله مې د افغانستان د خلق ډیموکراتیک ګوند او یا نورو ګوندونو غړیتوب نه دی ترلاسه کړی ؛ تر پایه پورې خپلواک او غیر ګوندي پاتې شوی يم. په ۱۹۹۲ ز کال کې کله چې د هیواد پر برخه لیک د جهادي تنظیمونو واکمني خپره او په ټول هیواد کې اله ګوله او وژنه را وپاریدله دې ته اړ شوم چې له هیواده دباندې و وځم او د سوېډن هیواد ته کډوال شوم ؛ تر دغه دمه په دغه هیواد کې له خپلې کورنۍ او ماشومانو سره ژوند کوم.

فردی خصوصیات او ټولنیز خصلتونه :

له هرڅه مخکې باید ووايم چې له اقتصادي اړخه مې له منځنۍ کچې

کېنټه ژوند کړی دی ، هېڅکله مې ځانپالنې ، غاړه ټیټېدنې او غوره ماليو ته غاړه نه کېنټه کړې. د خپلو دوستانو په کړۍ کې مې د پوهې او قلم په گوتو شمار څو تنه دوستان غوره کړي دي ، د هغوی لیدنو کتنو او خبرو به زما سترې دماغ ته لا نور ځواک او پیاوړتیا ورکوله. د پېلگې په ډول : کانديد اکاډیميسين ډاکټر اکرم عثمان ، اکاډیميسين عبدالشکور رشاد ، کانديد اکاډیميسين انور نوميالی ، ډاکټر عبدالله مهربان او څو تنه نور. ځوانمردې ستايم ، له درواغو، چلوټو او دوکو ، کپروالي او نادروستی څخه کرکه لرم. په ملگرتوب کې مې سپيڅلولی او صداقت ډير خوښ دي ، د دوستانو پر وړاندې مې هېڅکله د صداقت او رېښتولۍ له کرښې پښه نه ده غځولې. د يوه دوست له دوستۍ څخه زړه مې ترهغه مهاله نه دی جلا کړی چې په دوستۍ کې مې له هغه څخه کلکه خطا نه وي ليدلې. پر هغه دسترخوان چې ما ږوډۍ خوړلې د هغه پاس مې ساتلی دی ، هڅه مې کړې په هغه چا خپله ږوډۍ هم وخورم چې ما يې ږوډۍ خوړلې ده. له هېڅ چا مې ځان لوړ نه دی بللی او نه مې چاته ځان لوړ کړی ، تر هغې کچې مې ځان ور ښودلی دی چې په رښتيا يم. په افغاني همت او مرړنتوب کې مې ځان له چا ټيټ نه دی بللی. د ملي او کورني پټ ساتنه او دفاع مې پر ځان فرض گڼلې ده. د کنسکټوب او بځل حس راپاندي نه دی بريالی شوی. هېڅکله مې د چا په شتمنتوب رخه او سڅه نه ده راپارېدلې او بځل مې نه دی کړی. ترڅې خبرې او تور لگول مې ډير کلک خوړوي او په يوې سکالو کې زما د فکري تمرکز د گډوډۍ لامل کېږي.

په ليکنه او ليکوالۍ کې ډير وسواسي يم ، دغه وسواس ترهغه مهاله را سره وي ترڅو په يوه ليکنه کې د هرې غونډلې يا جملې او پاراگراف سموالی د محتوی ، ښې او دروندوالي له اړخه راته نه وي سم شوی. خپل هيواد او ټاټوبی را باندې ډير گران دی او بل هېڅ څای به تر هغه لوړ ونه گڼم. د هيواد آبادۍ او ښېرازۍ ته هيله مند يم. د خپل ولس په بدمرغۍ خوړيږم ، د هغوی په سوکالۍ کې ځان سوکاله بولم. د هيواد اوټولنې وروسته پاتې والې مې کړوي خو تقدير او برخليک ته موږ بدلون نه شو ورکولای. کاشکې داسې ورځ په سترگو ووينم چې له هيواد څخه مې د بېوزلۍ ، لوږې او ورور وژنې تېر د تل لپاره ټول

شي. د سولي او نیکمرغی څپي او پلوشي زما د هر هیواد وال په کورنی ، زما د هیواد پر هر کلي ، گودر او گوټ کی خبرې شي ، د هیواد د خوریدلو بچیو پر وچو شونډو د خوښی د ځلاندې موسکا غوتی و غوړپړي او تنکي کړېدلې زړونه یې د مینې په سپیڅلو ډیوو روښانه شي. مائل خپله فکري خپلواکي او د بیان آزادي ساتلي ده او له همدې امله می په هیڅ سیاسي گوند کی د غړیتوب هیله نه ده کړی ، خو په ټولنه کی می له ډیموکراسی ، ټولنیز عدالت ، د قلم او عقیدې له آزادۍ ، د نورو حقونو ته له درنښت او د نارینه وو او ښځو ترمنځ د حقونو له برابروالي څخه می دفاع او ننگه کړې ده. تراوسه می په هیڅ گوند یا د یوې ښې او کړنې سیاسي ډلې غړیتوب نه دی درلودلی او نه بهی لرم.

د ډیموکراسی په لسیزې کی کین لاسو بنسټپالو او ښي لاسو بنسټپالو ډلو سرونه راپورته کړل ، په هماغه وخت کی انگېرل کیدل چې دغه ډلې ټپلې هره یوه یې په یوه بهرني هیواد پورې تړلې ده او مشران یې هم د ټولنې له تل څخه نه ول راپورته شوي ، له دې امله می خان له هغوی څخه لږی ساتلی دی. د وخت تېرېدلو په زباد ورسوله چې په پردیو پورې خان تړل د هیواد له ملي گټو سره سمون نه خوري. له همدې امله ده نه ښايي چې څوک دې په پردیو یا ښي لاسو او کین لاسو بنسټپالو ایډیالوژیو پسې ولاړ شي. د ډیموکراسی په لسیزې کی او له هغې وروسته پیر کی د هیواد یو شمیر ټولنیزو شخصیتونو د سالمو او ملي گوندونو د رامنځته کولو لپاره هڅې او هلې ځلې وکړې خو دغو هڅو هم ونه شو کولای ځانته لاره پرانیزي او د هیواد په کچه بهی گټور او ولس منلی دریځ تر لاسه نه شوای کړای. ځکه ددغو ډلو مشرانو په ملي او ولسي کچه مخورتوب او ولس منلی نوم نه درلود او یا بهی ونه کړای شوای چې دغه نوم د ولسونو په زړونو کی تر لاسه کړی. د هیواد په کړکېچن او پیچلي چاپیریال کی د گاونډیو او نورو گټه لرونکو هیوادونو لاسوهنې په کلکه غندم او په هیله مندی غواړم د هغوی د لاسوهنو جرړې له بیخه وباسم. د هیواد هغو سپیڅلو بچیو ته د نیکمرغی له هیلې سره جوخت د درنښت سر ټیټوم چې د هیواد د پټ او د ولس د ژغورلو لپاره یې په میراني د جهاد پر ډگر گام

کښیښود ، خپل غیرتي ټیرونه یې د هیواد د دښمنانو پر وړاندې ډال کړل او زموږ د پلرني ټاټوبي دښمنان یې د هیواد له کرښو دباندي وایستل ، هغوی د تلپاتي سرلوري او نیکمرغی ارزښت لري. ترهغو چې وسه لرم د هغوی له کارنامو څخه به په درنښت یادونه وکړم ، هغوی ته دې زما سلامونه او درودونه وي او په هغوی ویاړم.

واده مې کړی دی ، دوه زامن او څلور لوڼي لرم چې ټول یې د لوړو زده کړو څښتنان دي او د نورو پلرونو په څیر خپل ماشومان راباندې ډیر گران دي. پای.

زما آثار او تألیفات :

د ۱۹۶۲ زکال، یعنی دکابل دپوهنتون دتحصیل ددویم کال څخه تر ۲۰۰۹ میلادی کال ترپایه ، دالاندنی تحقیقی آثار می و نشرته سپارلی دی :

الف - چاپ شوی مستقل آثار :

۱- نظام بهره برداری از زمین در افغانستان قرون وسطی (۱۰۰ صفحه)
(طبع کمیته دولتی طبع ونشر، ۱۳۶۱=۱۹۸۲م)
۲- مالکیت ارضی و جنبشهای دهقانی در خراسان قرون وسطی (۷۰۰ صفحه) چاپ اکادمی علوم افغانستان ، کابل ۱۳۶۲=۱۹۸۳م (این کتاب پس از تجدید نظر و افزودن دوفصل جدید زیرنام «مالکیت ارضی و شیوه های بهره برداری از زمین در خراسان قرون وسطی» در سوند در سال ۲۰۰۲ نیز به تعداد محدودی بچاپ رسیده و اخیراً در پورتال افغان- جرمن آنلاین گذاشته شده است.

۳ - سیستان ، سرزمین ماسه ها و حماسه ها (جلد اول ۶۰۰ صفحه)
طبع اکادمی علوم افغانستان ، کابل ۱۳۶۴=۱۹۸۵م
۴ - سیستان ، سرزمین ماسه ها و حماسه ها (جلد دوم ۹۰۰ صفحه)

شامل: جغرافیای طبیعی، جغرافیای تاریخی و جغرافیای اقتصادی سیستان در قرون وسطی، طبع اکادمی علوم افغانستان، ۱۳۶۷=۱۹۸۸

۵ - سیستان، سرزمین ماسه ها و حماسه ها (جلد سوم ۱۲: صفحه) شامل: اوضاع سیاسی و اجتماعی سیستان تا تاسیس دولت سدوزانی افغانستان در ۱۷۴۷م، طبع اکادمی علوم افغانستان، ۱۳۶۷=۱۹۸۸م

۶ - سیستان، سرزمین ماسه ها و حماسه ها (جلد چهارم ۳۰۰: صفحه) شامل: سرگذشت سیستان و رود هیرمند از ۱۷۴۷ تا ۱۹۷۳ م، طبع اکادمی علوم افغانستان، ۱۳۶۸=۱۹۸۹م. (قابل تذکر است که مواد و مطالب این چهار جلد کتاب در مورد سیستان، از سال ۱۳۴۴ بعد مورد پژوهش قرار گرفته بود، و در اکادمی علوم افغانستان برای چاپ در سال ۱۳۶۳ سپرده شده بود.

۷ - مردم شناسی سیستان، شامل: اتنوگرافی تاریخی مردم سیستان، رسوم و عنعات، باورها و معتقدات، ضرب المثل ها، سرودهای عامیانه، لهجه بومیان سیستان (گویش زابلی)، افسانه های مردم سیستان (۲۷۰: صفحه) طبع اکادمی علوم افغانستان، ۱۳۶۸=۱۹۸۹م

۸ - بررسی اوضاع سیاسی و اجتماعی افغانستان از ۱۹۰۱ تا ۱۹۱۹م (رساله، ۶۵: صفحه) با انضمام دو مقاله دیگر از پوهاند هاشمی و داکتر عبداللّه مهربان، طبع وزارت اطلاعات و کلتور، ۱۳۶۸=۱۹۸۹م

۹ - قیام های مردم خراسان و سیستان در سه قرن اول هجری (۱۱۶: صفحه) طبع وزارت اطلاعات و کلتور، ۱۳۷۰=۱۹۹۰م (این اثر نیز قبل از خروج از مطبعه در آتش بمباران مجاهدین سوخت)

۱۰ - قیام های مردم افغانستان بر ضد نادرشاه افشار (۷۵: صفحه) طبع وزارت اطلاعات و کلتور، ۱۳۶۸=۱۹۸۹م

۱۱ - سیمای رستم در شاهنامه (۲۱۴: صفحه) طبع اکادمی علوم افغانستان، ۱۳۶۹=۱۹۹۰م

۱۲ - مناسبات ارضی و شیوه های برخوردیه مسأله زمین و آب در افغانستان سال های ۷۰ و ۸۰ قرن بیستم (۲۰۰: صفحه) طبع اکادمی علوم افغانستان، ۱۳۷۰=۱۹۹۱م

۱۳ - مقدمه یی پر کودتای ثور وپیامدهای آن در افغانستان ، (۲۰ ، صفحه) طبع ۱۹۹۶ ، سوند ، این کتاب در پشاور پاکستان نیز پس از سال ۲۰۰۰ میلادی تجدید چاپ شده است.

۱۴ - قیام های مردم افغانستان از قرن هشتم تا هژدهم میلادی (۳۰۰ ، صفحه) طبع ۱۹۹۸ ، سوند (این اثر از طرف صالح محمد صالح به زبان پشتو ترجمه و در پاکستان چاپ شده است).

۱۵ - دو نایغه سیاسی - نظامی افغانستان در نیمه اول قرن ۱۹ م ، (۴۰۰ ، صفحه) طبع ۱۹۹۹ ، سوید (این کتاب در زمستان ۱۳۷۸ ش در ایران و در ماه حمل ۱۳۷۹ ش در پشاور پاکستان نیز تجدید طبع شده است).

۱۶ - یک نگاه انتقادی بر جلد اول و دوم افغانستان در مسیر تاریخ (رساله ۱۰۰ صفحه) طبع جون ۲۰۰۰ م در پشاور و مجدداً در سال ۲۰۱۰ در پورتال افغان- جرمن آنلان نیز به شتر رسیده است.

۱۷ - پاکستان، پرورشگاه تروریسم، چاپ دانش خپرندویه تولنه، پشاور ۲۰۱۱

۱۸ - نگاهی بر اوضاع اجتماعی افغانستان از طاهریان تا تیموریان (۳۱۰ صفحه) نشر در سایت افغان- جرمن آنلاین

۱۹ - علامه محمود طرزی ، شاه امان الله و نقش روحانیت متنفذ ، (۳۷۷ صفحه) چاپ ۲۰۰۲ ، سوند و چاپ ۲۰۰۴ پشاور

۲۰ - سی مقاله سیستانی ، (۳۵۶ صفحه) چاپ اکتبر ۲۰۰۲ ، سوند
۲۱ - سیمای زن افغان در تاریخ افغانستان ، (۱۸۵ صفحه) ، جنوری ۲۰۰۴ ، سوند

۲۲ - پشتونستان و زخم ناسور خط دیورند، مجموعه مقالات، (۳۱۸ صفحه) اکتوبر ۲۰۰۵ ، سوند

۲۳ - حماسه قیامها یا دو قرن مبارزه بخاطر ازادی ، (۳۴۰ صفحه) سوید، ۲۰۰۴ ، چاپ دوم، دانش خپرندویه موسسه، ۲۰۱۱

۲۴- رستاخیزقندهار و فروپاشی دولت صفویه در ایران، (۱۳۲ صفحه)
چاپ مرکز نشراتی دانش پشاور ۲۰۰۵=۱۳۸۴ (این کتاب از طرف صالح
محمداصانه به زبان پشتو نیز ترجمه و از طرف دانش نشراتی موسسه چاپ شده
است.)

۲۵- ظهور افغانستان معاصر و احمدشاه ابدالی، (۲۱۴ صفحه) چاپ
پشاور، ۲۰۰۷=۱۳۸۶، و نیز در افغان-جرمن آنلاین قابل دسترسی است.

۲۶- آیا افغانستان یک نام جعلی است؟ (مجموعه بیست مقاله تحقیقی
(۱۸۴ صفحه) چاپ، پشاور ۲۰۰۷=۱۳۸۶

۲۷- افغانستان، مرکز ثقل بازی بزرگ، (۳۲۷ صفحه) سایت افغان-جرمن
آنلاین، ۲۰۰۹

۲۸- جشن نوروز و منزلت آن در میان ملل آریایی، (۱۵۵ صفحه) پورتال
افغان-جرمن آنلاین، مارچ ۲۰۱۰، و نیز چاپ دانش خپرندویه موسسه ۲۰۱۱
۲۹- برخی شخصیت های فرهنگی - اجتماعی کشور، (۲۵۴ صفحه)،
پورتال افغان-جرمن آنلاین، ۲۰۱۰ و نیز از طرف دانش خپرندویه تولنه درکابل
به چاپ رسیده است.

۳۰- ملالی جویا، اسطوره شجاعت روزگارما، (۳۹۰ صفحه)، پورتال
افغان-جرمن آن لاین، ۲۰۰۹، نیز در سال ۲۰۱۰ در پشاور به طبع رسیده
است.

۳۱- بیست مقاله تاریخی-تحقیقی، (۲۳۴ صفحه)، پورتال افغان-جرمن
آنلاین، ۲۰۱۰

۳۲- وضعیت حقوقی زن افغان از استقلال تا حکومت کرزی، (۲۰۰
صفحه) چاپ پورتال افغان جرمن آنلاین؛ ۲۰۱۱

۳۳- سیمای امیر آهنین، امیر عبدالرحمن خان در تاج التواریخ
(۲۰۱۱)، پورتال افغان جرمن آنلاین (۲۵۰ صفحه)

۳۴- پاکستان، طالبان و معضله خط دیورند، (۳۶۴ صفحه)، آماده چاپ
۳۵- تحقیقی در باره سه خاندان تاریخی قندهار، (۲۲۰ صفحه) چاپ

۲۰۱۲، پورتال افغان جرمن آنلاین

- ۳۶- نقش تاریخی وزیر فتح خان و خاندان او در دولت سدوزانی افغانستان، (۲۷۰ صفحه) نشر پورتال افغان جرمن آنلاین، ۲۰۱۲
- ۳۷- نقش تاریخی وزیر اکبرخان و ۸ تن دیگر از سران ملی در قیام کابل، (۳۸۵ صفحه)، نشر در پورتال افغان جرمن آنلاین، ۲۰۱۲
- ۳۸- دفاع از استقلال، وجیبه ملی افغانستان (۳۲۰ صفحه) نشر شده در پورتال افغان جرمن آنلاین ۲۰۱۱
- ۳۹- نقش سیستم در تکوین حماسه های ملی (۳۰۰ صفحه) نشر شده در پورتال افغان جرمن آنلاین ۲۰۱۱
- ۴۰- مسأله اصلاحات ارضی در افغانستان سالهای ۷۰ و ۸۰ قرن بیستم. چاپ دانش خپرونویه موسسه، پشاور، ۲۰۱۱

ب / نا چاپ آثار خو دمینځ تللی :

- ۱- سهم سیستم در معارف اسلامی (۴۰۰ صفحه) شامل: شرح حال محدثین، محققین علوم عقلی و نقلی، شعراء، و مشاهیر سیستم از صدر اسلام تا پایان قرن هژدهم میلادی. متأسفانه این اثر پس از هجوم مجاهدین بر کابل، در ضمن غارت اثاثیه منزل مولف تباه شده است.
- ۲- پنج نمایشنامه (شامل: زمین، ضربه سوم، رسوائی، پشیمان، وکاسه صبر) در حدود ۳۰۰ صفحه. این مجموعه نیز قبل از چاپ، همراه با غارت منزل مولف تباه شده است.

ج/ نشر ۳۹۰ مقاله و رساله من تا این تاریخ در سایت

انترنتی افغان جرمن آنلاین و صد های مقاله در سایت های دیگر افغانی

<http://www.afghan-german.com/tahLiLha/EditAutor.aspx?>

د/ اشتراک فعال در سیمنا رها و سمپوزیم های ملی و بین المللی :

پس از عضویت در اکادمی علوم افغانستان، در تمام سیمنا رها و سمپوزیم های ملی و بین المللی ای که با علوم اجتماعی و بخصوص تاریخ ارتباط

داشته است، فعالانه اشتراک ورزیده ام وبا نگارش مقالتي و شرکت در بحث ها وتوضیحات علمی سهم عملی داشته ام. از آن جمله در سیمینار های علمی - تحقیقاتی ذیل فعالانه سهم گرفته ام

۱ - سیمینار بین المللی بزرگداشت از هزارمین سال تالیف کتاب « حدودالعالم من المشرق الی المغرب » تالیف در ۳۷۱ هجری قمری، که به عنوان منشی سیمینار، کار تدویر آن را بر عهده داشتم و مقالتي برای خوانش در آن سیمینار نوشتم و خواندم و به سوالات دانشمندان اشتراک کننده پاسخ گفتم. (۱۳۶۲)

۲ - اشتراک در سیمینار تحقیقاتی بمناسبت تجلیل از « مختوم قلی » شاعر ترکمن در قرن هژدهم میلادی. مقالتي راجع به اوضاع اجتماعی و سیاسی عصر شاعر که مصادف به ایام فرمافرمانی نادرشاه افشار بوده، نوشتم و خواندم.

۳ - اشتراک در سمپوزیم ملی تجلیل از هزاره سرایش شاهنامه که مدت یک هفته در دانشگاه کابل، برگزار شده بود و من مقالتي تحت عنوان « بازتاب بر خی واقییت های تاریخی سیستان در حماسه فردوسی » نوشتم و آنرا خواندم که مایه دلچسپی و جر و بحث مفصل دا نشمندان شامل در سمپوزیم شد.

۴ - اشتراک در سمپوزیم بین المللی تاریخدانان شوروی و افغانستان که برای سه روز در هوتال آریانا برگزار شده بود. اعتراضات و انتقادات من بر شیوه کار و ترکیب کمیسیون مشترک تاریخدانان افغانستان و شوروی، سبب شد تا بر ترکیب این کمیسیون تجدید نظر شود و سه نفر از اعضای انستیتوت تاریخ و اتنوگرافی، بشمول خودم در آن عضویت بیابند.

۵ - اشتراک در سمپوزیم بین المللی تحقیقاتی تاریخدانان شوروی و افغانستان، پیرامون تاریخ و جامعه شناسی افغانستان، که در شهر دوشنبه تاجکستان (۱۹۸۷) برگزار شده بود.

۶ - اشتراک فعال در سمپوزیم بین المللی تاریخدانان افغانستان و شوروی که در سال ۱۹۸۸ در کابل تدویر یافته بود.

د وزیرفتح خان او دهغه کورنی رول په... ۳۲۰

۷- اشتراک در سیمینار بین المللی « متودلوژی تاریخ » که از طرف مرکز علوم اجتماع ای اکادمی علوم در هوتل آریانا برای دو روز برگزار شده بود. مسولیت تدویر این سیمینار در سال ۱۹۸۹ بدوش من بود.

۸ - اشتراک در مذاکرات روی پروبلم های قابل مطالعه در تاریخ افغانستان با دانشمندان شرقشناسی اکادمی علوم مسکو در سال ۱۹۸۸

۹ - تدویر سیمینار ملی پیرامون مشکلات و وضع تعلیم و تربیت در مکاتب افغانستان که با اشتراک وزارت تعلیم و تربیه و استادان فاکولته تعلیم و تربیه پوهنتون کابل، در سال ۱۹۸۹ در هوتل آریانا برای سه روز برگزار شده بود.

۱۰ - اشتراک فعال در در سیمینار بین المللی بزرگداشت از امیر علی شیر نوایی، در سال ۱۹۹۰ که از جانب اکادمی علوم برگزار شده بود.

۱۱ - اشتراک فعال در سیمینار ملی تجلیل از ۲۷۰ مین سال تولد احمدشاه درانی که در ۱۹۹۰ برگزار شد.

۱۲ - سهم گیری در کنفرانس های علمی تجلیل از استقلال افغانستان، بخصوص هفتادمین سالگرد استرداد استقلال کشور.

۱۳ - اشتراک در سمپوزیم ملی « کابل در گذرگاه تاریخ » که از طرف انجمن نویسندگان افغانستان در هتل انتر کانته ننتل برگزار شده بود.

۱۴ - اشتراک در سیمینار بین المللی: پژوهش در زبان و فرهنگ باستان ایران ، منعقد شهر گوتنبرگ سوند، (۲۳-۲۹ سپتامبر ۲۰۰۰)

۱۵ - اشتراک در کنفرانس علمی ۸۵ مین سال استرداد استقلال کشور در هر کلن المان در سال ۲۰۰۴

۱۶ - اشتراک در کنفرانس علمی سیصدمین سال خیزش هوتکیان در قندهار برهبری میرویس خان هوتکی در آلمان در ۲۰۰۵

۱۷ اشتراک در کنفرانس علمی بزرگداشت از نهضت ایمل خان اپریدی در شهر کلن المان در ۲۰۰۶

د دی کتاب عمومی ماخذونه

- ۱ - اوستا، گزارش وپژوهش جلیل دوستخواه، انتشارات مروارید، تهران، چاپ سوم، ۱۳۷۵
- ۲ - افغانستان در مسیر تاریخ، تألیف میر غلام محمد غبار، طبع ۱۳۴۶، کابل
- ۳ - بیست و پنج سده مالیات، تألیف عنایت الله شاپوریان، چاپ دانشگاه تهران، ۱۳۵۰ ش
- ۴ - تاریخ اجتماعی ایران، تألیف مرتضی راوندی، چاپ موسسه انتشارات امیر کبیر، تهران، ۱۳۴۴
- ۵ - تاریخ ایران نوشته گروهی از مورخان شوروی، ترجمه کریم کشاورز، طبع تهران
- ۶ - تاریخ جهانگشای جویی، (۳جلد) به تصحیح و اهتمام محمد بن عبدالوهاب قزوینی، چاپ ۱۳۲۹
- ۷ - تاریخ قرون وسطی، کاسمینسکی، ترجمه صادق انصاری و باقر مومنی، چاپ ۱۳۴۸، تهران
- ۸ - تاریخ و صاف، از ادیب عبدالله شیرازی، باهتمام محمد مهدی اصفهانی، چاپ ۱۲۹۶ هجری قمری، بمبئی هند
- ۹ - تاریخ مختصر افغانستان، تألیف پوهاند حبیبی، چاپ اول ۱۳۴۹ کابل و چاپ سوم، پشاور پاکستان،
- ۱۰ - تحریر تاریخ و صاف، بقلم عبدالحمید آیتی، طبع انتشارات بنیاد فرهنگ ایران، ۱۳۴۶
- ۱۱ - تاریخنامه هرات (تاریخ سیفی) از سیفی هروی، به تصحیح پروفیسر محمد زبیر صدیقی، چاپ کلکته و چاپ افسیت ایران
- ۱۲ - جامع التواریخ، تألیف رشیدالدین فضل الله، بکوشش دکتر بهمن کریمی، (۲جلد) طبع تهران

- ۱۳- جغرافیای تاریخی سرزمین‌های خلافت شرقی، تألیف گ، لسترنج، ترجمه محمود عرفان، طبع ۱۳۳۷
- ۱۴- حدود العالم من المشرق الى المغرب (تألیف در ۳۷۲ هـ) چاپ دکترمنوچهر و چاپ پوهنتون کابل (ترجمه پوهاند میرحسین شاه)، ۱۳۴۲
- ۱۵- دولت نادرشاه افشار، تألیف خانم م، ر، ارونووا، ز، ک، اشرفیان، ترجمه حمیدمومنی، طبع ۱۳۵۲،
- ۱۶- دستور الکاتب فی تعیین المراتب، تألیف محمدبن هندوشاه نخجوانی، به تصحیح ع. ع، علیزاده، جلد اول طبع ۱۹۶۴، جلد دوم طبع ۱۹۷۶ مسکو
- ۱۷- زین الاخبار گردیزی، از عبدالحی بن ضحاک گردیزی، به تصحیح و تحشیه پوهاند عبدالحی حبیبی، طبع تهران
- ۱۸- سازمان اداری حکومت صفوی با تحقیقات و حواشی و تعلیقات مینورسکی بر تذکره الملوک، ترجمه مسعود رجب‌نیا، چاپ ۱۳۳۴، تهران
- ۱۹- سیاست‌نامه یا سیرالملوک، از خواجه نظام الملک، چاپ محمد قزوینی و چاپ عبدالرحیم خلخالی، تهران
- ۲۰- صورت الارض ابن حوقل، ترجمه دکترجعفر شعار، بنگاه ترجمه و نشرکتاب، تهران
- ۲۱- فتوح البلدان بلاذری، ترجمه آذر تاش آذرنوش، طبع ۱۳۵۳ تهران، متن عربی طبع بیروت.
- ۲۲- کشاورزی و مناسبات ارضی در ایران عهد مغول، تألیف پطروشفسکی، ترجمه کریم کشاورز، چاپ ۲۵۳۵ شاهنشاهی
- ۲۳- مالکیت ارضی و جنبش‌های دهقانی، تألیف محمد اعظم سیستانی، طبع، ۱۳۶۲، اکادمی علوم افغانستان، کابل
- ۲۴- مسالک و ممالک اصطخری، باهتمام ایرج افشار، چاپ بنگاه ترجمه و نشر کتاب، تهران
- ۲۵- مقدمه ابن خلدون، ترجمه محمد پروین گنابادی، طبع ۱۳۳۶ (۲ جلد)
- ۲۶- ظفرنامه، از شرف الدین علی یزدی، چاپ تهران، ۱۳۳۶

۲۷ - مالک و زارع ، تالیف خانم دکتر لمتون ،ترجمه امیری ، چاپ ۱۳۴۴،تهران

۲۸ -مکاتبات رشیدی ،به تصحیح و اهتمام محمدشفیع لاهوری ، ۱۹۴۷

۲۹ -نزهت القلوب، از حمدالله مستوفی (تألیف در حدود ۷۴۰ هـ) باهتمام محمد دبیرسیاقی، ۱۳۳۶

۳۰ -تولدی دیگر، شجاع الدین شفا، چاپ ۱۳۷۹ (۲۰۰۰ میلادی)

۳۱ -ملاحظات درتاریخ ایران ، علی میرفطروس ، چاپ سوم

۳۲ - سیفی هروی (سیف بن محمدیعقوب الهروی)،تاریخنامه هرات ، چاپ پروفیسور محمد زبیر صدیقی ، ۱۹۶۲ کلکته ونیز چاپ افسیت ایران، ۱۳۵۲

۳۳ - تاریخ کامل ابن اثیر، ترجمه عباس خلیلی، از انتشارات موسسه مطبوعاتی علمی، تهران

۳۴ - تاریخ گزیده از حمدالله مستوفی، طبع ۱۳۳۹ ، تهران

۳۵ - ابن بطوطه، سفرنامه، ترجمه دکتر محمدعلی موحد، طبع ۱۳۴۸ ، بنگاه ترجمه و نشر کتاب ، تهران

۳۶ - علی میرفطروس،دیدگاه ها ،چاپ اروپا

۳۷ - تاریخ ایران،نوشته گروهی از مورخین شوروی، ترجمه کشاورز، طبع تهران

۳۸ - مرتضی راوندی ،تاریخ اجتماعی ایزان، ج ۲

۳۹ - لکهارت، انقراض سلسله صفویه ،ترجمه عماد،تهران ۱۳۶۴

۴۰ - سیستانی، قیام‌های مردم افغانستان بر ضد نادرافشار، طبع ۱۳۶۸.

۴۱ - دکتر محمود افشار یزدی ، افغاننامه ، ج ۱،طبع ایران

۴۲ - گنداسنگه ، درانی احمدشاه، ترجمه پشتو از نصرالله سوېمن، ۱۳۶۶، اکادمی علوم افغانستان

۴۳ - ظفرکاکا خیل، پشتهانه دتاریخ په رناکی، طبع ۱۹۶۵،پشاور

۴۴ - پوپلزایی، عزیزالدین وکیلی، تیمورشاه درانی، چاپ ۱۳۴۶ (دو جلد)

۴۵ - الفستون، افغانان، ترجمه آصف فکرت، چاپ مشهد ایران،

۴۶ -فریه فرانسوی،تاریخ افغانها، ، ترجمه سهیل سبزواری،سایت آریایی،

۴۷- فرهنگ، میر محمدصدیق، افغانستان در پنج قرن اخیر، دوجلد، طبع ایران
۴۸- پیرس، عروج بارکزانی، ترجمه پژواک و صدقی، طبع انجمن تاریخ،
۱۳۳۱ش،

۴۹- تاریخ سلطانی، سلطان محمد بارکزانی، طبع ۱۲۸۹ هجری = ۱۸۸۱ بمبی
۵۰- کهزاد، در زوایای تاریخ افغانستان، طبع انجمن تاریخ افغانستان، ۱۳۳۱ش
۵۱- الفستون، دکابل سلطنت بیان، ج ۲، ترجمه پشتو از داکتر حسن کاکر، طبع
۱۳۶۱ اکادمی علوم افغانستان

۵۲- ۸۱- فیض محمد کاتب، نژاد نامه افغان، طبع ۱۳۷۲، ایران، بکوشش عزیز
الله رحیمی، تحشیه حاج کاظم یزدانی

۵۳- حبیبی، تاریخ مختصر افغانستان، طبع انجمن تاریخ افغانستان، ۱۳۴۹،
۵۴- موهن لال، زندگی امیردوست محمدخان، ج ۱، ترجمه داکتر سیدخلیل الله،
طبع سالهای ۲۰۰۳ و ۲۰۰۶ امریکا

۵۵- تاریخ احمدشاهی، از محمودالحسینی، طبع پشاور، به اهتمام پوهاند
همایون

۵۶- کهزاد، رجال و رویدادهای تاریخی افغانستان، کابل ۱۳۳۵ش،
۵۷- محمدحیات خان، حیات افغانی، ترجمه فرهادظریفی و عبداللطیف
طالبی، طبع وزارت امور سرحدات، ۱۳۷۰

۵۸- عزیزالدین پوپلزانی، دره الزمان فی التاریخ شاه زمان، طبع ۱۳۳۷ش
کابل

۵۹- عزیزالدین وکیلی پوپلزانی، تیمورشاه درانی، چاپ ۱۳۴۶ش، ج ۲،
۶۰- الفستون، افغانان، ترجمه آصف فکرت، چاپ مشهد ایران،

۶۱- علیقلی میرزا، تاریخ وقایع و سوانح افغانستان، ص ۶۱، چاپ ۱۳۷۶ تهران
۶۲- شاه شجاع درانی، واقعات شاه شجاع، ۱۳۳۳ش، انجمن تاریخ افغانستان

۶۳- کهزاد، بالاحصار کابل و پیش آمدهای تاریخی، ج ۲، طبع انجمن تاریخ
۶۴- موهن لال، زندگی امیردوست محمدخان، ترجمه محمدعالم، علمی

۶۵- میرزا عطا محمد شکارپوری، نوای معارک، چاپ ۱۳۳۱ش، انجمن تاریخ
کابل،

- ۶۶- عبدالباری جهانی، هرات، پښتانه او ستره لویه، چاپ پشاور
- ۶۷- حمید کشمیری، اکبرنامه، ۱۳۳۰، انجمن تاریخ
- ۶۸- ویب سایت: <http://www.royalark.net/Afghanistan/herat-barakzai>
- ۶۹- سیستانی، دوناښه نظامی - سیاسي افغانستان در نیمه اول قرن نژدهم، طبع مشهدایران، ۱۹۹۹
- ۷۰- اولاف کارو، پښتانه(پتانز)، ترجمه پشتوازجنرال شیرمحمدکریمی، طبع ۱۳۷۸، پشاور
- ۷۱- اولیورروی، اسلام ونوگرانی سیاسي درافغانستان، ترجمه سرومقدم، چاپ مشهد، ص ۹۱-۹۰
- ۷۲- سید قاسم رشتیا، افغانستان در قرن ۱۹، ص ۲۵
- ۷۳- فیض محمدکاتب، سراج التواریخ، چاپ ۱۳۳۱-۱۳۳۳ هق،
- ۷۴- معصوم هوتک، کندهاری ورونه، طبع پشاور، ۲۰۱۰
- ۷۵- بازی بزرگ، پیتراهپکرک، ترجمه محمداسحاق توخی، چاپ مارچ ۲۰۰۰ پشاور
- ۷۶- شوهاز، مجله تحقیقی وفرهنگی بلوچ، شماره اول، سال ۱۹۸۹
- ۷۷- حبیبی، جنبش مشروطیت در افغانستان، کابل ۱۳۶۳
- ۷۸- ریاتالی ستیوارت، آتش در افغانستان، ترجمه نورمحمد کوهسار کابلی، چاپ پشاور
- ۷۹- داکتر روان فرهادی، مقالات محمود طرزی در سراج الاخبار، طبع کابل ۱۳۵۵
- ۸۰- اعظم سیستانی، علامه محمودطرزی، شاه امان الله وروحانیت متنفذ، چاپ ۲۰۰۴، پشاور
- ۸۱- عبدالحمید محتاط، تاریخ تحلیلی افغانستان، چاپ ۲۰۰۵
- ۸۲- معصوم هوتک، دناوی دانشور، دکندهارمنور، دزنگاوات مخور، کندهار دعلامه رشاد دخیرندویه تولنه، ۱۳۹۱/۲۰۱۲ ش

صفحه چارم پشתי

کانديد اکادميسين محمداظم سيستاني: ۱۹۳۸

دافغانستان دعلومو اکادمي
پخوانی غړی، دتاریخ او ټولن
پوهنې او دزمکې دمناسباتو په
چاروکی ډیر آثار لری. دهغه ځینی
تالیفات دادی :

* - مالکیت ارضی و جنبشهای دهقانی
درخراسان قرون وسطی، چاپ اکادمي
علوم افغانستان، کابل ۱۳۶۲=۱۹۸۳م.
*- سیستان، سرزمین ماسه هاو
حماسه ها (۴ جلد) طبع اکادمي علوم

سیستاني در سن ۷۰ سالگی

افغانستان، کابل ۱۹۸۵م - ۱۹۸۸

- * - مسأله اصلاحات ارضی در افغانستان دهه ۷۰ قرن ۲۰، چاپ ۱۳۹۰ش کابل
- * - مردم شناسی سیستان، طبع اکادمي علوم افغانستان، ۱۳۶۸=۱۹۸۹م
- * - مقدمه یی بر کودتای ثور و پیامدهای آن در افغانستان، چاپ ۱۹۹۶، سوند
- * - دو نایغه سیاسی - نظامی افغانستان در نیمه قرن ۱۹م، چاپ ۱۹۹۹، سوند
- * - رستاخیز قندهار و فروپاشی دولت صفویه در ایران، چاپ ۲۰۰۵ پیشاور
- * - علامه محمود طرزی، شاه امان الله و نقش روحانیت منتفذ، ۲۰۰۴ پیشاور
- * - سیمای زن افغان در تاریخ افغانستان، چاپ ۲۰۰۴، سوند
- * - آیا افغانستان یک نام جعلی است؟ (مجموعه مقالات) چاپ، پیشاور ۲۰۰۷
- * - ظهور افغانستان معاصر و احمدشاه ابدالی، چاپ پیشاور، ۲۰۰۷
- * - سرگذشت سیستان و رود هیرمند (از ۱۷۴۷ تا ۱۹۷۳) چاپ ۱۳۶۹ش کابل
- * - نقش تاریخی وزیر فتح خان و خاندانش در دولت دسدوزانی، ۲۰۱۳، کابل

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library